ARBA YAYINLARI

Teşkilât-ı Mahsusa Arabistan, Sina ve Kuzey Afrika Müdürü Eşref Bey'in Hayber Anıları

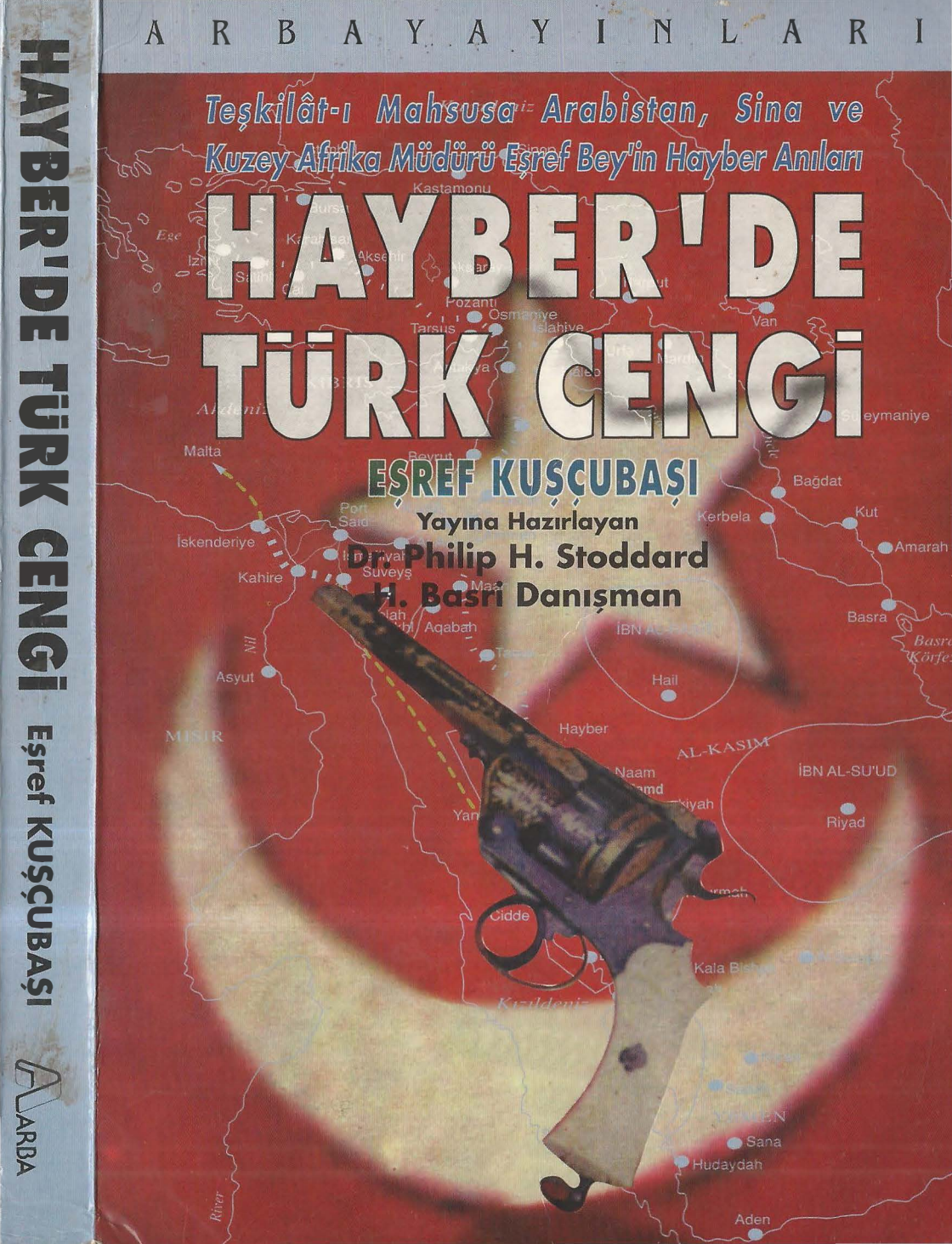
HAYBER'DE TÜRK CENGİ

EŞREF KUŞÇUBAŞI

Yayına Hazırlayan

Dr. Philip H. Stoddard

H. Basri Danışman

HAYBER'DE TÜRK CENGİ
Eşref KUŞÇUBAŞI

ARBA

Teşkilât-ı Mahsusa Arabistan, Sina ve Kuzey Afrika Müdürü Eşref Bey'in Hayber Anıları

HAYBER'DE TÜRK CENGİ

EŞREF KUŞÇUBAŞI

Yayına Hazırlayan
Dr. Philip H. Stoddard
H. Basri Danışman

ARBA

ARBA YAYINLARI :76

Tarih/Anı Dizisi :29

Birinci Baskı, İstanbul, Mart, 1997

Baskı: Yaylacık Matbaası.

ISBN 975-391-035-5

ARBA Araştırma Basım Yayın Tic. Mühürdar Cad. Akmar Pasajı No:70/29 B Kadıköy-İstanbul Tel. (0216) 349 23 28 Faks. (0216) 449 30 18

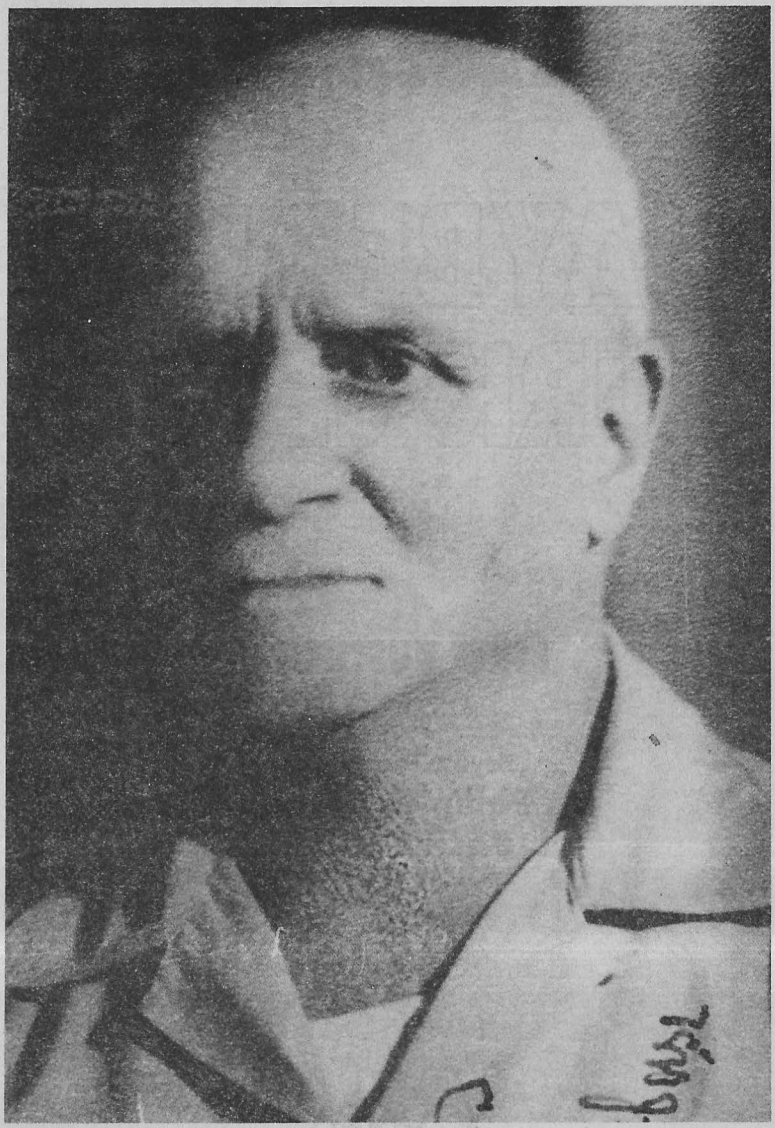
Teşkilât-ı Mahsusa Arabistan, Sina ve Kuzey Afrika Müdürü Eşref Bey'in Hayber Anıları

HAYBER'DE TÜRK CENGİ

EŞREF KUŞÇUBAŞI

Yayına Hazırlayan
Dr. Philip H. Stoddard
H. Basri Danışman

ARBA

Eşref Kuşçubaşı (İzmir, 1955)

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ 9
BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI 9
Şerif Hüseyin İsyanı ("Arap İsyanı") 12
Manüskri Projesi 16
Manüskir Üzerine 17
Önsöz 19
Hayber'de Türk Cengi 20
İstanbul'daki Tedarikâtım 23
Bir Müfreze ile Pozantı'ya sevt ettim 24
İzmir'den Hareketim 25
Karahisar'dayım 26
Halep'teyim 26
Şam'dayım 26
Medine Yolunda 30
Medine'deyim 31
Mütalaâtım 32
Çöl Tarikile Gitme İçin Tedarikât 39
Teşkilâtımız 41
Birinci Kafileyi Selametledim 44
Birinci Kafile Gittikten Sonra 44
İkinci Kafile İle Hareket 48
Ebu'n - Na'am'dayım 49

Ebu'n - Na'am'dan Hareket 50

Garip Rüyalar 51

Hayber'e Doğru 54

Meçhul Bir Kuvvet 55

Hasım Kuvvetin Bize Doğru İlerlemesi 57

Hecinsüvar Hücuma Başladı 58

Muharebe 59

Muhareberim İnkişafı 60

Ricat Tedabiri 61

Karışıklık Devri 63

Son Bir Tedbire Teşebbüs 66

Kanlı Düşünceler ve Manzaralar 74

Esaret "Başlangıcı" 75

Emir Abdullah Bey'in Karargâhında 77

Abdullah Bey'in Huzurunda 78

İyilik Yap da Sokağa At 82

Hayber'den Şimalde Hediyye İstikametine Doğru 83

İkinci Rapor 85

Vâdi-i 'Ays'aYakın Bir Mahalde Konakladık 89

En Son Sistem ve Fennin Alkışla Kabul Ettiği Bir Bedevi Tedavisi 90

Vâdi-i 'Ays'ta 94

Menakib-i Şüheda 97

Emir Abdullah'ın Diğer Bir Alicenaplığı 101
Yanbu'a Doğru 104
Yanbu'dayım 108
Rabıg'da 111
Rabıg'da Milletçi Karargâhında 112
Cidde'ye Merasimle Çıkışımız 114
Mekke Yolunda 115
Mekke'de 117
Mekke'nin Jırwal Kışlası'nda 119
Beytüllah el-Mubarek'te 127
Hicaz Kralı Olan Şerif-i Mekke'nin Huzurunda 128
Avdet 130
Şerif Hüseyin'in İade-i Ziyareti 131
Yine Jırwal Kışlası'nda 132
Mekke'den Cidde'ye Hareket 137
Yanlışlıklar Fazla Kaldı 139
Cidde'de 139
Hardinge Nam İngiliz Kruvazöründe 142
Lama Vapuru'nda 143
Süveyş'te 146
Süveyş'ten Kahire'ye 150
Kahire'de 153
Kahire'de Kasr al-Nil Kışlası Hayatı 153

Nev'-i İcad Bİr Vasıta-i Muharebe 171
Atâ Hüsnü Bey'in Bana Refik Oluşu 185
Kasr el-Nil Kışlası'ndaki Son Günlerimiz 195
Malta'ya Müteveccihen Kasr el-Nil'den Hareket 196
Abbasiye Vapuru'nda 201
Malta'ya Muvasalat 205
SON SÖZ 208
NOTLAR 211
EKLER 213
KUŞÇUBAŞI EŞREF SENCER 215
KUŞÇUBAŞI SELİM SAMİ SENCER 226
EŞREF'İN ARABI 231
CEMAL PAŞA 234
BİRİNCİ VE İKİNCİ KAFİLELER 235
OCAK 1917'DE ŞERİF ABDULLAH'IN ORDUSU 241
MISIRLI AZİZ ALİ 243
RAUF BEY EL KUBAYSI 247
MUHİBB ALDİN AL KHATIB 248
KAHİRE'DEKİ FOTOĞRAFÇI DÜKKANI 250
DEEDES BEY 252
MEHMET KAZIM BEY 252
EŞREF BEY VE ÇARPIŞMA HAKKINDA BAZI ESERLERDEN ALINTILAR 253
ESERE KATKILARI OLANLAR 259
EŞREF BEY'İN DEFTERİNDEN 3 SAYFA 263
HARİTA VE FOTOĞRAFLAR 267
DİZİN 281

SUNUŞ

Bu kısa sünuş yazısı şu amaçları taşımaktadır:

- Eşref Bey'in "Hayber Cengi" hatıralarını geniş bir bağlam içine yerleştirmek. (Bunun için, 1. Dünya Savaşı ve Orta Doğu'daki muharebeler üzerinde durulacak ve Şerif Hüsey'in isyanının arka planı değerlendirilecektir. Eşref Bey, bu isyanın çıkmasından kısa bir süre sonra Enver Paşa'yla görüştü. İsyan yüzünden, Yemen'deki Osmanlı kuvvetleriyle tüm bağlantılar kesilmişti. Eşref Bey'e söz konusu kuvvetlere para götürme görevi verildi.)

- Yazarın Eşref Bey'le ilişkisini ve elinizdeki çalışmanın nasıl ortaya çıktığını anlatmak.

- Okura manüskriyi tanıtmak.

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI

Birinci Dünya Savaşı, çapı, aktarılan kaynaklar, şiddetinin niteliği ve boyutları bakımından, tarihteki tüm savaşları gölgede bırakmıştı. Ölü ve yaralı sayısı o güne kadar görülmemiş düzeyde çoktu. Sayıları sekiz ile on milyon arasında tahmin edilen asker, çatışmalarda ya da aldığı yaralar veya hastalık nedeniyle ölmüştü, on yedi milyon asker yaralanmıştı. Öte yandan, savaş sırasında muharebe, açlık, hastalık sonucu ve savaş sonrasındaki iç savaş ve karışıklıklar yüzünden kaç milyon sivilin öldüğünü ve yaralandığını hesaplamak güçtür. Osmanlı ordusu, tahmini olarak, 325 bin ölü ve 400 bin yaralı vermişti. (Sadece Çanakkale'de 66 bin ve Sarıkamış'ta en azından elli bin Osmanlı askeri hayatını kaybetmişti.) Ayrıca, binlerce Osmanlı askeri esir düşmüştü. Osmanlı Devleti, savaşa, 29 Ekim 1914 günü gemilerinin Odesa'yı topa tutmasıyla girmişti. Savaşa girme kararını Harbiye Nazırı

Enver Paşa vermişti. Enver Paşa, 2 Ağustos 1914'te Almanya'yla gizli bir antlaşma imzalamıştı, buna göre, Almanlar Rusya'ya karşı harekat düzenlemesine yardım edecekti. Enver Paşa, Almanlar'ın Osmanlı ordusunun gücünü olduğundan büyük saymalarından etkilenerek, Almanya'nın müttefiki olarak savaşa girince, Ruslar'dan Kafkaslar'ı alacaklarına inanmış olabilir. Anlaşma üç ay gizli tutuldu, bu zaman zarfında seferberlik ilan edildi ve Boğazlar kapatıldı. Sadrazam Sait Halim Paşa ile Dahiliye Nazırı Talat Paşa dışındaki kabine üyeleri, muhtemelen bu anlaşmanın varlığından habersizdi. (1914 yılına gelindiğinde, hükümeti fiilen Enver-Talat-Cemal üçlüsü idare ediyordu.) Osmanlı Devleti resmen savaşa girdiğini 5 Kasım 1914 günü ilan etti.

Enver Paşa, küçük askeri başarılarını, büyük bir komutanın zaferleri gibi gösteriyordu. Kendisi, ayrıca, hanedan ailesine damat olmuştu. Aslında, komutan olarak çok başarısızdı. Tek bir harekat idare etmişti-felaketle sonuçlanan Sarıkamış taarruzu. Savaşın ilk kış mevsiminde yapılan bu harekatta, komutasındaki ordunun büyük bölümü soğuktan donarak veya açlıktan can vermişti. Yine de, Enver Paşa, savaş boyunca Padişah'ın başkumandan vekili olarak kaldı ve bu görevi yürütürken birçok Alman askeri danışmanı yanında bulundu.

Türkiye'nin savaşa girişi Almanya için bir hayli önemliydi: Böylelikle, İngiliz ve Rus kuvvetleri meşgul edilmiş oluyordu, ayrıca İtilaf Devletleri'nin Rusya'yla Karadeniz'den bağlantı kurma imkanı ortadan kaldırılıyordu. Almanya'nın, Osmanlı ordusunu, para ve araç-gereç sağlayarak desteklemesi gerektiği anlamına da geliyordu bu. Almanya bu desteği sağlamıştır. Buna karşılık, Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesi, İngiltere'yi, Hindistan'a giden deniz yollarını (Mısır, Süveyş Kanalı ve Basra Körfezi) ve Mezopotamya'daki petrol yataklarını korumak için kuvvet bulundurmak zorunda bırakacaktı. (Nitekim, İngiltere, Mezopotamya'ya 250 000 asker sevketti. Çoğu, Hint Müslümanları, ANZAC'lar [Avustralya-Yeni Zelanda] ve diğer sömürgelerden gelen askerlerdi.)

Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesi İtilaf Devletleri için şöyle bir alternatif strateji yarattı: Almanya'nın 'gövde'sine saldırmadan önce 'kollar'ını keserek (terimler B.H. Liddel'e Hart'ındır) İngiltere'nin donanma üstünlüğünden yararlanarak Batı Cephesi'ni aşmakdı. Bu düşünce , İngiliz komutanlarının şu fikri benimsemesine yol açtı: Çanakkale Boğazı'nı geçmeye çalışarak ve Mısır'a yönelik Osmanlı/Alman tehdidini ortadan kaldıracaklardı. (İngiltere 1914 Aralığında 1882'den beri işgal ettiği Mısır üzerinde himaye kurmuştu.)

Çanakkale muharebeleri (Şubat 1915-Ocak 1916) Osmanlılar için çok pahalıya mal olan bir zaferdi.

Bu muharebeler, Almanlar'ın 1915 yılı savaş planını değiştirdi, Batı Cephesi üzerinde yoğunlaşmak yerine, Ruslar'ı geriye püskürtmek zorunda kaldılar. Ayrıca, Çanakkale'de İtilaf Devletleri'nin uğradığı başarısızlık, her iki taraftan pek çok komutanın şu inancını pekiştirdi: Orta Doğu'daki savaş pahalı bir yan uğraş, bir gösteriydi olsa olsa, kaynakların Avrupa'daki 'gerçek savaş' için kullanılmak yerine, boşa harcanmasıydı. Yine de, Orta Doğu'da önemli muharebeler devam etti, bu muharebelere bölgenin yerlisi ve yabancı çok sayıda asker katıldı. (Bu bakımdan, I. Dünya Savaşı II. Dünya Savaşı'na benzemez. II. Dünya Savaşı'nda Orta Doğu muharebelerine yerel kuvvetler katılmamıştır.)

Osmanlı orduları bir çok cephede savaşmak zorunda kaldı. Çoğu cephede de savunma konumundaydılar. 1916 yılında Süveyş Kanalı'na yaptıkları iki sonuçsuz taarruz ve savaşın başlarında Kafkaslar'da Rus topraklarına doğru ilerlemeleri bu savunma konumunun iki önemli istisnasını oluşturur. Osmanlı kuvvetleri, savaşın sonunda, Avrupa cephesinde, Galiçya ve Romanya'da çarpıştılar; ama asıl muharebe alanları Irak, Arabistan, Filistin ve Suriye'ydi. Arap isyanı tehdidiyle karşı karşıya kaldılar. Arabistan'da isyan gerçekten çıktı, Suriye'de bir ihtimal olarak kendini hissettirdi. İngiliz taarruzları ve Rus istilasıyla uğraştı Osmanlı kuvvetleri.

İngilizler 1915 yılında Mezopotamya'ya saldırdı. Bu saldırının amacı İngiliz nüfuzunu devam ettirmek ve petrol yataklarını korumaktı. Çarpışmalarda her iki taraf da ağır kayıplar verdi. Yaralanan, kaybolan ve esir düşen İngiliz askerlerinin sayısı yaklaşık doksan bindi. Yirmi beş bini aşkın İngiliz askeri de çarpışmalar sırasında aldıkları yaralar veya hastalık yüzünden hayatını kaybetti. Osmanlılar ise kırk beş bin esir verdiler, ölü ve yaralılarının sayısı bilinmemektedir. İngilizler, bu çarpışmaların ilk evresinde, Basra, Amara ve Nasiriye'de başarılı oldular; Kut-ül-Amara harekatları ise kendileri için tam bir felaketle sonuçlandı. 1916 Nisanında, beş aylık bir kuşatmadan sonra İngiliz kuvvetleri teslim olmaya mecbur kaldılar. Ölen veya yaralanan İngiliz askerlerinin sayısı kırk bini buluyordu, ayrıca pek çok esir vermişlerdi. (Eşref Bey ve kendisini sorgulayan İngilizler, s. 156'da bu konuya değiniyorlar).

Şerif Hüseyin İsyanı ("Arap İsyanı")

Bu sırada, Hicaz'da meydana gelen olaylar, İngiliz otoritelerinin, daha önceden de üzerinde durdukları şu fikri uygulama konusunda yüreklendirdi:

Osmanlı Devleti'nin, Arap tebaasını kullanarak, Orta Doğu'daki Osmanlı kuvvetlerinin Süveyş Kanalı'na taarruz etmelerine engel olunacaktı.

"Arap İsyanı" -Esas itibariyla Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in isyanıdır bu- İngiliz Parasının, İngiliz vaatlerinin' kışkırttığı ve çıkardığı bir ayaklanmadır. Aziz Ali el-Mısri ve Emir Abdullah gibi her iki taraftan çeşitli aracıların yardımları da rol oynamıştır bu isyanın çıkmasında. İsyan, kazandığı geniş desteğe rağmen, General Edmond Allenby'nin Sina, Filistin ve Suriye'de yürüttüğü harekatlara bir yardımcı hareket niteliğini aşamadı. (Bir yazarın deyişiyle, "bir yan olay içindeki bir yan olay"dı.)

Şerif Hüseyin'in 10 Haziran 1916' günü ilan ettiği isyan daha savaş çıkmadan aylarca önce başlayan uzun görüşmelerin sonucuydu. Bu görüşmelerin sonucunda İngiltere'nin birbiriyle

çatışan politik önceliklerini yansıtan iki tip anlaşma doğurmuştu : Bir yanda, Şerif Hüseyin- Mc Mahon anlaşması; öte yanda, 1916 yılına ait gizli Sykes-Picot Anlaşması (ikinci anlaşmayı, Ruslar Kasım 1917'de dünya kamuoyuna açıkladılar. Cemal Paşa da, bu anlaşmanın varlığını duyurmak için geniş propaganda faaliyetleriyle İngilizler'in 'İkiyüzlülüğünü' kanıtlamaya çalıştı. Bu sırada, kendisi 4 ncü Ordu komutanı ve Suriye valisiydi.) İngilizler, ayrıca, 1915 yılı Aralık ayının ikinci yarısında, İbn-Suud'la (daha sonra Suudi Arabistan kralı olmuştur) ayrı bir anlaşma yaptılar. Bu anlaşmayla İbn-Suud'u bağımsız bir devletin başı olarak tanıdılar ve kendisine ayda 5000 sterlin mali yardım yapmaya başladılar (1924'e kadar bu parayı ödemeyi sürdürdüler). Şerif Hüseyin'e ise, çok daha büyük miktarlarda para yardımı yaptılar. 1916 Mayısında 40 000 sterlin vererek mali desteğe başladılar, 1916 Ağustosundan itibaren de ayda 125 000 sterlin verdiler. İngiliz otoritelerinin hesaplamalarına göre, 'Çöldeki isyan'ın İngilizler'e maliyeti yaklaşık 11 milyon sterlin oluştur. Diğer taraftanFransızlar da 1,25 milyon altın frank harcadılar. (Yarbay E. Bremond, Fransız askeri misyonunun başı olarak 1916 Eylülünde Cidde'ye gelmişti.)

İngiltere, Şerif Hüseyin'i, kendisini Mekke Emiri tayin eden Padişah'a karşı isyana davet ederken, diğer Arap bölgelerinde de ayaklanma çıkacağını öngörmemişti. İngilizler, daha dar bir açıyla konuya yaklaşıyor, mukaddes şehirlerin (Mekke ve Medine) politik ve psikolojik önemini, ve İslam dünyası için haccın taşıdığı önemi düşünüyorlardı. (Hint askerlerinin büyük çoğunluğu ve Mısırlı askerlerin tamamı Müslümandı. Bundan ötürü, Şerif Hüseyin kuvvetlerinin mukaddes şehirleri ele geçirmesini ve Yemen'deki Osmanlı garnizonunun diğer Osmanlı kuvvetleriyle bağlantısının kesilmesini istiyorlardı. Mekke, 1916 Ağustosunda kolayca ele geçirildi, fakat Medine'deki (Fahri Paşa'nın komutasında) ve Yemen'deki (Sait Paşa'nın komutasında) garnizonlar ateşkesten sonra haftalarca direndiler. Fakat söz konusu garnizonlar taarruz kabiliyetinden yoksundu ve hac kesintisiz olarak sürdürüldü. (Her iki garnizona, İstanbul'dan yüksek rütbeli

kurmay subaylar yollanarak, teslim olmaları emredildi.) Fahri Paşa, Hicaz demiryolunu kullanıma açık tutmayı başardı (T.E. Lawrence'ın ve diğerlerinin bu demiryolunu kullanılmaz hale getirmek için devamlı sabotalarına rağmen). Ancak General Allenby'nin Sina'yı aşıp Filistin'e ilerlemesiyle demiryolunun Osmanlılar için işlevsiz kalmasına sebep oldu.

İsyandan sonra Hicaz bağımsızlığını elde etti ve Arap kontrolü altına girdi. İbn-Suud, İngiliz sempatizanı tarafsızlık tutumunu savaş boyunca korudu. Okur, Eşref Bey'in bu eserini okurken görecektir ki, korumasındaki hazinenin büyük bölümü sonunda Yemen'deki Osmanlı kuvvetlerine ulaşmıştır.

İsyana katılan başlıca Arap liderleri Şerif Hüseyin'in dört oğludur: Emir Ali, Emir Abdullah, Emir Faysal ve Emir Zeyd. Emir Faysal, Arap kuvvetlerini Mekke'den kuzeye, Akabay'a doğru götürmüştür, ki bu harekatına T.E. Lawrence da katılmıştır. Eşref Bey, "Revolt in the Desert" (Çölde isyan) kitabı 1920'lerde Türkçe'ye çevrilene kadar T.E. Lawrence'in adını hiç duymadığını belirtir, oysa saldırılar düzenleyen diğer İngiliz subayları, adlarıyla, sanlarıyla bilmekteydi.

Bedevi kuvvetlerine, daha önce Osmanlı ordusunda görev yapan Irak kökenli subaylar komutan etmiştir. Bu subaylar arasında, Nuri-es-Said ve Cafer-el-Askeri de bulunur. Söz konusu subayların çoğu, Aziz-el-Mısri'nin 1914 yılında kurduğu Arap milliyetçi El-Ahd örgütünün üyesiydi. (Bkz. Ek VII) Bu kişiler, ya İngilizler tarafından esir alınmış ve Arap davasına hizmet etmek üzere serbest bırakılmıştı, ya da aynı amaçla Osmanlı ordusundan firar etmişti.

Osmanlılar ve Eşref Bey, Şerif Hüseyin'i ve adamlarını, ve Iraklı subaylarını "İslam'a ihanet eden kişiler" sayıp, her fırsatta aşağılıyorlardı. Şerif Hüseyin isyan ilan edince, Padişah, onu görevinden uzaklaştırdı, yerine Şerif Ali Haydar'ı tayin etti. Şerif Ali Haydar, 19. yüzyılın ilk yarısında Şerif Hüseyin'in atalarının devirip yerine geçtiği eski Mekke şerifleri soyundandı. (Şerif Ali Haydar, Arap İsyanı sırasındaMedine'de kaldı, daha sonra

Beyrut'a gitmiş, savaşın sonunda da İstanbul'a yerleşmişti.)

1917 yılına gelindiğinde, Osmanlı orduları Filistin, Suriye ve Mezopotamya'da geri çekiliyordu. Buna karşılık, Rusya'daki devrim sayesinde, Osmanlılar, 1878'de Ruslar'a kaptırdıkları toprakları geri aldılar. Akaba, 1917 Temmuzunda Faysal'ın kuvvetlerine teslim oldu, böylece Osmanlılar Hicaz kıyısında ellerinde tuttukları son limanı da kaybettiler. Kudüs 1917 Aralığında düştü, Şam ve Beyrut ise 1918 Ekimine kadar Osmanlı kuvvetlerinin elinde kaldı.

1918 Ekimi sonunda imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması, Boğazları İtilaf Devletleri'nin kontolüne bırakıyordu. Aralık ayının ortalarında, İtilaf Devletleri'nin savaş gemileri İstanbul Limanı'na girdiler.

Osmanlı Devleti'nin toprakları, Anadolu ile İstanbul çevresindeki dar bir bölgeden ibaretti.

Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılma sürecine son noktayı koymuştur. Savaş sonunda, imparatorluğun Arap vilayetleri, İngiliz ve Fransızlar'ın kolonizasyonuna ve sömürüsüne açık kaldı. Savaştan zaferle çıkan İtilaf Devletleri, çok geçmeden, Anadolu'yu aralarında bölüşmeye başladı: Yunanlılar İzmir'i, İtalyanlar ülkenin güneybatısını, önce İngilizler, sonra Fransızlar güney ve iç kesimleri işgal ettiler. Bu işgallere karşı "Milli Mücadele" doğdu, istilacılar ülkeden kovuldu ve 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti ilan edildi.

Manüskri Projesi

Eşref Bey'in Arabistan'da başından geçenleri anlattığı hatıralarının çevirisi, çok geniş bir doktora tezi tasarısından doğmuştu. Tezin konusu, 1908-1918 döneminde Osmanlı Devleti ile Arap milliyetçi hareketi arasındaki ilişkiler oluşturacaktı. Bu konuya ilişkin geniş literatürü tarayınca (bu tarama çalışmasını 1955-1957'de Türkiye'de, 1961-1962'de Mısır'da yaptım), daha dar kapsamlı bir tez yazmam gerektiğini anladım. Hocam, Princeton Üniversitesi'nden Profesör Lewis Thomas'la danıştıktan sonra, tez konusunu Enver Paşa'nın "force speciale'i" [Özel Kuvvet'i] Teşkilat-ı Mahsusa' ya kaydırdım. Enver Paşa, bu teşkilatı, kendi gözünde, Osmanlı Devleti'ne yönelik en büyük tehditlere karşı koyabilmek için kurmuştu. Yeni tez konusu, Teşkilat-ı Mahsusa'nın faaliyetlerini teker teker ele almayı gerektiyordu: Cihat çağrısını duyurma çalışmaları, Süleyman Askeri'nin Irak'taki faaliyetleri, Eşref Kuşçubaşı'nın Yemen'e para götürme çabası ve Libya'da İtalyanlar'a karşı yürütülen savaş. Profesör Thomas, bu taslağın doktora tezi için çok fazla uzun bir çalışma doğuracağına karar verdi. Sonuç olarak, Eşref Bey'in Yemen'e para götürme girişimi tez kapsamı dışında bırakıldı. (Doktora tezim "The Ottoman Government and the Arabs, 1911 to 1918: A Preliminary Study of the Teşkilât-ı Mahsusa", Tansel Demirel tarafından Türkçe'ye çevirildi ve Teşkilat-ı Mahsusa ismiyle Kasım 1993'te ARBA Yayınları'nca yayınlandı.)

Araştırma sürecinde -yıllarca- Eşref Bey'le ve Cemal Kutay'la yaptığım görüşmeler ve kendilerinden aldığım mektuplar, Teşkilât-ı Mahsusa hakkındaki tezimin tamamlanmasında çok önemli katkı sağlamıştır. Beni Eşref Bey'le tanıştıran da Cemal Bey olmuştu. Cemal Bey, ayrıca, Hayber'de Türk Cengi'nin yazılı olduğu defteri kullanmama izin vermiştir. Bu eserinde, Eşref Bey, 1916 yılı Ağustosunda Enver Paşa'dan Yemen'e gitme emri

almasından başlayarak, Emir Abdullah'ın kuvvetlerine esir düşmesi, Kahire'de sorgulanması, nihayet 1917 Nisanında Malta'daki esir kampına sevkedilesini anlatır. Kendisi Malta'da üç yıl kalmıştır.

Manüskri Üzerine

"Hayber'de Türk Cengi", Alman malı, 16x28 cm boyutlarında ciltli bir deftere mürekkepli kalemle yazılmıştır. Ufak ve özenli bir elyazısının bulunduğu defterde, Eşref Bey'in sonradan kurşun kalemle yaptığı pek çok düzeltme ve ilave var. (Örnek sayfalar için Ek XV'e bkz.)

Manüskrinin ilk sekiz sayfasında yazılanlar çizildiği halde, yerine başka bir şey konmamıştır. Pek çok tarih ve isim yerinde boşluk vardır, ayrıca bir çok İngiliz isminin Latin harfleriyle yazılışını tespit etmek güçtür. Eşref Bey, ilave dökümanlar koymak için kimi yerlerde boşluklar bırakmıştır. Örneğin, Muhibbüdin'in El-Kıble Gazetesi'nde çıkan makalesini (bkz. Ek II) ve Aziz Ali el-Mısri ile yaptığı görüşmelerin ayrıntılarını metne sonradan eklemeyi düşünmüştü. Defter yapraklarının sararması, mürekkebin solmuş olması veya elyazısının yer yer bozukluğu yüzünden bir çok kelime okunamamaktadır. (Not: İngilizce çeviride, El-Kıble'de çıkan makaleyi ilave ettik, fakat metnin akıcılığını sağlamak için birkaç ayrıntıyı ve telgrafı çıkardık.)

Defterde, Eşref Bey'in yazısıyla 153 sayfa metin ve başka notlar bulunmaktadır. Örneğin arka kapakta Sinop'lu Mustafa'nın adresi yazılıdır, kapağın içindeki sayfada Eşref Bey'in Şerif Abdullah ordusunun gücü hakkındaki tahminleri (bkz. Ek VI) ve (o sayfanın arkasındaki sayfada da) Eşref Bey'in önsözü vardır.

Eşref Bey, Malta esir kampındaki günlüğünü, "elyazısı daha okunaklı olan" kamp arkadaşı Muhittin Birgen'e dikte etmiştir. (Muhittin Bey Tanin Gazetesi'nin başyazarıydı ve Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Azerbaycan'daki politik olaylarda aktif rol oynamıştır.)

Hayber vahasındaki çarpışmayı gösteren kroki, Eşref Bey'in taslak çizimine dayanmaktadır. Eşref Bey, Arap Musa'nın hayat hikayesini, emir erinin üniformalı bir fotoğrafının arkasına yazmıştır. (Bkz Ek III) Diğer fotoğraflar, Eşref Bey'in özel albümünden alınmıştır.

Metindeki üslup düz ve canlıdır, gerçi Eşref Bey 1917'den sonra kullanımdan düşmüş kelimeler kullanır. Metinde, ayrıca, Fransızca ve İngilizce kelime, çok sayıda Arapça deyim ve Arapça çoğullar bulunmaktadır. Eşref Bey, kuşkusuz, Arapça'yı gayet iyi biliyordu.

(Önsöz)

İşbu kitap benim notlarımdan muhtıra olarak alınmıştır. Rabıtasızlıkların mesuliyeti notlarımı cem eden kâtib efendiye aittir. Her halde, ileride, kitap halinde tab olunmadan evvel rabıtasızlıkları tashih edilecek ve bazı tasvirler de ilâve olunduktan sonra ancak tab olabilecektir. Şimdi bu defterde ki ifadeler ancak not şeklinde ve bir müsvedde halindedir. Mütalâa olunacak vaziyette bile değildir.

Eşref Kuşçubaşı (İmza)

Malta:1917

"Hayber'de Türk Cengi"

Aldığım Emir

332 nci senesi Temmuzunun (*günsüz*)* inci günü Harbiye Nazırı Enver Paşa hazretleri tarafından vuku bulan davet emri üzerine Ortaköy'deki sahilhanelerinin üstündeki tepede bulunan köşklerine gitmiş ve Paşa'yı müşarünileyh tarafından kabul buyurularak beynimizde şu suretle bir muhavere vâki olmuştu:

Nazır Paşa - Hicaz Şerifinin isyan etmesi sebebiyle her taraftan mahsur kalan Yemen'deki ordumuzun ihtiyaç içinde bulunduğu haber veriliyor ve oraya muavenet-i lâzımenin ifası ise kabil olamıyor. Bunun için her ne surette olursa olsun ibraz-ı fedakârî edilerek oradaki ordumuza para ve emir yetiştirmek üzere senin gitmekliğini münasip görüyorum, ne dersin?

Memleketime olan hizmet-i fevkalâdesiyle, hüsn-i niyeti yüzünden bütün âlem-i İslâmın medar-ı iftiharı ve gözbebeği olan bu mukaddes kumandanın vermiş olduğu şu emre, ve vuku'u melhuz bütün mehaliki nazar-ı dikkate almaksızın,

Ben - Başımla beraber, Paşam! diyerek bilâ tereddüt ve fahr ile kabul ettim. Bunun üzerine:

Nazır Paşa - Şimdi nasıl hareket edeceksin ve mahall-ı maksuda ne veçhle gitmeği düşünüyorsun?

Ben - Evvel-i emirde buradan kendime ait olan bir motorbotun yalnız makine kısmıyla Bahr-ı Ahmer'i iyi tanıyan bir kaptan ve bir çarkçıyı ve hükümetin vereceği emanetlerle maa efrat bir makineli tüfengi ve on kişiden mürekkep müsellâh arkadaşlarımı alarak doğruca Şam'a varacağım. Oradan Medine'ye ve Medine'den de henüz asiler eline geçmeyen (Yanbu') veya (el-Vech)'e gideceğim. Buradan tedarik edeceğim (zambuğ) denilen bir yelkenli kayığına işbu motorun makinesini yerleştireceğim. Bir iki gün kadar sürebilecek işbu ameliyatın hitamında bütün arkadaşlarımla ma'an bu kayığa binerek açılacağım ve şaplarıyla meşhur Bahr-ı

* Not I, s.207.

Ahmer'in vapurların geçemeyeceği kısımlarını takip edeceğim. Ve gündüzleri sahile yanaşıp hâli olan arazide ahz-ı mevki eylemek ve geceleri ise kat-ı mesafe etmek suretiyle yola devam eyleyeceğim. Hava rüzgârlı olduğu zaman makineyi kullanmayarak yelkenden istifade edeceğimden bu makineyi yalnız râkit havalarla takip olunduğumuz vakitlerde istimal ederek onun vereceği sürat hasebiyle seri bir surette ilerlemeğe muvaffak olacağım. Geçeceğim yollardaki şapların kesreti İngiliz donanmasına tesadüf ihtimalini meni' edeceğinden, yalnız korsan kayıklarına rast geldiğim vakit ellerinde tüfenkten başka bir silah bulunmayan bu gibi eşkiyaya açacağım mitralyöz ateşiyle kefevvukederek ve işte şu tertibatla ümit ederim ki mahal-ı maksuda varabileceğim. Eğer şayed ben Medine'ye gitmeden evvel sevâhil düşman eline geçecek olursa tabiyetiyle zambuğ tedariki benim için kabil olamayacağından o zaman Medine'de kafile tedarik etmek üzere Şam ve Halep'teki eski mücahidîn arkadaşlarımı dahi celp edecek, ve bu suretle tanzim edeceğim bir veya iki kafile ile Medine'den çöle çıkarak geceleri yürüyüp gündüzleri oturmak şartıyla evvelan Hayber'den bir hafta kadar İbnü'r Reşid arazisine doğru yürüyeceğim ve sonra İbnü's Su'ud ile Şerif'in daire-i nüfuzunun hududu olan vadilerden geçerek gâh-ı Şerif hududunda ve gâh-ı İbnü's Su'ud arazisinden zigzaglar yaparak icap ederse kabâil ile de dövüşerek yoluma devam etmek üzere bir ay kadar yürüdükten sonra Yemen hududu üzerinde bulunan ve Şerif'e tâbi olan (Kal'atül Bişe) yi garpte bırakarak İbnü's Su'ud'a tabi (es-Suleyl) nam mahallin civarından mürür ederek (Vâdi Nigrana) ve oradan dahi Yemen üzerine yürüyerek (Sa'de)'ye İmam Yahya'nın nezdine hududu dahilindedir. Buradan ötede İmam'ın muavenetiyle ordu merkezine kadar gidebileceğimi zannediyorum.

Nazır Paşa - Bu deniz işi daha muvafık, çünkü çölü geçmek ve icabında kabâil ile çarpışmak müşkül olacak, çünkü bu müşkülata kuvvetin azlığı ve mesafenin uzaklığı sebebiyet verecek, hem bu suretle mahall-i maksuda ne kadar bir zamanda varabilirsiniz?

Ben - Her halde Medine'den Yemen deki ordularımıza 2-3 ayda varabileceğim.

Nazır Paşa - Böyle uzun bir mesafe kat'ı için erzağınız kifâyet edebilecek midir?

Ben - Her on beş günde bir erzak tedarik edebilmekle erzaksızlık tehlikesini savmış olacağım.

Nazır Paşa - Bedeviler arasında nasıl erzak tedarik edebileceksiniz?

Ben- Arabistan'da bütün kabâil hudut, hudut ikamet eder ve yekdiğerinin hududundan geçmek istediklerinde, bizdeki pasaport mesabesinde olan ve (ihvan-kardeşler) denilen bir takım kılavuzlar vasıtasıyla geçebilirler. İşte biz de bu gibi kılavuzlarla gideceğimiz gibi bir küçük kabilenin civarına gelip de onların tama ve kisblerini okşayarak bir az da fazlaca para verildimi ve kendilerine bir zarar bizden gelmiyeceğini de hissettikleri takdirde muavenetten de geri durmayacaklardır. Bu veçhle bize lüzumu olacak erzakı tedarik etmek mümkün bulunacaktır. Zaten, devr-i sabıkta beş altı sene bunların arasında bulunduğum ve adet-i milliyelerine tamamen vâkıf olduğumdan, her bir hususdaki müşkülata bir çare bulacağıma eminim. Bunun için hedefi uzak ve tehlikesi çok görünen işbu hizmeti bana lutfetmek suretiyle kalbimde uyanan şedid bir arzunun reddedilmemesini istirham ediyorum.

Nazır Paşa - Pekalâ, kabil olabilen her şeyi yapar ve icap ettiği takdirde lüzumu kadar para da sarf edersin. Allah muinin olsun. Muktadi olan masarifi şimdiden al ve inşallah sâlimen vakitte de hizmetinde bulunan arkadaşlarına derecelerine göre mükâfatsız kalmayacaklarını vad et, ve işbu husus için salâhiyet-i tammeyi haiz bulunduğunu dahi onlara tebliğ eyle, dedi ve ayrılırken o temiz yüzüyle gülümseyerek haksızlığa karşı bükülmek bilmeyen o nazik elleriyle elimi kabul buyurdu ve muvaffakiyet duasını ederken mübarek gözleri yaşarmıştı. Vatan duygusuyla sulanan bu gözleri selâmladım, kapıdan çıkarken, arkamdan adam saldırarak otomobillerden birisinin beni yerime kadar götürmesini emretmişti. Muhtar Bey arkadaşım beraberimde olarak Beşiktaş'a getirildim.

Muhtar, yolda gelirken (gözlerini açarak): Eşref, çetin bir şeyi sırtına aldın, maamafih Allah bizimle beraberdir. Yapılacak olan şey millet namınadır. Biçare ordu şedid bir müzayaka altındadır. Böyle bir günde İstanbul'dan değil bir hazinenin hatta bir memurun bile oraya varması Yemen gibi diyar-ı baidede bulunan bir milletin kalbine ne kadar serinlik verecektir. Allah gönlüne göre verir ve inşallah da muvaffak olursun. İbnü'r -Reşid'e seninle gidip geldim. Az kaldı gözlerim patlayacaktı. Çöle ve sıcaklara tahammülüm yok, yoksa vallahi beraber gelirdim. Bu işi keşke tahammülüm olaydı.

Ertesi günü Harbiye Nezareti'ne giderek evâmir-i resmiyeyi aldım. Oradan Maliye Nezareti'ne geçtim. Yemen'e gidecek olan hazineyi tertip ederek Harbiye Nezareti'ne gidip nezaret veznesine emaneten bıraktım.

O günün parasıyla milyonun üçte birin ziyade bana verilmesi emrini aldım. Bu para bu günkü para ile 15 milyondan fazla idi. İşte bu para ve bu gibi paralar ara sıra başı aranılan ve haksızlıklara boks savuran bu ismi üstündeki bu şakiye teslim olunmaktan çekinilmezdi bile.

İstanbul'daki Tedarikâtım

Motor satın alıyorum. Badehu Levazımat-ı Umumiye Reisi İsmail Hakkı Paşa'nın yanına gittim. Orada da levazımat-ı seferiyemin tedarikine ait muamelâtı ikmaldan sonra, sevkiyat dairesinde hazır bulunan makineli tüfenklerimizden birini, muallim beş nefer ile ma'an ve Mülâzım Afyonlu Ethem Efendi kumandasında olmak üzere harekete müheyya bir halde gelmesi emrini verdim. Birkaç gün içinde işlerimi tamamen tesviye etmiş ve Harbiye Nezareti hazinesinde mahfuz emanetleri malum şekildeki bomba sandıklarına müşabih sandıklar içinde yerleştirerek aralarını talaş ile doldurttum, sandıkların üstüne de "Mevadd-ı müştaila" ibarelerini yazdırmak suretiyle paralara bomba süsünü verdirmiş oldum. Bu da bittikten sonra Bahriye Nezareti'ne giderek (Hamidiye Süvarisi) Kaymakam Rauf Bey'i ziyaret ettim. Rauf Bey kendisinden Bahr-i

Ahmer'in ahvali hakkında malumat-ı tamme edinmiş ve aynı zamanda da mümaaleyhin delâlet ve tavsiyesiyle işbu denizlerdeki seyr ü sefere dair mumareseleri olan ve oralarda tul-i müddet karakol gemilerinde ifay-ı hizmet etmiş bulunan Kolağası Mudanyalı Asım Bey kapudan ile Avrupa'da ikmal-i tahsil eden muktedir motorcularımızdan Tatar namıyla maruf çarkçılarımızdan Ali Efendi gibi iki kıymetli zat dahi Bahriye Nezareti'nden refakatime memur edilmiş idi.

Bir Müfreze ile Hazineyi Pozantı'ya Sevk Ettim

Bir iki gün zarfında İstanbul'daki bütün işlerim bitmiş olduğundan hazineyi Adapazarı [yoluyla] kozluğundan ve makineli tüfenk kumandanı Mülâzım Ethem Efendi vedaetiyle ve sevk memuru Mülâzım-ı evvel Yusuf Efendi'ye teslimen Pozantı'da emrime intizar etmek üzere Konya'ya sevk ettim.

Pozantı'ya Hareket Edenler:

1-Mülâzım-ı Evvel Yusuf Efendi (Sevk memuru)

2-Mülâzım Afyonlu Ethem Efendi (Makineli Tüfenk kumandanı)

3-Bursalı Hüsnü Çavuş (Makineli Tüfenk kumandan muavini)

4-Nişancı Onbaşısı Kadıköylü İzzet Efendi (Makine efradı) Mason İzzet namıyla maruf

5-Sinoplu Mustafa Efendi (Makine efradı)

6-Latifoğlu İsmail (Makine efradı)

7-Mustafaoğlu Kurtış (Makine efradı)

8-Arap Musa Çavuş (Emirberim) Meşhur zenci Musa (.....) arabi namıyla müsemmadaki.....? ve konuk ve demir adam

Bunlar Pozantı'ya müteveccihen yola çıktıktan sonra ben de İstanbul'da bulunan İmam Yahya'nın vekili Şeyh Mezigir ile Sakallı Ahmet Mücahid'i karadan gitmek ihtimaline mebni Yemen hududundan girdikten sonra bize muavenet etmek üzere yanıma

alıp, Mülâzım İstanbullu Behçet Efendi ile eski emekdarlarımdan Gazinocu Necati namıyla maruf efendi de (emekdarlarımdan) beraberimde olmak üzere İzmir'deki çiftliğime geldim ve oradaki arkadaşlarımın dahi hazır olmalarını emrettim. İstanbul'dan bir an evvel çıkmaklığım emr olunuyor. Zira Yakup haml meselesi hususunda bir isticvaba alınmışdık. İzmir'de bulunuyorken Necati Efendi'yi işleri düzeltmek, ve arkadaki kalan motor ve sair ağırlıkları getirmek için İstanbul'a gönderdim idi. Dinlenmeden diğer arkadaşlarımla ben burada bir müddet daha kaldım. Motorun sökülmesi ve sevki işi vardı, hazırlığını ikmal eyledim.

İzmir'den Hareketim

Benimle Beraber İzmir'den Hareket Eden Mücahidîn Şunlardı:

1-Yüzbaşı Mehmet Bey (Emirber zabitim)

2-Mülâzım Behçet Efendi (İdare reisi)

3-Kapudan Giritli İsmail Ağa (Emir ve kumandana tâbi)

4-Çallı Hüseyin Bey (Mehmet Bey'in kâtibi)

5-Cihangirli ve Bahriyeli Hayri Abdi Efendi

6-Üsküdarlı Aşçı İbrahim Efendi

7-Giritli Hüseyin Hulki Efendi

8-Arnavut Celâl Ağa

9-Çerkes Rifat [bu gayrı mücerret adamı lalam Hasan Çavuşun kardeşi.....yanıma maluman aldım]

10-Mamaka Mustafa

11-Çerkes Ahmet

12-Şeyh Mezigir

13-Sakallı Ahmet Mücahit

Ayında [günsüz] uncu günü Salihli'den bilveda Karahisar'a geldik. Bahr-i Ahmer'de lüzumu olacak olan motor makinesini arkam sıra yetiştirmek vazifesini Beşiktaşlı Lala Mehmet Beyzade Kemal Bey ile Çarkçı Yüzbaşısı Ali Efendi'ye tevdi' etmiştim.

Bunlar ve ağırlıklarla beraber Kolağası Asım Bey Kapudan ve Necati Efendi geriden bize yetişeceklerdi.

Karahisar'dayım

Kemal Bey'in betaet-i hareketi yüzünden makine vakti ile yola çıkarılmadığından bütün arkadaşlarımı Karahisar'dan hazinenin bulunduğu Pozantı'ya sevk etmeğe ve her konak mahallinden telgraf verilmek şartıyla Pozantı'dan dahi Şam'a hareket etmelerini emrederek kendim İsmail Ağa ve Şeyh Mezigir ve Sakallı Ahmet Mücahit ve Arabi Musa ile birlikte Karahisar'da makineyi beklemeye mecbur oldum.

Fakat bir müddet beklediğim halde yine makine zuhur etmediğinden İsmail Ağa'ya, "sen burada kal, makineyi bekle, geldikleri vakit hemen beraberce yola çıkınız" dedim ve İsmail Ağa'yı orada bırakarak ben diğer arkadaşlarımla beraber, ileridekilere yetişmek için Karahisar'dan hareketle Pozantı'ya ve oradan dahi otomobil ile Tarsus'a geçtim. Tarsus'ta bir gece kaldıktan sonra, Osmaniye'ye geldim. Oradan da tekrar otomobil ile Islahiye'ye ve oradan Katıha'ya geldim. Şimendiferle Haleb'e vardım. Halep'te Cemal Paşa ile ilk defa hususi bir görüşmemiz.

Cemal Paşa emriyle, karargahını ziyaretindeyim.

Halep'teyim

Halep'te Otel Biron'a inmiştik. Buraya dahil olduğum gün arkadaşlarımın Şam'a hareket etmiş olduklarını haber aldım ve Şam'da bana intizar etmelerini emrederek Halep'te iki gün kadar kaldım. Ba'dehu buradan hareketle Şam'a vardım.

Motor hala yola çıkabilmiyor ve Miralay Çerkes Nuri Bey tarafından paşaya takdim olmuyor. Halep'te beklerken, Cemal Paşa'yı istikbal meselesi...

Şam'dayım

Şam'da Damascus Palas Oteli'ne inmiştim. Burada bir hafta

kaldım. Şam'da bulunuyorken, başımdan bir garip hikâye geçmişti ki ibreti makamına kaim olmak üzere şuraya dercini münasip görüyorum. Bir gün Damascus Palas Oteli'nde idim. Hizmetçi gelip beni Cebel-i Lübnan(lı) bir madamın görmek istediğini söyledi. Halbuki o gün ise o kadar meşgul idim ki ta'rif edemem, bunun için hizmetçiye çok işim vardır, mustacel bir şey değilse yarın görüşelim cevabını verdim. Bunun üzerine madam ertesi günü Amerika Oteli'nde beni bekliyeceğini söylemiş ve aynı zamanda o günü otelinden mezkûr otele nakletmişti. Ertesi günü ikamet ettiği Amerikan Oteli'nde bu kadını gidip görmeğe karar verdim, dayanamadım. O günü .....namındaki birini göndermişti. Birlikte mezkûr otele gittik. Madam beni salonda karşıladı, hususi ihzar ettiği odaya beni aldı. Hoş beşten sonra derdini dökmeğe başladı. Kocası vefat ettiği cihetle bütün serveti, malı, mülkü kapanların elinde kalmış alacaklıları parayı vermiyorlarmış, dünyada kendisine bir iyilik yapılmak üzere güya bana iltica etmiş imiş. Tabii buna verdiğim cevap "Bu iş için hükümet-i Osmaniyenin Şam'daki adliye memurlarına müracaat etmek lâzım gibi" pek kısa oldu. Bunun üzerine madam ben burada kimseyi bilmiyorum. Kime müracaat edeyim dedi. Cevaben polis dairesine, jandarma, adliye dairelerine müracaat edin dedim. Bu efendilerden kimseyi tanımıyorum deyince bu hususda size bir muâvenette bulunabilirim. O da icap eden memurları ve avukat ve saireyi size göstermektir cevabını verdim. Teşekkür etti, kahveyi içtikten sonra müsaade aldım. Geldikten sonra Şam jandarma kumandanı Halepli Tahir Bey'le bu kadın hakkında lâzım gelen yolun ira'esi için ricada bulunacağımı kadına vadettiğimden Tahir Bey'e uğrayarak meseleyi anlattım o da vadetti. İki gün sonra idi. Bu kadın tekrar bulunduğu otelin salonunda bana intizarda bulunuyordu. Bunu otelci gelip bana haber verdi. Kendisini bu defa bir az resmice kabul ettim ise de kadının son derece müsterhemkarâne davranması beni bir az daha mülayimane iltifata beni sevk etti. Bu seferki muhasebemizin mevzuu ise bambaşka idi. Geçen gün kocasının vefatından perişan bir halde kalmasından dolayı muavenet dilenen bu kadın şimdi ise sesinin güzelliğinden, güzel piyano ve ut çalmasından ve bazı genç kızlardan mürekkep

arkadaşlarıyla bana Rabuga' (ki Şam'ın yarım saat açığındaki bahçelerdir) da hususi bir davet vermek istemesinden dem vuruyordu.Cevaben hakkında yapmak istediğiniz şeylere teşekkür ederim, fakat bu günlerde ifa-yı vazife hususunda pek meşgulüm. Tabidir ki vazifem her şeyden mukaddesdir. Bunun için mevcud işbu ziyafete iştirak edemiyeceğim, diyerek kendisini savdım. Ertesi günü akşam üzeri idi. Güya bizim otelde bulunan bazı tanıdıklarıyla görüşmek istediği esnada bana tesadüf etmiş gibi bir vaziyet takınan bu kadın beni görür görmez, "ne yapıyorsunuz" diyerek yanıma sokuldu. Ve "madem ki siz meşgulsünüz rica ederim, beni buradaki kumandanlardan bazı zevat ile, ahbablarınıza, tanıdığınız kibarata beni presante ediniz" deyince, cevaben -"Madam, şimdi harbdir, herkes vazifesi başında bulunuyor-vatana hizmet için çalışmakla meşgul, kimsenin başka işlerle, iştigal edecek vakti yoktur, çünkü memleketi kurtarmak en birinci işleridir. Bunun için ne bir kumandan ve ne de bir arkadaşıma tavsiye edebileceğim, sizin işlerinizle meşgul olabilecek burada yalnız bir mahal vardır ki o da hükümettir. Oraya müracaat ediniz" dedimse de, aynı zamanda bu kadından dahi şüphe etmeğe başlamıştım. Çünkü ilk defa mağduriyetinden alacaklıların para vermemesinden dolayı her işinin yüz üstü kalması dolayısıyla sefâlet halinden bahsederek merhamet ve muavenet dilenen bu kadın benle temasını muhafaza etmek için hiç bir fırsat kaçırmıyor. Saniyen ikinci mülakatında mühim olan işlerini geri bırakarak bana ziyafet vermek istediğini söylüyor ve sesinin güzelliğini ve sairesini ilâve eyliyor ve şu hareketiyle de hal ü vaktin bu gibi âlem-i sefahat için pek müsait bulunuğunu göstermek istiyor. Bir az düşündüm. Tarihi gözönüne getirdim. Ötedenberi hal-i harpde bu gibi kadınların casusluk vazifesiyle istihdam edilerek pek mühim roller ifa eylediklerini hatırlayarak, kendi kendime acaba bu da o cinsten olmasın dedim. Ve arkasını bırakmayarak bunun hüviyetini tahkike karar verdim. Ve maksadının husûlü için de, kendisine karşı sert değil, mülayimane davranmak icap edeceğini düşünerek, o yolda hareket etmeğe başladım. Ve hemen lisanımı çevirerek, yarın teşrif ediniz efendim...dedim, kadın da: "rica ederim ben buraya gelemiyeceğim,

kabilse siz Amerika Oteline teşrif edin dedi", peki cevabını verdim. Ertesi gün mev'ud saatte otele gittim, yine beni pek mültefitane kabul etti. Kendisiyle hasbıhale giriştim. O açıldı, ben açıldım, o raddeye geldik ki, "Cemal Paşa çok büyük paşadır" "-evet büyüktür", "kaç bin kişiye kumanda edecek kadar büyüktür, onun maiyetinde kaç paşa vardır, inşallah hayırlısıyla şu harbide kazanınız, çünkü ben öküzlerle çekilen büyük topları gördüm, daha onun gibi kaç topunuz var bâri askeriniz az, topunuz çok olsaydı" gibi suallere kadar kalkıştı ve askerliği kurcalamağa başladı. Bunun üzerine ben şüphemi artırdım. Hemen ben işi değiştirerek kendisine "ben burada bir iki ay oturmak istiyorum. Münasip bir köşk bulursam bir az tebdil hava etmiş olurum" dedim. Cevaben her hususta bana hizmet edeceğini, bu babta, lâzım olacak her şeyi tedarik ve ikmal eyleyeceğini ve hatta köşkün dahi kendi tarafından ihzar olunacağı gibi icap ederse her türlü masariften çekinmeyeceğinden bir ay, beş ay otursam hiç bir gûna rahatsızlık çekmiyeceğimi, ve bu köşke muzika çalmak üzere kendisi ve kızlarından* mürekkep adeta bir orkestra takımı meydana dahi getirebileceğini, daha neler... gibi vaidlerde bulundu.

Daha dün zaruretinen dem vuran bu kadın şimdi kesesinin ağzını açmış masarifatı fevkalâdeyi ehemmiyetsiz bir tarzda üzerine almak istiyordu. Fikrimin tamamıyla kaniyeti içinde derhal mecra-yı kelâmı yine değiştirerek birdenbire aleyhine dava edeceği adamların kimler oluğunu sordum. Bu defa büsbütün ağzını değiştirerek ve "buyurduğunuz gibi herkes şimdi harp ile meşguldur, benim işimle iştigal edemezler. Harpten sonra bu işin çaresine bakacağız" diye kendisi için hayat ve memat meselesi hükmünde olduğunu, iki gün evvel yana yakıla anlatan bu aklı kısa madam şimdi bu işi harpten sonraya talik ediyordu. Çünkü onun fikri dava ve saire meselesi değil, başka idi. Ben bunun üzerine bu kadının Fransızlar tarafından para ile tutulmuş bir casus olduğuna tamamen emin oluğumdan, derhal jandarma bölük kumandanı Halepli Tahir

* Kızını sordum- çağrayım dedi. Getirdiği kız, bir Avrupalı pembe bir Almanmış bu ise tam Cebel Lübnanlı bir kadın.

Bey'e meseleyi haber ettim. Ve kadına da dedimki şimdi emir aldım, memuren bir tarafa hareket ediyorum. Ba'dema benim tarafımdan sizin işlerinizi Tahir Bey görecek ve her tarafa sizi, prezante edecektir. Emin olunuzki size layık muamele ifasında kusur gösterilmez dedim, bilahere, bu kadının istintak dairesinde sual ve cevaba alınmıştı. O zabitanın avucunda iken ben yola hareket etmiş bulunuyordum.

Yedi sekiz günden beri Şam'da bulunduğum halde hâlâ bizim makine gelmemiş olduğundan savahilin şerif eline geçmediği veya geçtiği hakkında devran eden şayiat beni çok müteessir ediyordu. Bunun üzerine ben bütün levazımatları ihzar maksadıyla Şam'da bırakıp ve motor gelir gelmez süratle hareket etmelerini dahi tenbih ederek, yanıma Şeyh Mezigir ve Ahmet Mücahit'le Arabi Musa'yı alarak Şam'dan hareket eyledim ve hareket etmezden mukaddemde Pozantı kumandanlığına bir telgraf çekerek makinenin oraya vusulunda hemen yola çıkarılmasını müsade...

Valinin benden mücerrep efrat talebine Dera'da musademeler

Dera'da dürbünüm çalınıyor

Medine Yolunda

...Tarihinde Şam'dan hareket eyledim. Dera'ya geldiğimiz vakit arkadaşlardan Sakallı Ahmet Mücahit fena halde hastalandı. Kendisini doktora muayene ettirdim. Bu haliyle yola devam etmesi tehlikeden sakim olamıyacağından Dera hastahanesinde beray-ı tedavi terk edilmesi tavsiye olundu. Mecburen bu arkadaşı burada bıraktım. Ve Şam'dan hareketinde Ahmet Mücahid'le, ŞeyhMezigir'in biletleri beraber bir arada yazılmasından dolayı şimdi ayırtılmak kabil olamayacağından hastahaneden çıktıktan sonra yoluna devam edebilmesi için Dera istasyon memuru ile hat müfettişine vesair icap edenlere tenbihatta bulunarak Ahmet Mücahid'i hastahanede bırakıp, bizler Şeyh Mezigir ve Arabi Musa ile birlikte yolumuza devam ettik.

Medine'deyim

23 Eylül 1332 [6 Ekim 1916]tarihinde Medine'ye muvasalat etmişdik. Bir kaç gün sonra Bir el-Derviş'te bulunan Fahri Paşa hazretleriyle mülakat etmek arzusunda bulunduğumu müşarileyhe bildirmiştim ki kendilerinden şu cevabı aldım:

Onikinci Kolordu-yu hümayun

Erkân-ı harbiyesi

Şube

Eşref Bey

Hoş geldiniz. Maalesef Bir el -Râşa'da açıkta rahatsız oldunuz. Yalnız kaldınız. Yarın sabah, inşallah bir tayyare tecrübesi vardır. Eğer yetişirseniz memnun olurum. Bu gece burada kalacağım. Eğer sabahleyin buraya gelirseniz memnun olurum görüşürüz. Zat-ı vâlânızın ve Şerif Mehmet Bey'in gözlerinden öperim evladım.

30 Teşrin-i Evvel 332 [12 Kasım 1916]

Fahri

Ben Bir el- Derviş'te Fahri Paşa hazretlerinin yanında bulunduğum sıralarda Dera'da hastahanede bıraktığımız arkadaşımız Sakallı Ahmet Mücahit iade-i afiyet ederek Medine'ye gelmiş ve fakat başından garip bir vaka' geçmiş olduğundan muamelât-ı resmiyemizdeki bazı garabeti göstermek için şuraya dercini münasip görüyorum: Ahmet Mücahit hastahaneden çıkar, şimendifer bileti evvelce arz ettiğim gibi beraberimizde çıkarılmış ve işbu husus için dahi lâzım gelen memurine malumat ita edilmiş olmasından buna vâkıf olan Dera şimendifer istasyon memuru ile hat müfettişi tarafından trene bindiriliyor bu adam Dera'dan Medine'ye kadar gelir, yolda hiç bir tarafta kendisine ilişilmez ve bilet dahi sorulmaz. Çünkü Dera istasyon memuru tarafından icap edenlere malumat verilir. Ahmet Mücahit Medine istasyonuna gelir gelmez kendisinden bilet istenir. Ahmet Mücahit de cevaben "-Ben Eşref Bey'in

maiyetinde idim. Dera'da hastalandım. Hastahanede terk olundum, biletim Şam'da, hepimiz bir arada olmak üzere çıkarılmıştı. Bu sebepten benimki ayrılamadı ve lakin Dera istasyon memuru ile hat müfettişi keyfiyet bildirildiğinden ben hastahaneden çıkar çıkmaz bilet almağa lüzum gösterilmeksizin beni trene bindirdiler, buraya kadar da hiç kimse tarafından bilet sorulmaksızın geldim" der. Lakin istasyon memuru derhal atideki tezkereyi istasyon polis memuruna yazar:

Numara

189

İstasyon Polis Müdüriyet-i Behiyesine

Bu günkü 528 numaralı katarla Şam'dan Medine'ye kadar biletsiz olarak seyahat edip ve ücret-i rukubiyesi olan 1306 kuruş vermekten imtina' eden Sakallı Ahmet Mücahit nam efendiden meblağ-ı mezkûrun bittahsil istasyona irsali mercudur.

Medine İstasyon Memuru

2 Teşrin-i Evvel 332[15 Ekim 1916]

(İmza)

Mütalaâtım:

Bu kere Medine istasyon memurunun şu muamelesi haksızdı. Çünkü Dera'dan Medine'ye kadar şimendiferle gelen bir yolcunun bileti Amman'da, Ma'an'da, Medine'de ve dört aktarma mahallerinde bütün memurlarıyla, makinesiyle, müfettişleriyle değiştikleri halde nasıl oldu da ber aktarma,muayenede biletsiz olduğu görülen şu adamın seyahatine müsaade edildi. Şimendifer usulüne aşina olan bu memurun şu hareketi iş bilmemezlikle kabalığından başka bir şeyi isbat edilmez.

İstasyon memurunun şu tezkeresi üzerine polis memurunun derkenarı:

Merkumdan meblağ-ı mezkûr taleb olundukta parası olmadığı ve Eşref Bey'in çetesine mensup kat'iyen efrattan bulunduğu ifade eylediğinden icray-i icabı zımnında mevcudan merkeze ıgram kılındığı maruzdur.

Mütalâam

İstasyon polis memuru efendi dahi vazifesini bilmiyor. Çünkü bu adam yazılan derkenar gibi-benim param yoktur, ben Eşref Bey'in çetesindeyim dememiş, bilâkis kendisini İstanbul'dan Harbiye Nezareti'nin emir ve vesikasıyla Eşref Bey'in refakatiyle Medine'ye gelmekte iken Dera'da hastalandığını ve askeri hastahanesinde taht-ı tedaviden sonra çıktığında evvelce bileti diğer arkadaşlarıyla birlikte alındığından, ve husus-ı mezkûr hakkında dahi Eşref Bey'in Dera istasyon memuruna vuku'bulan tebligatı üzerine biletsiz olarak seferine cevaz verilmesinden ve lâzım gelenlere, tebligat ifa bulunmasından dolayı hiç bir tarafta kendisinden bilet taleb olunmadığından bahsetmiş ise de polis efendi bu adam Eşref Bey'in çetesindendir bâki dua gibi iki satırla derkenarı kâfi görmüştür. Ve neticesinde bizim muamelat-ı resmiyemizde usulden olan-icray-i icabı ifay-ı muktezası-lüzum gelen muamelenin icrası-gibi beylik takdirlerle bağlamıştır. İş şu kayıtsızlık ise bir maksad-ı mukaddes için İstanbul'dan kalkarak Dera'ya kadar gelip orada hastalanarak bilâhire yoluna devam eden bir mücahidin nâhak yere hapsi mucib olmuştur ki insanın buna hayret etmemesi kabil değildir. Ahmet Mücahit hakkında yapılan ve yazılan dikkatsizlik bununla da kalmamış ve yalnız bu hatâ polis memuru ile istasyon memuruna münhasır kalmayıp temadi etmiştir, şöyleki: İşbu evrak-i mezkûr serkomiser efendiye havale olunca serkomiser efendi de:

Huzur-ı Sâmi-i Vekâletpenahilerine arz ve takdim olunur. O bâbda emr u ferman

Serkomiser
Muhsin

Mütalâam

Bir Polis memuru bir adamı haklı ve haksız bulup da merkeze sevk ettiği zaman oradaki komiser efendinin vazifesi bu adamın

cürümü hakkında bir kerede ifadesine müracaat etmek ve şayet bu bapta yaptığı muamele salahiyeti haricinde ise, yazacağı mütalâa ile beraber mâfevkine takdim etmek lâzım gelirken Medine Merkez serkomiser efendi ise hiç tahkik ve tedkike lüzum görmeksizin arz ve takdim o bâbda ferman gibi bunun da istimali âdet haline girmiş olan kelimatı karalıyarak işi başından savmıştır ki buna da ne demeli bilmem? İşte bu misli memurin-i zabıtanın bu gibi kayıtsızlıklarla vazifelerini bilmemeleri yüzünden, bazen pek mukaddes tanılan namuslar mahvolup gidiyor, Eğer şayan-ı hürmet adamlar bigayr-i hakkın hapislere tıkılıyor. Ve bazen de bu yüzden cinayetler, idamlar vukua gelerek bir aile sönüp gidiyor. Medine vekaletinin cevaben ilamı:

Eşref Bey kuvve-i seferiye kumandanı paşa hazretleri nezdinden avdet edinceye kadar merkumu mevkuf tutulmak üzere serkomiser cânib-i vâlâsına.

Muhafız Vekili *3 Teşrin-i Evvel332*
Kaymakam *[16 Ekim 1916]*
Aburrahman *Merkez Komiserliğine*

Mütalâam

Evet yukarıdan beri cereyan eden muamelelerle kısa kısa merasimle yazılan ezberlenmiş derkenarlara göre ancak bu suretle muamele etmek varid-i hatır oluyorsa da muhafız vekaletinin unuttuğu birşey varsa o da kanun ve...kanuna nezaret, mevkuf, hapsi gibi üç derece ile bir adamın hürriyeti elinden alıyor. Bir insan ilam ile hapis olunur, tahkikat ve tedkikat esnasına medar-ı subut bir şeye tesadüf olunmazsa hapis olunmaz ve bu gibi halin mevcudiyeti takdirinde ve adliye memurîni tarafından gösterilecek lüzum üzerine bir maznun tevkif ediliyor mütebakî hâlât ise bir cürmü iddiâ olunan bir adamın göreceği muamele nezarettir. Şu halde biletsiz Medine'ye kadar şimendiferle geldiği iddia olunan birisinin ifadesi dinlenmeden hakkında tahkikat icra edilmeden doğrudan doğruya deliğe tıkılmışsa cihetini de bilmem ki ne türlü tefsir etme-

li: Biletsiz geldiğinden dolayı ifadesi dinlenmeden basit muamelatla hapis olunan Sakallı Ahmet Mücahit Efendinin vesikası:

Harbiye Nezareti

Yemenli Şerif Mehmet Mezigir ile Ahmet Mücahit Efendi ismindeki refike Yemen'e kadar seyahat edeceğinden esnayı raha bilumum memurlar tarafından kendilerine muaenet ve teshilat gösterilmesi zımmında işbu vesika mumâileyh yeddine ita kılındı.

16 Ağustos 1332 *Harbiye Nazırı Namına*
[29 Ağustos 1916] *Miralay*
Mahmut Kâmil

İşte buyurun teshilat yerine tahkirat, terzilât, hepsi. Hatta Ahmet Mücahit hapis olunduğu vakitte kendisinin lehinde hüsn-i şehadete giden Mebus Tahir ve Abdülvahhab Beylerin teşebbüsleri bile cürmü büyük sayılan biçare adamı hapisten kurtaramamıştı. Şam'a geldiğim vakit şu aziz ve siyasi misafirlerimiz için aldığım bilet şu idi:

Numara	*Defter numarası*
55	*13*

Mevki	*Şam Mevkiinden*	
1	*Kuruş*	*Para*
	914	*50*

İki emren mücahit
içindir

(Muvakkat yolcu bileti) 19 Eylül 1332 [1 Ekim 1916]
Şam'dan.....Medine'ye kadar

Dera'ya geldiğimiz vakit Ahmet Mücahit'in hastalanması üzerine, Dera'da bırakıldığından iki kişiye ait bulunan işbu biletin arkasına Dera istasyon memuru şu derkenarı yazmıştı:

Bu bilet iki yolcu için mukarrerdir. Biri hastahanede taht-ı tedavide kaldığından, diğeri yalnız yoluna devam edecek ve ikinci yolcu hastalıktan kalkınca bilâhire gönderileceği kayden şerh olu-

nur.

21 Eylül 1332 *Dera Şimendifer*
[3 Ekim 1916] *İstasyon Memuru*

Tuhafı şurasıdır ki Ahmet Mücahit biletsiz diye hapise sevk eden ve ifadesini dinlediği halde katiyen ehemmiyet işbu muamelede bileti evvelce görmüş ve hatta defterine şöyle bir kayıt yürütmüşdü:

Yemen şimendiferinden Şerif Mehmet Efendi 25 Eylül 332 [7 Ekim 1916]tarihine Medine'ye vasıl olmuştur ve polis tarafından kendi defterine kayd olunmuştur.

İşte şu muamelat ve bâlâdaki vesikaya rağmen yine Ahmet Mücahit haksızlıktan kurtulamamış Harbiye Nezareti'nden verilen varakada hakkında bilumum memurîn tarafından muavenet ve teslihat iraesi emredilmiş iken Medine inzibat memurları şu muaveneti kendisinin hapse tıkmak suretiyle ifa ederek yaptığı hizmete mukabil hükümetten mükâfat bekliyen bu adamın kalbini kırarak kendisini me'yus ettirmiştir.

Ben Medine'deki işlerimin tesviyesi ile uğraşıyor, San'a, Halep ve Pozantı'ya keşide ettiğim telgraflara rağmen hâlâ makine ile onu getireceklerden bir haber alamıyordum. Nihayet Toros Menzil Kumandanlığı'ndan âtideki telgraf geldi:

Pozantı'dan Numara 1526 *Adet*
330

Medine'de Mücahidîn Kumandanı Eşref Bey'e

Fi 24 Eylül 332 [6 Ekim1916] mezkur mühimmat memurları Necati Efendi'ye teslimen 10 Eylül 332 [23 Eylül 1916]tarihinde sevk olunmuştur, efendim.

25 Eylül 1332 [7 Ekim1916]

Toros Menzil Hattı Kumandanı
İhsan

İşbu telgraftan anlaşıldığına göre beklenilen şeyler 10 Eylül[de] Pozantı'dan hareket eylemiş. İsmail Ağa'dan aldığım

ikinci bir telgraf me'line göre de Necati Efendi ile bütün eşyaların 27 Eylül'de Şam'a dahil oldukları anlaşılmış ola ki gelen telgraf şu idi:

Şam'dan *Numara 2190*

Medine'de Mücahidîn Kumandanı Eşref Beyefendi'ye

Bugün Kemal Bey ile ve bütün eşyalar dahi Şam'a geldik. Benzin ve gazlar akıyor. Zira tenekeler fenadır. Emrinize muntazırım efendim.

27 Eylül 1332 *Mücahit İsmail ve Necati*

[9 Ekim 1916]

Dört gözle beklenilen makine ile eşyayı saire güç belâ ile Şam'a gelebilmiş idi ise de benzin ve gaz tenekelerinin bozukluğu yüzünden elli teneke miktarının akıp gitmesi meselesi zuhura gelmiş ve bunların yerine başkasının tedariki ve muamelatı sairesinin ikmali içinde Şam'da daha bir kaç gün kalınmak mecburiyeti hasıl olmuş idi. İşlerin arkası alınınca tesri'-i hareketlerini emrettim ve fakat Mülâzım Rıfat Efendi'den âtideki telgraf gelerek acele ile görülmesi matlub şu işlerdeki aksiliği görerek çok sıkışmış idim:

Şam'dan Numara 38

Medine Mücahidîn Kumandanı Eşref Bey'e

Eşyanın sevki için bir vagon alabildim. Bir küçük vagon daha lâzımdır. Hat komiserliğine, merkez kumandanlığına müracaat üzerine ancak iki üç gün sonra verebileceklerini söylediler. Hareket etmek üzere emrinizi aldım. Eşyanın mütebakisini terk ederek efrat ile beraber geleyim mi yahut levâzımatı sevk ederek mi hareket edeyim, emrinize muntazırım.

1 Teşrin-i Evvel 1332 *Mücahit Zabiti*

[14 Ekim 1916] *Mülâzım Rifat*

Bu telgrafı alır almaz lâzım gelenlere ita eylediğim kati ve şedid tebligata binaen Şam'dan hareket olunabileceğine dair atideki telgrafı almıştım:

Şam'dan *Gayet Müstâceldir*

Medine'de Mücahidîn Kumandanı Eşref Bey'e

Benzin, motor, gaz, cephane, tüfenk, erzaklar ve saire tekmildir. Vagonla Şam'dan 4 Teşrin-i Evvel 332 salı günü hareket ettim. Müfreze ile Ebu el- Gam'da kalmak üzere emrinizi aldım. Motor ve levazımatla beraber mi kalacak, yoksa Medine'ye mi gelecek ?Deve semerlerini emirle Şam'da terk ettim. Ester ve develeri techizatıyla beraber Medine-i Münevvere'den almak üzere. Zaten hususi telgrafla Bahriye Nazırı paşa hazretlerinden emir aldım. Her halde ben yalnız olarak Medine'ye kadar geleceğim. Bu babda emrinize telgrafla Ebu el- Gam'da muntazırım efendim.

4/5Teşrin-i Evvel 1332 *Mülâzım Rifat*

[17/18 Ekim 1916]

İşte.....tarihinde İstanbul'dan çıkmış ve İzmir'de bir kaç gün tevakkuftan sonra hareket eylemiş ve makinenin süratle arkamdan yetiştirilmesini Kemal Bey'e tenbih etmiş: Karahisar'da dahi bir iki gün bekledikten sonra Tarsus, Halep tarikile Şam'a gelmiş, Şam'da bir hafta oturarak Medine'ye hareket etmiş olduğum halde ancak Teşrin-i Evvel'in onunda doğru mezkûr makine 8 Teşrin-i Evvel 1332 [21Ekim1916] tarihinde Kolağası Asım Kaptan ve Çarkçı Yüzbaşı Ali Efendi ile memurları Kemal Bey ve sevk memuru Necati Efendi ile mâan Medine'ye getirilebilmişti. Esbab-ı tehir hakkında iyice tahkikat icra ettim. Yolda gelirken liyakatlı Kemal Bey'in getirdiği motor İstanbul'dan güç hal ile ve Çarkçı Ali Efendi'nin bizzat gayretile çıkarılıp yola çıkılmış motoru havi vagon yolda katardan kesilerek Konya'da kalmış ve Kemal Bey ise bihaber olarak ve yalnızca Pozantı'ya gelerek işten haberdar olunca ikinci bir muamele ile ancak bir hafta sonra mezkûr vagon oraya getirilebilmiş ve diğer mahallerde dahi sevkiyat idaresinin karma karışık işleri yüzünden bir müddet daha tehire uğramış. Bunlarda Kemal Bey'in iş bilmezliğiyle tembelliği inzimam eylemiş olduğunu anladım. Bu işte zerre kadar kusuru olmadıktan başka İzmir'de motoru bizzat sökmek gibi hizmette bulunan Çarkçı Ali

Efendi'yi mazur görerek Kemal Bey'e müstahak olduğu muameleyi yapmaktan zerre kadar çekinmedim. Çünkü ortada görülecek mukaddes bir vazife vardı ve işbu vazifenin bihakkın ifası içinde betaet değil sürat lâzımdı. İşte makinenin şu surette gecikmesi denizden gitmek planını katiyen alt üst etmiş ve çünkü bu zamana kadar bütün sevahil Şerif kuvvetinin eline geçmiş ve on onbeş gün kadar Bahr-ı Ahmer sahilinde ve bir münasip mahalde elde edilebilecek bir kayık arkasında bir kaç kişi koşturulmuş ise de maalesef bu emele muvaffak olunamamış idi. Şimdi de makine, benzin, gaz, ve her şey elimizde mevcut yalnız sahil yoktu.

Artık karadan gitmek mecburiyeti hasıl olmuştu.Tedarikata koyulum, evvelemirde denizden gidilmek farzasına mebni yanıma aldığım Kolağası Asım Kaptan'la,Çarkçı Yüzbaşı Ali Efendi'ye, artık hizmetlerine ihtiyaç kalmadığı cihetle ve sevk memuru Necati Efendi'yide hastalığına ve emaret* doktoru Binbaşı Operatör Raşit Bey'in vermiş olduğu rapora istinaden İstanbul'a sevk etmeğe karar vermiştim.

Çöl Tarikile Gitmek İçin Tedarikât

Artık çöl tarikile gitmeğe katiyen karar vermiş idim. Bu esnada Medine şehri ise şimaldan garbe her taraftan muhasara edilmiş, Kuvve-i Seferiye Kumandanı Fahri Paşa hazretleri ise düşmanın muhasara hattını şehrin Garbından Bir el-Derviş ve Ga'ir ve Meciz'e kadar atmak suretile, muhasirini iki konak mesafeye kadar atmağa muvaffak olmuştu. Fakat zaman geçtikce urban harik tarafından yine şehire doğru sokuluyor ve vaziyet günden güne fenalaşıyor. Kumandan Paşa'nın elindeki kuvvet ise her türlü hareket icrasına kâfi gelmiyordu.

Şimendifer hattı dahi kömür ile işlediğinden muntazam sefer yapılamıyor ve bu yüzden Medine'deki ve ahalinin ihtiyacatı taht-ı temine alınamıyor ve tabiâtiyle erzak kıtlığı gâilesi o zamandan kendini gösteriyordu. Vakıâ hükümet Şam'dan üç kuruşa mübayaa ettiği buğdayı Medine'de kırk paraya veriyor, ve münakalatın pek

* [Mekke Emirliği kastediliyor.]

müşkül olduğu böyle bir zamanda ahaliye yiyecek hususunda büyük bir teshilat gösteriyor idiyse de Bedeviler vasıtasiyle hariçten hiç bir şeyin tedariki mümkün olamadığı gibi, bilâkis onların erzaklarının da şehirden teminine mecburiyet hasıl olması gerek insan ve gerekse mevcut hayvanların muhtaç oldukları levazımatın tedariki hususu müşkil bir mesele halini alıyordu.

İşte ben bu yoksulluk içinde bir yandan altmış kişilik bir kafile tedarikine çalışıyor ve şu takrirden:

Huzur-ı âli-i kumandan-ı ekremiye

Yanımızda mevcut bombaların ekserisi tüfekcilik usulünden olduğundan hem bunları tecrübe etmek ve hem de aramızda bulunan bir kaç aceminin öğrenmesini temin etmek için münasip bir zamanda ve mümkün mertebe sadânın Medine-i Münevvereye aksetmemesi için Cebel Ahad dağının arasındaki boğazda bir kaç bombanın endahtına müsaade buyurulmak me'sadile işbu müzekkere bittanzim takdim kılındı.

30-10-332 *Mücahit zabitanından*
[12 Kasım 1916] *Kolağası*
Asım

Muhafız Paşa hazretlerine takdim:

Muvafık ise münasip bir zamanda yarın yahut öbür gün bomba endahtına müsaade ve civar karakollara tamim buyurulması ma'ruzdur.

30-10-332 *Mücahidîn Kumandanı*
Eşref

Pek münasiptir. Anladığıma göre Seyyidinâ Ali arid türbe-i şerifelerinin ilerisindeki arazide olacaktır. Mevki-i mezbûr da endahta müsaittir. Yarın, veya ertesi günü icra olunsun, ta'mim dahi edileceğinin beyanile iadeten takdim kılınız efendim.

Fahri

Anlaşılacağına göre diğer taraftan da maiyetimi geceli gündüzlü talimle vazifelerinde mümarese peyda ettiriyordum.

Şam'dan getirmiş olduğum adamlarla Medine ve civarında mukaddemen tanıştığım bazı kimseleri de müfrezeme kaydederek Şam'a yakın yerde bulunanlara dahi telgrafla Şam'daki mücahidîne iltihak etmelerini emretmiş ve her bir ihtiyata karşı bu muamelatı ben daha evvelce ifâ eylemiş idim. An-asıl Yemenli olupda Medine'de kalmış bulunan bazı mücavirleri dahi ücretle istihdam etmek üzere kafileye aldım. Badehu Medine hapishanesinde bulunan ve Şerif'in en mühim adamlarından olan Avali ahalisinden Nâsır bin Ali Musallimi dahi Fahri Paşa'ya birrica tahliye ettirerek yanıma alıp bu adamlardan da sadıkâne hizmet edeceğine ve Yemen'e kadar benimle beraber gideceğine dair ahd ile söz aldım ve sonradan aldığım bu adamların cümlesini dokuzlu mauser ile teslih eyledim. Medine'den topladığım diğer kimseler ise harpten ziyade develere bakmak vazifesiyle mükellef olmalarından, kuvve-i maneviyelerinin tezyidi için bunlara da gıra tüfengi mevzi ettim. Ve zaten de yanımda çok mauser yoktu, şunu da yazmadan geçmeyeceğim, ordu kumandanı Cemal Paşa hazretlerinden mauser istedimse de "niçin beraberinde getirmedin doğrusu sana burada tüfenk veremiyeceğim" cevabiyle matlubumu is'âf eylemediğimden dolayı tabiatiyle şu hareket me'yusiyetimi mucib oldu. Cemal Paşa ister, erzak ve saireyi diriğ etmediği halde her ne sebeple mebni ise mauser tüfengi vermek hususundaki arzumu yerine getirmemişti. Lâkin cür'etli bir arkadaşım olan .....Efendi'den yirmibeş mauser tüfengi alıp Şam'dan getirdiğim arkadaşlara tevzi etmeğe muvaffak olmuştum. Medine'deki Aytem kabilesinden olup evvelce İbnür-Reşid nezdine gittiğim zaman, hududu dahiline bize kılavuzluk yapan eski adamlarımdan Abud ibn .....i istedim geldi. Müfrezeme önünde (Munda)(?) kaydettim.

Teşkilâtımız

Evvel-i emirde mevcudumuzu iki kafile olarak tertip etmeğe lüzum gördüm, çünkü bu gibi uzun mesafeler kat'ında kafilelerin

yek diğerine yakın olarak hareket etmesi, ve icabında yekdiğerine kolayca muavenet edebilmesi çöl seferinin icap ettirdiği tedâbir-i tahaffuziyenin başlıcalarından olduğunu biliyordum.

Birinci kafileyi Yemenli Şeyh Mehmet Mezigir'in idaresi altına verilmiş Sakallı Ahmet Mücahit'i de buraya ayırtmış. Bu kafileye Mülâzım-ı evvel Rifat Efendi'yi muhafız olarak tayin eylemiş ve hazineyede Mülâzim-ı evvel Yusuf Efendi ile maiyet Çavuşum Musa Ağa'yı memur tayin etmiş idim. Kafileleri tamam hazırlayıp çıkacağımız zaman Cemal Paşa'dan bir emir aldım. Bu emirde İbnü's -Su'ud'un adamlarından Abdülaziz'in nezdime gelmesine kadar hareket etmemekliğimi bildiriyordu. Zaten benim hareketimi ne Emir Ali Haydar Paşa hazretleri ve ne de Fahri Paşa ile Muhafız Basri Paşa muvafık bulmuyorlardı. Çünkü her taraftan muhasara olunduğu bir zamanda ve bahusus pek az olan bu kuvvetimle bu zevat bu kadar uzun bir yolun kat'ı mümkün olamıyacağını bildiriyorlar ve hatta Şerif Abdullah'ın Mekke'den kalkarak on, onbeş bin kişilik bir kuvvetle Medine, Şam yolunu tutmak üzere gelmekte olduğunu dahi ilâve eyliyordu. Ben ise behemahal gitmek ve şu güç ve tehlikeli görünen vazife-yi mukaddesi ifa eylemek ve Yemen'deki biçare arkadaşlarımızın her ne surette olursa olsun imdatlarına yetişmek hususu için kati karar olduğumdan bu emelimin husulu hakkında bir tedbir-i diğer düşündüm ve fikrimi, hükümet ile bedeviler arasında mutemetlik yapan senelerden beri oralarda bulunarak urbanın ahvaline tamamiyle vâkıf olan Bâb ü'l-arap Diyap Efendi'ye açtım o dahi tasvip eyledi. Planım şundan ibaret idi: Mekke'den çıkan düşman kuvveti henüz Medine civarlarına gelmeden birinci kafile ile birlikte Cebel-i Uhud'a doğru bir yürüyüş yapmak, anzari üzerine celp ettikten sonra, orada bir az oturmak ve bu müddet esnasında birinci kafileyi gizlice yola çıkarıp onun selametini temin ettikten sonra geri dönüp Hayber istikametini bir müddet kat' edip İbnü'r-Reşid cihetine gideceğime dair etrafa bir fikir verdikten sonra tebdili istikametle es-Suleyl'e doğru yürüyüp birinci kafile ile birleşmekti.

Birinci kafile bizim ikinci kafileye nisbeten çölü daha suhulet-

le ve tehlikesizce katedebiliyordu. Çünkü bir kere kafilenin reisi Şeyh Mehmed Mezigir namındaki zat Yemenli olup maiyetinde bulunanların cümlesi de Yemen mücavirlerinden olmak itibârile tesadüf edecekleri urban tarafından bunlara memur değil memleketlerine giden hacı bakayası veya bir yolcu kafilesi nazarıyla bakılacağı şüphesizdi, gerçi içlerinde Rifat ve Yusuf Efendiler var idiyse de Rifat Efendi'ye Şeyhin kayınbiraderi süsü verileceği gibi Yusuf Efendi dahi ailesini görmek maksadıyla yola çıktığını bildirecekti. Birinci kafilenin en büyük tehlikesi Medine civarlarından uzaklaşmak ve benden ayrılmak ve hiç bir vechile bizleri taht-ı tarassutta bulunduran urbanın nazar-ı dikkatlerini celp etmemek hususu idi ki buna da çare olmak üzere bidayette Medine'den beraberce çıkıp Cebel-i Uhud civarlarına kadar giderek orada çadır kurduktan ve etrafa karşı bir müddet oturmak fikrini izhar ettikten sonra usul ile birinci kafileyi kaçırmak suretiyle melhuz şüpheyi de izale etmeği düşünmüş idim. Bizim kafilenin şu zamanda çölde kat'i mesafesi ekseriyeti Türklerin teşkil etmesi hasebiyle gayet tehlikeli olduğunu nazar-ı dikkate aldığımdan hazineyi tamamen birinci kafileye teslim etmiş, bizimkiler için ancak yirmibin liralık bir para ayırmış idim. Kafilelerin şu suretle hareketine dair karar-ı kat'i verdikten sonra evvel-i emirde birinci kafilenin reisi Şeyh Mezigir'e Fahri Paşa hazretleri ile benim tarafımdan yazılan ve İbn ü's Su'ud'a hitaben olan kısa nameleri teslim ettim. Şeyh Mezigir bizden ayrıldıktan sonra doğruca Kasim'e ye gidecek, ve burada kafile ve hazineleri bıraktıktan sonra, yanına bir kaç kişi alarak Riyad'daki İbnü's-Su'ud'un nezdine varıp tavsiyenameleri vererek ve işbu tavsiyenamelerde Yemen cihetine yolcu sıfatıyla giden şu kafileye muavenet-i lâzımada bulunması istirham edildiğinden tıpkıyla ile İbn el Su'ud'dan alacağı müsaade üzerine tekrar Kasime'ye dönecek ve kafileyi alıp es- Suleyl'e gidecek, ve orada beni bir müddet bekliyecek, şayet ben gecikirsem o yoluna devam eyliyecek Vadi-i Nicrâne ve oradan Sa'deh tarikile mahall-i maksuda varacaktı ki şu hareket âtideki planda gösterilmiştir:

Birinci Kafileyi Selâmetledim

İşte bu maksatla her iki kafile ile birlikte Cebel-i Uhud'a doğru bir yürüyüş yaptım, eskiden olan hukukca bilgi Beni Harp kabailinden....., ...na Şeyhler elde ettim. Cebel-i Uhud ile Cebel-i Sâh arasındaki vadide karargâhımı kurdum. Ve bu esnada mezkûr şeyhlerin delaletiyle birinci kafileyi yola çıkardım ve selâmetledim. Şimdi bütün civar-ı urban ve düşman ve bâhusus Şeyh bin Nâdi Abdullah tarafından benim karargâhımı görüyor ve etraftan saldırdıkları adamları henüz hareket etmeyerek oturduğumu anlıyarak mahallerine o suretle malumat veriyor. Ve onlar da bana intizaren başkaca bir tedâbir icrasına lüzum görmüyor ve şu halde yola çıkarılan birinci kafilemiz fevkalâde istifade eyliyordu. Artık benim birinci kafileden yana hiç endişem yoktu. Çünkü yolcu kafilesine urbanın taarruz etmeyeceğinive bahusus başlarında maruf bir şeyhin bulunduğunu ve İbnü's- Su'ud'a hitaben yazılan tavsiyenamelerin de tesiri görülerek bir daha mühafazalarının taht-ı temine gireceğini, ve yanlarında bulunan hazineden ancak.....bildiği kafile muhafızlarının katiyen malumatları olmayıp işbu sandıkları mevadd-ı müştaile zannettiklerinden bu hususta dolayı da bir tehlike mevcut olmadığını düşünüyor. Şimdi bütün kuvve-i mefkuremi kendi kafilemin selâmeti çarelerinin taharrisine sarf eyliyordum. Çünkü taraftan sarılı idik, ancak şimalden tren yolu açıktı.

Birinci Kafile Gittikten Sonra

Birinci kafileyi selâmetledikten sonra, ertesi günü Bir-i Osman Vadisine gelip karargâhı kurdum. Burada Cemal Paşa'dan gelecek olan İbnü's- Su'ud'un adamını intizare koyuldum. Benim buralarda bir müddet tehir etmekliğim hareketimize ve birinci kafilenin yürüyüşüne katiyen bir zarar ira etmezdi. Çünkü birinci kafile el-Kasim'e varacak ki on konaklık bir mesafedir. Oradan Şeyh Mezigir Riyad'a gitmek için sekiz konak yürüyecek ve İbnü's-Su'ud ile görüşüp tekrar aynı mesafeyi kat' eyleyerek Kasim'e dönecek badehu buradan kafile kalkarak es-Suleyl'e kadar varmak için 20 konaklık bir mesafeyi kat'a mecbur olacak. Halbuki bunlara rağmen

benim Hayber'e doğru giderek tebdil-i istikametle kestirme yoldan es-Suleyl'e teveccüh etmekliğim her halde bunların kat'i edeceği yol ile kabil-i kıyas olmayıp daha yakın olacaktı, ve zaten de birinci kafilenin beni es-Suleyl'de muhakkak beklemesi lâzım olmayıp bir müddet intizardan sonra yürümesini de emretmiştim.

Şimdi ben Bir-i Osman'da bir yandan Cemal Paşa'dan geleceği bildirilen adamı bekliyor, diğer taraftan da gideceğim yolu gözönüne getirerek muktezi tedâbirin icrasına dair fikir yürütüyordum. Zira kat' olunacak mesafe 5 konak olup hiç bir mani zuhur etmez ve kabilelere rast gelindiği takdirde tebdil istikametinde yine yola düzülmek gibi mani seyri mucip bir şey olmazsa bu yolu ancak üç ayda kat' edebilecektik. Burada tamam kırk gün bekledim. Kırkiki gün sonra idi ki bu adam geldi, görüştüm. Cemal Paşa'dan dahi bir kağıt getirmiş ve guya beni İbnü's-Su'ud'a götürecek imiş, fakat aynı zamanda da İbnü's- Su'ud'a gidinceye kadar Hicaz urbanı tarafından bir tehlikeye uğranılmak melhuz bulunduğundan bu bâbdaki mesuliyeti kabul edemiyor. Hatta üç dört gün geçinceye kadar kendisinin de gizli olarak gitmesi icap ediyormuş. Abdülaziz namını alan bu adam daha bidayette suret-i hareket hakkında bir takım tehlikeler ve nefsi içinde envâ' türlü tedâbir-i tahaffuziyelerden bahsettikten sonra vaktiyle Fahri Paşa'nın izzet ve ikram etmediğinden dem vurarak müşarileyhin aleyhinde, Muhafız Paşa'nın elinde bir iş bulunmadığından, Ali Haydar dediğinin gûya Hicaz'da hiç bir nüfuzu olmayıp bunların Paşa değil haddam olmalarından bahsetmeğe de başladı, ve işbu maddeleri esas ittihaz ederek bizzat gidip Cemal Paşa ile görüştüğünü ve bâdema diğerleriyle hiç bir işi olmadığını ve bu sebeptendir ki bu defa onları ziyarete gitmediğini ve gitmeyeceğini ve muhabereyi Cemal Paşa ile doğrudan doğruya icra edeceğini anlatmak suretiyle de ehemmiyet-i zatiyesini büsbütün kırdığı gibi beni âdeta kendisinden şüphelendirmeğe başlamıştı. Bunun üzerine hakkında ufak bir tahkikatın icrasını münasip gördüm. Ve hüviyetini anlamakta gecikmedim. Meğer bu adam vaktile İbnü'r-Reşid'in adamlarından iken bir kabahatına mebni koğularak düşman bulunan İbnü's-Su'ud'a iltica et-

miş. Ve bu kerede İbnü's- Su'ud tarafından memuriyetle gönderilmiş imiş. Şimdi beni bir düşünce aldı, bir kere değil bir kafile hatta bir can bile emniyet edilerek yola çıkarılamıyacak derecede kuvvei müfekkere ve kudret-i zatiyeden mahrum bir adam saniyen, bu adam vaktiyle İbnü'r-Reşid'in bendesi iken bilâhire İbn ü's- Su'ud'a iltica edip eski efendisine hasım olmuş birisi. Şayet ben bu adamın yanına katılarak İbnü's- Su'ud'a gidecek olsam, daha geçen sene yanına giderek elini sıkıp hedaya-yı giranbaha takdim eyleyip hükümetimize karşı sadakatini temin ettiğimiz İbnü'r-Reşid hazretleri ne der? Düşmanın kılavuzluğuna istinat ederek eski bir düşmanı olan İbnü's-Su'ud'a gitmeklik cihetinden ne gibi bir fikre zahib olur ve bu fikirle hükümetimize karşı beslediği muhabbet ve emniyeti ne suretle muhafaza eyler. Ve aynı zaman vaktiyle İbnü'r-Reşid'in takımıyla birlikte İbnü's- Su'ud'a gazveye giden Eşref nasıl olur da şimdi kendisinden gerek milliyet ve gerek şahsiyet nokta-i nazarından bir fenalık görmediği bir adamın kovduğu bir şahsın peşine katılarak onun hasmına teveccühen yola çıkar. Bunlardan dahi sarf-ı nazar Cemal Paşa'nın gönderdiği bu adam bana Riyad'a gidelim dediği vakit Paşa tarafından üç beş ay evvelsi deve toplamak üzere o havaliye gönderdiği tüccardan el-Gar'un hükümetimize getirmekte olduğu 8.000 deveyi İbnü's-Su'ud'un gaspederek İngilizlere teslim ettiği haberi dahi gelmişti.Buna vâkıf olduktan sonra nasıl olur da emniyet edilerek büyük bir kafile ile İbnü's-Su'ud'un yanına gidiyor. Velhasıl düşündüm taşındım, inceden inceye muhakeme ettim, bu adamla yola çıkmak hususunda hiç bir vechile muvafık görmeyerek tevekkeltü alâllah şu yolculuğu da yalnız başıma yapmağa karar verdim, ve zaten Riyad tarikiyle uzun bir mesafe kat'i edememeğe başka bir sebep dahi mevcut idi: Epi zaman Medine'de oturduğum cihetle, yem ve otsuzluktan develerim kalet olmuştu ki işbu mahrumiyeti müsbit bir vesikayı dahi ber vech-i zir dercediyorum:

Menzil Karargâhına
16/10/32 [29 Ekim1916]
15/1427

Mücahidîn Kumandanı Eşref Bey'e

1-Asitepe, garbi eteklerinde foya otunun mebzul bulunduğu anlaşıldı.

2-Bu ottan istifade etmek üzere, hayvanat hastahanesinin Medine'de kalmasına lüzum-ıfenni görülenlerden mâ'dasını Baytar Habib Efendi ve inzibat zabiti Sadeddin Efendi vedaetile Bir Ali'ye nakl edecektir.

3-Bir-i Ali'ye nakledilen hayvanat nakliye taburundan verilecek otuz müsellah neferin taht-ı muhafazasında olarak otlak mahalline sevk olunacaktır.

4-Hayvanat otlak mahalline Asitepe'deki bölük Habuvat Boğazı'ndaki Mücahidîn ile nakliye taburundan verilecek bu otuz neferin taht-ı muhafazasında yapılacaktır. Binaenaleyh nakliye taburu efradı otlağın asker tarafından işgal edilmemiş olan şimal ve garbi cihetlerini tutmalıdırlar.

5-Develer her gün fecr ile beraber otlağa sevk olunacak ve akşam üzeri muhafızları ile beraber avdet edeceklerdir.

6-Her gece deve, hayvan ve estere bir buçuk kilo arpa bulunduğu halde, ikişer kilo ot veya saman verilecektir.

7-Bu emir nakliye tabur kumandanlığına ve hayvanat hastahanesi sertabibliğine ve Asitepe'de alay 131 tabur 4 menşup bölük kumandanlığına ve havalide alay 131 tabur 4 kumandanlığına ve mücahidîn kumandanı Eşref Bey'e teblig edilmiştir.

Hicaz Menzil Müfettişi

Niyabeten

Mehmet Salâhattin

Böyle dermansız develerle bu kadar mesafenin kat' mümkün olmayıp bunun için evvel-i emirde planın icabatı olarak yürüyeceğim İbnü'r-Reşid istikametinde, Hayber-Hobit civarına hakim olan Huteym kabilesine haber göndererek mezkür kabileden yeniden develer mubayaa etmekte benim için mümkündü.

İkinci Kafile İle Hareket

Bu kararı verdikten sonra Abdülaziz'e "İstanbul'dan emir aldım döneceğim" dedim ve kendim hazırlanmağa başladım. Ağırlıklarımı şimendiferle....İstanbul'a gönderdim. Mütebaki elde kalan ve bana lüzumu olmayan eşyayı dahi mazbata mucibince menzil müfettişliği erzak ambarına teslim eyledim:

Kısım
2
311 *Levazimat-ı Umumiye Dairesi*
Riyaset-i Aliyesine

Numara
1462

Medine'de bulunan mücahidîn kumandanı Eşref Bey'e ait merbutu pusulada cinsi ve miktarı muharrer muhtelif yağlar Hicaz Menzil Müfettişliği erzak ambarında emaneten hıfz edilmekte idi. Mir-i mümaileyh bu kere buradan infirak ettiği cihetle aynı cins ve miktarda İzmir veya civarındaki ambarlardan birisinden yağ almak üzere mezkûr yağları mazbata mukabilinde ambara terk eylemiş ve ambarca da alelusul irad kaydedilmiş olduğundan ana bedel-i ecnası ve makadir-i muharrere vechile yağların İzmir veya civarındaki ambarlardan birisinden mir-i mümaileyhe itası hususuna icap edenlere emir ve irade buyurulması maruzdur.

Hicaz Menzil Müfettişi
Miralay
(İmza)

Mezkûr yağların mevzu olduğu halâc ve zeytinyağı Benzin yağı çinko teneke
18 *141*
500 *adet* *Vakum yağı gaz*
33 *170 500 883*
Numara
385

Medine'de bulunan Mücahidîn Kumandanı Eşref Bey'e ait olan bâlâda ecnası ve makadiri muharrer yağlarla mevdu olduğu tenekelerin mukabilinde İzmir veya civarındaki ambarlardan birisinden aynı cins ve miktarda yağ almak üzere ambarımıza terk eylemiş olduğundan alelusul ambara irad kayd edildiğini mübeyyin işbu mazbata mir-i muma ileyhe ita kılındı.

19 Kânun-ı Evvel 332[1 Ocak 1917]

Hicaz Menzil Müfettişliği Ambarı

Hicaz Menzil Müfettişliğ İdaresi İkinci Kısım Müdüriyeti

Hareket etmeden bir gün evvel trenin Vadi-i Akik'te tevakkufu hakkında icap eden emrin itası için müracaat etmiş ve âtideki cevabı almıştım:

Efendim

Hafız Paşa hazretlerinin emri mucibince zat-ı âlinize tahsis olunacak vagon yarın alessabah Vadi-i Akik'te saat sekizi kırk geçerek trenle tevakkufedileceği arzolunur.

21 Kânun-ıEvvel 332[3 Ocak 1917]

Müfettiş Muavini

Develer de benden on gün sonra geldiler. Bunlar Mehmet Bey ile İsmail Ağa'nın kumandası altında idiler. Bu müfrezenin kılavuzu ile beraber Anadolu'nun göbeğinde gezer gibi şen ve şâtır olarak her an bir bedevi hücumu muhakkak şu çölde hareketleri cidden şayan-ı takdir idi. İstasyondan bütün kafile ile birleştikten sonra Ebu'n-Na'am'a geldim.

Ebu'n-Na'am'dayım

Ebu'n-Na'am'da Bâbü'l Arap ve hat muhafızı Ali Nâsır Efendi ile orada bulunan Yüzbaşı Süleyman Efendi'nin nezdinde bir gece misafir kaldım. Bu misafiretim esnasında idi ki, Dördüncü Ordu

Kumandanı Cemal Paşa hazretleri bana bir şifre veriyor. Ben Medine'de bulunmadığımdan Muhafız Paşa arkam sıra işbu şifreyi yetiştiriyordu. Harbiye Nezareti'nden Cemal Paşa vasıtasıyla gelen işbu şifrede ise: "Eşref Bey şimdiye kadar Medine'den hareket etmediği anlaşılıyor. Eğer vaziyet müsaade vermiyor ve hareketi kabil değilse nezdindeki hazineyi Medine'ye bıraksın ve kendisi avdet etsin" emri veriliyor. Ve Cemal Paşa da, ayrıca "Harbiye Nezareti'nin şifresini size gönderdim. İcap eden muameleye teşebbüs ediniz" diyor. Ve Medine Muhafızı Fahri Paşa'da "Eşref Bey, vaziyet tehlikeli ve mesafenin uzaklığı hasebile arzu ederseniz, yanınızdaki hazineyi-irsal eylediğimizden mütebaki kalan parayı Medine'ye menzile bırakınız, hem bu suretle buraya yani Medine vaziyetine bin bir hizmet etmiş olacaksınız" haberini gönderiyordu. Şimdi ben düşündüm bir kere kısmen kafilenin birini yola çıkardım. İkinci olan benim kafilem de yola çıktı. Şimdi ileri gitmeyerek tamam tehlikeyi gördüğüm bir sırada avdet etmeklik doğrusu ârıma dokunuyordu. Ve aynı zamanda ben Medine'nin muhasara hattı mıntıkasının şarktan arkasına düşmekle vaziyetini iyi görüyor ve vazifemi tehlikesizce ifa edebileceğime kanaat getiriyordum. İşte şu kat'i arzu ile ahvale bakarak bende hasıl olan kanaat beni yolumdan alıkoyamadığından gerek Harbiye Nezareti'ne ve gerekse Cemal Paşa ile muhafız paşaya hareket ettiğimi ve artık bir istikamet-i gayr-i malumeyi takiben ilerlemeğe mecburiyetinden dolayı bademe muhabereyi de temin edemiyeceğimi ve inşallah deruhte eylediğim şu mukaddes vazifeyi ikmal eylemek suretiyle avdet edebileceğimi bildirdim.

Ebu'n-Na'am'dan Hareket

Ertesi günü bir ihtifalat-ı askeriye ile bunlarla veda ettim. Ali Nasır Efendi hecinsüvarlarla bizi teşyi etti ve aynı zamanda da Şerif kuvvetinin şarktan şimale doğru ilerlemekte olduğunu haber alıyordum. "İnşallah deruhte ettiğin işte muvaffak olursun yoksa elimde olsa seni çeviririm" demişti.

Oradan biz Hayber'e doğru vadiler arasından ilerlemeğe

başladık. Ve o günü akşama kadar yürüdük....hamındaki bir vadiye geldik. Buradan develerin çıkması kabil olmadığından bir gün orada kalarak yolları tesviye ettirmeğe ve bazı yolları da yeniden açtırmağa mecbur oldum. Efrat eşyaları sırtında taşıyor, ve develeri de iplerle ve arkalarından itmek suretiyle kısa mola ile yukarı çıkarıyorlardı. Ön ameliyatı gören ve Ali Nasır Efendi tarafından bizeHayber'e kadar kılavuz olarak verilen Atbere kabilesinden...."Hak Allah antum afârît=Allah hakkı için siz şeytansınız" diye bağırıyordu. Nihayet Hayber'e altında ve Hayber'in arkasındaki sırtları bize birer lâvha gibi temaşâ ettiren bir mahalde o gece oturup sırtımızı ufacık bir tepeciğe istinat ettirik ve ihtiyaten makine[li]yi o tepeye çıkarttım, ve bunun himayesi altında gecemizi orada geçirdik.

Garip Rüyalar

İşi hikâyeye boğmuş olacağım. O gece sabaha karşı ortalığın açılmasına iki saat kadar bir zaman kalmıştı ki, ben pek fena bir rüya görmüştüm. Gerçi rüyalarla meşgul olan adamlardan değilsem de her nedense şu gördüğüm rüya fena halde bana tesir etmiş, ve hissiyatımı galeyana getirerek kalbime bir mahzuniyet vermiş ve gözlerimi açtığım halde işbu rüyanın tesiri uykumu kaçırmış ve beni bir daha uyutmamıştı. Etrafa dikkat ettim. Memleketlerinde evlâd ü ıyâllarını bırakarak bir hizmet-i vataniye ifası için peşime katılıp bir zaman Hazret-i Ali'ye meydan-ı harp olan Hayber'in şu ıssız çöllerine kadar gelmiş olan biçarelerin her birisi bir tarafta yatıyor. Kimbilir onlarda ne gibi bir rüyanın tesiri altında bulunarak mesrur veyahut mahzun oluyorlardı. Bunlara baktıkca şu manzara kalbime daha ziyâde dokunuyor ve bir hiss-i kable'l -vuku' bu zavallıların son gecelerinin veda' uykularını uyuduklarını bana ifham ettiriyordu. Bu sırada nöbette bulunan Çerkes Rifat ile azatlı kölelerimden Mübarek yanıma geldiler ve bana:

-Beyim, erken kalktınız size çay pişirelim mi? dediler, cevaben:

-Haydi, pişirin yavrum, dedim.

Pek yakınında ateş yaktılar. Bize çay pişirirken, yavaş yavaş efrat uyanıyor. Şafak atıyor ve kâinat nura gark olmağa başlıyor. Bizim İmam Hasan Efendi ez-Zeytuni ise gür sadasıyla sabah ezânını okuyarak cümleyi ibadete davet ediyor. Mücahitlerin kimisi suyun fikdaniyeti hasebiyle teyemmüm ediyor. Bir diğeri kalbinden kopup gelen " Allahü ekber" sadasını ayyuka çıkarıyor. Ben de bunların cümlesine hazin hazin bakarak meçhul bir ye'sin elim bir tesir-i istilası altında bulunuyordum.

Namaz kılındıktan sonra Mülâzim Behçet Efendi yanıma geldi ve dedi ki:

-Efendim, dünden beri yorgun ve hem de açtır.Dün geceyi peksimet ve çay ile geçirttik. Emir buyurursanız şunlara konserve çorbasıyla konserve etlerinden bir yemek yapıp verelim.

-Suyunuz var mı? dedim.

-Üç tulum kadar bir şey kaldı. Develerle atlar iki günden beri susuzdur. Cevabını verdi, bunun üzerine:

-Yavrum eğer şu elimizdeki suyu biz yemeğe sarf edersek olabilir ki ileride civar urbanın taarruzuna hedef olur. Bir müsademeye tutuşur sonra ikinci bir Kerbela* faciası karşısında bulunuruz. Sen yine efradı susatmamak için, çay, peksimetle idare et harareti mucib yemekler vermekten sarf-ı nazar eyle, dedim. Biraz sonra idi ki Behçet Efendi çay pişiriyor. Bu kıymetli yavrucakların her biri bir vazifeye seğirtiyor, kimi devesini hazırlıyor, ve kimisi de öteberi işlerle meşgul oluyordu. Ben makineli tüfengin bulunduğu tepeye çıktım.

Hüsnü Çavuş:

-Efendim, makine geceden beri toz ve toprak içinde bulunuyor. Müsaadeniz olursa hemen söküp temizliyelim, dedi.

-Peki, dedim.

Bunun üzerine, süratle bu işi görmeğe koyuldular. Ben de bu ameliyat hitam bulununcaya kadar bir kaime-i manzarayı piyade olarak tepeye çıkartıp icab eden tarassudu ifa ettirdim. Bu esnada

* Not 2, s.207.

idi ki hecinsüvar kumandanı Giritli İsmail Ağa melul ve mahzun bir vaziyette yanıma geldi ve dedi ki:

-Beyim, bu gece ben pek karmakarışık bir rüya gördüm. Eminim ki ben bu yolda şehit olacağım çocuklarım evvel Allah sonra sana emanet olsun.

Bunun üzerine gerçi ben İsmail Ağa'nın kırılmış olan kuvve-i maneviyesinin tamiri için:

-Şu düşündüğün şeye bak. Her görülen rüya fena olmaz gibi tevilât ve nasayihle bulunmakta kusur etmedimse de kendi görmüş olduğum rüyaya inzimam eden bu ifade de bana fena tesir etmiş, kalbimdeki hüzün ve tesirâtı bir kat daha arttırmıştı. Biz İsmail Ağa ile konuşup dururken öbür taraftan Kuneytralı* Çerkes Eyüb Berzenc sokularak:

-Bey, benim rüyalarım mücerreptir. Biz büyük bir ateşe tutulacağız. Evladımı iyi okutacaksın ve onu yetiştireceksin. Bunu bana kat'i bir sözle temin et. Sonra alt tarafı düşmanın bu dünyanın canına tüküreyim. Ölürsek behemehal bir gün olup da yanımıza geleceğini bilenlerdenim, anasını satayım, çarşamba günü ölmekten ise koy pazar günü öleyim, dedi. Cevaben:

-Böyle münasebetsiz şeylerle kendinizi ürkütmeyiniz dedimse de:

-Vallahi beyim rüyama o kadar itimadım vardır ki tarif edemem. Allah seni kurtarsın, bize şehit olmak uzak değildir. Cevabını verdi.

Süphanallah benim gördüğüm rüya ile İsmail Ağa ve Berzenc'in gördükleri hepsi aynı maksadı ifham ediyordu. Üçünün de, bir gece'de görülmesi gayet garip idi. Biz böylece konuşa konuşa makinenin bulunduğu tepeden aşağıya iniyorduk. Tepenin dibinde oturmuş olan kılavuzumuz Genizeli bedevinin kum üzerine bir şeyler çizip ve birtakım işaretler yapmakta olduğunu görünce:

-Orada ne yapıyorsun, dedim. Kafasını kaldıran bedevi:

-Efendim, ben buradan öteye gitmem, dedi.

* Kuneytralı Suriye'de Golan Tepelerinin merkezidir. Buraya 93 Harbinden sonra Çerkes muhacirler yerleştirildi.

-Ne sebebe mebni gitmezsin, deyince:

-Ben bu kum üzerinde raml'a* baktım. Artık benim dönmekliğim icab ediyor. Kabilse rica ederim, sen de bugün ileri gitme, burada kal, dedi. Bu sözü üzerine ben kızdım.

-Ben raml ile, rüya ile yola gidenlerden değilim. Tarihe bakacak olursak bugün salı uğursuzdur. Yarın çarşamba kudûmsüzdür diye hazırlıkta bulunmayıp da düşmana vakit kazandırarak harp meydanlarında mağlup ve kepaze olan bir çok kumandanlara tesadüf olunur. Hurafet ile imrar-ı hayat devirleri çoktan geçmiştir; Allah ne yazdıysa o olur, dedim.

Hayber'e Doğru

Ve ibtida kılavuzu kovarak:

-Haydi, sen geri git, def'ol dedim, badehu arkadaşlara:

-Biz ilerleyelim, gerçi bu arazide kuvvetli düşmana tesadüf etmek ihtimali mevcut değilse de, hem size talim ettirmek ve hem de en emniyetli bir arazi üzerinde bile tertibatlı yürümeğe sizi alıştırmak için icab eden emniyet tertibatını alarak gidelim. Ben pişdar ile beraber yürüyeceğim. Dedim ve ilerledim, Çallı Hüseyin Bey'in bulunduğu ileri kıtatına karıştım. Tayin ettiğim canibdarlarda yanımıza tesadüf eden tepeleri tarayarak yürüyordu. Şu tertibatımızı gerçi arkadaşlara manevra yapmak suretinde anlatmak isem de, hakikatta bulunduğumuz mahallin Hutaymlerle Ghanayzahların daima çarpıştıkları ve yekdiğerine pusu kurdukları gayet mühim ve muhlik bir yer olduğunu ve buralarda ilerlemek için ziyadesiyle dikkat etmek iktiza edeceğini biliyor, ve fakat arkadaşların kuvve-i maneviyelerini kırmamak için keyfiyeti onlardan gizliyordum.

Bu sırada Çerkes Mehmet Bey hecinini koşturarak arkamdan yetişti ve:

-Efendim, kafileyi tertip ettim, ve yola çıkardım, diyerek malumat verdi. Ben:

-Ben yavaş yavaş keşiflerle ilerliyorum. Sen burada kal, kafi-

*Arapça kum demektir.

leyi bekle, ve arkamdan benim atımı gönder. Şu boğazlardan kurtulduktan sonra düze düşeceğimizden Çerkes Eyüp ile Mecit keşiflerini at ile yapacaklardır. Bunun için atlar atımla birlikte gelsin, dedim. Mehmet Bey bu emrimi ifa için orada kaldı. Biz de yavaş yavaş ilerlemeğe başladık. Bu aralık ilerimizde giden bedevi Abdul meylimsi bir kum tepeye çıkmak üzere iken birdenbire durdu, ve geri dönerek eli ile işaret eyleyerek bize durmamızı bildirdi. Ve sonra acele ile koşarak bana geldi: "Aman beyim, bütün dünya insan kesilmiş uzaktan bir kafile gözüküyor. Ben şimdiye kadar, böyle bir kafile görmedim" dedi.

"Kaç kişi var " dedim. "Zeyl el-Gerât-çekirge gibi" cevabını verdi.

Meçhul Bir Kuvvet

Bu haber üzerine ben hemen geriye gönderdiğim bir hecinsüvar ile makineli tüfenk beraber gelmek üzere kafile muhafızlarından gayrı olan bütün hecinsüvarların bana kavuşmaları emrini verdim. Ve kendim de Abdul ile beraber ilerideki tümseğe seğirttim. Şimdi görüyorum bunlar hakikaten büyük bir urban yürüyüş kolu olup bizim yürüyüş istikametimize amud olarak cenuptan şimale doğru gidiyorlardı. Çünkü bizim yürüyüş istikametimiz garpten şarka doğru idi. Bunların pek serbest ve lâkayd gitmelerine nazaran, bizim mevcuduyetimizden haberdar olmadıkları anlaşılıyordu. Aramızdaki mesafe bir buçuk kilometre kadar olup, eğer daha bidayette bu kalabalık güruhun düşman olduğuna karar vermiş olsaydım, bütün tedbirlerimi, küçük kafilemi, taşlıklar, tepecikler arasında gecenin vuruduna kadar bunların nazarından saklamak üzere geri yanlara doğru yürütecek idim. Fakat bu kalabalık güruhun bize dost olan ve civarda ikamet edip Şerif kollarının Medine civarına vürudlarından ürkerek şimale doğru hicret eden urbana ait olması ihtimali beni daha ziyade meşgul ediyordu. Binaenaleyh ilk kararım bunların kimler oluğunu tahakkuk ettirmek ve bu esnada dahi tertibat-ı lazimeyi almak şartıyla bunların nazarından gizli kalmak oldu. Ve bu maksada binaen o ana kadar yanıma yetişen

muharip kuvvetlerimi ber veçh-i zir surette taksim ettim:

1-Çerkes Eyüp Berzenc kuvveti: (10 nefer) Sağ yan ilerimize ve 800 metre mesafedeki tepeye

2-Çallı Ali Beyzade Hüseyin Bey kuvveti: (10 nefer) Sol yan gerimizde ve 400 metre mesafedeki tepeye

Çerkes Eyüprefakatinde bulunan Mücahidin		Çallı Hüseyin refakatinde bulunan mücahidin	
Şam'ın Kuneytra kazasının Mansura karyesinden Çerkes Eyüp Berzenc	1	Çâl kazasının Mevla Mahallesinden Alibeyzade Hüseyin Bey	1

(1) Numaralı Kroki

3-Makineli tüfenk: (bir adet ingiliz makineli tüfengi) Tarassud etmekte olduğum tepede ateşe hazır bir halde

4-Kafile: (develer, ağırlıklar....ila ahir) Tarassud mevkiimin gerisinde, 150 metre mesafede bir toprak yığınının arkası

İşbu vaziyeti alan küçük müfrezem toprağın içine gömülmüş ve arazi setreleri arasında çökmüş ve kayıp olmuş bir halde mesturen bulunmakta ve hali ve şanı henüz anlaşılmayan büyük ve yabancı kafilenin hareketini tarassut etmekte idi. Bu esnada lanet olasıca iki bedevi bilâhire anlaşıldığına göre atlarına ot toplamak tama'ile kafileden ayrılarak sağ yanımızda bulunan Eyüp Berzenci'nin bulunduğu mevkii' üzerine yürümeğe başlarlar. Karşımızdakilerin dost veya bitaraf veya düşman anasıra mensup olduğu bence meçhul olduğundan, mevki ve mevcudiyetimizin belli edilmemesi için son zamana kadar ateş açılmamasını ve hatalı bir muharebenin teşvik edilmemesini emreylemiş olduğumdan, bir iki bedevi genci bilamânia' Eyüp Berzenc'in bulunduğu noktaya gelmiş ol-

makla bunlardan birisi silah kullanılmaksızın oradaki müfreze tarafından tutulmuş ise de, diğeri silah kullanılmamasındaki faideden istifade ederek geriye kaçmağa ve kendini kurtarmağa muvaffak olur. Bir müddet sonra derdest edilen bedeviye ait bir İngiliz tüfengi Berzenc tarafından Hecâm adlı azatlı kölem ile bana gönderilmiştir. Diğer bedevi gencinin kaçıp kurtarılması ve kafileye dönüp gitmesi, mevkiimizin keşfedilmiş olması gibi bir mahzur tevlit etti inden karşımdakilerin iyice ahvalini tetkik için iki kişilik bir keşif kolu ileriye sevk ettim. Bu keşif kolu içinde bulunan Abdul namındaki nefer zaten bir bedevi olup bir casus gibi kafilenin onbeş metre yanına kadar sokularak her şeyi gördükten sonra geriye dönmüş ve bana yaklaşır yaklaşmaz bağırarak:

"Aman efendim, ateş etmeyiniz, bunlar bedevidir, Hutaym kabilesinin Nevemsah aşiretine mensupturlar, onların develerinin ve semerlerini bile gördüm. Hatta içlerinden birisini şahsen bile tanıdım".

Bu ifade üzerine Şeyh Ali Nâsır ilâve etti: "Ben ise aksine olarak bunların bedevi olmadığını iddia ediyorum. Hiç bir vakit bedeviler bu kadar çok süvari toplayamazlar". Bu mükâleme beni şaşırtmıştı, yakalanan bedevilerden bir İngiliz tüfengi alınması bilhassa midemi bulandırıyordu. Çünkü İngiliz silahı burada ancak Şerif'in kuvvetlerinde bulunuyordu.

Hasım Kuvvetin Bize Doğru İlerlemesi

Hakikaten kaçıp kurtulmağa muvaffak olan bedevi gidip vakayı anlatmış ve kendini ve arkadaşını yakalıyan kimselerin bedevi elbiseli olmadıklarını ilâve etmiş idi. Ve bu suretle nazar-ı dikkatleri celb edilen ve Şerif'e ait oldukları karilerimce anlaşılacak olan uzun kolların kumandanı kendi yürüyüş istikametlerinin sol yanında meydana çıkan ecnebi kuvveti keşif ve tahkika karar vermiş olduğu anlaşılıyordu. Çünkü aradan bir az zaman geçer geçmez iki bin kadar tahmin edilen bir hecinsüvar kuvvetinin bu büyük kafileden ayrılarak büyük bir cephe üzerine bize doğru ilerlemekte olduklarını gördüm. Bu kalabalık kütlenin ortasında büyük ve kırmızı renkli bir sancak açılmış idi. Bu sancağın görülmesi karşımızdaki kafilenin Şerif'e ait olduğu hakkındaki

düşünceyi kuvvetlendirmeğe başlamıştı. Çünkü Ceziret el-arabın bu kısmında bayrak sahibi üç reis mevcut olup, bunlar da İbn el-Reşit, İbn el-Su'ud, Şerif-i Mekke idi. Fakat bunların ikisinin de bayrağı kırmızı olmadığı gibi İbn el-Reşit bir hareket-i askeriye icrasına karar verdiyse Osmanlı Hükümeti'ni haberdar edeceği gibi, İbn el-Su'ud'un ise o aralık buralara kadar gelebilmesine imkânı yok idi. Yanıbaşımda duran Şeyh Nasır bin Ali Musalleme[*]

"Evet, bu olsa olsa dediğiniz gibi, Şerif'in kuvvetidir" dedi. Ve arkadaşlara dahi haber göndererek düşman pek yakın ve tesir istihsal edilecek mesafeye sokulmayıncaya kadar ateş açmamalarını söyledim. Bu suretle düşünmekte haklı idim. Çünkü kendi aralarında geçirdiğim uzun hayat esnasında elde ettiğim tecrübelerle biliyordum ki, bedevi ancak yakın mesafeden edilen müessir ateşten yılar ve ilk yılgın ise bedevi üzerinde tekrar ıslahı pek güç tesir bırakır.

Hecinsüvar Hücuma Başladı

Binaenaleyh kroki(2) de bir kilometre mesafeden itibaren hücum âdımına kalkmış olan hecinsüvarlar 700 metre kadar yanaşmıştı. Şimdi ben makineye ateş emrini verdim, ve makine ateşe başladı, hecinsüvarlarla uğraşıyordu. Bu esnada ansızın solumuzdan zuhur eden, bir bölük kadar tahmin edilen atlı kuvvet dahi Çallı Hüseyin Bey'in tuttuğu tepenin eteklerinden geçerek bizim makineli tüfengin bulunduğdu mevkiin soluna doğru kısa bir dört nal ile yandan yanaşmağa başladığını gördüm. Bu süvarilerin bize pek ziyade, ve hatta giydikleri elbiselerin renkleri belli olacak kadar yanaşmış olmalarına rağmen, Çallı Hüseyin Bey pususu tarafından onlara elân ateş edilmiyordu. Bunların maksatlarının düşman süvarisi araya aldıktan sonra gerilerinden vurmak fikrinde olduğuna kanaat getirdim. Halbuki bizim bulunduğumuz tepenin bu süvariler istikametini sol yanımızda bulunan elli metre mesafedeki

[*] Şerif Hüseyin'in mahdumlarından Şerif Ali'nin Medine'de kâtip-i hususisi olup, oluca kendisiyle arkadaşlığımız var idi. Harp ve ihtilâl esnasında Fahri Paşa tarafından tevkif ve hapsedilmiş ve casusluk la itham edilen bu adam, tarafımdan vaki olan rica üzerine affedilerek, hizmetime girmiş, ve bu harp esnası nda üç yerinden mecruh olarak beraberce esir düşmüş ve Şerif'in adamları tarafından katledilmeküzere iken tarafımdan vaki' olan delalet üzerine kurtulmustur.

sivri taşlık diğer bir tepe kapamakta olduğu için, makineli tüfengin buraya ateş etmesi mümkün olmadığı anlaşıldı. Makineli tüfengin mevki değiştirmesine zaman kalmamış idi. Binaenaleyh bizzat kendim bu son taşlık tepeye koşarak soldan gelen süvarilere dört nefer ile piyade ateşi açtırdım.

Muharebe

30 Kanun-u Evvel 1332

12 Kanun-u Sâni 1917 :Bu ana kadar bu süvarilerin bazıları adeta tepeye kadar yanaşmış idiler. Makineli tüfenk ise karşısındaki hecinsüvarlara ateşe devam ediyordu. Sivri taşlı tepeden dört nefer arkadaşımla beraber bu süvarilere tarafımdan açılan ateşi müteakip Çallı Hüseyin Bey'in adamları derhal taklit ederek düşmanın sağ yan ve gerisinden ona gayet yakın mesafeden kanaatım endahta başladılar. Ateş edenlerin adedi pek az olmakla beraber, önden ve arkadan, yani sağ gerilerinden müessir bir ateş alan bu süvariler, birbirine karışmaya başladılar. Adeta süvari hattı sağnaklar yapıyordu. Bu esnada Çallı Hüseyin Bey'in yanında bulunan Aksaraylı Giritlizade Hüseyin Hulki adlı bir genç bulunduğu tepecik altından geçmekte olan bu süvariler üzerine yakın mesafeden bir şemsiyeli el bombası fırlattı. Ateş ile beraber arada gürültü çıkararak patlayan bu bombayı topçu ateşi sayan bedevileri korku daha ziyade basmış olmakla dağınıklıkları bir kat daha artarak vazifelerine devam hatırlarına bile gelmemiş ve ancak ateşimizin tesirinden kendilerini kurtarmayı düşünerek Hüseyin Bey'in tepesinin zaviye-i meyyitelerine sığınıp geriye doğru akmışlar. Ve fakat bu defa ateşimizin sevkiyle ricat istikametlerini değiştirip bizim geldiğimiz yola, yani bizim ricat istikametimize bilmiyerek düşmüşler ve orasını tıkamışlardır. Cepheden ilerleyen hecinsüvarlar karşı makineli tüfengin ateşi müessir olmuştu. Çünkü oldukça yaklaşan hecinsüvarlar bu ateşin tesiriyle zayiat bırakarak geri kaçmışlardır. Fakat bu defa bunların arkasından takip ateşi icra edileceği sırada, tüfengin makinesi işlemediğinden bu suretle rahatça çekilen ve ateş edilmediğinden dolayı tekrar toplanan bedeviler geriden aldıkları yeni takviye kıtaatıyla tekrar aynı cepheden

ilerlemeye başlamışlardır. Fakat bu defa makineli tüfenk ateşine tekrar tutulmağı düşünerek müdebbirane ve müteenniyane gelmekte idiler. Bu esnada tüfengin başında bulunan makineli tüfenk zabiti Mülâzım Ethem Efendi'nin vazifesinde sakin bulunması ve nişancı onbaşısı Kadıköylü İzzet namındaki askerin de "geliniz, geliniz şimdi ananızı ağlatacağım" sözleriyle çabuk elden kapak tertibatını değiştirip ve makineyi düzeltip tekrar müessir bir ateşe başlaması üzerine tesir görmeğe başlayan hecinsüvarlar soldan ilerleyen süvarilerinde darmadağınık kaçtıklarını görünce tekrar inkıta'a uğraması, bunların firarları esnasına elde edilecek tesirlerden mahrumiyeti mucip olmuştur.

Muharebenin İnkişafı

Düşman tarafından mevzilerimizin keşfi ve kuvvetimizin zahire ihracı maksadıyla yapılmış olduğu anlaşılan bu ilk yoklama hareketi esnasında hecinsüvarların ve süvarilerin zayiat vererek geri ricat etmeleri üzerine arkadaki düşman kumandanlığının vasi' mikyasda tertibat yapmağa başladığı görülmüştür. Bu tertibat ötedenberi, vaki' tecrübelerin vecihle çöllerde urban arasında cari olduğu vecihle eli altında fazla kuvvet cem' eden tarafın karşısındaki gayrı kafi kuvvetleri vasi' dalaşmalarla ihata ve kâmilen sarmak usul ve kaidesinden ibarettir. Şimdi hecinsüvarların gerisinde iki bin kadar kuvvetin de bir düşman hecinsüvar kitlesinin sağ ve sol cenahlarımıza doğru açılmağa başladığı müşahade olunuyordu. Bunların bir kısmı geniş bir kavis ile sağ cenahımızı teşkil eden Çerkes Eyüp Berzenc'in çetesinin bulunduğu tepenin yan ve gerilerine doğru taarruza geçmiş, ve diğer bir kısımda sol cenahta Çallı Hüseyin Bey'in çetesinin mevkiini çevirmeğe başlamıştır. Bu hareketlerden anlıyordum ki onlar bu küçük kafilemizi çölün ortasında tamamıyla bir çevre içine almak istiyordu. Binaenaleyh bizim için bir an evvel düşman ile teması kesmeğe, geri hızla çekilmek için ve aralığı açmağa çalışmak haiz-i ehemmiyet idi. Fakat bunun içinde geldiğimiz yoldan geriye gitmek olamayacaktı, çünkü yukarıda söylediğim vecihle ilk ateşimizden çekilen düşman atlıları bu yol üzerine ricat ederek arkamızdan orasını ka-

pamışlardı. Fakat Eyüp ve arkadaşlarının şiddetli mukavemetiyle yanlara açılmışlardı.

Ricat Tedabiri

Kafilenin yanına vararak lâzım gelen tedbirleri almak üzere yaverimle beraber makineli tüfengin mevziinden kalkarak kafilenin yanına gelmek istediğim zaman şiddetli bir piyade ateşine tutuldum. Bunlar yaya cengine inmiş ve 300, 400 metre kadar sokulmuş düşman hecinsüvarları idiler. Küçük sıçramalar yaparak ve ara sıra düşmana bizzat endaht ederek, kafilenin yanına geldim. Kafilenin yanındaki muhafızlar, hayvanların önündeki sırtta duruyorlardı. Kafile kumandanını çağırdım. Kafilenin yoldan geri dönmesi olamayacağından bu yolun geçtiği boğaza muvazi olan ve krokide gösterilen boğaz içinden kafilenin hemen geriye alınmasını ve her ihtimale karşıda kafile nezdindeki paranın bir kaç itimatlı adamlar vasıtasıyla boğazın içine gömülmesini söyledim. Muharip hattın ricatını da şöyle düşündüm:

Eyüp Berzenc'in, Çallı Hüseyin Bey'in askerlerinin ricatını himaye etmek üzere, makineli tüfenk kafilenin gerisindeki kayalıklı sırtlara çekilecek ve oradan açacağı ateş ile bunların da ricat intizamını temin edecek idi.

Biz bu tedabirle uğraşırken düşman her taraftan taarruza geçmiş ve tekrar tamir edilen makineli tüfenk ise faaliyetle işleyerek vazifesini ifa etmekte idi. Bu sırada kafile kumandanı ve yaverim Kozluklu Aşcuha Mehmet Bey alelacele yanıma gelerek :"Efendim, paraları emrettiğiniz gibi gömdüm, kafileyide boğazın içine sokturdum ise de burası 500 metre girildikten sonra biten kör ve çıkmaz bir boğaz olarak önümüze dayandı, gerisi yalçın kayalarla kapalı olup buradan hayvanların aşması değil, piyade istihası dahi mümkün değildir" dedi.

-O halde kafileyi boğaz içinde çöktürünüz ve etraftaki sırtları da tutunuz, dedim.

Maksadım ricat edecek makineli tüfengi müteakiben askerle-

rimi bu boğazın etrafındaki sırtlarda toplamak ve böylece geceyi getirebilmekti. Bir kere gece geldikten sonra müfrezeyi mümkün olan ağırlıkları gece karanlığından bilistifade gizlice gerilere aşırmak çaresi aranılacaktı. Şimdi bu sırtlardan müdafaadan başka yapacağımız iş yoktu.

Kafile kumandanı verilen vazifeyi ifa için yine ayrıldı, o işiyle meşgul iken, ben makineli tüfengin geriye çekilmesi için lâzım gelen tebligatı emirber neferim Giritli Mustafa ile gönderdim, fakat civar üstünde şiddetli atış altında emir neferim, makineli tüfenge doğru yanaşamıyordu. Bunun üzerine yanında bulunan Kuneytralı Çerkes Hasan atılarak:

"Efendim, ben yaya olarak gideyim mi?" dedi.

Haydi yavrum, dedim. Ve merkum şiddetli ateş altında koşarak makineli tüfenge emiri tebliğ etti.

Makineli tüfenk bu emri alınca çekilmeğe başladı. Fakat düşman şiddetli bir ateşe başlamıştı. Mevkiimizi terk etmekte olduğumuzu gören düşman piyadeleri ateşi şiddetlendirmişler ve kısmen ilerlemeğe başlamıştı. Bu ricat esnasında makineli tüfenge cephane taşıyan Medineli Mebruk ile diğer iki refiki şehit düşmüş ve tüfenk kumandan muavini Hüsnü Çavuş ağır olmak üzere numara efradından Sinoplu Mustafa ve Tatar Lâtif yaralanmış idiler. Geriye çekilmek keyfiyeti düşmanın maneviyatını kabartmış olmakla beraber benim bir kaç kişiden ibaret ve bir avuç kahramanlardan olan askerlerimin maneviyatını bozmamış idi. Çünkü çoğu yaralı olmalarına rağmen herkes makineli tüfengin bir parçasını yakalamış terk ettiği mevki'de hiç bir şey düşmana bırakmamak kaygusuyla ve sükûnetle geliyorlar idi. İçlerinden Sinoplu Mustafa'ya, "Geçmiş olsun arkadaş, bu erkek meydanıdır, ziyanı yok, dedim". Cevaben, ve gülerek dedi ki:

"Efendim, millet sağ olsun, burası, Hayber Kalesi" cevabını verdi. Yaralı olarak makineli tüfengin namlusunu taşıyan neferin elinden tüfengi almasını Mücahit adlı azatlı köleme emrettim. Bu sırada ise bizim geldiğimiz yolun gerisine evvelce çekilen süvari bu boğazdan geçerek bize bir hücum yaptı ise de bunları elli metre-

den bomba ve tüfenk ateşi ile tekrar geriye püskürttük. Sonra sağ ilerimize İsmail ve Celâl ağalar arkadaşlarıyla futbol oynar gibi hançer hançere ve süngü çarpışmalarıyla birbirine karışmışlardı, aradaki fark bire yüz idi. Artık zaman alaşmış ve vaziyet vehamet kesbetmiş idi. Yanımda toplananlarla, bir an evvel gerideki sırtları tutmak hâiz–i ehemmiyet idi. Bu vakayı kuşluktan evvel başlamış, ikindi ne çabuk olmuş, haberimiz olmamıştı, yalnız saatlerdenberi cereyan etmekte olanlardan hepimiz yorulmuş ve bunalmış idik. Ayaklar sanki bizim değil, yürüyemiyor, göz karaltıları, öğürmeler, dil kupkuru, herkes birer sarhoş gibi sallana sallana devrilmemeye çalışmada ve ekserisi de yaralı bulunmakta, buna rağmen, makineli tüfengin namlusunu ben, sehpasını Ethem Efendi kavrayarak geriye taşlara tırmanmağa başladık. Fakat çıkacağımız sırtların yan tarafları, bizden evvel gelen bedevi piyadeleri tarafından tutulmuş idi. Yüz metreden bize çevrilen şiddetli bir ateş bizi matlub tepeye varmadan herkes bir kayaya devrilmek suretiyle darmadağınık olmamıza sebep olmuştu. Şimdi münferid çarpışmalara, bir birimize pek yakın mesafeden burun buruna ateş etmekteyiz.

Karışıklık Devri

Şimdi saat Ba'dezzuhr dört filan idi. Sabah dokuzlarında başlayan muharebe 9 saatten beri durmadan ve beklemeden, yemeden, içmeden devam etmekte idi. Sağ cenahdaki Eyüp Berzenc ile sol cenahdaki Çallı Hüseyin Bey'in adamlarından artık ateş kesilmiş ve hayat kalmamıştı. Bu fedakârlar, sağdan ve soldan ve arkadan çevrilerek her birisi onlarca ve yirmilerce yaralar alıp kanlarının bu son damlasını da sıcak ve ateşli kumlara ve taşlara içirdikten sonra Allahlarına kavuşmuşlar ve düşmana teslim olmamışlar ve Osmanlı mertliğine pek parlak bir misal göstermiş idiler. Ve işte onların sarsılmak bilmez inadı neticesindedir ki, geriye çekilmeğe vakit bulacak zaman bulabilmekte idik. Fakat evvelce, dediğimiz gibi bizden evvel çıkacağımız sırtları tutan Huzil kabilesi düşman piyadelerinin ateşi bizi birbirimizden dağıtmış idi.

Şimdi her fert birbirine merbut olmaksızın yalnız başına çekilecek bir taş arkası arıyor. Ve her ferdin tüfengi kendi intihap ettiği yakın hedef üzerine çevriliyor. Ve her fert kendine hücum eden hasmın vücuda getirdiği ma'maniyeti (?) bertaraf etmeğe çalışıyor idi. Ben, beraberimde bir kaç arkadaş kalmış olduğu halde güç hal ile bir sırtı tutabilim. Şimdi her taraftan bir ses geliyordu. Birisi, "Efendim geldiler" diyor, diğeri ise "dağ taş Arap kesildi" sözünü ilave eyliyor. Bir aralık görüyordum, diğer bir taş dibinde Yüzbaşı Giritli İsmail Ağa[*] tüfenk olduğu halde etrafını saran bedevilere karşı kendini müdafaa ediyor. Sağa ateş ediyor, sola saldırıyor. Ceketi al kanlara boyanmış, sağ böğründen yediği kurşunun tesiriyle beli adeta iki büklüm olmuş ve buna rağmen ben onun düşmanlara ateş ettiğini görüyordum. Ve bana "Beyim bin şu İngilize (atım) sür aramızdan kendini selamete at, bize ne olduysa oldu, kurtul ardımızdan, evlatlarımıza babalık yaparsın, Allah aşkına atla atına, biz ateşimizle seni korur..."

Diğer taraftan kanlara suratı boyanmış ve elbisesi kan lekeleri içinde Arnavut Celâl, bir eliyle karnını tutuyor yediği bir darbe ile barsakları fırlamış ve o haliyle, "Aman beyim bize ne olduysa oldu, Allah aşkına şu ata bin de bâri sen kendini kurtar! Kendini şu heriflere yedirme" diyor. Hayvanım ise polislikten mahrec Haydar Efendi'nin elinde, karşıda kayalıklar arasına tıkılmış kalmış. Atım çekse bile ve farzı mahal bulunduğum kayalıkta çıkarılabilse dahi ne bende binecek takat ve ne de tüfenk bürüneceği[?] bir nefes kuvvet var ortada. Bir aralık birisi bağırdı: "Efendim hazinenin yerini buldular!" Başımı çevirdim, hakikaten Mâtir Kabilesi'nden yüzlerce bedevi birbirinin üstüne üşüşmüş hazinenin olduğu yeri tırnaklarıyla kazıyorlar.* *

Bizim yüz metre altımızda bulunan bunlara biz birkaç kişi

* Harikulâde hizmetler ile tafarrüt ve terfi' etmiştir. Balkan Muharebesiyle Garbi Trakya Hükümeti zamanında bu adamın yaptığı hizmetlerle, bu gibi vatan ve millet için çalışmış olanların efalini ileride neşredeceğim. Fakat tafsilen bildireceğim.

** bilâhire haber alıyorum, Mekkeli herif haber veriyor.

hemân bu yağma kümesi üzerine şiddetli bir ateş açtık. Bu manzara hakikaten temaşaya layık idi. Attığımız kurşunların beheri bu insan yığını içinde bir kaç adam delip geçtiği halde bile kimse buna aldırış etmiyor, cesetler birbiri üzerine yığıldığı halde bile bu ölüm fırtınası, yağmacıları katiyen işlerinden alıkoymayarak altın kapışmak hususundaki faaliyetlerine halel getirmiyordu.

Umumiyet üzere muharebe meydanı pek kanlı bir hal almıştı. Muhtelif mevkilerde baka baka ikişer üçer ahz-ı mevki etmiş olan arkadaşlarımız etraflarını saranlarla dövüşüyor, ve bunların kimisi dipçik, cenbiyye ile parçalanıyor, ve kimisi verdiği müthiş cevaplarla düşmanı berbat ediyor. Üsküdarlı İbrahim namındaki bir kahraman dahi üzerine hücum eden bedevileri ateşi ile siperin üstüne sırt sırta yıkıyor, bunu müteakip kendisi de gözönünde parça parça ediliyor. Hangi birine yetişsin veya kimler bize yetişsin?

Sağ cenahdaki Eyüp Berzenc takımından her nasılsa canını kurtarmağa muvaffak olup da, rengi ve elbisesi hasebiyle bedevilerden ayırd edilememesinden dolayı yanıma kadar gelmeğe muvaffak olan Muharip namındaki azatlı kölem: "Efendim, bizim siperde kimse kalmadı, hepsini parçaladılar, hepsinin barsakları dışarıda, ve al kanlar içinde yatıyorlar. Ancak ben kurtuldum" haberini getirdi. Akibet, kahraman İsmail Ağa'nın dahi yaralı olarak bulunduğu bir kayanın arkasından tepe üstüne çıkarak yine emsali görülmemiş bir cesaretle döğüşürken yediği bir son kurşunla beş metre yüksekliğindeki bir yerden yüzü koyun aşağı yuvarlandığını ve elinin taşlara çarpmasıyla kafa tasının parça parça olarak kırıldığını 50 metreden görüyoruz. Cihangirli Arap Abidin, yorgunluktan tüfengi dolduramayacak bir hale gelmiş, ve ağzından köpükler dökülüyor, ve sersem sersem avını avlamak için sağa sola bakıyor, adam aç ve perişan, ve öldürmekten bezgin, susuz, verdiğim emirleri tam bir sağırlıkla dinler görünüyor, fakat icra edemiyor, bir de ne göreyim adamcağız, her tarafından delik deşik edilmiş, gözler camit bakıyor gibi. "Düşmandan himaye ediniz" diye bana bağırıyordu. Bu esnada tekrar Mehmet Bey ile, Şeyh Nasır ile birleştik. Şeyh Nasır iki yerinden yaralanmış, bu eski bedevi

şeyhi olan arkadaşım vermiş olduğu ahdi tutarak karşısındaki urbana ateş saçıyor ve hakikaten kendinden ziyade beni tehlikeden kurtarmak fikrini ortaya sürerek daha mevcut olan fırsattan bilistifade benim çekilip gitmekliğimi tavsiye ediyordu.

Son Bir Tedbire Teşebbüs

Bir aralık soğukkanlılığını yerinde gördüğüm Mehmet Bey'e hitaben (düşman istikametini göstererek): "Al şu perakende kalanlardan bir kaçını, şu taşlıkların arasına mümkün olduğu kadar girde, oradan ilerlemek isteyen bedevilere ateş aç" dedim. Bu adam verdiğim emri derhal icra ile taşlıklar arasına koşarak ateşe başladı. Makineli tüfenk kumandanı Mülâzım Ethem Efendi tüfengi arkamdan yetiştirmişti, önündeki bir taşlık tepeyi göstererek mevzi almasını söyledim. "Pekiyi" dedi. Fakat kurşun yağmurundan, yediği bir kurşunla o dahi tepeye varmadan yuvarlandı. Bu defa tüfengi ben kaptım ve omuzlayarak, fakat ne bakayım tüfengin sehpası olmadığı gibi cephaneleri de yoktu. Cephaneler beraber çekilen ve lakin şehit ve yaralı düşen nefer elinde kalmıştı. Tek bir namlu ile iş görülemeyeceğinden yaralı bulunan Ethem Efendi'ye namluyu tahrip ve gömmeyi emrettim. Ve yaralı olduğu halde son bir gayretle tüfengi taşlar arasında sakladı ve kendisi de diğer bir taşın kenarında uzandı kaldı. Son müdafaa tedbirim de bir neticeye çıkamamış idi.

Şimdi emrimde sarfına mezun bulunduğum tahsisatımız olan hazinemiz de hazine tamamen kapılmış, etrafımız ise kalabalık bulunan ve fakat bir maksat kovalamıyan küme küme urban tarafından tutulmuş olup bu kümelerin hedefleri de silah, elbise ve para yağma etmek için tek tük öteye beriye dağılmış olan yaralı, maktul ve yarasız askerlerimize hücum etmek idi. Bu dağınık askerlerim, aç ve susuz, perişan ve çoğu bir kaç yara almış idiler. Bu koca meydana taşlıklar arasında bir keçi yolu gözüme ilişti ve hemen bu yolu takiben bir tepeye doğru çıkmağa başladım. Kuneytralı Çerkes Hasan ile Kürt Tilki İbrahim beni takip ediyorlardı. Fakat arslan Hasan yanında Kürt Tilki ölmüştü. Bu aralık Kürt İbrahim yerlere ka-

panmış adeta bir yılan marifetiyle sürünerek...Hasan ve Mecitler ise ateş etmediler. Geriden gelen Çerkes Mecit, "Beyim, yaralandım" diye bana bağırdı. Cevaben: "Gayret et yavrum, Allah müncidir" dedim. Birisi yerde yatıyor "lailahe illallah!" diyor, diğeri öteden yarasının verdiği ıztırabla "Sen de Şerif gibi ismin yerin dibine batsın" gibi kalbinden kopup gelen bir inkisarı ortaya fırlatıyor. Ve diğer birisi ise kendi perişan halini nazar-ı dikkate almayarak "Dolaşma Bey vurulacaksın!" diye nasihat veriyordu. Hemen orada bir kayaya atıldım ateşe başladım. Baktım dere içinde ihtiyar azatlı kölelerden Abdülhamit Surur.....

Ben şimdi bu yaralılardan Hasan ve Mecitlerle bir kayanın tepesine çıkmak üzere iken birden bire önümden bir metre ileride bir kurşunun çarpışmasıyla birlikte husyelerimle bacağımın arasına fasıl müşterekte hasıl olan bir ıztırap ile yere yuvarlandım. Ve ilk sadme ile önüme düşen kurşun darbesiyle yerden kopan bir taşın husyelerime çarptığını sandım. Iztırabım tesiriyle alıklaşmış idim. Bu kendi mahalline mahsus bu acıyla nefesim kesildi, gövsüme bir şey bastı. Gözlerim karardı. Bir müddet etrafımı görmedim. (2 numaralı kroki) Hafif bir baygınlık geçiriyordum. Kendime gelmeğe başladığım zaman kulaklarım çınlıyor, gözlerim görmüyor. Bir müddet kalkamıyordum. Midem bulanıyor, kusmak istiyordum. Böbreklerimden ve belimden gelen şiddetli bir sancı beni kıvrandırıyordu. Bu defa belimden vurulduğumu sanıyordum. Bir az zaman geçince güya kendimi daha iyi buluyordum ve ıztırabı hükmünü veriyordum halbuki ve sağ husyem çarpan bir taşın sağ kalçamın içinde kaldığını ameliyat oldum. Mısır'a getirildiğimde bilmiş oluyoruz. O zaman anladım. Belimin sancısı ise husyelerimden ileri geliyormuş. Kendimi toplayınca doğruldum. Bu sefer sağdan gelmekte olan ateşin şiddetinden yukarı tarafa gitmeyerek sola doğru açılıyordum. Aşağıdaki araziye hakim bir mevkiye geldiğimde ileride kütle halinde bulunarak palaçkanın[ganimetin] taksimi ile meşgul bedeviler gözüme ilişti. Bu güzel hedeflere derhal bir intikâm ateşi açtım. Bu ateşimi işiten kayalar arasında tek ve tük kalmış

arkadaşlarımda iştirak ettiler. Bu suretle ölmüş bir muharebe tekrar canlanmaya başladı. Döküntüler ve yaralılar son vazifelerini tekrar görüyorlardı.

Bu sırada çıplak bir siyahinin iki büklüm olarak bana doğru gelmekte olduğunu gördüm. Bunu bana taarruz için ihtiyatla ilerleyen bir düşman zenci sanarak hemen ateş ettim, düştü. "Ana ya seyyidi"* diyerek bağırıp bana doğru ilerlemekte devam etti. İyice yaklaşınca birde ne göreyim kölelerden Abu Dahin adlı zenci kölem, çok müteessir oldum. Zavallıyı yanlışlıkla kendi kurşunumla yaralamıştım. Kurşun sol memesinin üstünden girerek arkasından çıkmış yanıma oturttum. Elhamdülillah felâket üstüne felâket dedim. Fakat bazı hamâsi sözlerimle güya biraz müteselliye çalıştım. O bana hitaben "Maleş ya seyyidi, ra'sak salim= ziyanı yok efendim, başın sakin olsun", cevabını veriyordu. Yani "ben ölüyorum sen sağ ol" diyordu. Ya rabbim ne felâketlere ne acı ve kıymetli arkadaşlarımın birer birer ölümlerine ve acılarına şahit oluyordum. Akşam güneşin gurubuna yarım saat kalmıştı. Şimdi muharebe tekrar her tarafta durmuş tek tük patlayan tüfenkler, yağmadan dönen Arapların bizim bedbaht yaralıların üzerinde kalanları kapmak ve tepelemek için saldırdıklarınıda, onların dahi daha elan kendi hayatlarını pahalıya satmağa çalıştıklarını bildiriyordu. Sabahtan beri bir şey yeyip içmemiş olduğumuz için yorgunluk ve dermansızlıktan başka susuzluk dahi bağrımızı yakıyordu. Bir az sonra elimle yaralanan Abu Dahim ile birlikte kalktık ve bir bayırdan aşağıya doğru koşarak inerken, ön ve arkamızdan tamamıyla sarılmış olduğumuzu silahların patlamasıyla anladım. Etrafımızı alanlar bize Arapça "teslim olun, zalim geldiniz, salim gideceksiniz" [bu istilah Arapçada adet-i hükmündedir. Yalnız söylenir, tatbik edilmez] diye bağırıyorlardı. Biz ise bir yandan bunlara yine Arapça cevap veriyor ve diğer yandan da ateş ediyorduk. Gayretimizi toplayarak sırtların öte tarafına aşağıya doğru Abu Dahim önde ben arkada koşarken Abu Dahim kaya arkasında gördüğü düşman için birdenbire (aman

*Arapa "Benim, Efendimiz" demektir.

düşman) diye bağırdı. Ve aynı zamanda yediği bir yeni kurşunun tesiriyle (Allah) diye bağırarak yuvarlandı ve kaldı. Şimdi ben yalnız olarak bu dereden aşağıya koşmak değil, yuvarlanmak suretiyle iniyordum. Birden bire Nişancı Onbaşısı İzzettin elinde bir tabanca olduğu halde koşarak bana doğru geldiğini gördüm. Bu adam adeta bizim muharebenin bir kahramanı, futursuz bir şahsiyeti idi. Yanıma yaklaştı, "çok şükür, sağmısın beyim?" dedi, böyle yalnız kaldığım bir zamanda bu arkadaşım bana kavuşması adeta bir tabur kuvve-i imdadiye gelmiş kadar bana tesir etti. Ken disi ile beraber bir dereyi tuttuk, üzerimize yağdırılan kurşunlar altında ilerliyorduk. Bir aralık İzzet: " Yandan gelenler bize yetiştiler, duralım da, bir kaç tane avlıyalım!" dedi. Halbuki ben farkına varmıyordum, neredediler, hani deyip izahat almağa çalışırken pek yakından yirmi metreden ve sağımdan bir ateş daha yedim. Bu ateşin tesirinden kendimizi kurtarmak için derenin içinden geçerek bir büyük kayanın arkasına kendimizi attık. Döğüşülen bu arazi taşlık volkanik kapkara ellişer, yüzer metre irtifa'ında kayalıklar. Bu sırada önümde kafile hizmetkârlarından Medineli Valis ve daha ilerisinde kölelerimden Hecâm'ın koşmakta olduklarını gördüm. Hecâm bana bağırıyordu. "Ijri ya ammi, makuk= koş koş ya amcam, kapayacaklar", bu anda bu zavallı dahi ayağını parçalayan bir kurşunun isabeti ile yere yuvarlandı. Bu esnada diğer bir kurşunda göğsümden hafif bir sıyırtı[?] yaparak soldan gelen Medineliye kafası aşağı gelmek üzere bir taklak attırdı, ve bu biçare şimenidifer düdüğüne müşabih ve gayrı tabi bir seda ile bağırarak yere serildi. Ben İzzetle beraber ilerimizdeki bir sipere kendimizi atmağa muvaffak olduk. Orada bir parça durduk. Sırtlardan arkamızı ihataya uğraşan düşman şimdi önümüzü kesmeğe çalışıyordu. Bunu bildiğimizden şu emellerine muvaffak olmadan behemahal ilerideki sırtları tutmak üzere koşmağa yine koyulduk. Bu sırada yine İzzet "Sağına bak, efendim, yetiştiler," dedi, kafamı çevirdim. Hayal meyal bir şey gözüme ilişti. İzzet: "Duralım beyim, ateş edelim" diyor, ben ise, "şu taşlıklara yetişelim" cevabını vererek ilerlemeğe başlamıştık ve matlub olan noktaya tamam yanaşdığımız bir sırada idi ki yanı başımızdaki tepeleri tutmuş olan Mekke'nin Vadi-i Ley-

mun şürefasından Şerif Fevzan ve arkadaşları otuz metreden bize ateş açtılar, gelen bir kurşun kasığımın altına girerek arkamdan çıktığında ağzımdan çıkan keskin bir Allah sedasıyla sol yan üstü düştüm. Ve bir saniye kadar kaldım. İşte bu vakit o zamana kadar mukaddes olan vazifemin zihnimden çıkartmış olduğu ailem ve yavrucağım tam noktada gözümün önünde şöyle bir hayal gibi resmi geçit yaparcasına geçti. Ve içimden "bunları da yalnız ve öksüz bıraktım" dedim. İzzet derhal koluma girdi ve "kalk, beyim" dedi. Ateş devam ediyordu. Bir gayretle ancak İzzet'in muaveneti sayesinde yanı başımdaki bir kayalığa kendimi atabildim, ve tüfengi yine bu muhacimlere doğru çevirdimse de Araplar bizi tamamen sarmış ve artık müdafaa edecek bir vaziyetimiz kalmamıştı. Derken Şerif Fevzân ansızın tüfengimin önüne çıkıverdi. Ben, tüfengimi çevirerek kendisine: "Dur!" dedim. Bunun üzerine bana dedi ki:

"-Aleyka ahadullah ve amanullah= senin üzerine ahd ve aman vardır. Teslim ol" dedi, cevaben kendisine,"-Ben de sana ahd veriyorumki ateş etmem, haydi gidiniz" dedim.

Fevzân

"-Şerif namına sana ahd veriyorum. Bende Vadi-i Leymun şürefasından, Şerif Fevzan'ım, işte bak (gadıbıma)," diyerek çıplak et üzerine taktığı gadıbı bana gösterdi [gadıb: kısa bir nevi cenbiye --kama-olup ancak şürefaya mahsusdur], ve: "Şerif'ten sana geliyoruz katiyen sana bir şey yapmıyacağız. İstirham ediyorum. Benim şerefim vardır. Bütün arkadaşların öldü, sana yazık olmasın," dedi.

Bu ahdden sonra elimi tuttu ve "Salâmün aleykum" dedi. Ben de o sırada ayağa kalkabilmiştim. Şerif Fevzan'ın gerisinde kalan İzzet Onbaşı ise elindeki revolveri Fevzan'ın başına doğru çevirmiş ve bana:

"-Efendim, şunun beynine tabancayı boşaltayım mı?" dedi. Derhal elimle Fevzan'ın kafasına uzatılan tabancayı ittim ve İzzet'i tekdir ederek:

"-Bu adama ahd verdim," dedim.

Bu hareketi gören Fevzan kafasını çeviripde beynine doğru

uzatılmış olan tabancayı görünce işi anladı ve İzzet'e:

"-Eyhit melanet el-abuk, ba'd el-ahd tarid namavvutni". "Yuh, babana lanet olsun. Ahdden sonra beni öldürecek misin?" demesiyle Şerif'in maiyeti de İzzet'e karşı silahlarını çevirdiler. Ve ben derhal İzzet'i Şerif Fevza'nda maiyetini men'etti. İzzet ise hâlâ:

"-Aman efendim, aldanmıyalım bu keratalara", diyor idiyse de: Ben"-Arap adetini sen bilmezsin, oğlum. Korkma, Arap usulü, ahd verdim ve ahd aldım".

Bunun üzerine, Şerif Fevzan bedevilere bir emir verdi. Bedeviler geri gittiler, ben ise yaralı düşen arkadaşlarımı bulmak için harp meydanına doğru tekrar geriledim. Derenin içine geldiğimiz zaman kafile hizmetçilerinden bazılarını yaralı, bazısını da yarasız ve çırılçıplak bir halde bırakılmış olduklarını gördüm. İzzet koltuğuma girmiş, ben ise tek ayakla ilerliyordum. Sağ ve solumda düşüp kalmış şuhedanın arasından geçtim. Derken bir kayanın arasına düşüp kalmış olan Şeyh Nasır gözüme ilişti, inliyordu, yanına gittim.

"-Sen misin Nasır" edim.

"-Sen daha kaçmadın mı Eşref Bey? Ne duruyorsun, yahu kaç ve anneme ve çocuklarıma haber ver. Benim ra'yım böyle imiş", dedi.

"-Nereye gidebilirim oğlum, görmüyormusun ben de yaralıyım", deyince:

"-Yaran nerendedir", dedi ve gösterdim.

"-Vaveyla", cevabını verdi.

Civarımızda daha kimler yaralı kaldıklarını sordum:

"-Bütün civarımız ölü, ve yaralı dolu, gece oldu, karanlık bastı. Nasıl gidecek ve taşlıklar arasında bunları nasıl bulacaksın?" dedi. Hakikaten karanlık basmış, hava serinlemiş, yaram ağırlaşmış, bende yürüyecek takat kalmamıştı, mecburen Şeyh Nasır'ın yanına çöktüm, "yanınızda kibrit var mı?" dedim. İzzet atılarak "Bende bir kutu var efendim" dedi. "Hemen bir ateş yak" dedim. İzzet yanıbaşımıza bir ateş yaktı. Ve benim başımın altına bir

taş koydu ve altımdaki kayalıkları temizledi, mümkün olduğu kadar zemini tesviye etti. Ve beni yere yatırdı. Vaktâ ki uzandım, arası on, onbeş dakika geçince altımın tamamen kan kesildiğini gördüm. Şimdi anladımki vuruluğumdan beri kan hâlâ akıyor. Ve bu sebepten dermanım an bean kesiliyordu. İzzet derhal belindeki yün kuşağını çıkardı ve yaramın yukarısından olmak üzere pantolonun üstünden bacağımı sıkı sıkı bağladı. Ve yukarı kaldırarak altına çalı ve çırpı doldurdu. Arka üstü yattım. Akıbetimin ne olacağı meçhul bulunmasından icab eden makamata resmi raporu vermek için elimi cebime attımsa da kurşun kalemini esnay-ı harpte düşürmüş olduğumu anlayınca İzzet'e hitaben, "Oğlum ben bu gece ölürsem sen gayrı bu vadilerden sürünerek gider gündüz kaldığımız karargâhı bulmağa gayret edersin. Orada yolda takatsizlikten bıraktığımız bir deve vardır. Ona rast gelirsen bunun eti bir iki gün senin maişetini temin eder, badehu ya kerim diyerek Abu Naim istikametine doğru yürürsün. Ya yolda birine rastgelir veyahud kaderine tabi olupda çölde kalırsın. Eğer sağ ve selametle gidersen şu lakırdılarımı, 'Eşref Bey'in şifahi raporu' diyerek hükümetime bildirirsin. (Hareket edinceye kadar olan bilcümle muamelatım Harbiye Nezaretine ve Dördüncü Ordu Kumandanı Cemal Paşa hazretlerine bildirilmiştir.) Hareketten sonra İzzet Onbaşıdan muharebe gününe kadar yoldaki harekâtımız hakkında malumat alınacaktır. Hayber civarında Ceminle Cebre mevkiinde, Şerif Emir Abdullah yirmibeş bin kişilik bir kuvvetine tesadüf ettik, bunu yek nazarda kabail zanettik, bilâhire Şerif'in kuvveti olduğu anlaşıldı. Ve süvarisi bizim mevcudiyetimizi hissetti ve keşif maksadıyla üzerimize sevk olundu, beray-ı müdafaa ilk ateşi biz açtık, iki buçuk saat kadar, güzel bir vaziyette mevkiimizi muhafaza edebildik, süvarinin sol cenahımızdan ve hecinsüvarların cepheden ve bir alay kuvvetindeki piyadeninde sağdan âni hücumlarını bir defa reddetmiş[?] isekte akaliyetimize karşı bitmek tükenmek bilmez hücumlardan aciz kalan ve yorgunluk, susuzluk tesiriyle bitâb düşen efradımdan nısfının eridiğini gördüm, çarınaçar nezdimdeki mevcut hazineyi münasip bir mahalle gömdürdüm, ve bu hazineyi nazır ve hakim tepelere çıkabilmek için geriye mevkii

tebdiline mecbur kaldım. Biz ricatla tebdil mevkii etmeden, düşman gerideki sırtları tuttu, dört taraftan ateş içinde kaldık, akibet futbol oynar gibi birbirimize karıştık, saatlerce devam eden bu maarike de mütebaki kuvvetim daha eridi, gözümüzü, burnumuzu göremez bir hale geldik, beş buçuk saat devam eden şu kavli harpten sonra bende mecruh düştüm. Gurupla beraber her tarafta ateş durdu. Düştüğümüz bir dere içinde şu gecemi geçirmekteyim. Harekete muktedir değilim. Yarına kadar ya ölürüm veyahut düşman eline geçmeğe mahkumum." (Aileme ait şifahi vasiyeti buraya derc etmeğe lüzum görmüyorum.)

İşbu şifahi raporu İzzet'e vermekle beraber şayet İzzet'in mahall-i maksuda selametle vasıl olmasını da nazar-ı dikkate alarak aileme hitaben ayrıca bir vasiyetnameyi yazmağa lüzum gördüm, ve derhal aklıma bir tedbir geldi, yerden sullâm tabir olunan ağacın çalılarından bir parça kopardım ve yer üzerine dökülüpte pıhtılaşmış olan kanıma bunun ucunu bulaştırarak İzzet tarafından yakılan ateşin ziyası altında ve iri iri harflerle cebimden rapor kağıtlarından birisinin içine şu kanla yazılmış kıymetli aileme ait bulunan son bir hediyeyi takdim ediyorum:

"30/31 Kanun-u Evvel 1332

12/13 Kanun-u Sâni 1917

_____Mehmet, işbu müca[hit] kurtuluyor ve kafileden bazıları da selamete çıkartıyor....."

İşbu vasiyetnamenin üstünede Arapça olarak "Allahdan sonra bu kağıdı üzerinde bulacak adama tevdi ediyorum. Bu kağıdı Medine'de Fahri Paşa'ya götürerek ve benim namıma müşarileyhten yüzlira hesabıma mükâfât alacaktır". Bunu yazmaktan maksadım işbu vasiyetnameyi bulacak adamın paraya tama'an emaneti yerine götürmesini temin idi.

İşte ailem için kıymetli olacak şu vasiyetnameyi de yazıp cebime koydum.

Bunları ikmalden sonra arka üstü yattım. Sabahtan beri ilk defa olarak rahat bir vaziyette bulunuyor ve etrafı dinliyordum. Öğleden bir saat evvelsi başlayıp akşamın saat onbirbuçuğuna kadar devam eden bu kanlı harbin bütün safahatı gözümün önünden geçiyor, ve kırk kişi ile on, onbeş bin raddelerinde bulunan bedevilere karşı yapılan müdafaayı düşündüm ki şehit olan ve yerlerde yatan arkadaşlarımın ne derece merdane ve kahramanane döğüştüklerini takdir ederek, vatan ve milletin muhtaç olduğu şu emsalsiz kahramanları kayıp ettiğimden dolayı son derece müteessir bulunuyorum. Gecenin zulmetine inzimam eden muhsin bir sukuneti ara sıra taşlar arasında yaralı olarak kalan arkadaşlarımdan bazılarının "ay, of, vay, âh, Allah " sedaları ihlâl ediyor. Öbür taraftan içeri yanan bir biçare "bir parça su yokmu?" diye bağırıyor. Beri cihetten aynı mukadderâta tabi ve aynı maksat-ı mukaddesenin kurbanı olarak bir mahalde yan yana düşüp kalmış olan iki arkadaş yekdiğerine "yahu sen ses vermiyorsun, öldün mü?" diyor. Velhasıl yürekler parçalayıcı, tüyler ürpertici bir takım sesler kulağıma gelerek hiç bir türlü muavenetime muktedir olamayışımdan mütehassıl hüzün ve kederle gözlerimden yaşlar boşanıyordu. Aynı zamanda yaramın şiddetinden benimde içerim susuzluktan yanıyordu. Bu aralık İzzet:

"-Efendim, yirmi dakika aşağıda atladığımız bir taşlık dibinde birikmiş küçük bir su görmüştüm. Ah bir kap olsa oradan su getirsem". Hakikaten bu araginin[birikintinin?] mevcudiyetini bende hatırlamıştım. Derhal İzzet'e:

"-Oğlum şu sol ayağımdaki bağlı İngiliz potinini çek çıkar, onunla getir", dedim. İzzet derhal botu çıkardı ve gitti. Bir müddet sonra suyun dörtte birini zayi ettiği halde geldi. Evvel-i emirde civarımızda ölmek üzere bulunan arkadaşları sulayabildi. Badehu yan yana yattığım Nasır ile benim ateşimi dahi teskin etti. Gerçi iptidayı emirde midemin kabul etmemesinden içtiğim suyu gasiyan ederek çıkarmış isemde sonraları yavaş yavaş çizmenin dibinde kalan suları içerek bir az rahat buldum ve dirildim.

Esaret "Başlangıcı"

31 Kanun-u Evvel 1332

13 Kanun-u Sâni 1917

Sabah oluyordu. Bedevilerin seslerini işittik. Şafak atar atmaz her taraftan sarıldığımızı gördük. Meğer Fevzan, Şerif'e gidip meseleyi anlatmış ve kıyafetimi tarif etmiş. Ve Boşnak Aziz ile Giritli Mustafa dahi esir düşmüş ve bunlarda sorulan sual üzerine "Kumandanımız Eşref Beydir" deyince Emir Abdullah: "Eşref Bey'i kim bulur ve salimen ve izzet ve ikramla yanıma getirirse, kendisine 100 lira vereceğim" demiş. Bunun üzerine bedeviler bütün gece meydan-ı harbi sararak taş taş beni aramağa başlamışlar. Bu sokulan cemaat ise, Şeyh Fevzan'ın biraderi ve kölesi ve efradı imiş. Bunların bizi sormaları üzerine can havliyle biz tekrar müdafaa vaziyetini aldık, lakin bize: " Aleyke amanullah ve ahd ü'ş-Şerif, ya selam aleyk Emir Abullah ci'tu zalim ve terca' - Allahın üzerine Şerif namına sana ahd veriyoruz, ve Emir Abdullah tarafından sana selam getiriyoruz, sen bu memlekete zalim geldin, salim gideceksin," dediler. Hayatımın taht-ı teminde olduğunu dahi bildirdiler. Emir Abdullah'ın yanına gidinceye kadar hakârette bulunmayacaklarına dair yemin etmelerini taleb ettim: "Fi vechina=yüzümüzdesin" cevabını verdiler. Şimdi tamamen her mesele hallolmuş, ne hayatıma ve ne de şahsıma taarruz olunmayacağını temin edilmişti. Çünkü bu kelimeler Arnavudların besâsı gibi Araplarında bir nevi yemini idi:

"-Buyurun", dedim. Fevza'nın kardeşi yanıma geldi. Arap usulü üzere selamlaştık ve beni köleler ile koltuğuma girdirerek ayağa kaldırttı, ve kölelerinden birisinin sırtına binmekliğimi emrettiysede kabul etmedim. Yalnız iki kollarımla iki köleye askı da bulundum. Ve bu derenin içinden tek ayakla dağa çıkıncaya kadar pek zahmet çektim. Bir gün evvelisi öğleden evvelinden akşama kadar harp, o gece sabaha değin uykusuz, bir yandan da açlık midem kabul etmemesiyle de susuzluk dermanımı tamamıyla kesmişti. Giderken Şeyh Nasır'ı da bıraktırmadım. Beraber götürüyorlar. Aynı zamanda yolda kendisine "Ah, anta ya hâ'in= Ah sen hain-

sin" diyorlar. O cesur zat ise kabadayılığı elden bırakmayarak "uskut-sus" diyerek onları tekdir ediyordu.

İzzet de yanımda idi. Tepenin üstüne geldiğimiz zaman biraz istirahat etmek istedim. Bu sırada bir bedevi Emir Abdullahın gönderdiği bir kırba suyu yetiştirmişti. Bununla yüzümü, gözümü yıkadım, lakin bu suyun içinde kurbağa yavruları, avuçlarımın içinde yuvarlanıyordu. Bu sudan bir arada içtik, mamafih şu kurbağalı su bize bir âb-ı hayat idi. Zira tam zamanına yetişmişti. Yüzümü, gözümü yıkayınca biraz ferahladım.

Şimdi dağdan iniyorduk, ilk rast geldiğim biçare İsmail Ağa'nın meşhedi idi. Baş aşağı düşmüş, bedeviler tarafından çırıl çıplak soyulmuştu. İzzet'e seslendim:

"-Başındaki kufiya'yı çıkarda şu kahraman şehidin avret mahallerine ört", dedim. İzzet derhal bu emrimi ifa etti. Araplar bizide soyacaklardı. Lakin biz muahede ile teslim olmuştuk. Şimdi bize kimse dokunmuyordu. Biraz daha aşağıya indim. Abu Dahın biçaresini sürüklemişler, ve bir derenin içine atmışlar. Yüzü koyun yatıyor. Bir az daha yürüdüm. "Efendim nu'man neferi Mustafa'nın cenazesi" diye birisini gösterdi. Bu da keza anadan doğma çıplaktı. Biçare Mustafa sonradan aldığı yaranın tesiriyle düşmüştü. Bir parça daha gittik. Üsküdarlı Hacı İbrahim parçalanmış, bu da yatıyordu. Sola doğru baktım, yüzü koyun bir sakallı yatıyor. Kanlara bulanmış, elbisesi yok, bir kaç süngü karnına ve böğrüne yemiş, hurdahaş olmuş, yüzü kafası ise tanılmayacak bir hale gelmiş. İzzet'e:

"-Git, bak, bu kimdir," dedim. İzzet gitti ve dönüp geldi:

"-Efendim, Mülâzım Behçet Efendi," dedi.

Meğer yanlış tanımış, Behçet Efendi başka bir cihete düşmüş zannedersem. Bu şehit ya Sâkıb veyahut Fehmi Efendi idi. Bir az daha gittik, önümüze bir hecinsüvar kıt'aatı geldi. Abdullah Bey'in selamını tebliğ etti. Bana tahsis ettikleri bir hecine: "Buyrun" diye, beni bindirdiler. Tabi bu vasıta-i nakliye üzerinde yaralı olmak hasebiyle pek müşkülat çekiyordum. Artık ilk defa harbe başladığımız noktayı terk ederek ilerliyorduk. Boğuştuğumuz

mıntıka tamamıyla gözümüzün önünde duruyordu. Millet sağda, solda, sırtlarda, parçalanmış yatıyor. Hepsinin de ayağındaki dona kadar elbiseleri alınmış idi. Vaktaki bir çıplağı görüyordum. Derhal bizden olduğunu anlamakta güçlük çekmiyordum. Harekete başlamadan evvel hecinin başını geri çevirdim. Bedeviler: "Bir şeymi emrediyorsunuz" dediler. Cevaben: "Vefat eden arkadaşlarımın ruhuna bir fatiha okuyacağım" dedim. "Başüstüne" dediler.

Teessürden gözlerimden yaşlar dökülüyor. Ve şühedaya karşı olarak Arapça olarak " Size fatihalar, siz memleketimizin, milletimizin saadet ve selameti için burada kanlarınızı akıttınız, ben bedbaht ise size veda ile mukadderatım ne ise görmeğe gidiyorum" dedim. Bir fatiha okudum. Garibi şurasıdırki bütün bedeviler de sanki arkadaşlarımı öldüren onlar değilmiş gibi ellerini açarak onların ruhlarına benimle beraber fatiha okudular.

Tekrar hecinimi çevirdim, yeis ile gözlerimden yaşlar boşanıyordu. Abdullah Bey'in karargâhına doğru geliyordum. Aytebe'den bedevinin biri bana: "Ya başa müstehakkın elf fâtiha ala Cema'atek= Ya paşa senin cema'atine bin fatiha müstehaktir," dedi. Diğeri: "Hak Allah kuluhum siba'= Allah hakkı için hepsi arslandı" cümle-i takdiriyesini sarfetti. Bu sözler yerde yatan arkadaşlarım için maruf olduğundan ferahlandırıyordu.

Emir Abdullah Bey'in Karargâhında

Bir müddet sonra, Abdullah Bey'in karargâhına gelmiştik: Kimi= "Ehlen ya rical= hoş geldin ya erkek" kimi ise "ayhaat antum kalil, hecemturu ala vustuma - yahu siz azıcıksınız bizim ortamıza hücum ettiniz" diye kelimât-ı takdiriye sarfediyor. Ve diğer birisi "Marhaba, ya başa et- tuyur= merhaba kuşlar paşası". Bir diğeri daha, "ehlen ya şeyh et- tuyur= safa geldin, kuşların şeyhi", birisi öteden atılarak "kayf el-hal, ya Eşref= nasılsın ya Eşref" diyerek, hatırımı soruyordu. Ben bu gürültüler arasında her birine ayrı ayrı münasip cevaplar vererek Abdullah Bey'in çadırı önünde devemi çöktürdüm.

Abdullah Bey'in Huzurunda

Abdullah Bey içeride oturuyordu. Beni devenin üstünden aldılar. Çadırın içerisine koydular. İleride Abdullah Bey çok medhedeceğim. Şimdi de kusurlarını tadada lüzum görüyorum. İçeriye girip selam verdiğimde, selam-ı hürmetle ve fakat vaziyet-i galibanesinden tevellüt bir gururu imâ edercesine aldı. Benim şu sırada gözlerim sağı ve solu pek o kadar görmüyor ise de çadırın içinde oturan şürefa ve meşayihin dâiren- mâdâr ahz-ı mevki ettiklerini ve bunların arasında dahi, bir Mısır zabiti ile ceket ve pantolon üzerine maşlak giymiş, diğer bir efendinin mevcut bulunduğunu fark etti ve ilk nazarda bunların bedevi olmadıklarını anladım. Beni tutan kölelere, Arapça "hangisi emirdir" diye sordum. Bir işaretle emiri gösterdiler. Çünkü mukaddemen ben kardeşlerini tanıyor(dum?), yalnız Abdullah Bey'le muarefem yoktu.

Emir o vakit:

"-Safa geldiniz, buyrunuz", dedi. Bende Arapça olarak:

"-Gönderiğiniz adamlar ve hakkımda gösterdiğiniz merdane muameleye teşekkür ederim", dedim ve elini tuttum adat-ı urban üzerine tazimatımı yaptım. Ve bu adamda ânide(?) mukabele gösterdi. Şimdi bidayette gördüğüm gurur adeta bir hilmiyete, iltifata ve nezakete tahvil etmişti. Emir: "İstirahat etsinler" dedi ve yanımdakilerin muaveneti ile yere yatırıldım. Lâkin başım dönüyor, gözüm bazen fark ediyor bazen de etmiyordu. Çünkü dün sabahtan beri ettiğim muharebenin yorgunluğuna, zâyi ettiğim kan inzimam etmiş sabaha kadar çöllerde yaralılar arasında ah ve enînler içinde kaldığımdan hem kudret ve hem de kuvvetten düştüğüm gibi, teessüratım ve kıymetli arkadaşlarımın zıya'ı, mukaddes bir vazifeden mahrumiyetim beni yeislere boğarak kendimi unuttunmuştu. Yalnız bazı Emir Abdullah'ın bu son nazikâne muameleleri beni biraz müteselli ediyordu.

Emire hitaben:

"-İstirham ederim efendim, yaralı bazı arkadaşlarım kalmıştır. Bunları taharri ettiriniz", dedim. Cevaben:

"-Emin olunuz, bütün urban saha-i harbi aradı taradı sağ kalanları buraya getirdi. Başkaca hiç bir kimse mecruh kalmamıştır. Mamafih yine taharri için ayrıca bir emir daha vereceğim. Siz müsterih olunuz", dedi. Abullah Bey şu muamele-yi nazikânesi arasında boş bulunarak bana bir iğne soktu, dediki:

"-Ya Eşref Bey, buralarda ne dolaşıyorsunuz ve bizim memleketimizden ne istiyorsunuz, burası Arap diyarıdır. Bu çöllere kadarda mı giriyorsunuz?" Ben uzandığım yerden:

"-Muharebede kalan din kardeşlerime, vatan evlâtlarına biçare askerciklere memleketten bir muavenet, bir selam götürüyordum. Bu vazifeyi bana hükümetim verdi, ve bu vazife bana yapılması lâzım olan mecburi bir vazifedir".

"-Sizi İttihat ve Terakki buralara kadar sevk ediyor". Ben:

"-Hayır, hükûmetim bana emrediyor".

"-Nasıl size emreder, siz İttihadın rüessalarındansınız".

"-İttihat rüesasasından olupta suiistimal eden Yakup Cemil'i bu hükümet kurşunlarıyla te'ip etti. Hem size rica ederim rüessay-ı hükümetim için fena bir lakırdı sarf etmeyiniz. Hükümet emriyle biz ifa-yı vazifeye mecburuz, kendiliğimizden bir şey yapılmaz. Beni bu vazifeye Harbiye Nezareti resmen tayin etti".

"-Hayır efendim, ben gerek Enver Paşa hazretlerine ve gerekse Talât Paşa hazretlerine hürmet ederim. Biz hükümete değil İttihat ve Terakkiye karşı ilân–ı harp ettik".

Bu esnada yaralarını sarmakla meşgul olan Doktor İsa Efendiye hitaben Emir Abdullah: "Yaralarını sarınız, bal ve yağ ve saire ne varsa yemekte getiriniz" dedi. Şimdi Doktor İsa yaralarımı sarmakla meşgul bende bir kölenin iki dizi arasına başımı koymuş bir halde muhavereye devam ediyorduk:

"-Demek Yemen'e gidiyorsunuz. Bir avuç adamla bu çölü nasıl katedeceksiniz?"

"-Ben çölde çok hayat sürdüm".

"-Evet, malumumuz. Devr-i sabıkta bedevi içinde çok bulunmuşunuz. Şimdi burada Araplardan kimi tanıyorsunuz" diyerek

Arapları gösteriyorsa da ben şimdi burnumu bile göremiyordum. Emir Abullah Bey sualini tekrar ederek:

"-Şark urbanından kimleri tanırsınız?"

"-Hepsini tanırım".

"-En iyi ahbabın olan kimlerdir?"

"-Ben-i Ali şeyhlerinden Cezm[?], Beni Ahmed'den Duveybi, İbn Muğıd, İbn Hindi gibi bütün meşayihi bilirim, hukukum vardır", dedim.

"-Duveybilerden kimleri iyi tanırsınız?"

"-Şeyh Murtab çok iyi arkadaşımdı". (Oradan bir şeyh)="Allah yıkram ra'sak sâlim= Allah rahmet eylesin, sen sağ ol" diye öldüğünü ilan ediyordu.

"-Daha".

"-Biraderi Nahiz ile.....e ahbabımdır", deyince, "işte şimdi şu oturan meşayih arasında onlarda mevcuttur, tanıyabilecekmisin", dedi. Ben dikkat ettim. Lâkin zafiyetten gözlerimin kuvveti kesilmiş tanıyamıyordum. O aralık "işte Duveybiler buradadır" deyince oradan gelen bir cevap:

-"Kayf halak ya Eşref asâk sâlim"="Nasılsın ya Eşref salimsin inşallah" diyerek meşâyih hal ve hatırım sormağa başladılar. Yalnız içlerinden bir kaba Şeyh, Abdullah Bey'den işittiği sözü tekrar edecek kadar huluskârlık gösterdi:

"-Eşref bu Arap memleketi, bizden ne istiyorsunuz?" Diğerlerinin iltifatı arasında bu kaba herifin sözü tuzsuz kaçmıştı. Abdullah Bey sigara ikramına kalktıysada içmediğimi bilirdim.

"-İştahın varmıdır? Bir şey istermisin", dedi. Cevaben:

"-Vallah bu ikinci gündür açım, susuzum, yorgunum fakat midem kabul etmiyor. Yemek de yiyemiyeceğim" dedimse de:

"Ya veled" nidasıyla kölesine seslenerek bal, yağ gönderilmesini emretti.

Şimdi ayağımdaki pantolon doktor tarafından parçalanmış, tabi giyilemezdi. Benim kafilemde gerçi bir kaç kat elbisem vardı,

lâkin âdet-i urban vechile mal-ı ganimet onların olduğu için bu benden alınan eşyanın bir habbesini bile emir çeviremezdi. Hatta çevirmesin diye mal-i ganâimin mevcudiyeti bile hissettirilmezdi. Tabi o da asırlardan beri devir ve teslim ederek gelen bu kaideye karşı gelemezdi, ve ma'zurdu. Abdullah Bey Mısırlı zabit olan Fuat Efendi'ye emretti:

"-Çabuk Eşref Bey'e pantolon ve çamaşır bulun", dedi. Fransızın Cezayir askerlerinden olup bir heyet-i mahsusa ile Şerif'e gelen ve bu müsademede Şerif Abdullah'ın yanında bulunan Yüzbaşı Sayyid Raho'nun bana ikram ettiği bir bornoz doğrusu benim çok işime yaradı.* Çünkü bu, benim için hem elbise hemde yatak, yorgan idi.

Bu esnada arkadaşlarımdan olupta mecruhan benden bir gün evvelsi düşman eline geçen Giritli Arnavut. Mustafa'nın sesini bulunduğum çadırın dış tarafından işittim, "bu bizden midir? Bu sedâ kimindir", dedim. Doktor İsa Efendi, "evet, sizdendir" dedi. "Bu Mustafa değilmidir", deyince. "Evet bu senin aşçın imiş" dediler. Meğer bu külhanbeyi ele geçince bedevilerin kendisini keseceklerinden korkmuş, ben aşcıyım, demiş. Abdullah Bey'de:

"-Senin aşcın imiş", dedi ve emredip Mustafa'yı getirtti. Mustafa karnından bir kurşun yemiş amud-l fekârien çıkmış. İkinci bir kurşun omuzundan girip çıkmış, üçüncü bir kurşunu ise bacağından yemiş.

İçeri girer girmez insanlıktan çıkan bu adam:

"-Geçmiş olsun beyim" diye, hal ve hatırını sordu. Abdullah Bey, "bu senin aşcınmıdır" dedi, ben derhal Mustafa'nın korkudan aşcılığı takındığını anlayarak Arapça olarak:

"-Hayır Efendim, bu benim en meşhur bombacılarımdandır. Bu muharebede ekseriyeti bu katletti", der demez Mustafa'nın aklı başından çıktı ve bana:

"-Aman efendim, ben kimseyi öldürmedim, aşcıyım" dedi:

* Not 3, s. 207-208.

"-Seni yalancı seni!"

Deyince, Abdullah Bey:

"-Korkma oğlum" dedi, ve gülüştük. Mustafa o vakit latife yapılığını ve Abdullah Bey tarafından kendisine bir zarar gelmiyeceğini hissetti ve maskaralığa başlayarak kendi şivesiyle:

"-Ne bileyim efendim, belki benim kafamı koparacaklar", dedi.

"-Daha kimler var" diye sordum.

"-Mitralyöz Kumandanı Ethem Efendi, askerlerinizden Boşnak Aziz ve birde bu Mustafa" dediler. Ethem Efendiyi istedim. O getirildi. Kendisi benden bir gün evvel geldiği için yarası tedavi olunmuş, istirahat ettirilmiş, Ethem'in biraz aklı başına gelebilmişti. Boşnak Aziz'i getirdiler. Bu arslan gibi adam karnından iki yara ve diğer mahallinden bir iki tane daha yara almış. Fakat biçarenin demir gibi vücudu iki büklüm olmuş pek acınacak bir halde idi. Bunları görünce gözlerim doldu ve:

"-Yavrularım, mukadder böyle imiş ve ne yapalım", dedim. Birbirimize bakarak için için ağladık. Bunlar nasıl kurtulmuştu bilirmisiniz, burada izaha mecburum.

İyilik Yap da Sokağa At

Harb-i umuminin bidayetinde Taif Emiri Şakir'in yanından bir vukuat sebebiyle firar eden Reşit namındaki bir köle firardan bana iltica etmişti. Ben bunu Kanal Muharebesi'nde hecinsüvarlıkta istihdam eyledim. Bilâhire efendisi bunu affetti ve benden müsade alarak tekrar Taif'e gitmişti. Vaktaki Mustafa muharebede yere düşmüş bedeviler başına üşüşmüş bu Giritli olduğu için yarım yamalak Türkçe söylemesinden bunu Alaman zannediyorlar, hançer altında iken Reşit yetişiyor birde ne baksın Kanal Muharebesi'nde arkadaşlık ettiği Mustafa olduğunu anlıyor. Ve kendisini kurtarıyor ve Mustafa'ya "Siz buraya niçin geldiniz, kiminle berabersiniz" diyor. Mustafa ise "Eşref Beyle" deyince "Nerededir" diyor, o da "ben muharebede gerideki taşlık arasında harp ederken gördüm,

gerisini bilmiyorum", diyor. Bunun üzerine Reşit Mustafa'yı alıyor, Abdullah Bey'e götürüyor, ve Mustafa aşcıyım dediği zaman aşcı olmadığını bildiği halde ses çıkarmıyor.

Aziz'e gelince:

Aziz bundan bir iki sene evvel Şam'a kahvede otururken Mekkeli bir delil efendiyi görüyor ve yabancı olduğunu anlıyor ve buna kahve ısmarlıyor ve "Hacı Efendi sen Mekkeli değilmisin" diyor ve beyt-i mukaddesin hatırı için hacı babaya elden geldiği kadar ikram ediyor. Meğer bu dini kandilli bu sefer Şerif'in bu vakasında muharip olarak silaha yapışmış ve tesadüfi olarak Boşnak Aziz yere düştüğü vaktiyle zaten şeklen kılık ve kıyafeti Alamana benziyen bu biçareyi yattığı yerden öldürmek için bir kurşun daha vuruyorlar. Bu merasime iştirak için bizim hacı baba koşuyor. Birde ne görsün yerde yatan Aziz. Hemen üzerine atılarak bunu kurtarıyor. Ameliyat-ı cerrahiyem bu muhavereler esnasında hitam buldu. Bana bir hecin tahsis edildi. Maiyetime Mısır yüzbaşılarından Fuad, düşman ordusunun mitralyöz mülâzımlarından yine Mısırlı Mahmut Besim Efendi ile arzu ve ricasıyla mezkür köle Reşit tayin kılındı ve Atibe kabilesinden 40-50 kadar da hecinsüvar emir ve muhafazama terfik olundu ve hareket emri verildi.

Esir düşen makineli tüfenk kumandanı Mülâzım Ethem Efendi'nin cereyan eden harp hakkındaki raporu.*

Hayber'den Şimalde Hediyye İstikametine Doğru

31 Kanun-u Evvel 1332

13 Kanun-u Sâni 1917

Bindiğim hecin ile bulunduğumuz Hayber mevkiinden düşman ordugâhıyla birlikte şimalde Hediye istikametine doğru hareket ettik. O gün mütemadi yürüdük hecin üstünde pek hırpalandım. Çünkü yaralarım sallanmaktan ve edviyenin illetinden ve

*Metinde sözü edilen rapor yok.

çöl ortasında açıkta toz ve toprak üstünde yapılan ameliyatın ve hecin üzerinde mütemadi sallanışın tesirinden adeta iltihabını yapıyor ve sancılar ile beni izac ediyordu. Hatta o gün akşam olup karanlık çökmüştü. Ancak bir karargâh mahalli tensip edilmiş ve çökmüştük. Sabaha kadar ıztıraptan uyuyamadım. İhtiyaten Doktor İsa Efendi4nin nezdinde bulunan beş on kadar morfinden birini bana şırınga ederek uyutmağa kalkıştıysada muvaffak olamadı, bir ikincisini yapmağa mecbur oldu ve bu suretle ancak benim ıztırabım bitmişti.

1 Kanun-u Sâni 1332

14 Kanun-u Sâni 1917

Şafak oldu, erken bir hareketle kema fi-s- sâbık [eskisi gibi] hecin üzerinde yürüyüşe devam ettik. Şimdi bacağım hal-i tabisinden hemen bir misli şişmiş kasığımdan aşağısı bir kütük halini almıştı. Diz kapağım ile kasık aksamının arası kömür gibi siyahlaşmış, baldır kısmı ise mor bir takım küthalar[?] yapmıştı. O gün akşama kadar hecin üzerinde düşman ceyşiyle* beraber yolumuza devam ettik. Muhafızlarım adeta benim halime karşı müteessir olduklarını saklıyamıyorlardı. Hele bu köle Reşit'in yanımdan bir saniye ayrılmayarak beni teselli edişi gönlümü hoş ediyordu.

2 Kanun-u Sâni 1332

15 Kanun-u Sâni 1917

Üçüncü günü idi. Akşam üzeri karargâh yapmadan ileri yürüyüşe devam edeceğimiz bildirildi. Yalnız baad el-gurup iki saat sonra idi ki bir vadi içerisinde bir yarım saat kadar istirahata müsaade verildi. Ve Abdullah Bey yanıma gelerek:

"-Eşref Bey bu gece sabaha kadar yürümeğe mecburuz. Kusura bakmayınız, sizi de yormuş olacağız", dedi. O gece sabaha kadar yürüdük. Eh gayrı ıztırabım, canım ağzıma gelmişti. Ve kaç defa ıstıraptan kurtulmak için kendimi başaşağı atmayı düşündüm. Bu aralık Abdullah Bey yine gelerek dediki:

"Eşref Bey yanımda misafirdir' diyerek bir kağıt yazarak,

*Arapça ordu demektir.

şimendifer yolundaki direklerin birisi üstüne çaktım. Yarın sabah trenle veyahut makine ile gelip geçecek olan ya şimendifer memurları veyahut jandarma efradı tarafından görülerek esaretinizden haberdar olunacaktır".

3 Kanun-u Sani 1332

Ertesi sabah dahi yine Abdullah Bey'in müsaadesiyle Fahri Paşa'ya şu me'ale bir rapor yazdım.

Medine'de Fahri Paşa Hazretlerine

Kırk nefer ve altı zabit ve küçük zabitten mürekkep olan müsellah kuvvetimle 31 Kanun-u Evvelde Hayber'in Cembere mevkiinde Emir Abdullah kuvvetiyle ettiğim müsademede kuvvetim tamamen şehit düştü, ben dört arkadaşımla mecruhan hasım eline geçtim. İyi muamele görmekteyiz. Emir Abdullah'ın müsaadeleriyle işbu raporu zat-ı âlilerine takdim ediyorum.

3 Kanun-u Sani 1332

İkinci Rapor

Hususi

Medine'de Fahri Paşa Hazretlerine

Mecruhan Şerif Abdullah'ın kuvvetleri[ne] esir düştüğümü İzmir'deki aileme bir sureti münasibede bildirmenizi rica ederim

3 Kanun-u Sani 1332

Bu raporları götüren Necabın eline de "bu evrakı getiren adama dokunulmasın" diyerek İstanbul memurlarına hitaben bir kağıt yazdım ve şu suretle bunlarda göndermiş oldum.

Biz yolda giderken Ataybalardan olacak bir nâmerd şeyh bozuntusu kerata:

"-Ne için buna müsadeli davranıyorsunuz, bizden bu kadar kişi öldürdü halâmı itibar ediyorsunuz" gibi bazı tefevvühâtta bulunduğunu işittim cevaben:

"-Esma ya İbn el-umm "beni dinle ya anasının oğlu" (ki bu tabir veled-i zinâlara mahsustur). "Sen zannedersem dün biz dövü-

şürken o er meydanında at oynatanlardan, hecin sürenlerden değilsin. Çünkü merdane dövüşenler bana yapılan ve yapılacak olan iltifatı az bile görürler. Haydi def ol" dedim ve kovdum.

Muhafazama memur olan Mahmut Besimi Efendi ile Doktor İsa Efendi bu terbiyesiz herife bir kaç söz söylemek istedilerse de bu sefer onlara da söylenmeğe başladı. Meğer bu adi herifin taallukatından bazıları vurulmuş o sebepten namert tabiatını göstermeğe bir sebep bulmuş.

4 Kanun-u Sani 1337

17 Kanun-u Sani 1917

Ertesi sabah oluyordu. Bir vâdiye geldik. Burada konak yapacağız denildi. Hemen aşağıya indim, lâkin yere düşer düşmez bir baygınlık geldi. Istırap ve teessüratım tarifin haricinde idi. "Aman doktor bir iki şırınga daha" dedim. Vurdu, gözümü açtığım zaman akşamın gurubu olduğunu anladım. Doktor İsa geldi. "Yaralarını değiştireceğim," dedi. Elinde bir kaç katre (tentürdiot) den başka bir şey yoktu. Beyan-ı teessür eyledi, o teessürle bu ilacı yaralarıma sürdü, fakat şimdi bu ıstırap bütün bütün ziyadeleşmişti. Doktor İsa'ya karşı işbu ıstıraptan mütehassıl teessürle taarruz bile ediyorum. Fakat bu çocuk nezâket dairesinde bu taarruz ve şiddetime rağmen lütufkâr muamele yapıyordu. Zaten bu adam yaralandığım günden bu güne değin her iki üç saatte bir, Abdullah Bey'in gelip hatırımı sorduğu gibi yanıma gelir ve elinde vesait-i tıbbiyenin adem-i mevcudiyeti hasebiyle beyan-ı mazeret eyler, ve fakat elinden gelen mualeceyi de yapardı. Akşam oluyordu. Guruptan evvel Abddullah Bey yattığım yere geldi:

"-Eşref Bey nasılsın?" dedi.

"-İyiyim efendim", dedim.

Meğer Doktor İsa bana tecavüzde ve onlara hakârette bulunan adamı şikayet etmiş. Emir Abdullah bağırarak etrafında bulunan muhafız hecinsüvarlarla Mısır zabitlerine hitaben: "Eğer Eşref Bey'e karşı zerre kadar bir hürmetsizlik veya münasebetsizlik ya-

pan, ve terbiyede kusur gösteren olur da ateşle mukabele etmezseniz sizi cezalandıracağım" dedi. Ben:

"-Beis yok efendim. O adama hitabda bulunduğuma da müteessirim. Çünkü metin bir adam değilmiş", dedim. Abdullah Bey badehu yaramı açtırttı, bacak yara kebes[?] kütük olmuş ben şiddet-i ıstıraptan ve belki ileride vehamet-i ahvali mucip bir şekle girmesinden dolayı kesilmek taraftarı, Doktor İsa ise müteredditdi, kesecek olsa bile takımlarının mevcut bulunmadığını bildirdi. Bunun için Abdullah Bey'e rica ile dedim ki:

"-Lütfen, bir kağıt yazalım şu şimendifer yollarının birine bir necapla gönderelim. Medine'de Operatör Rasih Bey'i bize göndersinler. Bu bacağımı kesmek ameliyetini o yapsın, istirham ediyorum. Vakit geçecek olursa belki kesmekte para etmeyecek", dedim. Bunların ordusu mütemadiyen ilerliyerek şimendifer hattından bir an evvel uzaklaşıyordu. Abdullah Bey:

"-Bir iki gün daha sabredelim Eşref Bey. Ben çok ümit ediyorumki bu ıstırap çok yol yürüdükten ileri geliyor geçecektir. Zaten Doktor İsa da kesilmek taraftarı değildir".

5 Kanun-u Sâni 1332

18 Kanun-u Sâni 1917

Ertesi sabah gayrı takatımın kalmadığını ve katiyen yola devam edemiyeceğimi gören Emir Abdullah bu sefer hecin devesinden beni alıp ihzar ettirdiği bir yük devesinin iki tarafına eşyalar koydurarak bunların arasına da yatak şekli vererek geri kısmını da bir az yüksekçe kaldırtmış ve adeta şezlong vazifesini gören şu yükler üzerine beni yatırtmıştı. Şimdi uzanıp kalan vücudum istirahatta idi. Lâkin günlerden beri iltihaplanma yaranın fenalaşması ve belimden aşağısının yani sağ cihetin bir kütük halinde bulunması fena halde beni ıstıraplar içinde kıvrandırıyordu. Fakat bu sefer dünkü ıstırap gibi devenin aksi sadameleri neticesi bir süngü darbesine müşabih acılar ıstırabıma inzimam ediyordu.

O gün de akşama kadar yürüdük. Kemâ fi-s-sâbık bu yürüyüş esnasında dahi Emir Abdullah gene geliyor, hal ve hatırımı istifsar

ediyor. Ve hatta halimden müteessir olduğunu bile evza' ile ilân ediyordu.

Bu esnada sözü açarak:

"-Be Eşref Bey ne için bir avuç arkadaşınla bu harbi kabul ettin? Emin ol, ateş açmamış olsaydınız birinizin bir yeri kanamıyacaktı. Hem biçare arkadaşlarını kaybettin, hemde bu hale girdin".

"-Vallahi efendim, affedersin, sahihan teslim olsaydım burnum kanamayacaktı. Fakat ciğerim müebbeden kanayacaktı. Bu bir vazifedir. Şimdi o vazifeyi gücümün yettiği kadar ve son gayretime değin arkadaşlarımla elbirliği boğuşduğumuzu gördüğümden dolayı müteselli olmaktayım, ne yapalım. Ben de işte bu harbi kabul etmekliğim ve döğüşmekliğimiz teselli ediyor".

Bu suretle bir az muhabbet ederek yolu katediyordum. Ben deve üstünde Abdullah Bey'de Galip Paşa'dan almış oluğu kır atın üzerinde gidiyorduk. Yolda giderken Abdullah Bey:

"-Eşref Bey size bir şey söylemek isterim", dedi.

"-Buyurunuz efendim", dedim.

"-Bu teklifi ciddi kabul ediniz. Ceddim üzerine aht ediyorum. Bunu kati olarak söylüyorum. Sen dini bütün Müslümansın ve namuskârane olan muamelenden dolayı seni takdir ediyorum. Hizmet ediyorsun, bizimde hükümetimiz İslâmiyet namına mücahede eden bir hükümettir. Sana bu orduyu olduğu gibi teslim edeceğim. Emir, kumandası sırf sana ait olacak. Her arzun harfiyen ifa olunacak tamamıyla bu ordunun bir kumandanı olacaksınız".

"-Abdullah Bey, ben Müslümanım. Sizin harekâtınızı da kritik etmiyorum. Çünkü bana ait bir şey değildir. Fakat her şeyden evvel ben bir meslek sahibiyim ve askerim. Ben dün hasım namına silah attığım bir orduya bu gün şu hale düştüğümden dolayı değil kumandanlık yapmak, hasım olarak geldim, hasım olarak gitmek istiyorum. Bunu lütfen biliniz ki hakkın sizde olmuş olduğunu bilsem bile yine sanatıma leke getirmemek için teklifinizi kabul etmem. Nerede kaldıki bu vaziyet ile ben bu teklifinizden çok müteessir oldum".

Deyince bu zat nim tutkunlukla:

"-Eşref Bey, affedersin, benim mesleksizliğime verme. Bu teklifi size yapmakla bende bir vazife yapıyorum", dedi. Ve bu kelimeyi söyler söylemez "müsadenizle" diyerek atını dört nala kaldırarak geçti.

Sol tarafımda ve bir ester üzerinde beni takiben gelmekte olan mecruh arkadaşlarımdan Mitralyöz Kumandanı Mülâzım Ethem Efendi yarım tertip içini çekerek:

"-Ah efendim, dört günden beri bu sözleri benim teklif etmekliğim için müracaat ediyorlar. Ben ise bu sözü size hiç bir vakit açamıyacağımı kendilerine bildirdim. Şimdi bizzat kendisi gelip açtı", diyerek dört beş günden beri bu husus için bana bir şey söyletmek istediğini bildirdi.

Vâdi-i 'Ays'a Yakın Bir Mahalde Konakladık

O akşam Vâdi-i 'Ays'a yakın bir mahalde yattık. Yaramın ıstırabı şiddetlendi. Gayrı nefes alamıyacak bir raddeye geldim. Çabuk Doktor İsa'ya rica ettim. Bir iki şırınga daha yetiştir, dedim. Doktor ise:

-Eşref Bey gayrı çok oluyor. Korkuyorum bunlar kalbe tesir edecek, dediyse de:

-Ko arkadaş, bari istirahatla gebereyim, dedim.

Bu adam "bari bir tane yapayım", dedi. Ben asabiyetten buna yine çıkıştım. Bu nezaket gösteren doktor ansızın bütün asabiyetlerime karşı yine hilmiyyetini muhafaza ediyordu. Bu gece gayrı elimden gelse bıçakla bacağımı kendim kesecektim. Bu raddeye gelmiştim. Bu esnada Abdullah Bey yanıma geldi, bacağımı açtırdı, ve:

"-Vallah Eşref Bey affedersin, elimde olsaydı şimdi operatörleri getirtirdim. Kesilmek mi icap ediyor, yoksa ameliyat mı istiyor. Ne yaparsam yaparım, fakat şu Allahın çölündeyiz. Medine'ye bir kağıt yaz bakalım bunu en yakın istasyona göndeririz, operatör gönderirlerse feni'me'l-matlub", dedi. Bunu söylemekle

beraber bulundukları yerinde bildirilmesini hiç arzu etmiyordu, sonra anladım.

Yarayı bu defa görenler bu bacağın kesilmesine karar veriyor. Yalnız Doktor İsa mütâla-i tıbbiyesiyle beni bir az teselli ediyor, veya etmeğe çalışıyor ise de tabi bu doktor tesellisi beni ikna' etmiyordu.

Abdullah Bey tekrar ederek:

"-Eşref Bey, Fahri Paşa'ya yaz, ameliyat yapmak üzere Rasih Bey'i göndersin", dedi. Ben de cevaben:

"-Eğer müsaade olunursa bu doktor burada bırakılmasın" deyince: Abdullah Bey gülerek:

"-Söz veriyorum. Bırakmam", dedi. "Pekiyi, yarın bir necat çıkarınız istirham ederim", dedim. Bir necat çıkarılmasını vadeyledi.

En Son Sistem ve Fennin Alkışla Kabul Ettiği Bir Bedevi Tedavisi

Biz böyle konuşurken bir bedevi hekimi getirdiler. Bu, tedaviye kalkışmak istediysede yeşil tırnaklarıyla ve elinde tuttuğu aslı faslı gayrı malum bir edviye ile kangren olmağa yüz tutmuş bu yaramı tedavi ettirmeği bir türlü gönlüm istemedi. Ve Abdullah Bey'e:

"-Bunun yapacağı tedavi beni ikna' edemiyor", dedim. Ve Abdullah Bey de ısrar etmeyerek "Sen bilirsin Eşref Bey" dedi. Bu aralık Ta'if Emiri Şerif Şakir (ki süvari hücumunu yapanların kumandanı idi) bizzat gelip yaramı gördü ve bana:

-"Eşref Bey, sana yapacağım bir tedavinin eğer beş dakikada faydasını görmezsen o vakit kabul etme", dedi. "Ve yapacağım işbu tedavi yaraya ilaç koymak ve kurcalamamak şartıyla vuku bulacaktır" kelimelerini de ilave eyledi. El sürmeyecek, ilaç koymuyacak bu nasıl tedavi olacaktı. Bunu merak ettim. İzahat istedim. Cevap verdi: "Ben zemine bir çukur kazacağım. Bu çukur bir karış derinliğinde olacak, yakınımızda bir ateş yakılacak ve bu ateşte

kızdırılacak beş on kadar taş bu çukura konulacak ve yaranın ağzı bu çukurun üstüne getirilmek suretiyle bir vaziyet alınacak ve bacağının üstüne bir battaniye veyahut Arap meşlahı örtülecek, ve bu battaniye veya meşlahın altından girecek bir el bu taşların üstüne su dökecek ve şu ameliyat neticesi kızgın taşlarla suyun imtizacından hasıl olan buhar yaraya doğru hücum edecek ve yavaş yavaş su dökülmek üzere bu ameliyat devam ettiği takdirde işbu tedaviden fevkalâde menfaat hasıl olacaktır" dedi. Düşündüm bu usul tedavi akla bir az yakın geldi, muvafakat ettim. Derhal belimden aşağısını soydular. Çukur hazırlandı. Yaralı olan aksamım bu çukurun üstüne getirildi, üzerine bir battaniye örtüldü. Şerif Şâkir bu ameliyatı bizzat kendi eliyle yapıyordu. Beş dakika zarfında yapılan şu ameliyat neticesinde kımıldayamayaak derecede kütük kesilen bu bacak derhal yumuşamağa başladı. Günlerden beri toplanıp da hareketten muattal kalan kan şimdi bu buğunun tesiriyle adeta cereyana başlamıştı. Günlerden beri hasret kaldığım tatlı bir uyku üzerime çöktü.

Bu ameliyat yaranın medhal ve mahreçlerine yapıldığı gibi topuğumdan ta belime kadar da yapılmasını rica etttim. Derhal uzun bir çukur kazıldı. Buraya taşlar dolduruldu. Bir taraftan taşlar kızıyor, diğer taraftan buhar hasıl oluyor. İşte şu tarz-ı tedavi ile yarım saatte ıstırabım kayboldu ve bacağım ter döktü. Şu istim yalnız harice tesir etmekle kalmıyor, yaranın içinde bulunan sarı mor cerahatide akıtıyordu ki buna hayret etmemek kabil değildi. Bunun üzerine başımın altına konulan bir yastığı başım temas eder etmez uykuya başladım. Ondört saat uyanmaksızın dünyada en tatlı bir uyku uyudum. Kalktığım zaman o gerginlik kaybolmuş, bende bir kuvvet, bir iştiha hasıl olmuştu. Aç olan karnımı doyurdum, fakat koca ordu içinde maalesef tuz bulunmadığından çorbayı tuzsuz olarak içtim. Çünkü ordu çölden geldiği cihetle emirden ta neferine kadar tuzsuzdu. Zaten de Yanbu'dan karargâha gönderilecek erzaka intizar ediliyordu. Düşman ordusunda erzak kıt olduğu gibi edviyede hiç yok. Hele en küçük askeri tütün paketine birbuçuk Mecidiye verildiği halde bulunamıyordu. İhtiyaç işte

bu derece şedid idi.

Bu esnada baktım ki Reşit adında bir bedevi geldi ve bana:

"-Efendim senin kölelerinden dört tanesi bedeviler tarafından ele geçirilmiş. Bedeviler bunları saklıyorlar. Köle gibi kullanacaklar. Sana haber veriyorum", dedi. Ben evladım kadar sevdiğim bu kölelerin başına gelen işten çok müteessir oldum. Abdullah Bey'den:

"-Benim kölelerimi kafileyi yağma ederken ele geçirmişler. Şimdi urban içinde bulunuyorlarmış. Ben onları azat etmişimdir. İstirham ederim. Bunları bana iade ettiriniz", dedim.

Hemen emretti. İlk defa olarak Muharip namındaki azatlı kölem geldi. Beni bu halde görünce ağlamaya başladı ve beni de müteessir etti. Benim sırınalı elbiseler giyidirdiğim altın hançerler, altın kılıçlar takdığım bu biçare Muharip'in şimdi sırtında tek bir gömleği kalmış, çırılçıplak idi.

"-Yavrum arkadaşlarından kimseyi gördün mü", dedim.

"-Efendim Garâm yaralı bedevilerin elindedir, lâkin kimde olduğunu bilmiyorum", cevabını verdi.

Abdullah Bey derhal bunları arattı. Münevver namındaki ikinci bir köleyi buldurttu. Bu biçarenin de diğer bir yarasından maa'da topuk kemikleri parçalanmıştı. Urban kölelerin şu suretde ellerinden çıktığından dolayı Abdullah Bey'e şikayette bulundular.

"-Efendim bunlar köledir. Harpte aldık mal-ı ganimettir", dedilerse, Abdullah Bey:

"-Haydi, def olun, bunlar Eşref Bey'in azatlı köleleridir", cevabını verdi ve bana dönerekde:

"-Eşref Bey evlatlar senindir", dedi.

Ben bu kölelere işaret ettim. Abdullah Bey'in elini öperek tazimantta bulundular. Tabi bu muamele Emir'in yaptığı insanca bir harekâta karşılık idi. Bu hali gören doktor maiyetinde bulunan ve bizim yaralarımızı sarmak vazifesiyle mükellef bulunan ordumuzdan firari Zekeriya namındaki adam:

"-Efendim bana bedeviler kölelerinizden birisini getirdi. Bu

adam kalbinin üzerinden girip ve arkasından çıkan iki kurşunla yaralıdır ve hayati tehlike de olduğundan çadırımda sakladım", dedi.

Abdullah Bey'e malumat verdirdik. Onu da getirtti. Bu Garâm idi. Vah biçare Garâmcığım göğsü parçalanmıştı. Hurdahaş olmuş, 17 yaşında tüvana bir Sudan yavrusu! Beni görür görmez hemen başıma atıldı ve yüzümü ve gözümü öpüyor ve göğsünün istikametinden gelen hırıltıyı kulağım işitiyordu. Emir Abdullah Garâm'ın bu halini görünce bütün bütün müteessir oldu:

"-Vasalt ind sayyidak -Efendinin yanına kavuştun" beşaretinde bulundu. Hakikaten bu sözler dünyaları bana bahşetmiş kadar beni müteessir ediyordu ve hatta Hayber meydanında kaybettiğim bu muharebenin adeta acılarını teskin edebiliyordu.

Bir müddet sonra idi ki kölelerimin iade olunduğunu Araplar haber alır almaz bu sefer kendiliklerinden 50-60 yaşında bulunan Abülhamit Şurur namındaki kafile hizmetçilerinden birini de iade ettiler. Bu ihtiyar adam kat-i harpe girmeyip kafilenin gerisinde bulunduğu halde iki yarası vardı. Bir kurşun kısm-ı süfladan girmiş, ikincisi ise vaktiyle ensesinde bulunan bir uğuru delmiş ve parçalamış idi. Tesadüf, bu kurşun koca uğuru berbat ederek bir küçük ceviz menzelesine indirmişti. Bu manzarayı görünce şu tesadüfe karşı gülmekten kendimi alamadım.

"-Ya Abdülhamit, demek şu uğur bulunmasaydı bir yara ile kurtulacaktın. Bu özrün bulunması ikinci bir yara almaklığına sebebiyet verdi", dedim. Ve doktora dahi bana ait olup şişenin derininde bir miktar kalan tentürdiyotun bu bicarelere sürülmesini istirham ettim. Şimdi bütün yaralılar etrafımı almış ve kendimi unutarak onlarla meşgul olmağa başlamıştım. Bu fukaralarda kendi dertlerini unutarak, beş dakikada bir "Nasılsın ya seyidi" diye halimi soruyorlar. Bu hal ile Arabistan'ın kızgın toprağı üzerinde kuştüyü döşekte yatıyor gibi yatıyorduk. Fevaidini gördüğüm bu bedevi tedavisini bizim İzzet Onbaşı ile düşman ordusundan Beyrutlu Zekeriya Efendi vasıtasıyla her vakit tekrar ettiriyordum. Hakikatende bu, benim için pek nâfi oluyordu.

Vâdi-i 'Ays'ta

5-6-7-8-9-10 Kanun-u Sani 1337

18-19-20-21-22-23 Kanun–u Sani 1917

Burada bulunduğum altı yedi gün mütemadiyen işbu tedaviyi yaptırıyordum. Hele biçare İzzet'in bu ameliyatı yapmak için gece gündüz fevkalâde çalışması ile beni müteselli etmek için elden gelen fedakârlıktan kaçmaması son derece memnuniyetime mucip oluyordu. İşte artık abani gibi olan bacağım tedavinin üçüncü günü vişne rengini almıştı, altıncı günü adetâ kum kum yeşil gibi lekeler hasıl etmiş ve bu lekeler de sarı ile siyah et çürüğü rengini almıştı. Bu ameliyattan evvel abteshaneye çıkmak için yılan gibi sürünerek gittiğim halde şimdi tedavinin üçüncü gününde bir kalın sopaya dayanarak ve koltuğumdan iki kişi tutarak beni ayakyolu ittihaz ettiğimiz çalılık arasına kadar götürebiliyorlardı. Şimdi bir az düzelmiş idim. İhtimalki binebileceğim bir at ile bir kaç saat dişimi sıkarak ve her bir meşakkate katlanarak firar edecek olsam belki kurtulabilecektim. Zaten de işbu hastalığım devam ettiği müddetçe eskiden muarefem olan bir çok şeyhler tarafından suret-i hususiyede haber gönderilecek firar teklifinde bulundular ve bana her hususta yardım dahi edeceklerini bildirdilersede bu, benim için kabil değildi. Çünkü bir kere Abdullah Bey bana itimat etmiş ve hatta kendi rukubuna mahsus atları pek yakınıma bağlatmış ve beni serbest bırakmak suretiyle alicenâplık izhar eylemişti. Beni Harb kabilesinden olup eskiden muarefem olan (.....) namındaki bir şeyh bir gece geldi ve bana:

"-Eşref, Aleyk Allah aman Allah-senin üzerine Allah ile aman ediyorum. Eğer kaçmak istiyorsan sana bir kısrak getireceğim. Çünkü filan şeyhin çadırı önünde bir at bağlıdır. Bende beraber geleceğim, bilâhire beni memnun edersin çünkü bu hizmetime mukabil terk-i diyar eyleyeceğim" dedi.

Bunun sıdkına ka'il oldum. Lâkin derhal Emir Abdullah Bey'in bana yaptığı insaniyet gözümün önüne geldi ve aynı zamanda da düşündüm, haydi kaçayım. Nereye gidebileceğim. Bir gün at ile firardan ne çıkar. Derhal takip olunacak ve o vakte değin ye-

tişebileceğim bir şimendifer istasyonuna dahi beyhude taarruz edilecek ve bende tutulup prangaya vurulacaktım. Bunlardan dolayı teklifi vaki teşekkürle reddettim.

Hasta yattığım müddetçe Fransız ordusundan Kapiten [Yüzbaşı] Raho'nun bana ettiği hizmete teşekkür olunur. Abdullah Bey ise her gün geliyor. Hal ve hatırımı sormakta kusur göstermiyor. Yaranın iyileştiğini görerek memnun oluyor. Keza yine bir gün yanıma gelmişti. Bana dedi ki:

"-Eşref Bey (....)numaralı tüfengin sahibi kimdir". (Hacı İbrahim namlı dilâver olduğunu bilâhire anladım) Dedi. Cevaben:

"-Vallahi efendim, defterlerimin hepsi yağma edildi. Kim olduğunu söyleyemiyeceğim", dedim. Derhal emretti eline geçen bazı evrak ile defterlerimi getirtti ve iade etmek lüffunda bulundu ve bana:

"-Buyurunuz. Size lâzım olur. Başkası urban elindedir. Kabil olsa cümlesini iade ederdim", dedi. Derhal sorulan numaraya baktım. Hakikaten Üsküdarlı Hacı İbrahim olduğunu anladım. Meğer bu biçare çocuk tüfengini Araplara pek pahalı vermiş. Bunu Abdullah Bey makam-ı takdirle söyledi. "Ben bu aralık sağ ve sol cenah çabuk eridi, yoksa daha pek fazla mukavemeti arkadaşlarımdan beklerdim", deyince: Abdullah Bey nim bir teessürle:

"-Eşref Bey, arkadaşlarınızı ze'm etmeyiniz. Namuskârane vazife gördüler. Hakikaten ifayı vazaif eylediklerinden dolayı takdirde layıkdırlar", ve meşayiha da dönerek:

"-Türk askerinin kadir ve kıymeti ve kudret ve şevketini ben herkesten ziyade tanırım. Başında iyi bir zabit bulunursa bu millet dönmez. Allah hakkı için iyi tertip edilince, bir kıta-ı askeride en muhlik düşman içerisine atılır ve bir baştan girer, öbür baştan çıkar" demekle ordumuz hakkında takdiratta bulundu.

Bir gün 12-13 yaşlarında 'Ataybah'dan bir bedevi çocuğu uzaktan:

"-Yaşraf, (Ya Eşref) müsaade verirsen seninle konuşmağa geleceğim", dedi.

Bu serbest vecihli, sevimli, şeytan gibi gözlerinin içi oynar, çöl mahlûkuna "gel" dedim. Gelip yanıma oturdu.

"-Ah yâşraf, sen herkese hayır getirdin. Bana yalnız bir sandık şama' [mum] getirmişsin, en biçare ben kaldım. Hatta ben piyade hücumunda bulundum. Tüfengim yoktu, sopa ile geldim. Kafileye sokulduğum vakitte biz iki arkadaş küçük bir sandık ele geçirdik. Bunun para olduğunu hesap ederek büyükler almasın diye uzaklara kaçtık. Akşam olunca yüreğimiz atarak ve acaba içinde ne vardır diyerek, açtığımız da kağıtlara sarılmış amutlar gördük. Altını üstüne getirdik, sandık hepsi bununla dolu ma essefa tedkikâtımızda bunun mum olduğunu anladık. Hepimizi gark ettiğin nimetler meyanında benim hisseme de mum isabet etti".

Bende gülerek:

"-Onları sıra ile karşına yakar ve derdine yanarsın" dedim, ve aynı zamanda da: "Sana bir şey ikram etmek isterdim lâkin şimdi bende senin gibi zügürt oldum. Onun için kusura bakma yavrum" kelimelerini ilâve eyledim.

Bunun üzerine çocuk:

"-Allaha dua edelim de başka bir sefer sana tesadüf ettiğimizde o vakit İnşallah hayırlı bir kısmete muvaffak olurum", diyerek benim ikinci bir musibetimi temenni ediyordu. Bende:

"-Eh kaderine bırakalım yavrum" demiştim. Bu çocuk on onbeş dakika kadar gözlerimin içine bakarak sükuta daldı. "Ne düşünüyorsun" dedim. "Kalbini okuyorum" dedi.

Bu sevimli deveci yavrusuna "Kalbimi nasıl okuyorsun" dedim. "Peki söyleyeyim, sen dinle" cevabını verdi ve dediki:

"-Yaşraf kalbin diyorki bu sefer fena düştüm, ihtiyatsız idim. Kuvvetim yoktu, gelecek sefer büyük bir celb ile top ve mitralyözle şunları çölde bir sıkıştırayım, bütün dökülen kanların intikamını alayım. Develerini çevireyim, koyunlarını yağma edeyim. Canlarını yakayım, yoksa bu intikâmı almayınca bana rahat yoktur" deyince:

İstırabını unuttum ve gülmeğe başladım ve cevaben: "Aklına

gelen başına gelsin" deyince, "Eyheb" diyerek, ve eliyle yüzüme işaret ederek, "Allah şerrinden muhafaza etsin, hakkallah anta racal - Allah hakkı için sen erkeksin", karar verdi. İşte böylece vakit geçiriliyordu ve bazen de gülünç vakaiye tesadüf olunuyordu. Nitekim eşya ve emvalimi yağma eden bedevilerin gasp ettikleri eşyamı bizzat bana getirerek onun kıymetini soruyorlar, "ya Eşref Bey, bu kaç kuruş eder, doğrusunu söyle, satalım" diyerek, benim mallarıma bana takdir-i kıymet ettiriyorlardı.

Bir gün de yine bir bedevi bana bir jilet takımı göstermiş "ya Eşref Allah aşkına bu kaç kuruş eder" diye sordu. Cevaben "Bu makine bir lira eder" dedim. Lâkin içindeki usturalardan bir tanesini alarak "hele bu bir tanesi 25-30 lira kadar eder, dikkat et ha" dedim. Ustranın çantası içindeki kutuları görünce "Beher kutuda kaç tane vardır" dedi. "120 tane" dir dedim. On düzüne kadar olan bu bıçakları gören Arabın aklı başından gitti. (Yarabbi laka al-hamd) diyerek benim vasıtamla zengin olduğuna kanaat getirip ("ve alhamdülillah ya Eşref sen bize nimet ve hayır getirdin") cevabını verdi. Bunun üzerine çıldırmak derecesine gelen bu bedeviye "yok, yok latife ediyorum. Bunları ben harp olmak dolayısıyla düzinesini iki mecidiyeye aldım", deyince birden bire zenginlikten fakirliğe düşen bu biçare parmağıyla bir takım hesaplar yaparak yine 4-5 liranın içinde olduğunu anlayınca hafif bir için için inledikten sonra "buna da şükür" dedi.

Bunlardan başka nisvâna mahsus olan ipekli meşlahları kirli gömleğinin üzerine giymiş ve onun altına benim külot pantalonu çekmiş tepesinde eski kufiyah'sı olduğu halde kırıtarak, ordu içinde gezenleri ve benim önümde resmi geçit yapanları gördükçe için için gülüyordum.

Menakib-i Şüheda

Bir akşam 'Ataybah ve Beni Harb ve Nevamsah ve urban ve bedevilerin aksâmından bir kaç şeyh yattığım çadırda içtima etmişlerdi. Yaptığımız harbi kritik ediyorlardı. Bu kritik esnasında Beni Ömer'den bir şeyh: "Eşref seni meyus görüyoruz. Erkeksin,

ne için meyus bulunuyorsun" deyince:

"-Harp ve darb bilirsinizki senelerden beri benim sanatımdır. Senelerce aranızda harp ve darbda bulunum. Çok vartalara girip çıktım. Eskiden sizin içinizde bulunduğum zaman görmüş olduğum kanlı sahifeleri sizden ayrıldıktan sonraki bugün (1904/1905) oniki onüç senedir enva'-ı çeşidini görmekteyim. Bunlar beni müteessir edemez. Hiç ümidimin haricinde vehleten böyle bir musibete düşmem ve tasavvurumun hilâfında bir vartaya girmem ve bu sebebten en kıymetli arkadaşlarımı kaybedişimden dolayı çok müteessirim. Çünkü onların her biri senelerce tecrübe neticesi bu memlekete yetişti ve onlar hayatı tahkir ederek memleket namına ölümü kucaklayan arkadaşlarımdı. Onlar cebren getirilmiş kimseler değil. Nereye gittiğini ve nereye gideceğini başındaki kumandanları olan benden bile sormağa hayâ ederek gönüller ile peşime katılmış kahramanlardır. Hangi istikameti onlara göstersem benden ileri koşmağa heves ederlerdi. Beni kendilerine bir ağabey, bir peder olarak tanırlar. Bende onları en kıymetli kardeşlerimden olarak telakki ederdim. İnsanın bir kardeşi öldüğü vakitte müteessir oluyor. Nerede kaldıki böyle hepsinin birden bir anda mahvolmasına karı ağlamıyayım, işte teessürüm bir kere deruhte ettiğim vazifemden mahrum kalışım. İkincisi de refikamı kaybedişimdir".

Beni Ömer'den bir şeyh:

"-Beis yok Eşref, ercesine döğüşerek vazifelerini muballağa mübah görerek hasımları olan bizlerin bile takdir ve tahsinlerine mazhar olarak gittiler", deyince şürefadan Şerif Jadrı:

"-Hakkallah -Allah hakkı için şahittir" diye tasdikte bulundu.

O aralık Nevamsah'dan biri:

-(Harbin şiddetinden ve arkadaşlarımızın serbestane muharebe edişinden, hatta birinin fevkalâde kahraman hareketinden bahsederek dediki): "Refakatınızdan biri iki üç darbe yediği halde bağırsakları dışarı olarak müdaafa eyledi. Ve bir eliyle bağırsaklarını tutuyor ve diğer elindeki tabancasıyla bizlere saldırıyor. Sağ ve sola ateş saçmakta, tüfengini omuzuna asık devam etti": Dahi

bunu bir Alman zannedip " bu nasrani Alman ne cesur adam imiş" diyerek hepsinin hayretini celpetti ve akıbet yere düştüğü halde kafasına boşanan tüfenkler esnasında kelime-işahâdet getirdiğinden bunun Müslüman olduğunu o vakit tanıdıklarını söyledi. "Ve bu adam sarı bıyıklı az sarı sakallı yüksekçe idi. Ve hem Arapça pek iyi konuşuyor ve bize hainler diyordu". Bu kahramanın Çerkes Eyüp Berzenc olduğunu anladım. Oradan birisi filan siperi tutan adam iki kişi kalmışlardı. "Siperlerini parçaladık, kafalarına geçirdik. Taşlara vuran kurşunların kırdığı parçalar orasını hercü merc etmişler. Yüzlerce tüfengin karşısında bu adamların vücutları delik ve deşik olduğu halde müdafaalarına devam ettiler" diyerek yüreğimi parçalıyor ve aynı zamanda da bu tesirle beraber yaptıkları işbu vazifeyi bir mer ile işittiğimden mütesellide olmuyor da değildim, hele birisi: "Biz bir kaç yüz kişi bir derenin yamacında bir adamı sıkıştırarak buna ateş ediyorduk. Ve taraftanda kendisini sıkıştırarak akibet siperinden fırladı bir bomba attı ve yere kapandı. Bombası patladıktan sonra daha dumanı zail olmadan ayağa kalkarak sağa doğru koşmak isteyen bu adama her taraftan tüfenkler patlatıldı. Kafasından ve göğsünden aldığı bir kaç kurşun ile yere düştü ve üzerine yetiştiğimiz vakitte de bir kaç hançer vuruldu ve yanında bir matarası olup üzerinde Ahi Celâl diye yazıyordu. Hatta o matarayı biz aldık" deyince. "Sana rica ederim. O matarayı bana getir" dedim ve baktım. Hakikaten Celâl idi. Çok sevdiğim bu Arnavut'un matarasını istedim. "Buyurun" dediler. Ve bana verdiler. Ben ise söze devam ederek "yere düştükten sonra niçin hançerlediniz, bu yakışırmı idi? Siz bedeviler daima mertlikten bahsedersiniz. Ve bedeviyet kanununa pek hürmetkâr olursunuz ne için bunu yaptınız?" dediğimde, cevaben:

"-Düştüğü vakit tüfengi elinde kalmıştı. Fakat elindeki bir tabancayı almağa uğraşıyorduk. O ise muttasıl ateş ediyordu. Tabancayı almak için hançerlemeğe mecbur olduk" deyince, ben:

"-Allah rahmet eylesin. Öyle ise erkekliği size gösterdi. Fakat sen onun eline düşeydin o seni vurmazdı. Nitekim ilk defa ot toplamağa gelen bedeviden birini kaçırdıkları halde arkasından kurşun

atmadılar. İkinciside siperlerinde esir olarak kalan Eyüp ve arkadaşlarının bağırsakları çıkıncaya kadar harp ettikleri halde o esire dokunmadılar. Keza benim siperimin önünde düşen kırmızı elbiseli bir zenci süvari üzerine ateş edilmedi. Ve yaralı olarak saatlerce siperimiz önünde yattı. Onlar emirinizin kölesi Abdullah idi", dedim. Orada biri atılarak:

"-Na'm yaşraf. Emirin kölelerinden Abdullahdır. Kendisi de şimdi inkâr etmiyor. 'Aferin adamlara önlerine düştüğüm halde bana tüfenk atmadılar. Allah hakkı için erkekçe bana muamele yaptılar. Hatta Eşref Bey matra ile bana su verdirtti ve o kargaşalık arasında ve bir sargı ile de yaramı sardırttı' ", diye takdir ediyor.

"-Biz onu bizi takdir etmesi için yapmadık. İnsanlık bunu emrediyor". En nihayet ihtiyar bir 'Ataybak:

"-Yüreğimizde takdir ile hepsi yer bırakarak ölmüşlerdir. Doğrusuya bizde erkeğin namuslusuyla dövüştüğümüzden iftihar eyleriz. Madem ki namuskârane ve merdâne bir dövüş oldu. Ve biz sizin bu kadar az olduğunuzu bilemedik. Sizde hata ettiniz, teslim olmadınız. Vakıa arkadaşlarınız öldü. Emin olunuz onlar bizim aklımıza geldikçe hürmetle yad olunacak evlât ve ahfadımıza hikâye olarak Hayber'in cenbere vakası söylenecektir. Gerek bizden ölenlere ve gerekse sizden ölenlere Allah rahmet eylesin ve kusurlarımızı Allah affetsin. Siz hakkı kendinizde bizde kendimizde görüyoruz. Elbette bunu ayıracak bir Allah var. Biz iki Müslüman birbirlerimizi öldürdüğümüzden müteessiriz" diye bedevi aklınca siyasi bir ağız kullanıyordu. Cevaben:

"-Fakat bu Müslüman öldürmekte siz talimlisiniz. Çünkü bana söyleyemezsiniz içinizde yetiştim. Bütün hayatınız bir deve için bir Müslümanı, hemcinsini komşu olan bir kabilenin evlâdını öldürmek ile geçmezmi? Ne için bu düşmanmış, bu Harpmış, öteki Hutaym imiş, beriki Matırmış diyerek birbirlerinizi Hazret-i Adem' den beri öldürüyorsunuz? Hazret-i Peygamber bile bunu sizden men edemedi. Elhamdülillah İslam oldunuz, fakat erkânına riayetkâr olmadınız. Bütün akvam-ı saire sizlerden sonra Müslüman oldu. Erkân-ı İslâma sizden ziyade riayetkâr oldular"

deyince diğer bir bedevi gülerek, mukabilede bulunmak istedi: Ve "Bedeviyiz" dedi. Cevaben:

"-Bedevi olduğunu biliyorum, ve bunu bilecek kadar bir aklım var".

Başka bir diğeri: "Evvelce sende bizim içimizde idin. Sende bunları yapıyordun" dediysede, cevaben: "Evet bende hata ediyordum. Ben şahsınızı terbiyeye uğraşmıyorum, fakat dün yaptığınız hatayı bu gün tashih ile meşgulum". Fazla söylemek istiyordumsa da söyleyemiyordum. Çünkü muhit buna musait değildi. Bunlarla yalnız bulunduğum müddete işte böyle hasbıhal ediyorduk, derken Doktor İsa Efendi içeri girdi. Gerek bedevi meşayihi ve gerekse ben mecra-yı kelamı başka vâdiye intikal ettirdik. Bu intikal muameleleri hiç benim işime ve hemde o bedevilere hoş görünmüyordu. İşte bedevilerin bazılarıyla böylece muhabbet ediyor ve bunlar gerek bana ve gerekse şehit olan arkadaşlarıma karşı daima hiss-i hürmet beslediklerini anlatıyor. Bazı bedevi nâdanlarından ise eski olan hukukumun unutulduğu ve sırf Abdullah Bey'e huluskârlık yapmak üzere bana selam bile vermekten çekindiklerini görüyordum, mesela eski bir dostum olan Suvarkıye'h Şerif Meşâl gibi. İnsan oğlu biri şöyle diğeri böyle.

Emir Abdullah'ın Diğer Bir Âlicenaplığı

Nasır bin Ali Musallim emirin kendi adamlarından iken ben bunu Medine'de hapishaneden çıkartarak berayı hizmet yanıma almış ve düşman kuvvetine tesadüf ettiğimiz vakitte ise bu adam mertliğin icabatı olarak benimle beraber bulunduğu için müsademede bizzat bizim saflarımız arasına düşmana en hararetli bir surette kurşun yağdırıyor ve benden gördüğü insaniyete mukabele etmek istiyordu. Bu biçâre iki üç yerinden mecruh düşmüştu. Keza Medine'de urban içerisinde gezerken hayır ve kaza arkadaşlarımdan ve 'Uf kabilesinden Atiyatüllah el-Arcâni namında bir arkadaşımı öldüren kabileden intikâm almak üzere 17 yaşında oğlu Muhammed babasının katillerini öldürmüş ve Cuhaynak urbanı içerisine kaçmış, orada bulunuyordu. Vaktaki benim Medine'ye

geldiğimi haber alınca babasının dostu olan beni gelip ziyaret etti. Ve benim bu defa ki Yemen seferide iştirak eylemişti. Bu da kafileye taarruz olunduğu vakitte babasının oğlu olduğunu gösterdi ve benimle beraber hemcinsi olan Araplara mukavemet ediyordu ve bu da iki yerinden yara almıştı. Cerhin bir tanesi bel kemiğinden olup ağırca idi. Tesadüf bu da ele geçmiş ve babasını katledip intikâm almak için öldürdüğü cemâat yani düşman ordusu içine düşmüştü. Şimdi bunlarda beray-ı intikâm bu çocuğu öldüreceklerdi. Ben Abdullah Bey'e bu hususu bildirdim. Ve bunların her ikiside erlik icabatı olarak benimle beraber bulunduklarını ve bu sebebten dolayı Nâsır Ali bin Musallime guna-gûn muamelede bulunmamasını ve Muhammed Urcâni namındaki çocuğu da düşmanları olupta karargâhta bulunan cemâat tarafından bilmukabile katl olunmamasını Abdullah Bey'den istirham ettim. Ve her ikisini de Abdullah Bey meşayihin yanında çağırarak, hepsine:

"-Bunların her ikisi benim vechimdedir. Ve Eşref Bey tarafından benim vechime terk edilmiştir", dedi. Ve bu çocukları vechine almakla hayatlarını bana bağışlamıştı. İşte bu da Abdullah Bey'in bir diğer âlicenaplığı idi ki, bunlar bu adama mahsus bir meziyet idi.

Mecruh düştüğümün onikinci günü idi. Abdullah Bey yine çadırıma gelerek:

"-Maşallah Eşref Bey, sen iyi görünüyorsun", dedi. Ve ben de hakikaten iyileşmekte olduğumu görüyordum. Ve deve üzerinde bacağımı devenin boynundaki yastığa koyarsam yola devam edebileceğimi ve burada kalmakla edviyenin fikdaniyeti hasebiyle daha ziyade kalmaktan fayda hasıl olmayacağını söyledim.

Bunun üzerine:

"-Peki Eşref Bey. Mısır'a göndereyim. Orada Helvan'da* hususi bir köşkü hesabıma size tutturayım. Orada Galip Paşa'nın oturduğu gibi oturtturayım", dedi:

*Kahire'nin güneyinde bir varoştur. Termal hamaları ile meşhurdur.Mehmet Akif Mısır'da iken burada ikamet etmişti.

"-Ne münasip ise yapınız", dedim.

"-Peki öyle ise yarın Yanbu'a sizi göndereyim. İlk gelecek vapurla sizi sevk etsinler", dedi.

Akşam guruptan evvel idi. Doktor İsa Efendiye teslimen bana 150 İngiliz lirası gönderdi. "Bunu rica ederim. Yolda arkadaşlarına sarf eder. Bu kendisine layık bir para değildir, biliyorum", demişti. Ve aynı zamanda "eğer urban yağma etmemiş olsaydı kendi şahsına ait olan parayı tamamen iade ettirirdim. Hatta Mekke'den gelecek bir parayı bekliyorum. Eğer yetişmiş olsaydı, kısmen zararını tesviye ederdim. Lâkin henüz gelmedi. Şimdi ise kendisini süratle göndermeğe ve tedavi ettirmeğe mecburum. Lütfen şunu kabul buyursun ve İnşallah Mısır'da olacak istirahat ve masarifâtlarını bir hizmet olmak üzere ben deruhte ederim", gibi gelenle gönderilen meblağın kabulunu rica etti.

Ben düşündüm. Evvelen şahsıma ait olan 5000 Osmanlı alınarak çırılçıplak kalmıştım. Yanımdaki mecruh arkadaşlarımla hizmetçilerimin ayaklarında ise don yoktu. Bunları burada giydirmek ne Abdullah Bey'in ve ne de benim kudretim dahilinde idi. Bunları ise ihtiyaçlarını tesviye benim için bir vazife idi. Ve aynı zamanda da Abdullah Bey'in gösterdiği nezâkete karşı bunu kabul etmekte mecburi idi. Daha açıkcası bu para bana devede kulak idi, fakat insaniyet nokta-i nazarından büyükçe bir şey idi.

Kabul ettim ve teşekkür eyledim. İzzet Onbaşıya paraları teslim ettim.

O gece orada yattık. Ertesi günü sabahleyin erken ikametgâhı olan büyük çadırına hususi olarak beni davet etti. Oradaki sohbetimiz daha merdane oldu. Ve aynı zamanda bana atideki tavsiyeyi de yazıp verdi.

İngiltere hükümet-i muazzamasının büyük memurlarından her kim ki bu vesikayı Eşref Bey'in yedinde gördükçe kendisine yapılacak ihtiramın fevkâladeliği bizi memnun edeceği malum olmalıdır. Mısır'a dahil oldukda Helvan'da bir münasip köşkte ikamet ettirilecek ve masarifâtı celâletül melik el-Hicaz'a ait olacaktır. Bu husus için Wilson Paşa'ya dahi yazılmıştır. Bu hususa

riayetkâr olunması rica olunur.

10 Kanun-u Sani 1332 *Emir Abdullah*

Hecinlerim hazırlandı, mesmuatına göre eskiden benim halefim olan (ahret kardeşim) Ahamah kabilesi civarından geçeceğimiz yolda belki beni kurtarmak için bir teşebbüsde bulunacağı mülahazasıyla elli kadar hecinsüvar muhafız ile ordu erkân-ı harplerinden Mısırlı Yüzbaşı Fuad Efendi, Abdülmecit Efendi ile mitralyöz kumandanı Mülâzım-ı Evvel Mahmut Besim Efendiyi yanıma kattılar. Bu zabitlerden birisi muhafız diğeri ise mihmandar idi. Taifli Şerif Mansuur'un emir ve kumandası altına Yanbu'a gidilecek idi. Şimdi urban çadırları başına toplanınış vedâ' yapıyorduk. Abdullah Bey yüzümün her iki tarafından öptü. Bende lâzım gelen tazimâtımı bittamam ifa ettim. On iki gün evvel meydanda birbirlerimizi ateşe boğarken şimdi en samimi bir muamele ile ayrılmış oluyorduk.

Abdullah Bey:

"-Eşref Bey affedersin. Bu bir içtihat muharebesidir", diyor. Bense:

"-Evet benimki de bir vazife muharebesi" mukabilesinde bulunuyordum. Tamam ayrılırken:

"-İstirham ederim. Nâsır ile Muhammed 'İrcani'yi size tevdi ile gidiyorum", dedim. Ve bizzat ahali içinde bulunan iki arkadaşımı çağırarak

"-Sizler benim yüzümüzdesiniz" diyerek tekrar temin etti.

Urbana Emir Abdullah'ın Bir Hutbesi

Yanbu'a Doğru

10 Kânun-u Sani 1332

23 Kânun-u Sani 1917

Hecinlere bindik. İkindi olmuştu. Çölün serinlikleri içinde hecinlerimize yol verdik. Mecruh arkadaşlarım yük develerinin üstüne yatırılmış. Ben ise yürüyüşü gayet hafif ve rahvân bir hecin

ile mesafe katına başlamıştık. Yanımıza Şerif Mansur'dan başka Şerif 'Ukap, Şerif Fakl Dakki vardı. Gece olmuştu, nısfilleyle iki saat kala hecinden indik bir vâdi de kum üzerine serilen bir posteki üzerine yaslandım. İhzar olunan yemekleri yedik, ve hecinin şedadını yastık, ve yatak ve Sayyid Raho'nun bana vermiş olduğu bir Afrika bornozunu üzerime çektim. Ayağının altına getirdikleri bir iki erzak çuvalıyla yukarıya doğru kaldırttım. Yol yürümekten aşağı doğru hücum eden kanın tekrar geriye cereyanıyla hareketi ıstırabımın tahfifine medar olmuştu.

11 Kânun-u Sani 1332

Sabahleyin namaz vakti kalktık. İhzar olunan çayları içtik ve yola devam ettik. Kuşluk zamanı idi. Güneş hükmünü icra etmeğe başladı. Bir vâdiye indik. İkindiye kadar bu vâdide bulunan sellim ağaçlarının gölgesinde vaktimizi geçirdik. Yemeklerimizi yedik, çaylarımızı içtik, istirahatımızı yaptık. İkindi vakti hareketle nısfilleyle kadar yürüdük. Yine bir menval[menzil?] yaktık.

12 Kânun-u Sani 1332

Alessabah kalktık. Bu minval üzere yola devam ediyorduk. Üçüncü günü idi. Mecruh arkadaşlarımın arasında bir hareket gördüm ve dikkat ettim. Benim bile yaralarımı tedaviye memuren nezdlerinde bulunan pansumancı bizim ordudan firari, Şerif ordusuna mülteci Beyrutlu Zekeriya ile deveciler hücum etmişler. Benim mecruhlar ile başta Beyrutlu Zekeriya olan deveciler arasında bir taş sohbetidir gidiyor. Mecruhlar arasında bir az dinç olarak kalan İzzet Onbaşı harp meydanında makinesiyle merdane döğüştüğü kadar burada da silahsız olarak eline geçirdiği taşlarla bir muharebe de daha bulunuyor. Yerde yatan mecruhların fırlattıkları taşlarla ve toplu toplu hücum ederek salladıkları boks ile benim fukaracıklar ikinci bir muharebeyi ve lâkin bu defa silahsız olarak ifa ediyorlardı. Çabuk Fuad Bey'e bağırdım, "men edin şunları" dedim. Ve sedamla çocuklara seslendim. Vaka durdu, fakat Beyrutlu Zekeriya ile devecilerin lisan ile hücumları halâ durmamış idi. Bu halden müteessir olan Şerif Mansur'a hitaben:

"-Rica ederim efendim, mecruh arkadaşlarıma şu muamele-i

gayr-i layikayı yapan bu münasebetsizlerin terbiyelerini isterim, yoksa mütebaki kalan şu üç beş kişiden mürekkep olan bir avuç fukarayı da şurada hasımkârane bir surette dövüşerek mahvettirmiş olacaksınız. Eğer bu hal devam edecek olursa şimdi emrediyorum. Taşlarıyla, dişleriyle boğuşarak mukabeleyi yaptıracağım. Hayber'de ölemedik bari burada muhafaza-i şeref uğrunda ölelim".

Beni müteessir gören Şerif Mansur merdane bir hilmiyetle:

"-Müsterih olunuz beyim. Şimdi terbiyelerini vereceğim", dedi. Ve onları nezdine çağırdı. Tekdir ve tahkire başladı. Ve bu tekdir ve tahkirden güya müteessir olan Beyrutlu Zekeriya:

"-Efendim, bunlar sizden bu kadar adam ölürdüler. Bunlar kan dökerek içinize esir düştüler. Ben ise gönüllü size iltica ettim. Size koştum geldim. Bu gün sizden kan döken bu adamlara hürmet yapıp bizleri tahkir ediyorsunuz", der demez, Şerif Mansur:

"-Tuh, rezil bunların merdane hallerine mi haset ettin, keşke sende bunlar gibi ercesine gelseydin, ıskut-sus- melun, vallah şimdi seni yere yatırıp bir meydan dayağı atarım", dedi ve tekdir etti ve kovdu. Bunun üzerine ben de İzzet Onbaşıyı çağırdım. Ne sebepten bu kavgaya meydan verildiğini şedid bir lisanla kendisinden sordum:

"-Efendim on gün oldu. Yaralar koktu, bir tentürdiyot sürmüyor. İltihap peyda eden yaraların cerâhetleri sarı suları sargıların haricine çıktı. Bir iki defa rica ettik, aldırmıyor. Şimdi kendisine söyledik, yahu ayıptır bu insaniyete yakışmaz, şu inleyen mecruhların yaralarını temizle", dedik, cevaben:

"-Haydi defolun, sizin ettiklerinize karşı size lutf ile muamele layık bile değil. Sizi kesmediklerine, gebertmediklerine dua ediniz, benim elimde olsaydı, kafanızı koparırdım. Ne işiniz var ta bu çöllere kadar geliyorsunuz. Evlâd-ı Araba kurşun atıyorsunuz" deyince:

'-Biz bu memlekete yeni gelmedik. Beş yüz seneden beri buradayız. Şimdi geldiğimizi mi zannediyorsun, sersem budala', dedim. O bana söyledi. Ben ona derken müteessir oldum. Buna bir

yumruk attım. Bu da devecilerle birlikte olarak bana hücum etti. Arkadaşlarımda bana yardıma kalkıştılar. Bu kavga meydana çıktı", İzzet'e:

"-Badema bu gibi hale meydan verirsen benden ceza bile görürsün, oğlum" diyerek biraz tekdir ettim. Bu tekdirim esnasında Şerif Mansur yanıma sokularak:

"-Affet, Eşref Bey, kabahat bunlarda değil, bizimkilerdedir", gibi bir nezaket daha ibraz eyledi. Şeklen bedevi ruhen medeni olan şu adam tabi takdire layıktı.

O akşam yine yollarımıza devam ettik. Altıncı günü idi. Önde ufukta Yanbu'un dumanlı manzarası, sağda Cahaynah içine uzanıp giden Cebel-i Radva'nın parlak şahikaları, solda Cebel-i Sabim'in bulutlara yükselmiş olan morumsu zirvesi gözüme çarpıyor, arkada ise Beni Sâlim'in muhtelif el-elvan cebelleri bu vâdilere serilmiş ve bazende müteselsilen Medine'ye doğru yol vermişti. Bunların hepsi bana on sene [1907] evvelki hatıratımı yad ettiriyordu. Bir vakit bu dağ ve vâdiler arasında at ve hecin oynatıyor, içtihadım için tüfenk patlıyor, muvaffakiyet ve muzafferiyet bedevi kıtaları arasında benimle beraber hecin üzerinde vâdiden vâdiye sel gibi akıp gidiyorduk. Bugün bunun aksi, tamamen zıttı. Hasım galip, ben mağlub hüzün-aver bir keder!..Bu hal ve hayal ile giderken 'Ataybah kabilesinden olan muhafızlarımdan birisi yanıma sokularak ve elindeki İngiliz tüfengini göstererek:

"-Ya Eşref, biz tüfengi İngilizlerden sizde Almanlardan aldınız, iki Müslüman birbirimizi öldürmek için mi bunu bize verdiler?"

"-Evet sen İngilizlerden Müslüman öldürmek için ve bedava olarak aldın. Bende bundan onbeş sene evvelisi para ile aldım. Sana bu tüfengi bedava bana ise para ile verildi. İşte aramızdaki fark yavrum sen bana İngilizle dövüşürken bu tüfengi çevirdin. Ben de sana 'fiman itida aleykum' ayet-i kerimesi hükmünce bilmukabele çevirdim. Anladın mı?" deyince beş on dakika kadar düşündü. "Hakallah anta sâdığ- Allah hakkı için sen doğrusun", dedi. İşte bu hal ile yolumuza devam ediyorduk. Nihayet Yanbu'un kalesi kapısına geldik.

Yanbu'dayım

15 Kânun-u Sani 1332

28 Kânun-u Sani 1917

Yanbu'un kale kapısına geldiğimiz zaman bizi teferrüce [seyretmeye] çıkan bir alay halk arasında tek bir rezil: " Ha Ya Eşref iyisin, kemaceyt [eskiden olduğu gibi] yine buralara mı geldin" gibi nim istihza, nim istifsar bir şeyler söylemek istedi. Bu rezile dikkat ettim. Vaktiyle Ahamdah kabilesinden Seyyid Abdülkadir Efendi ve Musa Bey ile hal-i firarda bulunduğumuz esnada bize aşçılık eden Hacıyah namındaki bir hizmetçimizdi. Bakınız, bu rezile! Biz şeyh ve meşayihten merdane, bir hizmetçiden ise rezilane muamele görmüş oluyordum. Bu rezil adeta benim şu hale giriftar olduğuma mesrur gibi hecinin yanı sıra koşuyor "Allah yansur [yaşasın] Şerif Huseyn Paşa" diyordu. Budala herif padişahlığını ilân eden bir mülkün üzerindeki satveti halâ hükumet-i Osmaniyenin paşalığında görüyor. Ve paşalık namıyla onun taktir ediyordu. Tabi bu rezile cevap vermedim. Mahmut Besim Efendi bunun bu gevezeliklerine müteessir olarak, "defol, git buradan" diye kovdu. "Nereye gideceğim, sen kim oluyorsun", diye bu seferde Mısırdan kendi siyasetleri için oraya gelmiş veya gönderilmiş olan Besim Efendiye de nazar-ı hakaret fırlatmaktan geri kalmadı. Gümrük önüne geldiğimiz vakit başımıza toplanan bir kaç hezeleyi yine Mahmut Efendi dağıtmak istediysede bizzat kendisi tahkir olunarak mukabele gördü. Akibet bana doğru dönerek:

"-Allah bu milletin belâsını versin", dedi. Ben usuletle kendisine:

"-Ettiğinizi çekiyorsunuz", diye nim latife ve nim ciddi bir sözü sarf ettim.

16 Kânun-u Sani 1332

29 Kânun-u Sani 1917

Yanbu kaymakamı makamında bulunan şerifin memuru Abdülkadir Efendi dirki mukaddem Cava delili imiş- Şimdi bu delil efendi Yanbu gibi bir şehire kaymakam olmuş. Mamafih bu zat

hakkikaten terbiyeli davrandı. "Buyurunuz efendim" diyerek bize bir ev ihzar etti. Bu ev Beyt(.....) namıyla ma'ruftu. Orada hazırlanan bir yatak odasına ben diğer odalara efradım yerleştirildi. Yemekler ve saire husus fevkalâde ikram olundu. Hatta makam-ı takdirde Şerif namına bana bir kat hel'at getirildi. Bu hel'at kufıyah, 'akkal, mişmal ve saireden mürekkepti. Arabistan adeti mucibince bu halkın kiymeti bir takdir ve tahsin, ikram nevinden idi. Yanbu önünde yatan bir İngiliz monitörüne* haber verildi. Derhal motorun kaptanı ile güverte zabitanı ve iki doktor gelip istifsar hatırda bulundular. Yaralarımızı sardılar, mecruhinin yaralarını yıkadılar ve baktılar. Gharram halinde tehlike olduğunu bildirerek doktora husus-u mezkürü sordum. Cevaben "Allah bilir, tehlikeli görüyorum" cevabını verdi. O gün akşam üzeri idi. Biçare Gharram'ın harareti 41 derece idi. Yanımdaki odada bulunan bu yavrucuğun sedasından, ıstırabından ben felâketimi unutmuştum. Gece oldu, bütün bütün ağırlaştı. Tekrar doktor geldi. Bu sefer kat'-ı ümit ederek" sabaha kadar çıkarsa Allahtan büyük bir lütuf" cevabını verdi. Bu yavrucuğun başına dikildik. Ben doktora: "Rica ederim, son çareleri ne ise onuda ifa edelim", dedim. Biraz düşündükten sonra:

"-Kırbalar dolusu soğuk su tedarikini", söyledi. Bu suları Fuad ve Besim Efendilerin delaletiyle ihzar ettirdim. Sular geldi, tepesinden aşağı geçirttik. Beş on dakika devam eden bu duş çocuğun ahvalinde bir aksülamel husule getirerek onu tatlı bir uykuya daldırdı. Doktor su kapan yaraların üzerine biraz tentürdiyot sürdükten sonra üzerine bir battaniye örttürdü, hasta da uyumağa başladı.

Bu ameliyat her iki üç saatte bir temadi ediyordu. Sabah oldu. Benim Gharram'ın harareti birden bire düştü. Ertesi gün gelen doktor kemal-i hayret ve ümit ile bir ameliyat-ı cerrahiye ifa eyledi. Bu ameliyat-ı cerrahiye bir buçuk saat kadar devam etti. Pek ıztırap çekildi. Akşam üzeri doktor bir daha geldi. Muayene ettiğinde çok iyi buldu. "Şimdi ümidim geldi. Üç güne kadar yeni bir şey zuhur etmezse bu çocuk kurtulacaktır", dedi.

Burada dört gün kaldık, ve dört günde iyi bakıldık. Yanbu'a

vusulumuzun ikinci günü idi. On, onbeş nefer ile Halepli Yüzbaşı İzzet Efendi namındaki bir arkadaş Medine civarındaki muharebelerin birinde düşman eline geçmiş ve çok hakaretler görmüş, soyulmuş çırıl çıplak bir halde Yanbu'a getirilmiş idi. Bu zabiti neferler ile beraber bir bodruma atmışlarmış, bunu haber aldım. Fuad Efendi ile Abdülkadir Efendiye haber gönderdim. Efradı, efradımın yanına ve zabitin de nezdime getirilmesini taleb ettim. Zabiti getirdiler. Biçare İzzet Efendi'yi getirdikleri vakit bir neferden fark edemedim. Hatta nefer olduğunu zannederek, "oğlum sen nerelisin" dediğimde: "Efendim yüzbaşıyım" deyince hayret ettim, buyurunuz, dedim. Fukaranın da iki üç yerinden yarası vardı. Hele yandan kaba etine giren bir kurşun kuyruk sokumu üstünde kalmış biçare kurşunun içeride olduğunu bile bilmiyor. Yalnız vurup düştüğüne hüküm ediyor. Diğer bir iki yarası da cerahatlara boğulmuş idi. Ne bulabildik ise tedarik ettik biraz iksa edebildik. Bu arkadaş da şimdi bizimle beraber bulunuyordu. Şimdi Emir Abdullah'ın bize verdiği vesika ve General Wilson'a ettiği müracaat ve pederine yaptığı istirham üzerine biz Mısır'a gideceğimizi zannediyorduk. Meğer zannettiğimiz gibi değilmiş. Yanbu'a geldiğimiz telsiz telgrafla monitör haber verir vermez, Şerif Yanbu kaymakamına: "İyi bakınız fakat dikkat ediniz. Maruf bir simadir. Medine kalesinden firar ettiği gibi bir çok defalar fevkalâdeliğiyle teferrüt etmiş bir kimsedir. Zinhâr gâfil bulunmayınız bir parça fırsat bulur bulmaz elinizden kaçar. Bizce bu mühim adamdır, firarına meydan vermemek şartıyla ikramda da kusur göstermeyiniz. İlk gelecek olan Nursıs Burgess muavin İngiliz kruvazörüyle Cidde'ye gönderiniz. Cidde tarikiyle Mekke'ye irsal ediniz" emrini aldığını haber aldım.

Tabii şimdi Mekke'ye gideceğimden biraz müteessir oldum. Çünkü ihtimal bizi esir sıfatıyla orada bulunduracaklardı. Fakat şunu da biliyordum ki, bir kez İngiliz gemisine girdikten sonra Mekke'ye gönderilişimiz resmiyet makamında olacak ve hiç bir gunâ müsaade ile memleketimize iâde olunmayacak idik. Bu ola-

*Sığ ve kıyıya yakın sularda hareket edebilen bir çeşit harp gemisi (H.B.D).

mayacağı gibi, tahkir ve tecziye dahi edilemiyecektik. 19 Kânun-u Sânî 1332 Al'tıncı günü idi. Mezkûr vapur geldi. Bir merasim ile vapura kabul olundum. Mecruh zabitan ve efrad vapurun hastahanesine yatırıldı. Kaptan ise kendisine mahsus olan kamarayı bana vermek nezaketini gösterdi. Bu kamara bir yatak odası, bir salon ve bir banyo(dan) ibaretti. Vapura Fuad ve Besim Efendilerle müretteb efrat dahi bindirildi. Vapurumuz ikindi vakti hareket etti. Ertesi günü kuşluk zamanı Rabıg'a geldik.

Rabıg'da

20 Kânun-u Sani 1332

Saat 2 s.

Rabıg'da Şerif'in karargâh-ı askerisi vardı. Bu karargâha kumanda eden bizden firari Şamlı ve Bağdatlı zabitan ve bunların erkân-ı harbiyesi Bağdatlı Nuri Bey idi. [el-Said, sonra Irak Başbakanı ve 1958 isyanında katledilen Paşa] Bunların hepsi milletci idi. Umum kumandan Hicaz'ın Harbiye Nazırı vazifesini deruhte eden Mısırlı Aziz Ali Bey [Aziz el- Masri-sonra Mısır Ordusu Genel Müfettişi. bkz. Ek VII], paşa unvanıyla deruhte etmişti. Bu karargâhın üzerine de İngiltere tarafından tayin olunan Miralay Lt. Col. E.C. Wilson* siyasi bir memur olarak bulunuyordu. Bu miralay ile Harbiye Nazırı Aziz Paşa vapura geldiler. Beni ziyaret ettiler. Aziz Paşa ilk defa beni görür görmez boynuma sarıldı ve beni öptü. "Geçmiş olsun Eşref'im", dedi. Şimdi ben hayret ve teessürle acayip bir manzara karşısında kalmıştım. Dün bu Aziz Ali Bey bizim orduda memleketimizin müdafaasına memur şimdi ise onun zıttı hayret, hayret! Rumeli'de tanınmış bir zat. Deme'nin muhafazası için mücahedeye atılmış. Mahkemelere düşmüş, idama mahkum olmuş, aff-ı şahaneye mazhar olarak kurtulmuş, Mısır'a çekilmiş bir adam. Ben böyle bildim. Şimdi bu zatın Harbiye Nazırı oluşu garibime gidiyordu. Aziz Bey İngiliz miralayı ile bir müddet

*Lt. Col., Lieutenant Colonel'in kısaltılmasıdır. Bu ise İngiliz Ordusu'nda Yarbay rütbsine verilen addır. Yani Wilson Miralay (Albay) olmayıp Yarbay idi ki Osmanlıcası Kaymakam idi.

ikametten sonra miralay efradı görmek üzere ayrıldı. Ve Aziz Bey yalnızca kaldı, ve hakikaten bana karşı teessüratını ilan ediyordu. Gözleri dolmuştu. "Ah Eşref dün ne şekilde idik bakınız bugün ne şekile girdik. Beni böyle gördüğünden dolayı senin hıyanetime hüküm ettiğini hissediyorum, fakat Aziz yine o Aziz yine Türklüğü o yaşadığı memleketini ve İslâmiyeti sever. Siyasetimiz icabatı şu halde beni görüyorsun. Fakat yine o millet için kan ağlayacak birisi varsa o da benim. Çünkü onun arasında yetiştim. Onun mektebinede okudum. Bunu inkâr kabul etmek zilletini irtikap etmem. Haydi gel Eşref, çıkalım karargâha gidelim ve kabil olursa bir kaç gün bende misafir kal. Sonra Mekke'ye gidersin hem seninle görüşecek bazı hususi işlerim Var"* dedi. Bir istimbot** geldi. Aziz Paşa ve ben ve miralay birlikte olarak bu motorla iskeleye çıktık. Bir çeyrek sonra idiki bindiğimiz bir otomobil bizi karargâha isal etmişti.

Rabıg'da Milletci Karargâhında

20 kânun-u Sani 1337

Karargâha vardık. Aziz Paşa ile uzun uzadıya görüştük. Bana arkadaşcasına ikramda bulundu. Hatta hasmı olan Enver Paşa hazretlerinin isimleri geçtikce bilmem nezaketten bilmem bana karşı olan ikramından daima "Enver Paşa hazretleri" diyerek terbiye ve edep dairesinde idare-i kelâm ediyordu. Bilcümle milletci zabitan çadıra geldiler. Onlarda beni ziyaret eylediler. Gördüm hakikaten söyleyebilirimki ben bunların çehrelerine şöylece bir dikkat ettim. Ve derhal bu güruhun ne bize ve ne de Şerif'e yaramıyacak bir alay sefilden ibaret olduklarını anladım. Yalnız içlerinde bir çocuğa acıdım. O da Derne muharebesinde son zamanlarda mücahidimize iltihak etmiş olan Bağdadlı Said [sonraları Irak Başbakanı Nuri Sait Paşa] namındaki birisi idi. Bu adam harpte vazifesinde ibraz-ı

*Aziz Paşa Arap olmayıp Mısır'da yerleşik eski ve varlıklı, aslen Çerkes olan bir Osmanlı ailesine mensuptu. Bkz. Ek. VII

** Aslı "Steam-boat" olan bu kelie asrımızın başlarında açıktaki gemilerden kıyıya gidip gelmek için kullanılan buharlı motorla çalışan tekneler idi.

şecaat göstermek suretiyle ictimaiyette ki noksaniyetini kapatmağa muvaffak olmuştu. Bu da mesleksizlik yapmış. Müdafaasını aht ettiği bir millete hiyanet etmiş. Bunu düşünerek onu da işbu sefiller meyanına idhal ettim. Biz bunlarla birlikte çay içtik, muhabbet eyledik. Aziz Bey bunlara hitaben:

"-Haydi arkadaşlar, bize müsade verin biraz Eşref Beyle görüşeceğim", dedi.

Doğrusu ben bu görüşmenin beni ayartmak için vuku bulacak bir tekliften ibaret olacağına hükmetmiştim, fakat fikrimde aldanmış olduğumu anladım. Alicenapane ve müzahere ile buna hatime verdik. Bu müzakere bir aht ile olduğundan kendisiyle görüşüp müsade aldıktan sonra neşrine lüzum görüyorum.*

Aziz Bey ile bu müzakere hitam erdikten sonra yemek getirtmek istedi. Yediğimi söyledim. "Öyle ise Eşref Bey burada birkaç gün kalınız" dedi. "Pek güzel muvafık ise kalayım" dedim. Tekrar otomobile bindik. Biraz ötede bulunan Rabıg'in şeyhi olup hükümet-i Osmaniye ile birlikte Şerif'e karşı gelen ve muharebe eden Şeyh el-Meşâyih Şeyh Hüseyin İbn Mubarek'in müsadere olunan evinde ikamet eden Şerif'in küçük oğlu Şerif Zayd'ı ziyaret ettik. Şerif Zayd'da bana ikramda bulundu. Dönüp Aziz Paşa ile karargâha geldiğimiz zaman Şerif Hüseyin'den gelen bir telsiz telgrafda: "Eşref Bey karargâhda kalmasın mezkur vapurla yola çıkartınız" emri verilmişti. Tabi bu emir, Aziz Paşa'nın arzusu hilâfına olmuştu. Şamlılardan olup firaren bu karargâh-ı askeride bulunan Şam mutebaranından Bakri namındaki biri ile bu sefer Aziz Bey'e bilveda' iskeleye bizi beklemekte olan motor ile tekrar vapura döndüm. Vapura vusulumdan bir iki saat sonra idiki vapurumuz hareket etti. Bilâhire ettiğim tedkikata nazaran Yüzbaşı İzzet gelmişler. Ve kalması için ısrar eylemişlersede, bu temiz asker "Ben askerim, Araplık, Haleplilik bilmiyorum", cevabıyla bunları baştan savmış olduğunu haber aldım. O günü haraketle.....saat sonra idiki Cidde'nin önüne vasıl olmuştuk.

* Bu görüşme Enver Paşa ve Aziz Paşa'nın arasının bozulmasına sebep olan hadiseyle ilgili olabilir (H.B.D.).

Cidde'ye Merasimle Çıkışımız

21 Kânun-u Sani 1332

Bindiğim vapurun kaptanı bir zabit göndererek Cidde ahalisinden ve eşraf ve belediye azasından mürekkep bir heyetin istikbale geleceklerini ve bu istikbale gelen memureyn ile birlikte Cidde'ye çıkarmak üzere bir istimbotun hazır bulunduğu bildirildi. Ve kendilerinden vapurda bulunduğum müddetçe beyan-ı memnuniyetimi havi birde vesika talep etti. Matbu' olan ve taypraytır [daktilo] ile yazılan işbu vesikayı imzaladım ve teşekküratımı bildirdim. Zaten hakikaten bu vapurda bir askere layik olan muameleyi bu kaptandan ve bu Cidde ahalisinden görmüştüm.

İstimbotumuz yanaşıyor, ahali hınca hınc eskiden beri tanıdıkları ve Arabistan arazisinde sergüzeşt sahibi olan Eşref'i görmek için rıhtım önüne ve gümrüğün dışarısına yığılmışlardı. Keza çıkacağım rıhtımın üzerine yeni teşkilâtları mucibince "Şarta" tabir olunan jandarmalardan mürekkep bir takım efrat müsellah olarak merasim-i resmiyelerini ifa ediyorlardı. Kendilerine askerce lâzım gelen mukabeleyi ba'd el-ifa gümrüğün dışarısına çıktığımda rukubuma tahsis edilen cavana bindim. Beni Yüzbaşı İzzet ve Mülâzım Ethem Efendiler takip ediyorlardı. Her üçümüzde mecruh idik. Çarşıyı geçtik, ahali atlarıyla, katırlarıyla yaya olarak bizi takip ediyorlardı. Doğruca Cidde'de naibülmaliklik vazifesini ifa eden Şerif Muhsin'in evine geldik. Üst katta bir oda tahsis olundu. Yemekler getirildi, yemekleri yedik, Musevi tüccarlarından birini celp ettirdik. Pek çıplak olan arkadaşlarıma elbise aldım. Kendim zaten Şerif tarafından verilmiş olan meşlah ve akalla bir kumandan değil, bir Arap şeyhi kıyafetinde bulunuyordum. Zaten ne bu hayat ve ne de bu elbise bana yabancı değil. Bilakis senelerden beri taşımak suretiyle kesbülfet ettiğim bir libas idi. Oturduğumuz odanın köşesinde bulunan bir telefon çınğırağı vurmaya başladı. Balıklamasına hücum eden Şerif Muhsin "na'm ya seyyidna" hitabıyla cevap başlayınca, anladım ki bu telefon bizzat emirden idi. "'Ala ra'si-başüstüne" fâtihasıyla Şerif Muhsin "'Seyyidna' size selam ediyor. Hatırlarınızı istifsar buyuruyorlar.

Buyurdukları emir mucibince bu akşam sizi yola çıkaracağım, ve yarın sabah Mekke'ye varmış olacaksınız" dedi. "Peki" cevabından başka bir verilmek münasip değildi. İkindiyi geçmiş idi. Yüzbaşı Mısırlı Fuad ve Mülâzım Mahmut Basimi Efendilerle teşkilât-ı urbaniden yine bir müfreze bizim emir(?) ve muhafazamızı deruhte ederek yola çıkarılıyorduk. Rukubumuza tahsis edilen atlara bindik. Cidde şehrinin şarkından ve Bâb al Mekke'en yola çıktık. Yarım saat kadar gittik. İleride mübadele suretiyle değişmek üzere ötedenberi Cidde ve Mekke yolcularını bir sürat-i seri'a ile nakle memur olan sürücü eşeklerine bindirildik.

Mekke Yolunda

Bu dik kafalı eşekler iştihalarıyla yollarına devam koyuldular. Zabtedebilirsen et yaralarımız hordalanmaktan(?) ıstıraplar yeniden zuhura başladı. Hele kaba etinde kurşun bulunan İzzet Efendi çok müteessirdi. İhtizazdan benim yaralarım ise ilk günlerimdeki acıları bana tahattur ettiriyordu. Nısfilleyle yakın (Bahreyn Kahveleri) tabir olunan nısf-i menzile vâsıl olduk. Burada dahi yemeklerimiz hazırlandı. İki üç saat kadar istirahat ettik. Hareket edeceğimiz bildirildi. Yorgunluktan ve yaralarının ıztırabından topallayarak gayrı mevâzin bir surette bineğine doğru ilerlemekte olan Ethem Efendi'ye muhafazamıza memur Mısırlı Yüzbaşı Fuat Efendi Arapça olarak "Ha khawaga* Ethem" diyerek çabuk laubali olmak isteyerek istihzaya kalkıştığından bundan müteessir olarak Fuat Efendi'ye "Terbiyesiz asker. Senin eğlencen ve hedef-i istihza olacak bir adam değildir. O merdane döğüşürken senin kafan siperden dışarı çıkmıyordu" diyerek kendisini tekdire mecbur oldum. Çünkü hafif meşreb olan bu adam yolda ve geldiğimiz müddetçe daima Arapça olarak Ethem Efendi ile istihzadan geri kalmıyordu. Akibet şu dakikada kendisine lâzım gelen ihtârda bulunmağa mecbur oldum. Bu müstehzi mahluk Mekke'ye gelinceye kadar sahte bir ciddiyet ve muvakkat bir sükuneti muhafazaya mecbur oldu.

*"Khawga" veya "Hawaga" Hrisistiyanlara hitap edilirken kullanılan tabir olup Müslüanlarla konuşulurken kullanılmaz .

Sabah olmuştu. Boğaz Kahveyi(?) geçiyor ve Mekke'nin bir iki kilometre garbına yanaşıyorduk. İleride onbeş yirmi atlıdan mürekkep bir kıta-ı muntazaraya rast geldik. Bunların kumandanı Şerif'in yaverlik vazifesini deruhde eden Bağdatlı olup, olmaz olasıca sınıf arkadaşlarımdan pintiliğiyle meşhur Yüzbaşı Rauf idi. Beni görür görmez vicdanında her ne kadar olsa taşıdığı azap ve mahcubiyeti nim mestur bir halde göstermeğe gayret ederek "Safa geldiniz beyefendi. Celâletülmalikin yaveriyim, sizi istikbale memurum. Buyurunuz size tahsis kılınan şu estere bineceksiniz" dedi.

Ben bu kirli mahlukun istikbalci olduğunu zanettim. Meğerse Şerif, kafasızlığını, şerefsizce olan muamelesini bana tatbike memur imiş. Merkeplerden atladığımız zaman an asıl Süleymaniye askerlerinden olup Hicaz kıtasında elbise-i milliyelerini habis Kürt çapulcularından beş on serseri milletçi efrat hemen sağıma soluma geçerek süngü taktılar. Şimdi ben dün âmiri tanıdığı bu Süleymaniye ve Kerkük seyislerinin arasında tahkiren götürülüyordum. Memleketteki aşâir-i sadıkası elbirliğiyle Bağdat'ın emir ve muhafazası hususunda asker saflarımız arasında merdane dövüşüp Acemistan içerisinde bulunan Ruslara karşı kabadayıcasına sopa atarken, bu üç buçuk cibiliyetsiz ücretli reziller burada Şerif'in hizmetine dahil olarak nâm ve nimetine perverde oldukları hükümet ve millete karşı silah çevirmişlerdi. İşte ben bu şimdi rüzelânın arasında gidiyordum. Mecruh efradımı benden ayırmak istediklerinde: "Hayır, beyimiz nerede ise bizde beraber gideceğiz" diyerek benim eserime(?) itba' edeceklerini adetâ bir lisan-ı mukaveme ile bildirmekten çekinmediler. Dün efendisini vapurda izzet ve ikram ile ve Cidde'de dahi muhteşem merasim istikbaliyle karşısında gören mecruh köleler şimdi beni hakaretler arasında görmekte olmalarından dolayı göz yaşlarını tutamıyorlardı. Hele Muharip namındaki Sudanlı azatlı kölem ara sıra yüzüme bakıyor ve içini çekiyor ve bir şeyler söylemek istiyordu.

Mekke'de

22 Kânun-u Sani 1332

Mekke'de bunlar bizi kışlaya doğru götürmeyip eskiden beri iyi tanıdığım Mekke'nin Mu'alla cihetinden ve Mecrâra'dan kasaphaneler arasına doğru yürütüyorlardı. Maksadı derhal anladım. Şimdi biz Şerif'in önünden bir resm-i geçit yapacaktık. Acaba bizden 3-4 gün evvelsi esir sıfatıyla ellerine düşen ve Mekke sokaklarında limon kabuklarıyla taşlara tutulan ve çocukların "Ya nasrani" [Ya Hristiyan] sedalarıyla tahkir edilip mahalle mahalle gezdirilen telsiztelgraf müfettişi istihkâm kaymakamı Ali Bey [*] gibi bizde ömrümüzde görmediğimiz insaniyet ve medeniyetin asırlardan beri unuttuğu bu teşhir rezalet ve hakarete mi maruz kalacaktık?Yoksa vazifesini kahramanca ifa eden Binbaşı Süleyman Bey [**] gibi taş taşımağa mı mahkum olacaktık. Emsali merbut(?) olan bu haller gözümüzün önünde idi.

Bir noktaya geldik. Güya İstanbul'dan beraberimizde getirdiğimiz elbise ve eşyalarımız yanımızda imiş gibi kanlı ve parçalanmış elbiselerimizi setreden ve Şerif tarafından evvelce ihsan su-

(*) İstihkâm kaymakamı Ali Bey: Eski Tophane Nazırı Zeki Paşa'nın yaveri istihkâm Ali Beydir. Avrupa'da ikmal-i tahsil etmiş, telsiz telgraf fenini suret-i hususiyede görmüş olup, el-yevm ordu-u Osmanide telsiz telgraf müfettişi hizmetinde müstahdemdi.

(**) Binbaşı Süleyman Bey: Tâif muhasarasında uhdesine mevdu' vazâifi bihakkın ifa etmiş. Ve Mekke ve Tâif ahalisinin fevkalâde hürmet ve muhabbetini celbe muvaffak olmuş bir zat ise de ifa-i vazâif esnasında şürefaya ait evleri hemettiğinden dolayı mugber olan Şerif Hüseyin mumaileyh Tâif tesliminden sonra evvelan Mekke'ye Galip Paşa ile birlikte celb edip ibtida-i emirde idam etmek istemiş ise de, badehu fikrinden dönerek Tâif'e mahfuzen sevk edip, geceleri ayakları iki tahta arasında sıkıştırılmak suretiyle işkence edilip gündüzleri ise ayak ve boynundaki zincirle arkasında taş taşımağa mahkum edilip yıkılan şürefa evlerini tamir ettirmiş ve lâkin İngilizler tarafından haber alınarak kurtarılmıştır.

retiyle verilen abâcığı bile sırtımızda çok görerek "abânızı veriniz," diğerleri üzerine hakkımıza tatbiki kurcalamakta olan muamele-i tahkiriyenin başladığına hükmederek dedim ki:

"-Abayı niçin istiyorsunuz?"

Gözü açık, sünepe burnunun kılları sakalına karışmış olan mekruh bizim koca yaver:

"-Efendim, seyyidnanın emirleridir", dedi. Cevaben:

"-Rica ederim seyyidnanın başına ahd verilerek ben buraya getirilenlerdenim başına ahd verilen seyyidnanın emirleri bu?" dedim.

"-Vallahülazim efendim seyyidnanın emir-i mahsusları, abanızı çıkarmağa memurum", dedi ve işaret ettiği bir köle sırtımdan meşlahı çekti aldı. Şimdi kanlı ve günlerce çölde yuvarlanmaktan toprak halini almış olan kerpiç gibi elbisem arasında civanımın(?)başını biri çekiyor ve bizi şehire doğru sokuyorlardı. Evet, bunların bizim bir kılımıza bile dokunamıyacaklarını takdir ediyordum. Çünkü İngiliz elinden kendilerine teslim olunmuştum. Fakat büyük bir rezalet panoramasına kurban olacağımı da kestiriyordum.

Milletin şeref ve saadeti uğruna onbeş bin kişiye karşı merdane döğüşerek bilhakkın ifa-yı vazifeye muvaffak olan biz bir avuç biçareler için tasavvur ettiğimin milyonlarca fevkinde bir hakaret hazırlanıyordu ki o da Şerif'in ikamet buyurduğu emaret dairesinin üst katında ve karşıki pencerelerde ve güzergâhımıza tesadüf eden evlerde birikmiş ve ahz-ı mevki ettirilmiş olan hanım, cariye ve çocuklar önünde biz geçirilerek bu suretle akılları sıra gurur-u milli ve azamet-i mulukâne-yi Şerif ilân etmek istiyordu. Nihayet bu insanlıktan uzak kalarak hiç bir vicdanın tahammül edemiyeceği bir kurun ulakârı(?) üzerimize teveccüh eden hakaret nazarlarıyla muameleler arasında ezile büzüle geçitik. Benim, fikrim, aklım, kalbim ağladığı gibi eminim ki insaniyet de ağlıyordu. Vaktiyle galipler mağlubları arabaya koşarlardı. Harbe başlamadan evvel her iki taraf biliyordu ki mağlup olana boyunduruk vardır. Fakat devir-i medeniyet adamları tarihlerdeki şu hareketi okudukları vakit tehir

ediyorlardı. Biz ise bu asırda bu gibi hâlâte maruz kalacağımızı hatırdan bile geçirmiyorduk. Evet Ali Bey'e bir kaç gün evvel taş atmışlar, limon kabuğu vurmuşlar, Süleyman Bey'e taş taşıtmışlar, keşke bana da bu muameleler yapılsaydı da kadınlar huzurunda resm-i geçit yaptırılmak felaketini göstermeseydi. Bu hususdaki hissiyatımı izhar için sahifeler doldursam kabil değil tasrih edemem. Bunu ehl-i irfana tevdi ediyorum.

Bütün memleketi bir kavis daire gibi dolaşarak nihayet Beytüllahın önüne geldik. Arkamdan Ethem Efendi'nin sesini işittim:

Kapısı hizasını gelir gelmez Beytüllahın içerisine bakarak: "Maşallah Beytüllah" diye İzzet'e doğru fısıldıyordu. Beytüllahın Hamidiye Caddesi'nden bil mürur Şeyh Mahmut'tan geçerek mukaddem önünden geçtiğimiz Jırwal Kışlası'na dahil olmak üzere katı mesafe ediyorduk.

Mekke'nin Jırwal Kışlası'nda

Memleketi dolaşmış ve hamdolsun başkaca bir hakaret görmemiş idik. Sebebi ise evvelce Ali Bey'e yapılan hakareti işiten İngilizler, biz Mekke'ye doğru hareket edince hakkımızda bu gibi muamele-i gayr-ı layikanın icra edilmemesini Şerif Hüseyin hükümetine bildirdiğini bilâhere haber almıştım. İşte şu teşebbüs-i insaniyetkârane neticesinde biz taş ve limon endahtıyla yuhalar arasında değil. Bu sefer bir galibiyet merasimle harem-i mülükâne önünden geçirilmekle teskin-i hiddet edilebilmiş ve bu suretle kışlaya gelebilmiştik.

Tavaf sırasıdır ki Jırwal Kışlası'na geldiğimiz vakit kışlanın önünde bir cem-i gafir tarafından iyi nazarla istikbal olunuyoruz. İstirdat edilen abalarımız iade olunuyor. Ve kapı önüne kadar musıka ile askerin çıktığını görüyoruz. Ve ikinci bir hakarete maruz kalacağımıza zahip olarak yavere:

"-Yahu ayıptır. Bu ne muamele rica ederim", dedim.

"-Seyyidna ahten söylüyorumki size bir hakaret yapılmaya-

caktır. Resm-i tazime çıkan iki bölük ile bir musıkanın tertibat almasını bekliyoruz", dedi. Atlarımız durdu. Şimdi tamam bir tiyatro sahnesi karşısında bulunuyorduk. Dün bizim siperlerde çalışan bir alay hezlenin bir kısmı müretteb hakaret ifaya memur, ikinci kısmı da bize resm-i ta'zim ifası için askerini tertip etmekle mütelaşi idi. Henüz diziye girmeği öğrenemeyen bir alay ücretli mahluk diziye girebildi. Bizden mütekait onbaşılarla ücretle tutulmuş Mısırlılardan mürekkeb olan bir musıka-ı askeri isyan ettiği padişahın resm-i selamını çaldı. Ve "Padişahım çok yaşa" denileceği yerde "Ya'ish al-Malik-Yaşa ey malik" diye üç defa nidaları arasında bu saffın önünden geçti. Güya bize talim olunuyordu. Ben kendimi civardan attım ve süratle bir selam vererek ve topallayarak nizamiye kapısından içeri girdim. Kumandanlık dairesine çıkarıldım. Oradaki bir oda da ikamet ettirildim. Yaslandığım bir kanepenin üstünde zabtetmeğe muvaffak olamadığım göz yaşları dökülmeğe başladı. Bu esnada gözüme tesadüf eden ve Araplık ile tek bir alâkası olmıyan ücretli dellal güya İstanbullu Fatihli Topçu Yüzbaşısı Amir ha'ini karşıma çıktı: "Safa geldiniz efendim", dedi. Kendisine: "Arkadaş sen Şerif'in yanına gider misin" dedim, "cumadan cumaya" dedi. Ben de: "Benden işittiğini aynıyla kendisine söyle. 'Ben her şeye layıktım. Hatta ölüme bile müstahaktım. Fakat hakarete müstahak değilim. Her gelen üseraya böyle muamele yapılıyor mu ve yapılacakmıdır, arkadaş ben erkeğim kurşun yerim lâkin hakarete tahammül edemem. Bunu seyyidnaya böyle söyle' dedim. Buna mukabil-i âmir: "Bu bize ait bir vazife değildir" dedi ve iskemleye oturdu. Ben başımı pencereden dışarı çevirdim ve mütemadi dumu'-ı teessür döküyordum. Hatta bir aralık şu pencereden başaşağı atlamayı bile düşünüyor ve lâkin geberemiyeceğimden çekiniyordum. Bu aralık asker dağıldı. Muzıka sustu. Ortalık biraz sükune vardı. Museviden dönme başıdönesice Eczacı Mülâzımı Yahudi Hidâyet namıyla maruf adam yanıma gelip: "Hoş geldiniz", dedi. Tabii cevabını aldı. Şimdi etrafımı alan bir alay milletçi hergelelerin arasında başımı pencereden tarafa çevirmiş olduğum halde elimli bir takım hatıratın yadıyla meşgul bulunuyordum. Bu aralık pat küt diye bir şeylerin çakılmakta olduğunu ve bazı tahtaların da

testere ile kesildiğini işitiyordum. Meğer benim ikamet edeceğim odanın pencerelerinin iç ve dışları diğer odalardan sökülen pencere tahtalarıyla mıhlanıyor ve bu ihtiyatta kusur gösterilmediği halde yatacağım bir yatak ile başıma konulacak bir yastık katiyen düşünülmüyordu. Yarım saat 3 çeyrek sonra idi ki çırıl çıplak asfalttan mürekkep olan ve bana tahsis kılınan odaya sevk olundum. Burada eşya namına hiç bir şey yoktu. Top top tabir olunan asfaltkâri yer üzerine abâmı serdim, sırt üstüne yattım. Bu odanın kapısına iki nefer ve bir onbaşıdan mürekkep Mısırlı Nizamiye askerlerini nöbetçi koydular. Fakat ilk nöbetçi onbaşı beni görünce gözleri dolarak ve diğer neferlerden bilâ pervâ Arapça olarak "Allah yekhar el-İngiliz wa yanuskum-Allah İngilizleri kahredip size zafer versin, zannetmeyin ki biz burada rızamızla koştuk. Müslimin birbirini katlediyor. Arada İngiliz istifade ediyor" kelimelerini sarfetti. Yek nazarda ben bunun daha gelir gelmez gösterdiği cürete karşı mürettep talimatla yapılmış bir oyun olduğuna hükmederek cevap bile vermedim. Beni buraya attıkları vakit arkadaşlarımı da başka bir odaya atmışlar ve kölelerimi de bana mutassıl bir koğuşa sokmuşlardı.

Arası yarım saat geçmişti. Beni şehirde teşhire memur olan kırtıl yaver içeriye girdi: Seyyidna'nın selamını tebliğ eyledi. Ben yekten kendisine:

"-Bu yaptığınız muamele bana layık mıdır arkadaş?" Deyince sanki olduğunu iddia eden namus üzerine yemin ederek: "Alınış olduğum emri ifa eyledim. Çünkü bir yanlışlık oldu. Seyyidna bana emir buyurmuştu. Sizin elbise-i resmiyenizi abayanızın altında zannettik. Ve ahaliye karşı sizin hakikaten Eşref Bey olduğunuzu göstermek için o resmi elbisenizle sizi götürmek istedik. Böyle hususi bir vaziyette ve kanlar içinde olduğunuz bilinseydi tabi bunun çaresi düşünülürdü" dedi. Cevaben:

"-Haydi buna bir çare buldunuz. Fakat kadınların önünden resm-i geçit yaptıracak kadar beyinsizliği size kim telkin eyledi. Nasin eski rezalet ve canavarlıklarını yeniden uyandırmağa mı hahişger oldunuz".

"-Vallahülazim kardeşim emir kuluyum", deyince:

Ben kabil-i hitâb olmayan bu herife karşı içimden:

"Vah biçare emirleri hakkıyla ifa eden emir kulu, aht ve peyman ettiği orduya karşı hiyanet ederek bu emri-i ifaya ise pek hahişger imişsin" dedim.

Buna karşı:

"-Bu hal nedir. Bu olma ve bu vaziyet nasıldır. Yapılan muamele yetmiyormuş gibi bunu da mı bana yaptınız".

"-Zannediyorum ki senin için hususi bir istihzarat vardı. Seyyidna ya sizi konaklarına misafir alacaklar ve yahut hususi bir muamele yapacaklar. Yalnız bunu benden işittiğinizi söylemeyiniz", sıkılmadığı halde mahcubiyet göstermeğe hevesli olan bu murdar ezile büzüle defolup gitti. Ve bir daha da görmedim. Ve Allah da bir daha bu herifin yüzünü bana göstermesin.

Bunu müteakip ta Emir Abdullah'ın yanından beri benim muhafazama memuren gelen Mısır erkân-ı harbi yüzbaşılarından ve echel ve cehelâdan Fuat Efendi geldi. "Bir emriniz var mı" diye sordu bana, hitaben:

"-Rica ederim burada yalnızım, canım sıkılıyor. Yüzbaşı İzzet Efendi'yle benim makineci Ethem buraya getiriniz ve kabilse çarşıdan yatak ve saireyi ücretle tedarik edelim", dedim. "Dur, kumandanı göreyim" dedi. Birkaç saat evvel kapıdan beni selamlamağa çıkan kıta-ı askeriyenin başında selam kumandasını veren Mısır yüzbaşılarından Mahmut Efendi Qaysuni namındaki zata gitti. Çünkü bu yüzbaşı kışlanın kumandanı idi. Akabinde Qaysuni Efendi geldi. Hakikaten teessürat ve hicap yüzünden akan bu terbiyeli asker, askerce selamını baad el-ifa:

"-Efendim affedirsiniz, ansızın geldiğinizden dolayı ihzaratta bulunamadık. Odamdan iskemle ve cibinlik, yatak ve saire ne bulabilirsem, şimdi gönderirim. Ve celâletülmalike arzederim. İstirahatınızın teminine çalışacağım. Ve arzu ettiğiniz arkadaşları da şimdi yanınıza gönderirim", dedi. Ve benden bir teşekkür alarak gitti. Biraz sonra idi ki İzzet Efendi ile Ethem Efendi benim odama

getirilmiş ve ben de yalnızlıktan kurtularak derin bir nefes almıştım.

Biraz sonra idi ki ben yerdeki abanın üzerinde uzanmış yatıyordum. Elinde kutu edviyesiyle Eczacı Mülâzım Yahudi Hidayet(*) Yine içeri girdi ve bana karşı yapılan muameleden dolayı teessüratını inkâra çalışarak:

"-Ah, efendim elimizde bir şey yok ki biz de düştük, ben Taif'de vazife-i mukaddesemi ifa ettikten sonra bunlara esir düştüm. Mekke ahalisinden üç dört yüz lira kadar bir alacağım vardı. Bu paranın hatırası için ordu ile esarete gitmedim. Burada hizmeti kabul ettim. Çünkü aksi takdirde büyük bir ziya'a uğrayacaktım. Şimdi burada dolgun bir maaş alıyorum. İnşallah birkaç yüz lira daha yaptıktan sonra Amerika ve yahut Mısır'a gideceğim. Orada bir eczahane açacağım", diyerek bütün vatanperverliğini üç kuruş on paraya sattığını ilân ediyordu. Yaralarımı açtı, ilaçlar yaptı. Sargıları sardı ve "aman efendim gözcüler çoktur. Yanınızda çok

(*) Tahkikat-i kaviyeme göre en asil Gelibolu Yahudilerinden olup onbeş onaltı yaşında iken ihtida etmiş Mabeynden birisinin himayesiyle bu havra kaçağı baytar-ı rüştiyesine yazılmış orada okumuş ve orada büyümüş nihayet terfi-i sınıf ede ede eczacılığa ayrılmış ve zabit olmuş, fakat ilk yaptığı zehirli çar-ı nimet gördüğü milletine fırsat buldukca yutturmuş ve bununla meşgul iken hürriyet ilân olunmuş. Bu zamanda ise Hidayet serbestiyat-ı milliyeyi dine teşmil ederek tekrar Yahudi olmak istemiş ve olamamış. Ve bir müddet sonra sahihten hidayete gelerek ve terfi ve tafyidi de nazar-ı dikkate alarak belki yaptığı (Musa) ya kancıklık ve (Hazret-i Muhammed)' e kahpelik günahını Cenab-ı Hak indinde affettirilmek ve yahut halk nazarındaki kirliliğini temizlemek emeliyle Mekke'ye gitmiş, Arafat'a çıkmış, Medine'ye geçmiş Hazret-i Peygamberi ziyaret eylemiş lâkin bu ziyaretler esnasında da yine cibiliyet-i asliyesini izhardan geri durmayarak yapmadığı rezalet kalmamış düşkün hüccacdan ucuz fiatlarla kilim ve eşya alarak kese doldurmaktan da geri durmamış, iki İslâm ailesiyle teehhül etmiş, birini öldürmüş, ikincisinide o dereceye gelmekte namzet bir hale getirmiş bir adamdır. Eğer Hidayet Efendi bunlara (hayır) derse faikiyle beraber isbata hazırım.

kalmıyayım. Sonra işimiz haraptır. Buradaki hafiyeleri bilmezsin. Hele kışlanın içinde nöbetçi zabitliği vazifesini ve Şerif'in kontrolluğunu ifa eden (Şeyh Mahmut namındaki birini göstererek) şu adam yok mu Şerif'in Fehim Paşasıdır", dedi. İşte bu Hidayet de şu vazifesi dolayısıyla yanıma sokularak ve cevherini bana tanıttırmıştı. Hidayet hergün bir defa geleceğini bildirerek gitti.

O akşam yerde yattık "eüzbillah" bir sivrisinek arı kovanı gibi işliyordu. Ne el kaldı ne surat, odamızda yanan köhne kandilin söndürülmesine tabii müsaade yoktu. Gece yarısı idi ki bir seda işittim. Kulak verdim. Oturduğum odanın penceresinin dış tarafında ve aşağı katta bir kıta-ı askeriyenin bulunduğunu gürültülerinden anladım. Bu, bizim için nöbete çıkmış, ve bizim için konulmuştur. Ertesi sabah oldu. Ellerimiz şişmiş, yüzümüz kızarmış berbat bir vaziyette idik.

Erken gelip bizi gören kışla kumandanı mahcubiyetten kendi cibinliğini göndermek gibi bir nezakette bulundu. Derken Muhibb al-Dın al-Khatib namındaki bir serseri *Kiblah Gazetesi* müdür ve muharrir olacak herif yanıma, odama girdi ve benimle görüştükten sonra mültefitane sözlerle:

"-Merak etmeyiniz efendim, İnşallah yakında selametle memleketinize gidersiniz", dedikten sonra defolup gitti. Ve gider gitmez cibiliyetini gösterdi ve yahut gösterildi. Çünkü ertesi günkü *Kiblah Gazetesi* şu makaleyi yazmıştı:*

24 Kânun-u Sani 1332

16 Şubat 1917

23 Rebi'al-Sâni 1335

....görüyorsunuz ya hezeyanı! Elinde esir olduğum bir hükümetin mudisi, bir hakkın güya mücahidi! İlk kurduğu hükümetle daha bidayet günlerinde gösterdiği şu adalete, şu nezakete bakınız. Haydi Muhiddin Hatip şu cümleleri buldu kustu. O hükümet sansürü neden buna müsaade verdi. Bunlara cevap bile

*Makalenin metni Eşref Bey'in defterinde yok. Fakat Ek. IX'de bu zat ve yazı hakkında bilgiler var .

vermeğe tenezzül etmedim.

Yalnız şimdi söylüyorum. Bu yazdıklarını bunlarda her kim isbat ederse bütün dünya şahit olsun. Dünyadaki mevcut kaffe-i emvalini kendisine bahşediyorum. Yalnız doğruya yakın bir şey söylüyor:

"Enver'in ve Cemal'in kuludur", diyor. Bunu biraz hakikate yakın söylüyor. Çünkü hükümet namına bunlardan alacağım emri memleketin saadet ve selameti namına olduğu için bilatereddüt ifa edenlerden bulunduğumu söylüyorum. Bunu böyle diyeceğine "Enver bunların göz bebeği" deseydi, dünyada en doğru bir şey söylemiş olacaktı. Çünkü bu sözü ben ilk kanlara boyandığım zamanlarda Emir Abdullah'a da bildirmiş ve o da nezaket dairesinde ve merdane bir surette mukabelede bulunmuştu. Fakat o mertliğin burada kahbeliğini görüyordum. Hakkı söylüyorum. Ben olan ve biteni aynen yazıyorum. Hatta muhakeme bile yürütmüyorum. Bunun muhakemesini kari'ine bırakıyorum. Kışlaya geldiğimizden bir gün sonra idi ki bir heyet-i mahsusa yanımıza gelmişti. Bunların başında Şam'dan firari oldukça ilimiyle de maruf imiş, ismi(boş kalmış) idi. İşte bunlar yanıma geldiler. Bu heyetin yanında beraberlerinde getirdikleri iki küçük çocuk da bulunuyordu. Bu heyet hakikaten nazikâne ve terbiye dairesinde bunlar yanıma girdiler. Tabii aynı mukabelede bulundum. Buyurunuz diye yere serilmiş olan bu abaların üzerine oturttum. Sağ ve sollarına bakarak bir müddet tereddütten sonra oturdular. Ve bağdaş kurdular. Hatta bir ikisi de ayakta kaldı. Bu çocukların biri on, diğeri oniki yaşlarında idi. Bunlar Arabi elbiselerini giymişler ve hayretle gözlerini bana dikmişler. Mukaddem bunların dolan kulakları hasebiyle hayvanat bahçesine gelen seyircilerin baktıkları gibi bana mütehayyirane bir vaziyette bakıyorlardı. Tabii onlar benim, ben onların evza ve harekâtlarını tedkik ediyordum. İçlerinden biri yanımda bulunan Yüzbaşı İzzet Efendi'ye hitaben:

"-Siz Halepli ve Arapsınız", deyince bu mert çocuk:

"-Halep'liyim ve Türküm", cevabını verdi.

"-Nasıl oluyor da, Halepli ve aynı zamanda Türk oluyorsu-

nuz", deyince, İzzet Efendi:

"-Halep'in kısım-ı azamı Türktür. Ve bahusus benim pederim memurdur. O münasebetle ben Halepli ve Türküm", diye, bu gizli emelin kasdını reddeyliyordu. Ben çabuk sözü karıştırarak mevzuu değiştirdim. Onlar da nezaketsizlik göstermediler. Hakikaten kibarca geldikleri gibi kibarca gittiler.

Bunların akabinde Şerif'in Fehim Paşa'sıdır tabiriyle Hidayet tarafından bana tanıttırılan Şeyh Mahmud'un biraderi (boş kalmış) namındaki adam geldi ve içeriye girdi. Bunu da yere çöktürdüm. "Ben celâletülmalikten geliyorum". Nagamatıyla başladı. Henüz yeni alıştığı bu ismi arasıra tahsife mecbur olarak (Seyyidna) ve (Şerif) tabirlerini ara sıra ağzından kaçırıyordu. Yarın bize bir terzinin geleceğini ve bize elbise için ölçü aldığını ve yorgancıların gelip odamızı tefriş edeceğini ve her ne güna arzularımız varsa ifa olunacağını tebşir ediyordu. Tabii şu insanca olan teklife karşı teşekküratımı bildirdim. Seyyidna ile tahriren muhabere etmek imkânı olup olmadığını istizam eylediğimde:

"Celâletülmalik namıyla yazacağınız bilcümle muhaberât uslüba muvafık olmak şartıyla takdim olunabilir" dedi.

Cevaben "Hay hay sen adresini ve lakaplarını söyle, ben yazayım" dedim. Şimdi biz bundan talimat-ı mahsusa alıyorduk ve görüyordum ki Fehim Paşa namıyla maruf olan Şeyh Mahmud'un büyüğü bulunan bu adamın biraz mevkice daha eksik olduğunu görünce Hidayet'in: Fehim Paşa teşbih ettiği bir adamın ağabeyine ne ünvan vereceğini bilemiyordum. Bunların her ikisi de Mekke delili, tafsilâtı hacet yok...İşte zaman bunların birini Fehim diğerini Mühim yapmış imiş. Hakikaten (boş bırakılmış) uncu günü idi. Yorgancılar geldi, terziler ölçü aldı, başındaki imamesiyle ayağındaki çorapsız medesi [sandalet] ile sırtındaki entarisi ile daha kıçına bir elbise uydurarnamiş olan Hintli bir terzi, bizim arzumuz gibi değil, kendi bilgi ve arzusuyla yapıp getireceği elbiseye daha ölçü alınırken ben kestiriyordum. Fotin ve saire ne lâzımsa ifa olundu. Ve her günde üst üste Emirimiz tarafından hatırımız istifsar olunuyor. Ve teselliâmiz sözlerle tatyip-i hatıra çalışıyordu.

Mukaddem gördüğüm ilk ikramları sonra rezaletler, onu da ikramlar takip ettikten sonra iş tekrar rezaletin rezaletine dökülmüş ve bu defa da yine muamele-i ikramiyeye tahvil olunmuştu. Ben bunları gördükçe kati bir yolu kestiremiyor ve her an bir hakaret ve rezaletin vukua geleceğine hükmediyordum. Ve şu düşüncelerimden mütehassıl teessürâtı birkaç gün evvel limon kabuklarına tutulup hakaretle teşhir olunan ve elyevm kışlamızda bulunan Kaymakam Ali Bey'le görüşerek biraz izale edebiliyor ve hamdolsun bundan uzak bulunduğumdan dolayı kendi kendime teselli oluyordum.

Beytüllah el-Mubarek'te

27 Kânun-u Sani 1332

Geldiğimiz haftanın ilk perşembe günü idi. Kışla Kumandanı Qaysuni Efendi yanıma gelerek Cenabülmalikin selamını badültebliğ yarınki cuma günü Beytüllah'daki mahfel-i mulukanede Ali Bey ile birlikte kabul olunacağımız bildirildi.

Ertesi sabah idi. Terzinin bize yetiştirdiği elbiseleri giyerek ve tuvaletlerimizi yaparak, apdestimizi alarak kışla kapısına gelen esterlerimize bindik. Yanımızda bu sefer süngülü muhafız bulunmayıp Jirwal Kışlası'ndan kalkarak Beytüllah'a doğru salat-ı cumayı araya ve mahfel-i şerife gidiyorduk. Güzergâha binlerce halk toplanmış bizi seyrediyorlardı.

Bir çeyrek sonra idi ki Beytüllah'ın Hamidiye Kışlası Caddesi'ne nazır olan kütüphaneye girdik. Bu kütüphanenin kapısı caddeye ve pencereleri de Beytüllah'ın avlusu içerisine bakıyordu. Burada bir müddet ikamet ve istirahat ettik. Bu esnada önümden geçmekte olan kefiye ve agallı ve Arap kıyafetinde bulunan birini gördüm. Ve dikkat ettim. Bu adam mektepte ve hatta sınıf-ı mahsusta bile bizimle beraber büyümüş olan Şamlı Muhtar idi ki bu çocuk Kuleli mektebinden çıkarak mektep-i hukuka devam edip müdde-i umumi olmuş ve Amara'da müdde-i umumi iken esarete düşmüş ve oradan da Araplık propogandasıyla esir bulunduğu Hindistan kampından alınmış ya buraya götürülmüş ve yahut gelmişti. "Muhtar!" sedasıyla bunu yanıma çağırdığım vakit gayr-ı ihtiyari

ve emsali mesili müterediddit ve fakat yine aramızda bulunmuş terbiyemizi almasından mütehassıl bir his ile bizden denecek derecede mütehassıs olduğundan yanıma gelip oturdu. Ve bir müddet konuşabildi. Ve bu suretle ne vecihle buralara geldiğini de izah eyledi. Daha bizim gibi o kütüphaneye gelenlerin adeti daima ziyadeleşiyor idi. Yani burası bir nevi mabeyn takımının mahfeli idi.

Hicaz Kralı Olan Şerif-i Mekkenin Huzurunda

Namaz vakti geldi. Hicaz'da krallığını ilân eden bu yeni hükümdar, mahfel-i mülükânesine bizi kabule irade buyurmuşlar gelen bir emir üzerine kırk elli hatveden ibaret olan bir ufak yolu kat eyledikten sonra ikinci bir bina önüne vardık. Kapısı önündeki altınlı, gümüşlü hademe ve köleler önünden geçtik ve içeriye girdik. Huzura çıktık. Ali Bey, bu yeni kralın elini öptü ve ben de muamele-i taziyemi ifa eyledim. Baştaki seccade üzerinde kendisi oturuyor. Onun yanında Şeyhülislâmı bulunuyor ve onların yanında da bir iki veziri ahz-ı mevki eyleyerek oturuyordu. Ondan sonra benim ve benden sonra da Kaymakam Ali Bey oturmaklığımız için bizzat Şerif tarafından yer gösterildi ve bu tertiple hususi dairesinin içinde ve bir saf üzerine namaz kılacak idik. Arası çok geçmemişti ki imam hutbeye çıktı. Ben hutbe esnasında bizim padişahımızın ismi zikredilip edilmeyeceğine çok dikkat ediyordum. Lâkin gürültüden ve mesafenin baidiyetinden ve bizim ise bir daire içinde kapalı bulunuşumuzdan layıkıyle işitilemiyordu. Fakat bilâhire İzzet ve Ethem Efendilerden aldığım malumata göre hutbede hem bizim padişahımıza, hem de kendisine dua olunmuş.

Namazları kıldık. Hele dua olunurken Ali Bey'in öyle bir iştahlı ibadeti vardı ki tarif edemem. Bu hevesli duayı bicunudülcelâle yakayı kurtarmak için mi yapıyor, yoksa Şerif'e karşı huluskârlık mı gösteriyordu? Ali Bey her hususta haklı idi. Çünkü bu memlekete öyle bir hakaretle getirilmiş ve öyle bir rezaletle olunmuştu ki ne kadar tatyib-i hatırına çalışırsa kabil değil, bunu unutamazdı.

Namaz bitti. Cemaat dağılmaya başladı. Bütün huzzar çekildi.

Zaten bunların çekilmesine de Şerif işaretle emretmişti. Ali Bey'i yanına çağırıp bizzat eliyle okşadı ve tatyib-i hatırına çalıştı ve sonra yanına koydurmuş olduğu bir iskemleyi ira'e ederek gayet mülayimetle "Oturunuz Efendim" beni oturttu ve:

"-Siz benim evlatlarımızsınız. Biz sebep olanlarla harp ediyoruz. Hak ve hakikati anlatmak ve bunu tefrik etmek şimdi mümkün olmayacak. Ancak bu meseleyi mahkeme-i kübrâ hal edecektir", diyor ve lâkin bu sözleri söylerken katiyen yüzüme bakmayarak yere bakıyor. Ve pek nadiren göz ucuyla ve bir vaziyet-i tarassudiye takınarak ifham-ı meram eylediyordu. Ben hiç cevap vermiyordum. Ali Bey'in verdiği cevaplar ise "Allah ömürler versin biz memuruz, biz vazife tanırız, bu gibi şeyleri tahkik ve tedkika salahiyettar değiliz efendim. Allah ümmet-i İslâmiye arasındaki her türlü nifak ve şikak ile mesa'ibi kaldırsın" dan ibaret idi.

Şerif, sonra kışla kumandanı ve bizim mihmandarımız Mahmut Qaysuni Efendiye hitaben (Arapça):

"-Mahmut Efendi oğlum, misafirlerimize dikkat ediniz. Sen nasıl evladımsan onlar da benim birer evladımdır", dedi. Mahmut Efendi de cevaben:

"-Allah ömrünüzü tavil buyursun efendimiz. Haklarında hürmette kusur göstermemeğe gayret eyliyorum", dediği vakitte ben:

"-Mahmut Efendi'nin nezaketine karşı müteşekkiriz", dedim. Bunun üzerine Hicaz Kralı:

"-Tavaf etmek istermisiniz efendim?"

Sualinde bulununca Ali Bey:

"-İnşallah Efendim", dedi. Lâkin Hicaz Kralı:

"-Esnayı tavafda belki bazı münasebetsiz adamlarla çocukların size karşı terbiyesizlikleri vaki olur. Ben ise bunu istemem. İnşallah bir akşam ezanından sonra ve münasip bir zamanda tavafı yaparsınız", diyerek tavafada müsaade gösterdiler.

Avdet

Artık avdetimize müsaade verildiğinden kalktık. Yine merasim-i tazimiye ifasından sonra dışarı çıktık. Ve esterlerimize binerek kışlamıza döndük. Yüzbaşı İzzet ve Mülâzım Ethem Efendi ile Ali Bey'in maiyetinde bulunan zabit vekili Silivrili Sa'im efendilerin ba'd el Salât çarşıda gezmelerine müsaade verdiklerinden onlar çarşıya gitmiş. Biz Ali Beyle birlikte kışlaya.

Ertesi günü Şamlı Muhtar (ki tercüme-i hali yukarıda zikredilen ve Cezayirli Emir Abdülkadir'in taallukatından bulunan sınıf arkadaşımdır) beni kışlaya ziyarete geldi. Bana "Suret-i mahsusada Seyyidna'nın müsaadesiyle geldim" dedi, ben de ziyaret teşebbüsünden dolayı kendisine teşekkür ettim.

Bunun üzerine Muhtar bana:

"-Eşref Bey Mekke'ye geldiğiniz günü siz çok korkmuştunuz. Bunu Şamlı zabitan söylediler. Neden çekindiniz, size burada bir şey yapmazlar", deyince:

"-Acaba bu korku kelimesini neye kasden söylüyorsunuz. Benim dünyada en ziyade korktuğum şey varsa o da hakarettir. Ondan korkmadıkça tabii neden korkacağım. Memleketim namına top ve tüfenkten korkmadığımı, değil yüzlerce, bu defa size de gösterdim. Hakaret meselesine gelince Ali Bey'e yapılan hakareti görmekten çekinmek kadar dünyada tabii bir şey olamaz. Buraya İngiliz eliyle getirildiğim için hayatımın hiç bir güna tehlikede olmadığını ve olamayacağını bilirdim. Farz-ı muhal olarak hayatıma suikast edilseydi bile umurumda değildi. Çünkü Hayber'de ölmek ile şehirde ölmek arasında hiç bir farkın mevcut olmadığı malumdur. Lâkin burada göreceğim mürettep hakarete karşı verilecek cevabında: "Efendim ukala ile çoluk ve çocuk tarafından yapılmış ve onlarda tertip edilmiştir" gibi boş sözler olacağıda şüpheden varestedir.

"-Muhtar! sen beni herkesden iyi tanırsın her şeyi unuturum, yalnız dünyada iyilik ve hakareti unutmam. Burada beni dolaştırmağa sebeb olanlara lanet ediyorum. Eğer bunu bana Şerif yaptıysa sözüm ona kadar gidiyor. İşte elinizdeyim", dedim. Bunun üzerine Muhtar:

"-Eşref Bey rica ederim. Müteessir olma", diyor ve bunu da tabii samimi istiyordu. Çocuk beni ba'd el-ziyare gitti.

Ertesi günü idi ki, kışla önünde talim yapan askerlerin bulunduğu yere doğru mavi şalvarlı, cepkeni, başındaki sarığı ve Tunus fesiyle birisinin gelmekte olduğunu gördüm. Bunun kim olduğunu sorduğumda Fransa Hükümeti tarafından Şerife krallığına tebliğ veya tebrike gelen heyet-i Müslümanın azasından olup yüzbaşı rütbesine haiz olan ak pak sakallı bu adamın ismi Kaptan Sa'at'imiş. Tavr ve hareketini görür görmez ya bunun bir aşiret arasındaki nüfuzu ve yahut jandarma neferliğinden başlayarak Fransızlara etmiş olduğu sadıkâne hizmetin mükafatı olarak bu yaşta yüzbaşı rütbesini kapabilmiş olduğunu anladım. Altındaki yağız atı oynatarak gelen bu ihtiyar bu meydanlıkta durdu. Ve onu müteakiben de Şerif Hüseyin cemaatıyla geldi.

Şerif Hüseyin'in İade-i Ziyareti

28 Kânun-u Sani 1332

Ve civardan inerek bir bölük kuvvetinde bulunan askerlerin hiç birini kaçırmamak şartıyla cümlesinin arkalarını sıvamak suretiyle onları devir ve teftiş eyledi. Şerif'in gerek gelişinde ve gerekse gidişinde verilen askeri kumandalar Arapça'ya tebdil olunduğu cihetle ihbar ve icra kumandalarına has olan usulu beceremediklerinden mütevellit zuhur gelen sedalar askerliğe ait kumandalardan pek uzak bulunuyordu. Bunu müteakip musıka bir iki marş savurdu ve müteakibinde bir resmi geçit icra olundu. Tabii biz kışlada olmak hasebiyle bu merasimi herkesten iyi görebiliyorduk. Zaten görmemekliğimizde matlup idi.

Bu merasimi de hitame erdirdikten sonra Şerif Hüsey'in kışlaya girerek kumandanlık dairesine oturdu. Ve yanında bu Cezayirli Yüzbaşı Sa'at' ten başka daha iki kişi vardı ki giydikleri askeri elbiseleri üzerlerinden dökülüyor. Ve bu etvar ve şu kıyafetle bunların askerlikle katiyen alâkaları olmadığını bana ifham ediyorlar. Hele kılıç tutuşları bizim İstanbul mahalle bekçilerinin sopa tutuşlarından zerre kadar farkı yoktu. Bu esnada nezdime gönderilen bir

memur-u mahsusun vuku bulan daveti üzerine odamdan ayrıldım. Ve beni Yüzbaşı İzzet ve Mülâzım Ethem Efendiler takip ediyorlardı. Bu suretle Şerif Hüseyin'in nezdine girdik. Ve girdiğimiz vakit Ali Bey'in daha evvel oraya çağrılığını mevcudiyetinden anladık. Bu sefer beni okşadı. Ve bir eliyle elimden tutarak ve diğer eliyle de omuzumu okşayarak:

"-Siz benim esirim değil, aziz evlatlarımızsınız".

"-Dünya halidir. Müteessir olmayınız, sizi müteessir görmek istemem", dedi. Ve Kaptan Sa'at'a dönerek:

"-Bunlar benim aziz misafirlerim ve evlatlarımdır!" Mukabelesiyle tatyib-i hatır eyledi. Mahmut Efendiye de şu sözleri söyledi:

"-Mahmut Efendi evladım. Taif meyvaları hoştur. Beyleri meyvesiz bırakma!"

Bu da bir diğer nevi ikram idi. Bir çeyrek kadar bulunduktan sonra müsaade istedim ve tekrar iltifat ederek, bizde bila kusur mukabele-i ihtiramı ifa eyleyerek yerlerimize çekildik.

Yine Jırwal Kışlasında

Bu mahbusiyet esnasında bir gün bir onbaşı yanıma geldi. Kendisi Mısırlı idi. Askerlik namusu üzerine söz vererek beni kaçıracağını vad etti. Hatta bu sefer ben de kaçmağa niyetlenmiş idim. Çünkü Emir Abdullah'ın bana karşı gösterdiği erkeklik, insaniyet ve itimadın burada ben aksini görüyordum. Bu sebepten şu hareketimde bir hak görüyordum. Ve kaçmak dahi kolaydı, çünkü bu onbaşının tarifi vecihle kışlanın nihayetindeki ayak yolları istikametine çekilip gitmek bence mümkün idi. Ve ben bu yolları pek iyi biliyordum. Fakat bir defa kendimi tarttım, ahval-ı sıhhıyemin iki saatten fazla yol yürümeğe müsaade göstermeyeceğini anladım. Halbuki Medine'ye kadar oniki konak yürümek icap ediyordu. Bu cihetle şu teklifi sağlam görmeyerek vaz geçtim. Bu günlerimin yine bizimle münasebetsizliğini yukarıda zikrettiğim Mısırlı Yüzbaşı Fuat Efendi: Karşısına 8-9 yaşında bir çocuk almış. Bu masum asker kıyafetine sokulmuş ve ona Arapça olarak ve bize işittirerek şu

suali soruyordu:

"Çocuğum dünyada en birinci düşmanın kimdir?" Biçare çocuk ise bir asker vaziyetini alarak "al-'adu al-akbar ummat- tagiya al- bagıye al-atrak," en büyük düşman....." diyerek dünyada en büyük düşmanın Türk olduğunu söyletmek suretiyle Fuad Efendi bize karşı son cibilliyetsizliğini izhar eyliyordu. İşte ilk Arap hükümetinin meddahlarından biri olan Yüzbaşı Fuad'ın dalkavukluğuna bakınız. Bu efendinin bize karşı yapmadığı münasebetsizlik kalmadığı gibi arada sırada dahi kendisine karşı gösterdiğim muamele-i şedideye rağmen yine yanıma gelir, bana hizmete çalışır ve bazen de saatlerce yanımda oturarak beni tesliyeye gayret ederdi. Şu çöplüce bülbülünün bana gösterdiği ikram ve, ara sıra gösterdiği münasebetsizliklerle hakaret ne? Bilmem ki bunları bilerek mi yapıyor yoksa bilmeyerek mi bir türlü takdir edemiyordum. Mahmut Basim Efendi'ye gelince bu adam hakikaten çok kibar, çok terbiyeli idi. Hatta mecruh düştüğüm andan nihayete kadar zerre kadar terbiye-i zatiye ve askeriyesinde kusur göstermemişti. Ve hatta bütün gördüğümüz hakaretlerden dolayı kendisinin pek müteessir olduğunu daima evza ve harekâtıyla bize anlatıyordu.

Bu kışlada onbeş gün kaldık. Bu müddet esnasında gördüğüm rezaletlerin en büyüğü üryan denecek bir halde ve kanlar içinde memleket içinde dolaşarak ve harem daireleri önünde geçirilerek galiplerin kürsüler üzerinde kurun-ı ula kâri nazarları altında kat'-ı merahil edilerek getirildiğim keyfiyeti idi ki bunu hiç bir dakika unutamıyordum ve unutamayacağım.

Mekke'ye girdiğim zaman ilk defa karşıma çıkan bina şu kışla idi ki dönüp dolaşarak yine buraya getirilmiş idim. Kışlaya dahil olur olmaz etrafımı saran bir sürü milliyetçilerin menhus çehrelerini temaşa etmekte ve soğuk lakırdılarını işitmek suretiyle hasıl olan nefretle karışık yeisden ma'da bidayette çıplak ve asfaltlı bir odaya atılarak abamın üstünde geçirdiğim hayat ile hele o gecesi sivrisineklerin hücumu cihetinden çektiğimiz azapda kayda şayan kederlerdendir. Bu muameleyi tetkik edecek olursak katiyen bana layık değildi. Çünkü ben memleket ve hükümetim namına aldığım bir

emri ifa için yola çıkmış bir avuç refikamla onbeş bin kişi ile ercesine dövüşmüş ve namusumla esir düşmüş bir asker idim. Bu hal bir şerefli hasma değil, hasmın seyyi'sine bile reva görülmezdi. Jırwal Kışlası'ndaki temas ettiğim arkadaşlardan yani muhafazama memur olan ve hal ve mevki icabatı olarak görüşmeğe mecbur kaldığım adamlardan Yüzbaşı Fuat Efendi'nin gevezelikleriyle münasebetsizliklerini yukarıda zikrettim. Kışla kumandanı Mahmut Qaysuni Efendi ile Yüzbaşı Mahmut Basım Efendi'lerin muamele-i insaniyetkârıyle cidden şayan-ı teşekkür idi.

Milletçilere gelince: Zaten kendi memleketlerine hiyanet etmiş olan bu adamlara karşı laf söylemek ve harekâtlarını tenkit veya için yazı yazmak zaittir. Dünyanın hiç bir hükümeti yoktur ki bu misillilere karşı izhar-ı nefret etmesin. Zaten bunlar ahlak-ı zatiyeden mahrum kimselerdir. Bunu isbat etmek için şu misali yazacağım: Bir gün Hidayet Efendi'ye arkadaşlarının yanında dedim ki:

"-Bu topçu Yüzbaşısı Amir Efendi İstanbullu olacak. Araplık ile münasebeti yoktur. Nasıl oluyor da Şerif'e iltica ediyor?"

"-Efendim İstanbul'dan gelirken bir tavsiye getirdi. Şerif'in bendesidir. Onun hanımı Şerif'in konağına girip çıkar kendisi de iyi adamdır", dedi. Cevaben:

"-Pekiyi, amma iyilik ile mertlik ile şu efendinin harekâtı arasında bir münasebet görmüyorum". Deyince:

"-Yok efendim, esir düştükten sonra iltica etti", dedi.

"-Fakat bu kendisi için bir mazeret teşkil edemez", dedim. Cevaben:

"-Efendim, biz de hep pişman olduk ya ne yapalım, oldu birşey", diye basit bir ihtizardan sonra:

"-Mamafih Amir Efendi çok erkek ve kabadayı bir adamdır", dedi. Ben ise:

"-Erkekliği kabadayılığı neresindedir?", sualini sorunca:

"-Aman efendim çok hovardadır. Mekke'de yapmadığı kibar çocuk kalmadı. Bütün oğlanlar nikahından geçti".

Der demez aklım karıştı. Çünkü o zaman kendi kendimi top-

ladım ve "Ben nasıl adamlara hitapta bulunuyorum" dedim. Ve bu sersem ahlaksız adamla bu kadarcık konuştuğuma da müteessir oldum. Lâkin hala bu herif:

"-Bilmezsin efendim. Çok hovarda keratadır. Mamafih iyi adamdır. Ha sizi de çok sevmiş".

İşte düşünmeli bir takım masumları baştan çıkarmakla kesb-i iştihar etmiş. Bir takım adamlarla bu gibi sıfat-ı mekruhayı takdir ederek eshabını sena edecek kadar bir kuvvé-i müfekkireye malik olabilmiş ve bir ahlak-i zaifenin altında ezilip kalmış olan bu gibi milliyetçilerin bu yeni hükümeti yapacakları hizmetten ne beklenebilir. Ordumuzun, hükümetimizin, milletimizin bu gibi adamdan kurtulduklarına kalbi sevindim. Ve aynı zamanda da İslâm ve bâhusus Amir'in bir Türk olması münasebetiyle de kalben mahzun oldum.

İşte ben bunların şu harekâtlarını yazıyorum. Şayet bu adamlar bunların birisine hayır derlerse o zaman analarının kucağından ayrıldıkları saatten itibaren bu ana değin geçirdikleri sergüzeşt mesaibi birer birer tadate mecbur olurum. Ve zaten buna muktedirim. Bunlardan katiyen çekinmem. Çünkü ben memleketi tanırım. İzmir'i tanıdığım kadar Bağdad'ı bilir. Bağdat'ın ahvaline aşina olduğum derecede Irak'ı tanır, Irak'ın bütün inceliklerine vakıf olduğum kadar da Hicaz'ı pek iyi tanır, Suriye'nin ahval-i arazisiyle insanların halet-i ruhiyelerini ne derece mükemmel bilirsem Haleb'i de o nisbette ve Kürdistan ile Anadolu'yu da baştan başa olmak üzere yekdiğerinden ayırt edilemiyecek derecede çok güzel tanırım. Hasıl-ı kelam bitamamiha bu memleketleri bilen ve bildiğim kadar kendisini de bildiren birisi varsa o da ben oluyorum. Hayır! desinler. Hazır olan (etiketleri) alınlarına yapıştırayım. İşte o günü vermiş olduğum hüküm bugün tamamen çıktı. Çünkü Şerif hükümetini tensik, Şerif hükümetini takviye etmek maksadıyla ordu ve hükümetlerine karşı ihanet ederek iltica etmiş olanların hemen hepsinin pek az zamanda orada dahi foyaları meydana çıkarak bir kısmı elyevm sürünüyor, diğer kısmı kovulmuş İngiltere'nin üsera kamplarında bulunuyorlar. Ne ise biz yine sadede gelelim:

Kışlada bulunduğum eyyam zarfında şayan-ı kayt bir şey daha vaki olmuştu: Ben, Yüzbaşı İzzet ve Mülâzım Ethem Efendiler düştüğümüz felaketi ailelerimize bildirmek üzere birer mektup yazmak için müsaade istemiş idik, verildi. Ben şu mealde bir mektup yazdım "Aileme-Bir vazife-i mukaddese ile ceziretilarabın içerlerinden geçmekte iken hasım kuvvetlerine tesadüf ettim. Burada ettiğimiz sürekli bir muharebeden sonra mecruhen hasım eline düştüm. Şimdi Mekke'de bulunuyorum. Yakında Mısır'dan size sıhhatimi bildiririm". Ve "Oğluma" (Boş bırakılmış)

Yüzbaşı İzzet Efendi de validesine şu mealde bir mektup yazmıştı "Valideciğim, mecruhen esir düştüm. Şimdi İngilizlerin elindeyim. Beni merak etme, inşallah yakında Mısır'dan mufassal mektup gönderirim. Ellerinden öper ve hayır duanı isterim".

Bu mektupları biz kışla kumandanı Mahmut Qaysuni Efendi'ye postaya verilmek üzere verdik. Emir-i Mekke ve Hicaz Kralı olan zata sansür edilmek üzere verilmiş, bizzat okumuş. Benimki ni muvafık bulmuş fakat İzzet Efendi'nin yazdığı "İngiliz elindeyim" tabirine karşı müteessir olarak ve gazaba gelerek hakkında bir muamele-i şedidede bulunmak istediğini nim resmi bir ağızla bize yetiştirdiler ve İzzet'in Mekke'de bıraktırılarak Arap olduğu halde Arapların memleketine imtisal olmayışından dolayı kendisine ağır bir muamele yapılacağını da ilâve eylediler. Çocuk bir az müteessir oldu. Ben ise ona: "Hiç korkma şimdi ben emirin gönlünü yaparım" dedim, ve derhal emir hazretlerine yazdığım bir mektupta: "Yüzbaşı İzzet Efendi'nin validesine yazmış olduğu bir mektup zat-ı mülükânelerinin teessürünü mucip olduğunu işittik ve bu teessürata karşı biz de müteessir olduk. Mümaileyhin maksadı bundan bir kaç gün sonra Mısır'a gideceğinden, validesine, İngiliz hükümeti nezdinde bulunduğunu anlatmaktır ki, bu surette bademe gönderilecek mektupların oraya gönderilmesini bildirmektir. Bunda bir suikast yoktur. Biz vazife adamlarıyız. Şahs-ı mülükânelerine karşı ihtiramat ve ubudiyetimiz ber kemaldir", der demez, iltifat-ı mülükâneye mazhar olarak İzzet Efendi hakkında yapılması mutasavvur fikirlerini tebdil etti. Bize selamlar gönder-

di. "Onlar benim evlatlarımdır. Nasıl olur da biz İngilizlerin elinde eşiriz" derler diye teessüratını bir kere daha ilân eylemekle beraber izale-i teessür eylediğini de bildirdi. İzzet aff-ı mülükâneye mazhar oldu, yoksa kahraman Binbaşı Süleyman Bey gibi müddet-i mediде taş taşımağa mahkum edilecekti.

İşte Mekke'de bulunduğumuz müddet zarfında bize layık olmayan bazı münasebetsizlikler müstesna olmak üzere ikram gördük. Bunu saklamak hususunu erkekliğime yakıştıramıyorum. Lâkin Emir Abdullah yanında gördüğüm muamele ile burada gördüğüm muamele arasında dünyalar kadar fark vardır. Çünkü o zat hakkımda gayet merdane davranmıştı. İhtimaldir ki evvelce Emir Abdullah nezdine misafir suretiyle gitmiş olsaydım, ancak bu kadar belki de daha az hürmet görebilecektim. Fakat merdane dövüşen arkadaşların kadir ve kıymetini tanıyan bu adam erkeğe layık bir muamelede bulundu.

Mekke'den Cidde'ye Hareket

31 Kânun-u Sani 1332

Hareketimizden iki gün evvel idi. Mahmut Qaysuni Efendi yanıma gelerek "Seyyidna hazretleri size maaşınız olan şu kırk lirayı gönderdiler ve 25 lira Ali Bey'e, Yüzbaşı İzzet ve Mülâzım Ethem Efendilerle, Ali Bey'in maiyetinde zabit namzedi Sa'im Efendinin beherine onikişer lira" ve 3 kölemle İzzet Efendi namına da 20 lira ki cem'an yüz yirmibir lirayı üsera maaşımız namıyla ihsan buyurulduğunu ilâve etti.

Evet, soyulup çırılçıplak kalan şu zabitana elbise yaptırmak ve esaret maaşlarını göndermek bu bir insaniyetkârane vazifedir ki, bu unutulmayarak yapıldı, buna da teşekkür! Parayı getiren Mahmut Qaysuni Efendiye hitaben: Teşekküratta bulundum ve bizzat arkadaşlarım namına olan teşekküratımın Emir hazretlerine arzetmelerini rica ettim. Hele bu ikramlar bize yapıldıktan sonra o muhitte bulunan pestpayelerin huluskârlıkları gayrı bize karşı gizli değil aleniyete vurmuştu. Hareketimizden bir akşam evvelsi Emirden yine Şeyh Abdülvahhab Efendi ile Qaysuni Efendi geldiler.

Resm-i vedayı ifa ettiler. Ve aynı zamanda ertesi günü ikindi vakti hareket edeceğimizi de bildirdiler.

2 Şubat 1332

Hareket zamanımız geldi. Kışlanın önünde bir cem-i gafir mevcut olup rukubumuza tahsis kılınan esterler hazırlanmıştı. Bizzat Emir hazretleri tarafından memurlarla haznavileri ve teşyi' heyeti geldi. Bizi memleketin haricine kadar merasim-i mahsusa ile teşyi' ettiler. Bu teşyi merasimine milletçi İstanbullu Yüzbaşı Âmir ile Eczacı Hidayet Efendi ve sair kimselerde iştirak etmişlerdi.

Hareketimiz esnasında hüzn-aver bir hale tesadüf ettik. Hidayet 4-5 yaşındaki bir çocuğu ile Süreyya namındaki kızı bizim hareketimizi görür görmez babasına hitaben:

"-Baba biz daha gitmeyecek miyiz" diye ağlamaya başlamasın mı! Babası olacak herif "Yakında İnşallah gideceğiz yavrum" diye teselli ederken biçare masum:

"-Burada bizim ne işimiz var. Bütün zabitan gitti. Herkes gitti. Bunlar da gidiyor, biz burada mı kalacağız?" der demez babasından ziyade vatanperver olan şu çocuğun lakırdılarından gayrı ihtiyari gözlerinden yaşlar boşandı. Ve babası da ağladı.

Mekke'nin haricine vardığımızda rukubumuza tahsis edilen merkeplere aktarma ettik. Nısfilleyl'den beş saat sonra idi ki Bahreyn yol kahvelerine takarrup ediyorduk. Ansızın sağımızdan bir ateş yedik, ateş gelir gelmez Ali Bey ansızın merkepten kendini yere attı, bir kurşun İzzet'in merkebinin ayakları önüne vurdu. Esasen biz yoldan çıkarılmış ve yolun bozukluğu bahanesiyle dağ cihetine doğru sevk olunuyorduk. Zaten Ali Bey bu hareketten kuşkulanmış ve bana bir iki defa : "Eşref nereye gidiyoruz" demiş, bende "Kadere doğru gidiyoruz" cevabını vermiştim. Lâkin bu aralık kurşunların patlamasıyla zaten kuşkulu bulunan Ali Bey'in kuvve-i maneviyesi büsbütün kırılarak kendini aşağı atmasına mucip olmuştu. Hemen yanımızdaki deveciler "Biziz, biziz yabancı değiliz" deyince pusulardan çıkan bedeviler "Biz sizi yabancı zannettik" gibi nameler yaparak mürettiblerinin tertipleri kadar soğuk itizarlarıyla "'awâfi 'awâfi ma fiş hilâf" [affedin, affedin hilaf yok] fakartiyle

yolumuza koyulduk fakat hiç düşünmüyorlardı ki Ali Bey'e ettikleri rahatsızlık ne ile telafi edilecek?

Bahreyn Kahveleri'ne geldik. Orada yemek yedik ve istirahat ettik. Bu esnada arkamızdan iki kişi daha yetiştirilmişti ki bunlardan birisi eczacı ve İzmir'de Karşıyaka'da Kayserili (boş kalmış) nin mahdumu (boş kalmış) Efendi, diğeri yine eczacı Trabzonlu (boş kalmış) Efendi idiler

Yanlışlıklar Fazla Kaldı

Bunlar kendi ifadelerine göre ihtiyacata mebni Şerif tarafından cebren alakonulmuş dahi eşyaları urban tarafından yağma edilmiş. Şimdiye kadar onlar da mevkufumsu hastahaneden dışarı çıkmamak üzere bulunuyorlarmış. Bunlar aramıza girer girmez Türk olduklarını anladım. Fakat Yüzbaşı Âmir vari bir milletçi olup hafiyelikle aramıza girmiş olmasınlar diye şüpheye de düştüm. Pek açılmadım. Vakta ki yola düzüldük yürekleri yanan bu biçarelerin döktükleri dertlerle hele birisinin Karşıyakalı olduğunu anlayınca kendilerine lâzım gelen uhuvette kusur göstermedik. Hep birlikte Cidde'ye geldik.

Cidde'de

3 Şubat 1332

Cidde'de yine Şerif Muhsin'in evine indirildik. İki üç gün daha vapur beklemekliğimiz icap ettiğini bildirdiler. Bunun üzerine ben kendilerine "Rica ederim, bu evde oturmak istemem. Kışlada bir münasip yer varsa oraya bizi nakledinız ve orada hepimiz birlikte arkadaşçasına otururuz", dedim. Bir kaç saat sonra kışlaya nakloldu. Tabii biz bize ve yere serdiğimiz battaniyelerin üstünde ailemsi bir müveddetle birlikte olarak vapura intizaren istirahate koyulduk.

Mısır'a kadar bizi götürmeğe memur yine Yüzbaşı Fuat Efendi ile Mülâzım Basım Efendilerle bunlarda kışlada bizim odamızda ve bize tahsis kılınan dairede idiler. Ve yine biz bir Mısır kıta-i as-

keriyesi tarafından muhafaza olunuyorduk. İki gün sonra idi ki vapurumuz geldi. Cidde'de İngilizin memur-u askerisi bulunan Wilson Paşa'nın vekili olan Kolonel Watson tarafından Ali Bey'le beraber olarak istenildik. Mahmut Qaysuni Efendi ben ve Ali Bey birlikte olarak İngiliz Konsoloshanesindeki daire-i resmiyelerine gittik. Burada kan ağlatacak bir hal gördüm: İlk girdigimiz bir salon köşesinde Tercüman Hüseyin namında birinin yanında bir az oturduk. Bir müddet orada intizardan sonra Ali Bey çağrıldı. Ona soracaklarını sordular. Geldi sonra beni istediler. Bu salondan içeri küçük bir odaya girdim. Burada bir Mısırlı Miralay oturuyor. Önündeki gaz sandığı tahtalarından yapılmış çıplak bir masanın üzerine eski *Times* gazete parçaları sererek onlara çohalık vazifesini görüyordu.

Bu zat (boş bırakıl) Bey namındaki bir miralay idi. Bu odanın içinden geçildikten sonra İngiliz yazıcı nefer ve onbaşılardan mürekkep askerlere ait ve mefruşatca miralayınkine rahmet okutacak kadar muntazam bir oda ve masalar göze çarpıyordu. Bunlar muntazam yazı makineleriyle meşgul oluyorlardı. Bunlarında içinden geçtik. Bir binbaşının ikamet ettiği marketri ile tefriş olunmuş muhteşem bir salona girdik ve bu binbaşının tavassutuyla huzur-u âli cenab-ı kumandan-ı İngiliziye kabul buyrulduk. Yüzü kadar muamelesi soğuk, terbiyesi mefkut, askerlikten bi-behre, siyasetten pek uzak olduğu tavır ve hareketleriyle ifadelerinden anlaşılmış ve anlaşılacak olan bu heykelin karşısında o kürsüsünde oturmuş bir hal ben ise ayakta bulunarak bir müddet bekledim. İlk selamımın mukabelesi nezaketle olmayıp Tercüman Hüseyin Efendi vasıtasıyla ve Mahmut Qaysuni Efendinin yanında olarak:

"-Nereden geliyorsunuz?" Sualini irat etmek oldu.

Şimdiye kadar nereden geldiğimden bihaber olan veya olduğunu imâ eden bu kolonelin bir müddet yüzüne hayretle baktıktan sonra

"-Hayber tarafından geliyorum", dedim ve aynı zamanda da bu İngiliz memurunun beni oturtmayarak ayakta bırakması, bana karşı terbiyesizce muamelede bulunması yüzünden ben de askerce

ifası mukteza vaziyet-i ihtiramkâreyi bir tarafa atarak derhal sağ elimi ve sağ kalçamı masanın bir tarafına istinat ettirip elimi de masanın üstüne koyup ayağımı dahi diğer ayağımın üstüne çevirdim. Bu suretle cevap vermeğe başladığımı gören İngiliz şaşalıyarak:

"-Medine'de ne kadar asker vardır?" der demez (elimle yüzüne doğru işaret ederek ki bu hareket İngilizlerce hakaret telakki edildiğinde pek ayıptır ve gayet şedit ve soğuk bir suretle):

"-Siz nasıl askersiniz. Ben size esrar-ı askeriyeden bahsedecek kadar namussuzlardan değilim. Sen ne cüretle bunu bana soruyorsun?" dedim. Bunu işiten kolonel afallayarak sersem sersem yüzüme baktığı bir anda sağ gerimde bulunan Yüzbaşı Mahmut Qaysuni Efendi aleni olarak ve tercümanın yanında:

"-Abyad 'alaykum ya Eşref Bey (yüzün ak olsun Eşref Bey)" dedi.

Şimdi ben İngilizi unuttum. Gayrı ihtiyari bu sözü sarf eden Şerif'in adamı, Mısır yüzbaşısı olan bu askerin cüretine hayret etmeğe başladım. Vechinden şaşaladığı anlaşılan İngiliz yine istifini bozmayarak:

"-Bir şey istiyor musunuz", dedi. Cevaben:

"-Senden ne isteyeceğim", dedim.

"-Bir arzunuz yok mudur".

"-Yaralıyım, hastayım, tedaviye ihtiyacım var. Bir an evvel nereye göndereceksenız gönderiniz. Yaralarımı tedavi edeyim, banyomu yapayım", diyerek ve elimi sallayarak ilâve ettim:

"-Başka bir şey istemiyorum".

Ben yanına ihtiramkârane bir vaziyette girdiğim bu adamın kabalığı bana bu muameleleri yaptırmağa icbar ettirmişti.

Bunlar yazıcı neferlerden daha aşağı mertebede tutmakta oldukları Mısırlı miralayların sükûtundan, meskenetinden yüz bularak bu muameleyi herkese tatbika bir cüret gösteriyorlar. Ve bütün Türk zabitanını da bunlar gibi zannediyorlardı. Lâkin ben şeref-i millimin muhafazası için hiç bir şeyden korkmayarak bu babtaki misali her yerde onun makamına ve icap ederse onun taçlı ve tahtlı

malikine de göstermek benim vazife-i mukaddeselerimden en birincisi idi:

Gayrı bu sözleri benden alan İngiliz miralıyı:

"-Buyurunuz efendim".

Diyerek muhavereye hitam verdi. Ben de hiç selam vermeden soldan geri ederek ve topallayarak geldiğimiz daireleri ve biçare Mısır miralayının çıplak odasını geçerek Tercüman Hüseyin Efendi ile dışarı çıktık. Bu sırada Mahmut Qaysuni Efendi:

-Çok teşekkür ederim, Eşref Bey. Bu herife layık olan cevabı verdin, dedi, ve elimi tuttu. Ve makam-ı takdirde derce kaydetmeğe lüzum görmediğim bir takım sözleride ilâve etti. Tekrar kışlaya geldik.

Hardinge Nam İngiliz Kruvazöründe

5 Şubat 1332

Ertesi günü gümrük iskelesi önünde bize ihzar edilen bir İngiliz motoruyla Cidde'nin açığında bulunan Hardinge namındaki bir İngiliz muavin kruvazörüne getirildik. Vapura ayak atar atmaz gördüğü hakaretlere karşı bu ana değin sükutunu muhafaza eden Kaymakam Ali Bey: "Senin Şerif gibi....."diye ağzını açarak bir dert döktükten sonra "beni limon kabuğuna, taşa tutturarak sokak sokak dolaştırırsın ha! Senin....." diyerek sükutû olan Ali Bey derhal bülbül kesildi. Fakat Ali Bey'in İngiliz gemisine girdiğinden dolayı hasıl olan tesellisi pek az sürdü. Oturmakta olduğumuz kamarada ancak bir yemek yiyebilmiştik. Dışarıda bulunan ikinci kaptan ve Lamprey namını taşıyan dünyanın en nadan ve terbiyesiz bir İngilizi hariçten ve terbiyesizliğine karşı mukabele görerek kalben köpürmüş olan kolonelden aldığı bir emre göre olmalıdır ki, dışarıdan gelir gelmez salonda bizleri görünce hiddetlendi ve salonun perdesini yüzümüze doğru indirdi. Ve selam melam vermeden soldan geri dönen bu herifin ilk işi bir takım süngülü askerleri gurup gurup içeri getirmek oldu. Kaymakam Ali Bey'i yakaladıkları gibi sitleneye(?) Yüzbaşı İzzet ve Mülâzım Ethem ve

namzet Sâ'im Efendileri ise yine bu civarda bir yere ve beni de alıp gayet berbat bir mahalle attılar. Orada benim bir asabiyetim tuttu. Ağız ile harekât ve evza'ımla kendilerine karşı yapabileceğim muamele-i tahkiriyeyi yaptım. Ve akibet beni alıp geminin çanaklığına yakın bir mahalle çıkarıp koydular. Ve başıma dört süngülü diktiler ve orada da münferiden hapis eylediler. Kölelerimi istedim. Ayak teptim. Cinnet derecesindeki teessüratımı gören İngiliz zabitanı bir müddet sonra kölelerimi getirterek yanımdaki küçük bir kamaraya soktular. Lâkin onlarla konuşmak kabil olamıyordu.

O gün kalkmayan vapurumuzun içinde bu minval oturuyorduk. Makinesini kapan İngiliz yanıma, sağ ve soluma geçerek resim alıyorlar. Solumdan ilerime giden bir diğeri fotoğraf makinesini açıp kapatıyor. Vapur efradı münavele ile gelip beni seyrederek gidiyorlardı. Bunda bir iş vardı. Lâkin bir türlü anlamıyordum.

Lama Vapuru'nda
(Aktarma)

7 Şubat 1332

Hardinge muavin kruvazöründe bir gün kaldık ve bir gün yürüdük. İkinci günü Rabiğ'a geldik. Burada Lama namındaki bir vapura bütün arkadaşlarım ibtida nakloluldu. Hatta Ali Bey de bu nakledilenler meyanında idi ve mevki salonuna yerleştirilmişti. Ben ise yalnız kölelerimle beraber kalmıştım. Derken Arapça'yı gayet iyi bilen ve Mısır askeri üniformasını labis bulunan fesli bir İngiliz gayet lâübaliyane bir tarzda gülerek ve şaklabanlık ederek "Merhaba Eşref Bey" diye yanıma sokuldu. Ben bu fesliyi bir Mısırlı zannetmiştim.

"-Affedersiniz kimsiniz dedim", cevaben:

"-Ben İngilizim, Mısır ordusunda binbaşıyım", dedi ve:

"-Sizi ziyarete geldim. Senin malum olan şöhretine karşı müsaade aldım. Ziyaretim sırf şahsınıza karşıdır". Kelimelerini de ilâve etti. Ben bunun üzerine:

"-Bravo, siz memleketi için çalışıp çabalayanlar şöhret sahiplerine böyle hakiranemi muamele edersiniz", deyince lâubali binbaşı:

"-Elsukut billah ya sheyh, hawwuftak dunyâ sus billah ya şeyh dünyayı korkuttun" cevabını verdi. Gayet iyi Arapça bilen şu İngiliz binbaşı ilâveten dediki:

"-Senin raporunu okudum. Sen eskiden bir kere Medine'den kaleyi delip kaçmışsın, sen memleket valisinin oğlunu dağa kaldırmışsın, sen İbnülreşit ile birlikte senelerce gazve yapmışsın, sen hoca olmuşsun, sen bedevi olmuşsun, sen denizde dört milde yüzmeğe muktedir imişsin", deyince:

"-Bunların hepsi sahih olabilir fakat denizde dört mil yüzecek kadar şu kudret uskurunu bana kim taktı", dedim ve binbaşı cevaben:

"-İşte bunun içindir ki Kaptan Lambri' de almış olduğu emir üzerine sizi böyle muhafazaya mecbur kaldı", dedi.

Ben ise:

"-Muhafaza meselesi başka, muamele yine başkadır. Cidde'den buraya gelinceye kadar görmüş olduğum terbiyesizlikleri ben âlem-i bedeviyette görmedim. Dünyanın efendileri olduğunu sanan ve iddia eden İngilizlerden gördüğümüz şu muamele bizi intibaha davet ediyor. Bu kadarı olduktan sonra alt tarafı ne olursa olsun ehemmiyet vermem. Bu bana yapılmayacaktı", dedim. Bir "maleş" (zarar yok, boş ver) konduran bu binbaşı çekilip gitti.

Lama vapurunun hareketi zamanına yakın bir ana kadar ben *Hardinge* vapurunda bırakıldım. Sonra bir motor geldi. Bulunduğum mahalden alındım. Motorun burnuna dört süngülü arkasına da üç, yanı başıma da konulan iki süngülüden ma'adâ bir de elindeki revolveriyle beynime dikilen kabadayı bir İngilizin muhafazası altında vapura götürülüyordum. İşte şu hareketle İngiliz kudret ve satveti ilân edilmek isteniliyordu.

8 Şubat 1332

Lama vapuru Rabig'in önünde lengerendaz olup Süveyş'e

müteveccihan harekete müheyya bulunuyordu. Motorumuz vapurun yanına asılan merdivene rampa etti. Şimdi ben yukarı çıkıyor, içindeki asker ise iskele cihetine yüklenmiş beni seyrediyor ve zabitleri dahi elindeki fotoğraflarıyla müsaade almaksızın resim almak hırsızlığıyla meşgul oluyorlardı. En sonra yolumun önüne geçip fotoğraf makinesinin adesesini burnuma dayamak isteyen bir terbiyesizi elimle ve nazarımla ve iki kelimemle defedebildim. Lâkin bu vapurdakiler *Hardinge* vapurunda yapıldığı gibi bana nezaketsizce muamele yapmayarak doğruca beni dar bir kamaraya sevkettiler. Ve fakat kamaranın kapısını da kilitlemeği unutmadılar. Bu kamaranın tulu 3 ardı ise iki metre kadar idi. İçeride boğulmak derecesine geldim. Buraya gelinceye kadar Mahmut Basim Efendi'yi hiç bir yerde görmemiş idim. Gerek bu ve gerekse arkadaşları adeta vazifelerinden alınmış idiler.

Bu vapurda her ne sebebe mebni ise Mısır'a avdet eden Hicaz Hükümeti Harbiye Nazırı Mısırlı Aziz Bey (Aziz al Masrı Paşa) bulunmakta olduğundan Mahmut Basim Efendi Aziz Bey'e gidip rica ediyor. Aziz Bey de insancasına davranarak kaputanla gidip görüşüyor ve ona bana karşı yapılan muamelenin lâyık bir derecede olmadığını bildiriyor. Bunun üzerine diğer gemi kapudanları içinde centilmenliğini muhafaza eden bu geminin kapudanı derhal beni yukarıdaki kapudan odasına çağırttıp ve bana:

"-Eşref Bey lütfen bana bir tahriri parol veriniz. Sizi gemi de serbest bırakayım", dedi.

"-Ne üzerine parol istiyorsunuz?"

"-Bu gemide bulunduğun müddetçe geminin asayişine halel verecek hiç bir harekette bulunmayacağınıza ve bir maksada teşebbüs etmeyeceğinize ve böyle bir fikri dahi katiyen düşünmeyeceğinize dair". Cevaben:

"-Vallah fikre kimse hakim olamaz. Hatta ben de buna hakim olamam, olabilir ki arzu edilmeyen bir şey istemeyerek fikre bu hal benim elimde değildir fakat bunun fiiliyatına teşebbüs etmeyeceğime dair size teminat verebilirim başka türlü olamaz!"

Deyince, bir az muhakemeli olan bu adam derhal üzerine İngi-

lizce yazdığı bir kağıdı önüme itti. Bende aynen parolumun Türkçesini yazıp verdim. Bu muamele üzerine kamaramın önüne bir duvar gibi çekilen tente kaldırıldı. Kapalı olan kamara kapısı açıldı ve onbeş metre kadar kamaranın alt ve üst taraflarına ikişer süngülü konularak mütebaki kuvvetler kaldırıldı. Bu mıntıka dahilinde piyasa edebilecektim. Salonda icabında oturabileceğim dahi ilâve olundu ise de ben buna lüzum görmeyerek daima kamaramın önünde bulunan kanepede oturmakla iktifa ediyordum. Her gün birkaç saat Aziz Bey yanıma gelir ve beni teselli ederdi. Bununla daima eski hayatımızdan ordu arkadaşlığımızdan ve şimdiki ahvalden bahsederek vakit geçiriyor. Ve ben de aynı zamanda yanımda bulundurduğum tentürdiyot ile yaralarımı kendim tedavi eyledim.

Süveyş'te

9 şubat 1332

....saat sonra idi ki Süveyş'e geldik. Vapurumuz limana girdi ve durdu. Limanda bir buçuk saat kaldıktan sonra rıhtıma yanaştık. Ve derhal dışarıdan gelen bir İngiliz yüzbaşısına teslim edildik. Rıhtıma çıkarıldık. Geminin kapudanı suret-i mahsusada rıhtıma kadar inerek merasim-i teşyiyesini ifa eylemek nezaketinde bulundu. Gerek bu vapurda bulunduğumuz müddetçe ve gerekse hurucumuz esnasında bu kapudanın göstermiş olduğu insaniyet, nezaket, centilmenlik işte bir hükümet memuruna, ve bir geminin kapudanına lâyık bir muameledir. Şimdi Lamprey'nin yapmış olduğu vahşet diyeceğim muamele ile bu adamın gösterdiği nezaket arasında akıl ve fikir kabul etmez bir mesafe vardı. Birine benden lanet, diğerine teşekkür! Fakat bundan sonra görüyle(?) çektirdiki Lamprey gibi lanete müstahak olanlar bulunduğu gibi *Lama*'nın kapudanı gibi teşekküre lâyık insanlar da eksik değildir.

Muhafazamıza memur olan bu yüzbaşı bizi bir trene bindirdi. Bu tren pek az müddet yürüdü. Bu trenin pencereleri kapanmış, bütün vagonların koridorları ile kapılarını İngiliz askeri işgal etmiş olduğu gibi, bizzat oturduğum vagonun içine ve dizlerimin arasına

varıncaya kadar süngülü nöbetçiler dikilmişti. Şu manzarayı görüp de bunların zilletle yapılmış oldukları şu muameleye insanın aklı ermez.

Biraz sonra bir istasyona indirildik. Bu istasyonda dahi bir kıta-i askeriye süngü takmış bekliyordu. Biz trenden çıkar çıkmaz bizi ortalarına aldılar. Ben ve Ali Bey önde ve zabitan ise dizi ile arkamızdan ve diğer bir vagondan çıkardıkları birçok kömür amele leri de onların arkasında idiler. Ben yeknazarda bunları kömür amelesi zannettim. Lâkin muamelelerini görünce bunların kim olduklarını sordum. Meğer bu biçareler İzzet Efendi'nin beraberce esir düştüğü on askeriyle Hicaz'da hastahanede mecruhen kalıp da tedavi olunduktan sonra İngilizlere teslim edilip bizimle beraber vapura bindirilen ve fakat vapurun kömürlüğüne doldurulan ve dört beş günden beri orada bırakılan bu kömüre gark olmuş olanlar bizim biçare askerlerimiz imiş. İşte biz ümera ve zabitan ve asker hep beraber olarak bu süngülüler arasında sevk olunuyorduk. Lâkin nereye gönderiliyordum. Kimseye bir şey sorulmaz ki sorulsa bile cevap verilmez, şikayet et dinlenilmez. Ali Bey muttasıl süphanallah çekerek ve biz de kalbi feryadlarda bulunarak bu tertip üzere canımız çıkıncaya kadar birçok yolları kat'edip ve uzun bir kumluk araziyi geçtikten sonra yüz metre tulu ve 50 metre arzındaki bir mahalle konulduk (11 Şubat 1332). Yalnız bana mahsus olmak üzere bir çadır yapılarak beni o çadıra koydular. Ve etrafına hususi nöbetçiler diktiler. Etrafımızdaki tel örgüleri kifayet etmiyormuş gibi gerek benim ve gerekse Ali Bey ve sair zabitanın çadırları ön ve aralarına da nöbetçiler ikame edilip yekdiğerimizle görüşmek hususu da katiyen men edilmişti.

Lâkin bu emrin hükmü çok sürmedi, çünkü Ali Bey tarafından çok geçmeden bakkal kılıklı ve boynu kadar muamelesi kalın olan kamp zabiti ile efrada karşı yapılan ikramlar bunların cümlesini yumuşatmış ve vazifelerini unutturmuştu. İşte bunun neticesi olarak yekdiğerimizin çadırına gelip gitmemek ve konuşmamak hakkındaki memnu'iyyet ref' olunup yekdiğerimizi ziyarete başlamıştık. Biraz sonra kampımızın içine büyük bir çadır getirilip kuruldu. Bu

ne idi. Burada mı kalacak idik ne olacağız. Bizce meçhul idi. Sonra iş anlaşıldı. Meğer bu hastahane çadırı imiş. Arası çok geçmeden bir doktor geldi. Gerek benim ve gerekse İzzet ve Ethem Efendilere mecruh efradın yaralarını muâeyene etti. Azatlı kölelerimden Gharâm'ın yarası ağır olmak hasebiyle o biçare vapurdan çıkar çıkmaz hastahaneye götürülmüş ve bizimle beraber getirilmemişti. Doğrusu burada yaralarımıza pek güzel bakılmıştı. İkinci günü idi. Yüzbaşı İzzet Efendinin yarasının kapanmak istidadı göstermemesinden dolayı onu da alıp hastahaneye götürdüler. Dahilde kalan merminin mahalli keşf olunmasıyla berayı ameliyat mümaileyhi orada bıraktılar.

12, 13, 14, 15, 16, 17 Şubat 1332

Biz burada yedi gün kaldık. Husyelerimdeki şişkinlik ve iltihaptan müteessir oluyor. Ve lâkin bunda bir kurşun çarpıntısı neticesi olarak vuku bulduğuna hükmediyor. Ve kurşunun içeriye girmekliğini zannediyordum. Bacağımdaki uzun kemiği çatlatarak geçen kurşunun hasıl ettiği yaranın medhali kâh açılıyor ve kâh kapanıyor. Medhali açıldıkca mahreci kapanıyor. Mahreci açılıyor medhali kapanıyordu.

Tamam yedi gün burada Allah'ın bu kızgın çölü altında ve toprak üzerinde bir ince muşambanın üzerine çekilen bir battaniye ile yastıksız yorgansız bizi alıkoydular. Bu müddet zarfında her gün bir iki kişi gelir. Hatırımızı sorar. Bir şey istermisiniz der, feryat ederiz, şikayet eyleriz. Dinler gider, bir netice hasıl olmaz. Yine ertesi günü gelerek aynı suali tekrar etmekle adeta bizimle alay ederlerdi.

Yine bir gün bir miralay ile bir iki zabit gelmişti. Ali Bey Fransızca ile gözünü yumdu ağzını açtı. Ali Bey'in artık Şerif'ten yılgınlığı geçmiş gümbür gümbürdüyordu. Serinkanlı İngiliz bu ifadatı iyi dinleyerek "Şimdi her bir arzunuz icra olunacaktır" diyerek gittiği halde yine bir şey zuhur etmemişti. İşte bu suretle yedi gün bu kum üzerinde yattık. Her gün para vererek İngiliz çavuşlarından süt, konserve alıyorduk. Bize verilen yemeklerle efrada verilenlerin hepsi bir idi. İngilizler acaba paramız var mı. Ümera

ve zabitan ne haldeyiz. Harb meydanında derdest edilerek namusuyla esir olmuş zabitana tahsisat verilir mi verilmez mi. Bunların hiç birisini düşünmüyor ve bizi neferden tefrik etmiyordu. Paranın fazlasını verdik mi her şey geliyor. Süt, reçel, peynir derhal çıkarılıyor. Ve bir nefere, haydi oğlum şunu getir diye verilen ufak bir meblağ mukabilinde verdiğimiz paranın üç dört misli ile alınamayacak me'kulât bize getiriliyordu. Acaba bu hal erzakın çokluğundan mı ileri geliyordu. Yoksa bize verilen tayinat biriktirilerek paramızla yine bize mi sarf olunuyordu. Hâsıl-ı kelâm bulduğumuz şu para ve bahşiş usuluyla bu müddet zarfında yiyeceğimizi hakkıyla tedârike muvaffak olmağa başlamıştık.

İngiliz memurlarının irtikâplarını bir defa Hindistan'da görmüş ve bu sefer de burada ikinci defa olarak görüyor ve inanamıyordum. Bu kadar teşkilâtlarıyla kudret ve satveti büyük olan bir hükûmetin memurlarının irtikâp edeceklerini akıl erdiremiyordum.

Oh, oh sonra gördük ve öğrendik ki dünyanın en namuslu milleti vallah milletimiz imiş. Yirmi para kıymetindeki (peni) tabir olununan mangıra el açan İngiliz askerlerinin yüzlercesine tesadüf ettik. Bunları (Malta Esareti) namındaki kitapta ananasıyla bildireceğimden oraya müracaat olunsun.

Bir gün bu zabit yine yanımıza gelmişti. Tercümanla beraber söz açarak bize "İngilizleri nasıl buluyorsunuz" dedi. "Ne demek istiyorsunuz?" dedim. Bu adamın mevsimsiz olan şu sözlerini hayretle dinledim. Acaba bâlâdan emir aldı da, bu kaba saba suallerle benim Alman veya İngiliz muhibbi olduğumu mu anlamak istiyor. Şimdi İngilizi medhediyim. Meddahlığıma hüküm olunacak. Batırayım nezaket müsaade vermez. Almanlıktan bahseyleyim. Ne münasebet onu zem edeyim. Bir nevi dalkavukluk "Siz ne demek istiyorsunuz" diye söze başladım:

"-Ben evvel bievvel Osmanlıyım, ve Müslümanım. Dinim ve kânunum icabatı olarak ben bütün satveti ve güzelliği evvelâ kendi milletimde görürüm. Göstermek için de çalışırım. Kim benim memleketimin saadetini temine benimle beraber iştirak ederse ona

karşı benim muhabbetim, samimiyetim, müveddetim olur. Bu gün başımda bulunan hükûmet memurları mütehassısı bulundukları siyasetimizi Almanlar da görmüşler onunla birleşmişlerdir. Eğer İngilizler bize onlardan ziyade bir menfaat gösterseydi ve teminat dahi verseydi ve vaziyetimiz de buna müsait olsaydı biz İngilizlerle beraber olurduk. Demek ki siz bu hususda bizi memnun edemezsiniz. Hükûmetimiz de Almanlarla birleşti. Biz askeriz. "Vur" deyince silah çevirir. "Dur" denildi mi dururuz. Size bir misal söyleyeyim: Yaptığı cinayetlerin tazeliği henüz örtülmeden ve katleyledikleri sabi ve subyanın ve muharibin kanları henüz soğumadan siyaset icabatı bakınız. Bulgarı bile bizimle el ele verdirtti. Onu bize, bizi ona yaklaştırdı. Bu bir siyasettir ve bunu da bir siyasî memur sıfatıyla söylüyorum. Sırf kendi içtihadım olarak kafamdan söylüyorum", deyince bu zabit elini kaldırarak:

"-Fakat bilmelisiniz madem ki dünyada Allah birdir, Padişah da bir olmalıdır. O da olsa olsa İngiliz padişahıdır", dedi. Bu defa ben şaşaladım ve müteessir oldum. Kendisine:

"-Fakat söz ile, arzu ile olmuyor. Sizinki bir temenniyatta kalır. Bu da bir fikirdir, bir kuruntudur", dedim. Kıpkırmızı olan İngiliz: selam verip âniden çekildi. Münasebetsiz bir mubahase! Sebebi neden neşet ettiği anlaşılmaz bir sual...

Süveyş'ten Kahire'ye

Buraya vardığımızın sekizinci günü idi. Guruptan sonra bir yük otomobili geldi. Eşyalarımızı alıp götürdü. Ondan sonra benim mecruhiyetimi nazar-ı ehemmiyete alan ve lâkin getirirken saatlerce beni yayan götüren başımızdaki İngiliz zabiteyle her hangi esbaba mebni ise alışdığımızdan Ali Bey ile diğerlerini yine yaya olarak sevk ettiği halde beni oradaki bir yük otomobiline bindirmek lütfunu gösterdi. Bu otomobile benden evvel müdafaa-i vataniye uğruna bacağını kasığından aşağı olmak üzere kaybeden topçu çavuşlarından Elmalılı Mehmet Çavuş namındaki bir biçare bindirilmiş olduğundan otomobilin bir köşesine tek bacağıla büzülüp yatmış olan bu asker benim otomobile girdiğimi görünce ve zabit

olduğumu da anlayınca birdenbire koltuk değneğine istinat ederek bir zemberek gibi ayağa fırlayarak resm-i tazimi ifa etmesi ve hayat ve memati arasında askerliğini unutmayan bu Türk kahramanının şu hareketi beni son derece müteessir etmiş ve gözlerim dolmuştu. Kendisine derhal: "Otur yavrum otur, rahatına bak!" dedim. Cevaben "Buyurun efendim, şuraya oturun" diyerek beni otomobilin köşesine davet ediyor ve "Burası sallanmaz" diye kendi hal-i perişanını unutan bu yavrucak benim istirahatımın teminini düşünüyordu ve şu hareket-i insaniyetkâraneye karşı yanımızdaki İngiliz zabitine dönüp:

"-Askerliği ve nezaketi bâri şu çavuştan öğreniniz", dedim ise de anlamamazlığa gelen İngiliz cevap bile vermedi ve şoföre "Sür" emrini verdi. İstasyona geldik. Yolda giderken sallantıdan canımıza tükürdü. Cüssesi ufak, bacağı yok olan yanımdaki mecruh asker yük otomobili sıçradıkça daima 5-10 santimetre kadar yerinden havaya kalkarak oturuyordu. Bu çocuğun adresini aldım ve "merak etme yavrum memlekete gidince sana tahta bacak yaptırırlar" dedim. "Nasıl efendim İstanbul'a kadar tahta bacak yaptırmak için mi gideyim" dedi ve bende "Sen müsterih ol, memlekete gidince sana ben bir tahta bacak yaptırırım", dedim. Biraz müteselli oldu. İşte istasyona kadar hep bu tahta bacak hakkında muhaveremiz cereyan ediyor. Biçare çavuş "acaba yürüyebilirmiyim" ve " acaba belli olmaz mı?" gibi sualleri sorarak mukadderat-ı kalbiyesini teskine çalışıyordu ki, şu suallerinden fevkalâde müteessir bulunduğunu anlıyor ve icap eden kelimatı sarf ederek izale-i teessürata çalışıyor ve aynı zamanda ben de müteselli oluyordum.

İstasyonda mihmandarımız olarak bir mülâzim tayin olunuyor. Ve biz yüzbaşının kumandasındaki kuvve-i muhafaza da bize memur oluyordu.

Şimdi trene ve fakat bu defa müstehak olduğum birinci mevki salonuna yerleştiriliyordum. Lâkin bu yirmi birinci mevki olan yük otomobili ile sevk olunan misafirlerin beş dakika sonra birinci mevki salonuna yerleştirilmesi hususundaki garabeti düşünerek hayret eyliyordum. Madem ki ümeradan idik,mevkiimiz birinci

mevki idi. Lâkin sekiz günden beri kumlar üzerinde sürünmekliğimiz ve yuvarlanmaklığımız neden icap ediyordu. Nefer muhassasatiyle ağziyeye muhtaç bulunduğumuz bir zamanda, neden aç bırakılabiliyorduk?

Acaba bu tahavvül-ü muameleye Ali Bey'in bizden alıp İngiliz zabit ve askerlerine vermiş olduğu bir iki Yemen taşı mı sebep olmuştu. Bizim iki buçuk frank kıymetinde olan şu taşlar kadar da mı mevkimiz yoktu. Sübhanüllah... Şimdi trende neferler bütün üçüncü mevkide zabitan ve ümera birinci mevkide olarak estercesine değil insancasına götürülüyorduk. Yoksa bize yapılan bu ikram: Daima nazarları üzerimizde olan Mısır ahalisine karşı bir nümayiş mi idi? Bunları bir türlü hazmedemiyorduk. Tawfikiya istasyonuna beray-ı aktarma geldiğimiz vakit dışarı çıkarıldık. Kahvelerimizi aldık. İstirahat ediyorduk. Burada cereyan eden bu hal bizi ağlattı. 20-25 metre mesafede karşıma geçmiş ve bana atf-ı nazar eylemiş olan onaltı onyedi yaşlarındaki bir Mısır genci bir müdddet melûl ve mahzûn baktıktan sonra ellerini yukarı kaldırarak ve şahadet parmağını göge dikerek İngiliz muhafızlarının nazarlarından uzak bulunacak bir zamanı kestirir kestirmez kafası semaya müteveccih olduğu halde bir şeyler söylemeğe başladı. Ve aynı zamanda da gözlerinden yaşlar boşandı. Kendisinin ne söylediğini işitmiyordum. Yalnız sonunda yüksek sesle "Faraj Allah al - Qarib" dediğini işittim. Yanımda bulunan zabitan "Eşref Bey bu çocuk ne işaret etti ve ne söyledi" deyince benim de gözlerim doldu ve "O da bizim gibi esirdir" dedim. Bunu vehleten anlamayan İzzet Efendi "Bu nasıl esir, serbest" dedi ise de "Mısırlıdır, yavrum esirdir" cevabını verdim. Bunu işiten arkadaşların da gözleri doldu. Onlar ağladı, ben ağladım.

Hareketimizi ihbar eden kampananın işareti üzerine mevkilerimize girdik. Şimdi trenimiz kalktı. Hareket eder etmez artık durdurulması kabil olmayan trenin şu uzaklaşmasından cesaret alan yüzlerce Müslümanın elleri beray-ı teşyi bize doğru sallanıyordu. Bu aktarmada dahi yine mevkilerimiz değişmemişti. Yolda bir çay aldık.

Kahire'de

17 Şubat 1337

Öğleden sonra idi. Kahire'ye geldik. İstasyona vasıl olur olmaz bir erkân-ı harp binbaşısı karşıladı (bu erkân-ı harp binbaşısı otomobil ile Qasr al-Nil Kışlası'na kadar bize refakat etmiş idi). Bir zabit kumandasındaki süngülü askerler tarafından abluka edildik. Ben ve Ali Beyle zabit arkadaşlarım istasyon haricine kadar şu suretle teşhiren getirildikten sonra orada hazır bulunan bir hastahane arabasına bindirildik. Arabacının yanına bir süngülü oturmuş ve içeriye dahi muhafızlar konulmuştu. Arabamızı kılıç çekmiş bir halde süvariler takip ediyordu. Şu alay ile Qasr al-Nil Kışlası'na geldik.

Kahire'de Qasr al-Nil Kışlası Hayatı*

Kışlanın içine girer girmez arabadan indirildik. Mısırlı Tercüman Zeki Efendi namındaki birisi ki, kışlanın tercümanı idi, yanımıza geldi ve bizim önümüze düşerek yine bu süngülü muhafızlar arasında bize tahsis edilen mahpese götürüldük. Burası Qasr al-Nil Kışlası'nın ikinci katındaki sıra ile yapılmış üç odadan mürekkepti. Ali Bey ve zabitan yanımdaki odada müçtemian konuldu ve ben ise yalnız olarak vuku olan talebim üzerine bana hizmette bulunmak üzere nişancı onbaşısı İzzet ile birlikte ayrı bir odaya konulmuştum.

Bu odada iki üç karyola ile bunların üstüne yığılmış ot minderler ve yastıklarla battaniyelerden başka bir şey yoktu. Burası doğrudan doğruya bir hapishane idi. Hatta zabitlere mahsus bir hapis dahi olamazdı. Çünkü orta yerde çıplak bir masa, bir lavmana, bir köhne konsolomsu dolap üzerinde küçük bir ayna, dört duvar çıplak bir zemin, tek beylik bir sandalye, buranın mefruşatını teşkil ediyordu.

*Bu kışla Nil kenarından halen "Meydan Tahrir" denilenmeydana kadar ve Hilton Oteli'nin de dahil olduğu gayet büyük bir sahayı kaplardı. (H.B.D.).

Büyük demir kol ile bağlanan muhakkem kapının üzerindeki büyük kilitin muhafazası için kapı önüne iki süngülü asker vazedilmiş. Ve arka tarafına düşen demir parmaklıklı tek pencerenin altına da keza çifte süngülü nöbetçi konulmuştu. Şimdi düşünüyordum. Biz neyiz? Namuskârane vazifesini ifa edip kanlara bulanarak tedaviye muhtaç, yirminci asır medeniyetinin bir harp esiri!

Ne için buraya getirildik ve ne için hapis olunduk. Cümrümüz nedir. Bir türlü anlaşılamıyordu ve bahusus bu hal benim gibi bir hizmet-i mukaddeseden mahrum kalmış ve göğsümü açarak diyebilirim ki dünya da vazifemi kudret-i beşeriye dahilinde bihak yaptığımdan dolayı bilâ perva-ı âlîm açmış bir askerin hal-i nekahetinde düçar olduğu şu muamele-i gadriye tahammülün fevkinde idi. Bugüne kadar edilen tecaripten anlıyordum ki bir takım kendini bilmez İngiliz memurların harekât-ı keyfiyeleriyle hakkında yapılacak sâbit bir muamele mevcut olmayıp her an ve her dakika tahavvül edecektir. Bu ne idi ve daha neler görecektim.

Arası yarım saat geçmemişti ki sıcak suda haşlanmış ıspanakımsı bir şey bir tabak üzerine konulmuş ve kenarında biraz peynir ilâvesinden mürekkep olan bir yemeği çapaklı bir Mısırlı hademenin süprüntü ile meşgul olmasından mütevvellit pis ve çatlak elleri arasında ve kirli parmakları tabak üzerinde iz bırakmış olduğu halde getirerek önüme koydu. Yemek soğumuş, yağı donmuş ve üzeri kaymak tutmuştu. Bu hakaret ve bu muamele hengâmında yemeği değil, yemek görmek bile canım istemiyordu.

İzzet'e:

"-Şu yemeği al, bir köşeye koy, istersen sen ye", dedim.

İzzet ise:

"-Nasıl yiyeyim efendim. bu rezilane muamele insanda iştaha mı bırakıyor. Haydi bize ne yaparlarsa yapsınlar, fakat size yapılan şu muamele yakışırmı? Vay dinine yandığımın İngiliz muamelesi! Her işte 'al'anglais* denildiği vakitte biz doğru ve kavi bir şey zan-

*Fransızca olan bu deyimin doğrusu "a l'anglaise"dir. İngiliz usulünde yapılmış bir hareket veya şeyi tarif eder.

nederdik. Fakat şimdi içine girdik ve gördük. Bizim Kadıköyü'nde, Kuşdili'nde 'al'anglais 'kıç atan züppeler gelsin de İngilizlerin ne olduğunu burada görsün", dedi.

Doğrusu ya bu hal bizi İzzet'le dert ortağı ve nimhususiyet bir hale sevk etmişti. İzzet'in bu sözleri kalben tasdikimi mucip oluyordu. Doğrusunu söylemek lâzım gelirse evladımı bile metod anglais ile yetiştirmeğe nefret ettim. Kanunun en doğru ve en muntazam hükmünü icra ettiğini zannettiğimiz İngilizlerin içinde öyle kanuna boks atıcı, tekme vurucu adamlara tesadüf ettim ki bunların kanunculuklarınının, insaniyetlerinin pek sıska ve adeta gösterişten ibaret olduğuna kanaat getirdim. Öyle kirli, öyle müteaffin ve çekilmesi gayr-ı kabil irinli muamelelere hedef oldum ki Allah için İngilizlere karşı olan muhabbetim nefretlere tahavvül etti. Yalnız buraya kadar gördüğüm bu unutulmaz fena muameleler içinde beni biraz teselliye gayret eden *Lama* vapurunun kapudanı idi. Buraya vusuluma değin bedevi hayatı denilen Emir Abdullah'ın ordusunda gördüğüm insaniyeti mukabil İngiliz sahte-i medeni hayatı beni bu medeniyetten soğuttu. Asûde yaşamak için bedevi içinde bulunmayı arzu eyliyordum.

O günü kasvetle geçirdik. Yanıbaşımdaki odalarda bulunanların hali ise benimkinin aynı idi. Gurup zamanı idi. Ayakyoluna çıkmaklığım icap etti. Pencereyi vurdum. Oraya gelen bir İngilize işaretle maksadı anlatabildik. İngiliz gitti. Kıta-i muntazara kumandasından müsaade getirdi ve beraberinde dört süngülü askerde gelmişti. Kapı açılırken bu dört süngülü asker "süngü davran!" Vaziyetini aldılar ve beni süngülüler arasına sokunca durdular. Bu sırada çavuşları "Ren marş! adi marş!" kumandasını verdi. Bir tiyatro sahnesinde gibi hepimiz ayak uydurarak yürümeğe başladık. Hakikaten bir tiyatro sahnesinde şu hareketi temsil etseydik, her halde şu hareket temaşagiranın bile soğuk nazarlarını celp edecekti. Bizi ayak yoluna götürdüler. Kapısını açtıkları bir alafranga ayak yolunun kapısını açık bırakarak aptest bozmağı teklif ettiler. Ben kapıyı kapamak istedim "Olmaz!" dediler. Oğlan ne hal bu dört süngülü İngiliz askeri karşısında böylece abdest bozmağa ne

dinim ve ne de milletim bana müsaade gösterirdi. Şimdi ben kapıyı kapıyordum. Onlar gelip çekerek açıyorlardı. Nihayet kapıya bir tekme attım ve "Haydi yürüyün abdest bozmayacağım" dedim. Beni abdest bozmadan gerisin geriye getirdiler. O gece abdest bozmadan sıkıntı ile yattık. Ben bugünkü gördüğüm şu muameleden dolayı kışla kumandanı Kolonel Nikola'yı çağırtıp tahriren protesto ettim. Ertesi sabah oldu. Nöbetçiler değişmişti. İkinci bir kıta-i askeriye gelerek bizi teslim aldı. Bunlardan müsaade alınım diye tekrar abdest bozmak için müsaade istedim. Tekrar aynı tertibat ve aynı yürüyüş ile abdesthaneye gittik. Yine kapı meselesi meydana çıktı. Meğer evhamlı olan İngilizlerin kışla dahilinde ve dört süngülü önünde abdesthaneden kaçılmak ihtimali nazar-ı dikkate alınarak tatbik eyledikleri usul böyle imiş. Yine kapıyı ben kapadım. Onlar açtı. "Ben İngiliz değilim" diye bağırdım. Bereket versin, bu defa yanıbaşımızdaki abdesthaneden çıkan Mister Oneyil* namındaki bir İngiliz mülâzımı vakayı anladı ve askerlere "karşıki abdesthaneye götürün ve orada kapıyı kapatsın beis yok" dedi. Şimdi beni aldılar. Karşıki abdesthaneye doğru gidiyordum. Abdesthaneye yaklaşınca askerin ikisi koştu. Ateş altında siper tutar gibi birer mevki tuttular. Ben bunları görerek gülmek istiyordum. Bunlar öyle ağır, öyle tetkikler yapmak istiyorlardı ki bu askerliğe, kusmamak işten değildi. Gireceğim ayakyolu binasının arka tarafına geçen askerler süngü davranarak durdular. Ben bu ayakyoluna girdim. Kapıyı kapadım lâkin kapı zeminden bir karış kadar yüksek olması hasebiyle alafranga abdesthane olduğundan oturduğum vakit ayaklarımı bu boşluktan dışarı doğru uzatılmasını teklif ettiler. Bende buna razı oldum. Şimdiye kadar köstekli bir kayıt altında hiçbir ayakyoluna girmemiş idim.

Bereket versin ki bu mülâzıma rast gelmiş idik. Aksi takdirde ba kontrol şu köstekli bozmağa da nail olamıyacaktık. Oradan çıktık. Bütün kışlanın bahçesini kat ederek ve talim eden İngiliz askerlerinin önünden geçirildik. Rahat vaziyetinde bulunan bir kıta-i

*Bu isim O'Neil olacak ki bu aslen İrlandalı olduğunu gösterir.

askeriyenin önünden geçerken iki İngiliz küçük zabiti yekdiğerine:

"-Türkiş Kolonel -Türk Miralayı" diyerek ve beni göstererek göğüs kabartıyorlardı. Fakat onlar "Türk Miralayı" diye göğüs kabarttığı vakit de ben Türklük, Osmanlılığın, İslâmiyetin Çanakkale'de onlara indirmiş olduğu kabadayıcasına yumrukları hatırıma getirerek donsuz olarak girdiğimiz şu harpte bütün acizalar içerisinde, yolsuzluklar arasında senelerden beri gösterdiğimiz tahammül ve metanete karşı bunlara göğüs değil, bir vaziyet-i mütevaziane ile kalbimi kabartıyordum. Döndük yerimize geldik. Arası iki saat geçmemiş idi ki dünyada en ciddi tanıdığımız ve yanlış telakkilerle zihnimizde büyüttüğümüz İngilizlerden Mısır'ın umumi üsera müfettişi Kaymakam Simpson bulunduğum mahpese geldi. İlk defa nezakete mugâyir bir tavır takınarak bana mahsus olan iskemleye geçip oturdu. Ve beni hasta mecruhu ayakta bıraktı ve bana:

"-Siz ne hakk ile ben dururken Umum kumandanlığa halinizden şikâyette bulunuyorsunuz", sualini Tercüman Zeki Efendi vasıtasıyla sordu. Bir nazar-ı bâsit ile bunun yüzüne baktım ve :

"-Siz kimsiniz evvela kendinizi bildiriniz", dedim. Bu benim sualime Tercüman Zeki Efendi cevap vererek:

"Aktar-ı Mısriyenin umum üsera müfettişi" dir dedi. Zeki Efendiye hitaben:

"-Efendi size sormuyorum. Bu zata soruyorum. Siz tercümanlığınızı yapınız", dedim. Hakikaten pek terbiyeli ve nazik olan bu Mısırlı Zeki Efendi cidden bir altında ezilerek bu suali ona bildirdi. Ve tekrar memuriyeti hakkında izahat verdi. Ben:

"-Şimdi benim kusurum size müracaat etmeyip, Umum kumandanlığa protesto edişim midir?" dedim.

"-Evet", dedi.

"-Evvela kusurum kelimesini beray-ı nezaket söyledim. Ben katiyen en medeni, en sahip-i nezaket, en kusursuz bir askerim ve kusur yapmam. Yapmamağa cehdederim. Sanatımda mahirim, muamelâtımda ustayım, dinleyiniz beni:"

"-Sualinize bir cevap vereyim. Bunu da resmi olarak kaydediniz. Ben bin türlü eziyetlerle, rezalet ve hakaretlerle getirildim. Evet yolda *Lama* gemisinin kaptanının yaptığı nezaketli muamele ile bence esbab-ı hâlâ meçhul olan şimendiferdeki birinci mevkiye yerleştirilişim müstesna olmak üzere buraya dahil oluncaya değin hiç insanca muamele görmedim ve buraya geldikten sonra da getirilip şu hapishaneye atıldım. Hastayım, mecruhum, müteessirim dünyada en kıymetli arkadaşlarımı kaybettim, en mukaddes vazifemden mahrum oldum. İnsanım, hassasım, teselliye, tedaviye muhtaç bir vaziyete düştüğüm zaman bu muameleler bana lâyık mıdır? Akvam-ı vahşiyeden telakki olunan bedevilerden insaniyet gördüm, emin olunuz ki İngilizliğe ve onun ciddiyetine karşı ben meftun idim. Benim meftuniyetimi işte beş on memurun zilletle bana gösterdiği muameleler dolayısıyla nefrete munkalibe mecbur oldum. Ben insaflı adamım kendi kendime beş on memurun harekatyla İngiliz milletini muahazeye hakkım yok diyerek yapacağım en ufak hatâdan bile çekiniyordum. Ben ne bileceğim sen kimsin? Sen kendini bu dakikaya kadar bana gösterdin mi, bildirdin mi? Siz madem ki umum müfettiş idiniz, niçin bana yapılan şu gayr-ı lâyık muamelelerden haberdar olmadınız, yoksa malumâtınız var mıydı? dediğim sırada tevehhürümden şekl-i ihtiramı kaybederek ve elimi masaya koyarak bütün vücudumu kollarımın üstüne istinat ettirerek münakaşama devam ediyordum:

"-Bana zulüm yapılırken sen nerede idin? Niçin yapıldığını görmedin ve göremediniz? Sizin buradaki teşkilatınızdan Mısır'ın umum üsera müfettişi mevcut bulunduğundan nereden benim haberim olsun? Madem ki böyle bir teşkilât varmış her kilometre başına neden ayrı ayrı muamelelere giriftar oldum?

"-Nasıl muameleler?" dedi. Cevaben:

"-Nasıl olacak Cidde'den başladı: İngiltere'nin bir memur-u siyasisi mevki sahibinden itibaren, *Hardinge* vapurunun kaptanı Lamprey'in askerliğe insaniyete mugayir hareketleri arasında ezile büzüle Rabiğ'a getirildim. Bereket versin *Lama* vapurunun kaptanı bu yapılan çifte rezaleti hareket-i âlîcenapanesiyle bir az

söndürebilmiş ve İngilizliğe sürülen kara lekeyi bu adam badanalamağa çalışmıştı. Biz Mısır toprağına ayak atınca bu muamelelerden kurtulacağımızı zannederken yol yürüyüş nizamına ve efradımızın önünde ve dizi içinde mecruh mecruh, topallaya topallaya teşhir suretiyle Süveyş karargâh-ı askerisi önünden geçirilerek çıplak kum sahrasından ibaret olan kızgın güneşin ortasındaki bir çadır altına atıldık. Ne yastık var, ne döşek. Mamafih biz saadet-i memleket namına çamurlarda da yattık ve kendimizi kuş tüyü döşeklerde yatıyor zannediyorduk. Lâkin mecruhan ele geçen bir esire ikram ve iltifat lâzım değil miydi? İnsanlık bunu emrediyordu. Bir hafta çölde pırasa sapı yemekle vakit geçirdik. Yanımızda Şerif'in maaşımız olarak ita ettiği beş on para bulunmasaydı açlıktan ölecektik.

"-Oradan yük otomobili ile ben ve arkadaşlarım da yaya olarak istasyona getirildik. Bereket versin bu defa yayan yürümekten kurtulmuş idim. Çünkü aksi halde bir haftadanberi biraz evcaı azaltmış olan yarama yeniden bir zehir katmış olacaktı. İstasyonda trene bindirildik, fakat bu sefer birinci mevki ve izzet ve ikram. Acaba İngilizler ellerine düşen üseraya karşı bârid muâmelelerini yalnız inzar hâs önündeki [hale] göre tatbik eyliyorlardı. İngiliz karargâhına girildiği vakit neden kanun, insaniyet, mürüvvet unutuluyordu? Yolda velev paramızla olsun kahve ve çaylarla ikram olunarak Kahire'ye getirildik. İstasyona süngüler arasında çıktık. Şimdi ise ikramınız parlayan sivri uçlu süngülerin palavrasına, tehdidine tahvil olunmuştu. Acaba bu hikmette Mısır al-Kâhire ahalisine karşı kudret ve satvet ibrazı için mi idi? Bu her halde bize lâyık olmayan pek fazla bir nümayişti. Hasta arabalarına biz ümera ve zabitan ile efrat hep karmakarışık bir halde tıkıldık. Hele gelirken süvarilerin arkada aheste aheste ve lâkin kalabalık sokak ve caddelerde at oynatarak bizi takip edişi gülünçlü bir hal teşkil ediyordu. Çünkü biz onların envaını görmüş idik. Buraya getirildik. Kapılar kapandı, kilitler vuruldu. Ne olduk, ne olacağız? Arayan yok, soran yok, acaba hasta olan ve mecruh bulunan bir adamın İngilizlerce usul-u tedavisi alam, ekdar mıdır?

"-Şu saydığım hâlâte karşı ey aktar-ı Mısriyenin üsera müfettişi niçin ses çıkarmadınız ve ne için görmediniz? Her şey için bir talimat yapmaktan geri kalmayan siz İngilizler neden beher esrin maruz kalacağı muameleye ve yahut riâyet eyleyeceği usul ve kavaide dair yedlerine bir matbu kanun veya nizam vermeği düşünmediniz. Ben hakikaten şu fevkalâdelikleri İngilizlerde görmüş olsaydım yine bir fevkalâde muamele zannetmezdim. Biz esir olduktan sonra her bir hakikati anladık. Kanayan yüreklerimizi tedavi edecek ve tatyib-i hatıra medâr olacak güler yüz, tatlı bir söz asla işitmediğimiz gibi muamelât nâ lâyıkanın olsa kusur göstermeksizin devamı beni büsbütün meyus etti. Düşündüm, elbette şu memleketin bir askeri kumandanı olarak bari şu zatı taciz edeyim dedim, yazdım. Tabiatıyla ben burada bir üsera müfettişinin bulunuşundan haberdar değildim. Süveyş' te bulunduğum zaman güneş altında gölgeye muhtaç idim. Şimdi ise gölge içinde güneş için kıvrandırılıyorum. Bilmem ki hangisi sıhhat için nâfi' veya muzırdır. Benim bildiğim bir şey varsa biri hararetten harap olmak, diğeri rutubetten". Deyince:

"-Dışarı bahçeye gezmeğe çıkarılmıyor musunuz? Hem siz bizim efradımıza ne muameleler yapdınız ve yapmaktasınız görüyor musunuz? Birçok kamplarınızın mevcudiyetinden ve mahallerini iraeden bile çekiniyorsunuz. Askerlerimizi tünellerde çalıştırarak öldürüyorsunuz". Cevaben:

"-Eğer biz sizin askerlerinize fena muamele yaptığımızı iddia eyliyorsanız, bunu gidip görmediğiniz cihetle bilmeden söylüyorsunuz. Harbin bidayetinde bizim memleketimizde Amerika fotinleri 5-6 lira idi. Son zamanlarda ise on liraya kadar çıktı, Biz mağazalardan topladığımız bu Amerika fotinlerini ümeramıza giydirmeğe kıskandık da esir neferlerinize giydirdik. Seyahata gider gibi Karahisar'da Amerika fotini ellerinde ve bavulları sırtlarında birçok üsera kafilelerine rast geliyorduk. Bizim memlekette viski olmadığından gelip geçtikleri istasyonlarda biçare köylü kadınlarımız ayranlarla ikramda bulunuyorlardı. Biz mal kaybettik, can kaybettik, kaybetmediğimiz yegâne bir şey varsa o da mert-

lik ve şereftir. Biz ona çok riayetkârız ve bu hasâili hiç bir vakit kaybetmiyeceğiz.Bahçeye çıkarılıp çıkarılmadığımı soruyorsunuz. Asla çıkmıyorum. Ayak yoluna bile teşhir olunarak götürülüyorum. Kabil olsa şu teşhir muamelesinden dolayı ayak yoluna bile gitmiyeceğim". Cevabını verince Tercüman Zeki Efendi buna İngilizce birşeyler mırıldandı. Üsera müfettişi derhal mevzu'u değiştirerek ayağa kalktı ve bana:

"-Badema ne gibi şikâyetiniz olursa bana yazınız", dedi.

"-Şikâyetim muhtaç olduğum istirahatımı talep etmektir", deyince İngilizlerde pek görülmeyen hafif bir tebessümle ve nim bir asabiyetle:

"-İstirahat mı istiyorsunuz? Yakında istirahatı bulursunuz ve ettirileceksiniz", dedi. Fakat bu adeta bir istiskalımsı idi. Bu söze mukabil:

"-Teşekkür ederim hissiyatımı izhar buyurdunuz", dedim. Tabii benim bu sözümde onunki gibi iki taraflı idi. Hangi lisanda söylenirse o lisanla dinlensin. Çıktı gitti. Şu ifadelerimi tercüman kadar ve belki de tercümandan fazla olarak bilmekte olduğum Arapça ile söylüyor ve Tercüman Zeki Efendi ise harfiyle İngilizce olarak bunları tercüme ediyordu.

Üsera müfettişi olan Simpson odamdan çıktıktan sonra diğer odalardaki kölelerimi çağırdı. Tamam pencerenin önünde ve bana işittirecek bir tarzda şu sualleri sordu: Tercüman Zeki Efendi yine tercümanlık vazifesini görüyordu.

Simpson kölelere hitaben:

"-Siz kimsiniz?"

"-Biz Eşref Bey'in kölesi idik. Bizi azat etti. Şimdi evlad-ı manevîleri bulunuyoruz".

"-Sizi memleketinize göndereceğiz". Muharip, cevaben:

"-Nereye?

-Hicaz'a."

"-Benim memleketim şimdi İzmir, efendimiz olan Eşref Bey nerede ise biz oradayız".

"-Sizi serbest bırakacağım", deyince:

"-Nereye serbest bırakıyorsun? Beni Eşref Bey onaltı liraya Arap mezadında deve fiatıyla aldı. Belime altmış liralık altın hançer ve altın kılıç sırtıma şeyhülmeşayihin giymediği elbiseleri giydirdi. Biz Eşref Bey'in maiyetinde şurefa gibi yaşıyorduk. Şimdi memlekete gidip de yeniden köle mi olacağım? Biz efendimizden asla ayrılmayız", dediği zaman Simpson:

"-Sizin efendiniz uzak bir yere gidecek". Muharip ise:

"-İnşallah o cehenneme biz de beraber", demesiyle bu sevgili Muharip bilmeyerek beni cehenneme gönderdi.

Bunun üzerine hiddete gelen Simpson hemen emretti. Bunları ve yanımda bulunan İzzet onbaşıyı alıp kışlanın alt katındaki bodrumsu bir mahpese gönderdi.

Yavrucuklar şimdi yanımdan alınıyor ve yalnız başıma kalıyordum. Çünkü Simpson, medâr-ı teselli olacak bir adamı yanımdan almak suretiyle izhar-ı adavet eylemiş oluyordu.

Bu fasıl dahi bitti. Arası beş saat geçti.Sarı bıyıklı, hindi yumurtası çilli bir İngiliz yüzbaşısı birçok gürültü ile kol demiri ve kilitlerin sökülmesiyle açılan kapıdan içeri girdi.

Ve iyice bir Türkçe olarak:

"-Eşref Bey misiniz?"

"-Evet", dedim.

Bu zabit dahi Simpson'ın yaptığı gibi yekten gidip bana mahsus olan sandalyanın üstüne oturdu ve ayağını ayağının üstüne attı. Ve beni bir tavr-ı amirane ile isticvaba başlamadan mukaddem yüzüme dikkatli baktı. Orada bir şey arıyordu. Nihayet yanağımdaki nişane-i mahsusu görür görmez pasaportumu görmüş gibi kafasını sallayarak kendi kendine bir tasdikte bulundu. Ve söze başladı:

"-En son olarak Mısır'a ne vakit geldiniz?"

Tabii bu lâubali suale karşı yine lâubaliyane cevap verdim:

"-En son defa olarak bu sefer geldim".

"-Hayır onu demek istemiyorum. Bu seferden evvelki defayı soruyorum".

"-Hatırlıyamıyorum. Pek çok seferim vardır".

"-Nasıl bilmiyorsunuz?"

"-Fikir kalmadı ki ben şimdi görmüş olduğum hakaretlerle bârid muamelelerle her şeyimi unuttum".

"-Biz sizin ne vakit geldiğinizi ve kiminle beraber çıktığınızı ve nerelere gidip kiminle konuştuğunuzu tamamen biliyoruz".

"-Haberiniz varsa neden yine tekrar soruyorsunuz? İşinize geldiği gibi kabul ediniz. Eğer bu sualleri resmi sormuş olsanız o zaman size ben de resmi cevap verebilirim".

"-Yok bunları ben hususi olarak ve sizin menfaatinize mukabil soruyorum".

"-Benim menfaatimi aramak lütfundan dolayı size teşekkürler ederim!"

"-Mısır'a girdiğiniz vakit bir fotoğrafhanede filimlerinizi (development) ettirmiş idiniz bu resimler ne idi?"

"-Çok müteessir bulunduğumdan hatırlamıyorum".

"-Mısır'da kimleri biliyorsunuz?"

"-Beni bir çok Mısırlı biliyor ve ben de çok Mısırlıya prezante olmuşum. Çünkü beher ictimada tesadüf olunan zevata hazret-i Ahmet Bey, Saadet-i Mehmet Bey, atuyetli Ali Bey gibi takdim olunmak usuldandır. Fakat iyi bilirsinizki her prezante olanlarla muhabbet ve dostluk hatta tanışıklık ebedi ve mümkün olmaz. Belki onlar beni unutmazlar lâkin ben çok gezici bir seyyah olduğum için herkesi zihnimde tutamam".

"-Atâ Hüsnü Bey'i tanırmısınız?"

"-Atâ Hüsnü Bey namında bir zatı tahattur edemiyorum".

"-Bahriye yüzbaşılarından Osman Nuri Efendi namında birisini tanırmısınız?"

"-Hatırlamıyorum".

"-Kaptan Rauf Bey'in adamıdır".

"-Kaptan Rauf Bey'i tanırım ve çok hürmet ettiğim bir zattır. Onu tanıdığımı, kendisine karşı ihtiramda bulunduğumu söyledikten sonra, onun adamı tanıyıp tanımadığını söylemekte zannedersem bir mahzur yoktur".

"-Bundan bir buçuk sene evvel nerede idiniz efendim. Lûtfen söyler misiniz".

"-Necd'de, İbn el Reşit'in yanında idim".

"-Niçin gitmiştiniz?"

"-Bir vazife-i mukaddese ile".

"-Ne idi?"

"-Onu bir benim ve bir de hükûmetimin bilmesi icap eder".

Bu cevap üzerine muhatabım somurtarak ve ayağını diğer ayağının üstüne atmasını tazeliyerek ve benim hal-i asabiyette bulunduğumu kollarımın işaretiyle evza'ımdan anlayarak bu vaziyetini değiştirdi. Zaten ben de mecruh olan vücut kısmı masaya dayamış lâubali şu sual ve vaziyete karşı pek hususi bir tavır takınmıştım. O devam etti:

"-Bir buçuk sene evvel İbn el-Reşit'te bulunduğunuzdan bahsediyorsunuz. Ermeni kıtalinde nerede idiniz?"

"-Bu benim hükûmetimin siyaset-i dahilisi altında bir meseledir. Ne sıfatla bunu bana soruyorunuz. Yalnız size şunu vicdanen söylemek isterimki ben müsellâh kuvvetlere karşı bîrahmane mukabele edenlerdenim, vakta ki silah dumanını barut kokusunu keser bütün şefkat ve mürüvvetimle insaniyetin hadimi bulunurum".

"-Bunu hükûmetiniz emretti, siz yaptınız", deyince:

"-Yanlış bir tarika saparak birtakım sözlerde fikirlerde bulunduğunuzu görüyorum. Yalnız size şunu söylemek isterimki eğer hükûmetimiz Ermenileri katliam etmek emrini vermiş olsaydı İstanbul'dan itibaren bütün Anadolu'da bir tek Ermeni bile kalmazdı. Çünkü hükûmetin emri emirdir. Niçin Zeytun'da bir hadise oluyor, Urfa'da bazı Ermeni vuruluyor, Van'da Ermeni kanı dökülüyor da Konya, İzmir, Bursa ve sairede neden bir hadise zuhura gelmiyor. Nerede Ermeninin silahı patladıysa orada

Türklüğün mukabelesi görüldü. Van'da binlerce İslâm ailesi enva'i hakaret gördükten sonra bir vapura doldurularak ve Van Gölü'nde cümlesi itlâf edildi. Ve bu suretle memleketin sıhhatide ihlâl edilmiş oldu. İşte orada canı yanmış olan ahaliden Ermeniler mukabele gördü. Fakat yine hükûmet hangi fa'ili tuttuysa bilâ istisna herkesin cezasını verdi. Size bir iki misal dahi göstereyim: İttihat ve Terakkicilikle öteden beri kendini tanıttırmış olan Yüzbaşı Galatalı Halil Efendiyi Ermeni katliamı töhmetiyle Şam'da divan-ı harb-i örfi kararıyla astıran Cemal Paşa değil miydi?"

"-Belki siyaseten bir tane olabilir".

"-Fakat isti'cal ettiğiniz İngilizler daha temkinli sual ve cevapta bulunurlar dahası var: İzmirli olup benim kıt'ama mensup olan ve 19 yaşında olup arslan gibi şecâat ve kahramanlığıyla beynülahali şöhret bulmuş olan Ödemişli Çerkes Ali Bey'in Şam'da hükûmet meydanında asıldığına ne denilebilir?

"-Haydi bundan dahi sarf-ı nazar öteden beri İttihat ve Terakki Cemiyeti fedâisi namı altında gezen ve yahut böylece tanılmış olan Serezli Çerkes Ahmet'i Şam'da ipini çeken yine bu hükûmet memuru değilmiydi?"

"-Ermenileri katliam eden bir Kürt çetesinin izale-i vücuduna emir almasından dolayı bunları Diyarbekir tarafında sıkıştırarak meyyiten derdest eden benim kıt'ama mensup bir müfreze idi. Fazla söylemek istemiyorum. Ermeni kanı için bilâ istisnâ bu hükûmet Türk kanı döktü. Bu kadar zâlimane edilen iftiralara karşı sizin kulak astığınızı ve bu gibi ittihamların sizin ağzınızdan sudurunu görmek ve işitmek istemem. Yalnız bunu da ilâve edeyim ki binlerce ahalimiz tek insana muhtaç bulunduğumuz şu sıralarda Ermeni kıtâli meselesi için hapishanelerde salamura gibi istif edilmiş duruyor. Kim bilir bunlardan ba'dülmuhakeme kurban olup gidecektir".

"-Yoksa bunlar hapishanelerin ön kapısından sokularak arka kapısından mı çıkarılıyor?"

"-Bizim hapishaneler iki kapılı değildir. Bizim hapishanelerin birer de arkada bahçe kapısı yoktur", diyerek ben vilâyetlerdeki vu-

ku'at-ı mühimmeyi gösterirken elimle önümde bulunan kağıda çizdiğim bazı hututu bu İngiliz yüzbaşısı yavaş yavaş büktü ve elimdeki kurşun kaleminide alarak yine söze başladı.

"-Arkadaşınız Mümtaz Bey'in Mısır'da bir hemşiresi varını dır?"

"-Mümtaz kardeşim sevdiğim bir arkadaşımdır". (Bu sırada yüzbaşı tebessüm ederek):

"-Çok sever misiniz?"

"-Memleketi için koç gibi döğüşen hamiyetli bir arkadaşımdır. Bu sevilmez de kim sevilir. Mümtazın Mısır'da hemşiresi yoktur. Mısır'da olmadığı gibi dar dünyada dahi yoktur. Memleketinde bir biraderi ikide biraderzadesi vardır".

"-Bunun hiç kız kardeşi Mısır'da yok mudur?" diye ısrar edince bu karanlık imâyı anlayamadım ve:

"-Yoktur", dedim. Bunun üzerine:

"-İyice biliyormusunuz?"

"-Bunu ben bilemezsem Mümtaz hiç bilmez. Yine tekrar ediyorum. Hiç hemşiresi yoktur".

"-Hacı Sami Bey biraderiniz nerededir?"

"-Kim bilir hangi diyara bir vazife-i mukaddese yolunda".

"-Acaba şimdi nerededir?"

"-Bilmiyorum ve bilmek de istemem. İnşallah istikbalde hizmetlerini bilmekle müftehir oluruz".

"-Şikâyetiniz nedir?"

"-Şikâyetimi gerek Mısır başkumandanlığına ve gerekse sonradan gelen üsera müfettişi Kolonel Simpson'a anlattım. İstirahatımı vaad buyurdular. Bakalım ne türlü istirahat temin edilecek?"

Bunun üzerine ayağa kalkan bu yüzbaşı "Sizinle bilcümle olan muhaveremizi umum kumandanlığa arza memurum" deyince bunun kumandanlıktan memuren geldiğini anladım. Bu da gitti. Bunu müteakip bavulumda bulunan diğer bir kurşun kalemiyle bir kağıt

çıkardım ve umum kumandanlığa hitaben: Gerek Simpson ve gerekse bu yüzbaşı ile ettiğim muhaveratı tamamıyla kendisine bildirdim. Çünkü şimdi anlamıştım ki benimle her gelip görüşen netice-i muhaveresini başkumananlığa bildireceklerinden bir takım yalan yanlış şeylerin yazılmasına mâni olmak için bu vazifeyi kendimin yapmaklığımı münasip görmüştüm. Pencereyi vurdum, kapı açıldı, kağıdı gösterdim. Nöbetçi zabiti çağrıldı. "Umum Cenerale Allenby" diye kağıdı teslim ettim. Ve o da "Yes Allenby" diye zarfın üzerine birtakım hurufat ile Generalin adresini yazdı. Ve tekrar bir "Yes!" basarak gitti.

O gece yattım lâkin uyumak kabil mi, bir yandan diğer yana dönüyor, vücudumu kaplayan hararet ile fikrimi işgal eden şu müteselsil muamelât yüzünden ve bâhusus asâp bozukluğundan çıldırmak derecesine geliyordum. Vücudumu kaplayan bir hararet dimağımı yakıyor, ruhumu eziyordu. Hatta ruhum doğruyu söylemek ve yazmak lâzım gelirse bana "intihar" fikiri şuuruma emrediyor ve bunun cihet-i icrası çarelerini de fikrime ilkâ ettiriyordu. Lâkin bu hareketim neticesi bırakacağım bikeslere döktüreceğim göz yaşları beni bu işten menediyor ve bu hayalât ağzıma bir sille vurarak bana "ne haltediyorsun" dedirtiyordu.

Ben bu ateşler içerisinde ve intiharı yapmak ile yapmamak tereddütleri arasında biraz kendimden geçiyor, uyumak istiyordum. Lâkin bu kabil mi? Tamam kendimden geçtiğim bir anda Kasr el-Nîl Köprüsü civarından gelen bir konserin vurduğu davul tokmağının sesi beynime iner gibi sarsıyor ve uyutmuyordu. Artık hırs ile kalktım. Bütün kâinâta karşı kabadayıcasına bir küfür fırlattım. Lânet olasıca dünya! Kimi sıhhatini kaybetmiş ah ve inim içinde feryatta, kimi top ve tüfenk altında kanlar içinde yüzmekte bir diğeri düşmüş yerlere sürünmekte öbürü hakaret içerisinde çamurlar içinde çiğnenmekte ben ise hayat ve memat arasında azap içinde, o keratalar ise geride zevk ve safada konserlerde kim bilir hangi dilber bir işvebazın karşısında zevk ve safa diye bu insaniyete lânet! Bu medeniyete lânet! Ne akıl, ne fikir, ne mantık? Bende şimdi saldıracak yer arıyordum fakat dört duvar içerisinde bağlı

kendimi at canbazhanesinde hayvanat kafesleri içerisinde bulunan biçare hayvanat nahıkalara teşbih ediyordum.

Çünkü söylediğim lisanla, döktüğüm derdi ne dinleyen oluyor ne de dinlemek isteyen.

İsmi kadın lâkin kadınlık nezaketinden pek uzak bir tiyatro kızının biçare mahpusu arslan ve kaplanlara demir parmaklık içinde ve haricinde şaklattığı kırbaçlar gibi biz de bir takım acı şaklayan muamelâta duçar oluyor. Onlar orada zevkte bizler burada kalbi feryad ediyorduk. Acaba çöl ve sahralarda bu kırbaç atan kızlar bu zavallı hayvanlara bir rast gelse, kaba söyleyeceğim, baldırlarını ıslatır mı ıslatmaz mı? İşte şu mütalaalar içinde büsbütün uykum kaçarak ben hiç alışamadığım sigaraları küçük bavulumun içerisinden çıkararak biribiri ardı sıra yakıyor ve bitirmeden yere atıyordum. Dudaklarım kurumuş hararetten fena halde müteessir oluyordum. Hatta ara sıra kendi felâketimi unutuyor. Yalan yanlış ailemiz efradına verilecek haberlerden dökecekleri göz yaşlarını duçar olacakları teessüratı gözümün önüne getiriyor ve bunları da düşündükçe kendimden geçiyordum. Oda içinde bilmem kaçıncı ve kaç yüzüncü defa olarak devir yapmış idim.

Gayrı bitap olarak minder üstüne düşmek mecburiyetini kendimde hissettim ve düştüm. Rüya ile hülya arasına vücudumu dinlendireceğim esnada idi ki bulunduğum Kasr el-Nîl'in askeri musıkasının sabahleyin kalk borusunu müteakip vurduğu havanın temposunu idare eden davulun tokmağı bu sefer gece konseri gibi uzaktan değil beynime dikilerek, adeta yüreğim üstüne tekme atarak bir iki saatten beri elde edebildiğim istirahatı kıskanırcasına beni kaldırdı. Allah.....diye kalktım. Yine odanın içinde dolaşmağa başladım. Şimdi şafak atmış penceremin arasından muazzam Kasr el-Nîl Köprüsü'yle Nîl'in hafif çırpıntı ile akan bulanık suyunu ve ağaçlar arasında gözüken ve dört bin bu kadar senelik vakayiî sâbit olan ehramın sivri tepelerini seyrediyordum: Şu manzaralar zaten mahzun olan kalbime büsbütün dokundu.

Pencereler arasında kışla içinde sabah talimini yapmağa hazırlanan İngiliz askerlerinin harekâtına dikkat etmekle teess-

üratımı izâle etmek istedim, lâkin bu mümkün mü? Camın yanına yaklaştığımı gören hariçteki İngiliz nöbetçi neferinin şikâyetli hareketleri beni pencere önünden uzaklaştırmağa mecbur etti.

Artık tamamen gündüz olmuş ve etraftan gelip giden otomobil ve araba seslerini işitiyordum. Bu havaliyi bir Mısırlı kadar iyi bildiğim cihetle gelip giden araba ve otomobillerin cihet-i istikamet ve avdetlerini pek iyi kesdiriyor. Ben ise mutassıl dolaşıyordum.

Kapı yine gıcırdamağa ve sökülmeğe başladı. İngiliz hapishanelerinde bilhassa akşam ve sabahları şu kapı sökülüp açılmasından mütehassıl sadâ kadar mahpuseynin ruhuna tesir eden müthiş bir şey yoktur. Kapı açılınca içeriye portakal rengindeki bıyığıyla çil suratlı bir İngiliz mülâzımı tabancasının kılıfını çözerek ve kabzasını kavrayarak açılmakta olan kapıdan uzak bulunarak köşeye doğru çekilmekliğimi işaretle bildirdi. Ben hemen döndüm yürümeğe başladım "Stop!" diye verdiği kumandadan durmak lâzım geldiğini anladım ve gidebildiğim mahalde durdum. Ve teessürle gülmek istiyordum. Bu zabit doğruca gitti. Bavulumu kurcaladı ve işaretle anahtarı atmaklığımı istedi. Tabiî emrini harfiyen icra ettim ve anahtarı kemik atar gibi attım. Bu açıkgöz zabite muavenet eden İngiliz çavuşu ile beraber bu adam yarım saat uğraştıkları halde bavulu açamadılar. Halbuki bavuldaki kilit öyle hünerli bir şey değildi. Bundan canı sıkılan şu sabah za'îri sağ eliyle kabzasını terk etmediği revolverini tutmakta olduğu halde bana işaret ederek bavulu açmaklığımı emretti ve kendisi de dört adım geriye giderek durdu.

Şu muamelâttan anlıyordum ki buradaki İngiliz zabitlerinde Hardinge vapurunda tesadüf ettiğim İngiliz zabitinin edindiği malumât hakkıyla verilmiş idi. Yine ben teessürle sandığa yanaştım ve bavulu açtım. Çavuş içinden çıkardığı bütün eşyaları dışarı istif etti ve bunlar gözden geçirildikten sonra yine yerli yerine ve bir ihtimam ile yerleştirilmede unutulmadı. Bu teftiş muamelesi hitam bulur bulmaz bunlar çekilip gittiler. Bunların aradığını düşündüm. Şüpheleri olsa olsa bavulda tabanca veya silahın mevcut bulunmasıdır, dedim. Çünkü evrak ve saireyi almadıkları gibi dikkat bile

etmemişlerdi. Öğleden bir saat evvel idi. Gürültüleriyle kapımız yine açıldı. Bu defa bakalım kim geliyordu ve dikkat ettim. Bu defa da ellilik, kırpık bıyıklı, düşük kafalı bir erkân-ı harp, yüzü kadar soğuk muamelesiyle arz-ı endam etti.

"-Sen Eşref Bey misin", dedi. Buna da:

"-Evet", dedik.

"-Eşref Bey olduğun nerden malum?" demesin mi? cevaben:

"-Zaten ne gördümse Eşref olduğum için gördüm. Eğer şu Eşreflikten beni çıkararak bana başka bir nazarla bakarsanız memnun kalacağım", dedim ve hayret ettim. Eşref olduğum her taraftan tasdik olunur ve itibar görürken şimdi bunun aksini iddiâ eden bir İngiliz memuruna da tesadüf etmiştim.

"-Evrak-ı resmiyeniz yanınızda var mıdır?" dedi.

Bereket versin evrakımın bir kısmını ele geçiren Emir Abdullah bunları bana vermek lûtfunda bulunmuş olmasından bu merdane muamele hakikaten benim pek çok yerde işime yaramıştı ve:

"-İşte buyurunuz!" diyerek sandıktan çıkarıp verdim. Bu adam esna-yı muhaverede bana kat'iyyen tecavüzat-ı lisaniyede bulunmuyor. Yalnız hal ve etvarıyla kendisinin tamamıyla şimal adamı olduğunu ispat eyliyordu. Evrakları masanın üstüne koyduk. Bu erkân-ı harbin yanında bir kaç saat evvelsi gelerek sandığı muayene eden ve Makkenzi namını taşıdığını bilâhire öğrendiğim portakal renkli bıyıklı İskoçyalı zabitde bulunuyordu. Arada bir fark varsa bu zabit bu defa sabahki gibi silahına davranmamış idi.

"-Paranız var mıdır?" dedi. "Vardır" dedim.

"-Nerededir?"

"-Sandığın içindedir".

"-Veriniz", dedi. Ben de:

"-Alınız!" diyerek uzattım. Zabite bir emretti ve bütün evrak ile paramın alınmasını bildirdi ve kendisi artık selam ve sabaha lüzum görmeden çekilip gitti. Çavuş zabite bu defa gayet muamele-i nazikâne izhar ederek evrakımla paralarımı aldı. Ve selam-ı resmisi dahi ifâ eyledi. Bunun bir kaç saat evvelki muamelesiyle

şimdiki harekâtı arasında çok fark vardı. Ben bunu görerek hayret ediyor. Bunun aldığı emre imtisalen mi yoksa kendi kendiliğinden mi yapıldığını kesdiremiyordum.

Nev'-i İcad Bir Vasıta-i Muhabere

Şimdi üst tarafındaki odada bulunan Ali Bey ile arkadaşlarımın lakırdılarını dinlemek istiyordum. Lâkin bu kabil olamıyordu. Dikkat ettim. Duvarda vaktiyle zil teli için açılan bir oyuğu gördüm. Buraya ağzımı koyarak kendilerine seslendim. Çünkü bu delik ile diğer odanın arasındaki tahta aralıklardan yekdiğerini görmek kabil isede pek ufak bulunmasından sedâ işitilmiyordu. Derhal aklıma bir tedbir geldi. Bavuldan çıkardığım gazete parçalarının kenarlarında mevcut iki santimetre kadar olan boş mahallerini kestim. Oraya birkaç kelime yazdım ve kağıdı uzunca büktün. Bu delikten içeriye sokup sallamağa başladım. Bunu arkadaşlarım gördüler ve hemen çekip aldılar. Ve cevabınıda aynı vasıta ile verdiler. Artık arkadaşlarla muhaberemiz taht-ı temine girmiş oldu. Kendileriyle ne görüşeceğiz? "Nasılsınız", "size bugün kim geldi", "ne sordular" gibi şeylerdi. Şu meşguliyet biraz beni müteselli edip duruyordu. Muhaberelerden anlıyordum ki bana sorulan suallerin hiç birisi onlara sorulmuyordu. Şu hapishanede çekilen dertlerin birisi de yemek meskeneti idi. Çünkü verilen yemekleri yemek benim için kabil olamıyor. Ve adeta ikrah ediyordum. Gerçi ben memleket ve milletim uğruna günlerce aç kalmış ve haftalarca kuru ekmekle idare-i taayuş eylemiş idim. Lâkin burada değil. Şimdi esir ve aynı zamanda hasta ve mecruh bir halde bulunuyordum. Bunun için geldiğimin ikinci günü idi. Kışla kumandanına müracaat ettim ve para ile yemek tedarikinin mümkün olup olmadığını sordum. Cevaben kışla kumandanı İskoçyalı Nikola: Maliye'ye 600, 740 kuruş kadar bir parayı verdiğim takdirde zabitan mesinden* muntazaman yemek gelebileceğini bildirdi. Fana'malmatlub. Derhal muvafakat ettim. Ve işte o günlerden itibaren yemeklerim muntazam gelmeğe başladı. Kışla kumandanı Nikola

*İngilizce "mess" askeri yemekhane demektir

pek nazik, pek terbiyeli bir askerdi. Hatta o gün yanıma gelmiş ve beraberinde getirmiş olduğu resim mecmualarını bana vererek "Siz ve sair üsera ayrı bir daire-i resmiye tarafından idare olunuyor sunuz. Eğer umur ve idareniz bana mahmul olmuş olsaydı, emin olunuz ki sizi kendi dairemde misafir ederdim. Bundan dolayı kusurumuza bakmayınız. Canınız sıkılmasın diye şu mecmuaları getirdim" dedi. Gördünüz mü insanca muameleyi! Bu ayardaki İngiliz zabitiyle görüştüğüme ve tanıştığıma memnun oldum.

İşte görmeli, insanlar muhtelif kısımdır. Biri harekâtıyla cibilliyetini izhar, diğeri ise her fırsat düştükçe insan-ı kâmil olduğunu ispat eyler.

.....inci günü idi. Kamâ fil sâbık odamda sabahleyin uyurken davulun müthiş tokmağıyla uyanarak kalktım. Sabahları böyle merasimle uyandıkça daima asabiyetim artıyor. Derhal ayağa kalkarak dolaşıyor ve benim için medar-ı teselli olabilen sigaraların birisini yakıp diğerini söndürüyor ve bu halim sabah hizmetini yapmak, ortalığı süpürmek ve düzeltmek vazifesiyle mükellef hizmetçinin vuruduna kadar devam ile_____(?) duruyordu. Vaytman [Whiteman] namını taşıyan ve garsonluk vazifesini ifa eden İngiliz mes'ten bugün de kahvaltı getirmişti. Şimdi sabahları insanca kahve ve çayımı içiyordum. Hatta fazla bile geliyordu. Kapı yine açıldı. İçeriye elli altmış yaşında tahmin olunan bir zabit girdi ve bana iyi bir Arap lisanıyla:

"-Keyfiniz nasıldır Eşref Bey", dedi.

Bu nezaketle içeri giren zabite karşı mukabeleyi göstererek "Buyurunuz" diyerek iskemleyi gösterdim. Bu adam odanın çıplaklığına bakarak hayret etti.

Cevaben kendisine:

"-Ben iyiyim efendim. Şimdi siz istirahat buyurun", diyerek yer gösterdim. Bu zabit vazifesi haricinde ifâde almaya gelmiş. Yüzbaşı gibi muamele etmiyor ise de muttasıl odamın tavanlarını, duvarlarını teftiş eyliyordu. İhtimal ki odada firara sâlih bir mahal olup olmadığına dikkat eyliyordu.

"-Sıhhatiniz nasıldır, hastalığınız var mı?" dedi.

"-Yaralıyım, müteessirim, gördüğüm muamelelerden dolayı asabileştim. Bunlar müstesna olmak üzere demir gibiyim".

"-Niçin asabi oldunuz efendim?"

"-Erbabı insan olmuşum, hassas bulunuşumdur".

Tebessüm etti. Ben kendisine:

"-Siz kimsiniz efendim", dedim. Cevaben:

"-Hekimbaşıyım", dedi.

"-Doktor musunuz efendim".

"-Evet", dedi.

"-Rica ederim, ne kordiyallar ne de asabiyet teskin edici ilaçların hiç birine ihtiyacım yoktur. Yalnız merdane hüsnü muameleye muhtacım, bu yolda reçete yazarsanız çok memnun kalacağım". Deyince:

"-Beni size kumandan gönderdi. Ben inşallah şimdi gider lâzım gelen malumâtı kendilerine arzederim".

"-Kumandanınız böyle sık sık beni istifsar-ı hatır eylemesine müteşekkirim. Fakat şu şartta ki her gelen sizin gibi tatlı yüz ve güler bir çehre ile nezaket izhar etsinler", dedim.

Elini uzattı. Resm-i veda'î ifa eyledi. Kendisine:

"-Size samimi ve askerce elimi uzatabilirim", dedim.

Bu da gitti. Kemafissabık ben de odada yine bocalayarak voltaya başladım. Gece oldu. Odamda bulunan köhne lambayı yaktım. Yine hararetler içinde göbek taşına yatar gibi yattım. Yalnız arayerdeki fark orada terlemek burada terlemekti. Orada bir müddet-i muvakkata var. Burada ise yok, günlerce berdevam "piş babam piş, yan babam yan". Kim anlar kim dinler? Madem ki memuru olan bir daire varmış kimin müdahaleye haddi var? Yine düşünmeye başladım. Buraya ne için atıldım ve ne kadar zaman burada kalacağım? Mütemadi esaret müddetimi burada mı geçireceğim? Asabım şiddetlendi. Yine kurtulmak emeliyle nefsime sûikast fikirleri vârit olmağa başladı. Yataktan kalktım. Nısfilleyli iki saat geçtiği halde halâ ayakta geziyor, takatım kalmıyor, yatağa yas-

lanıyor. Bir çeyrek kadar kendimi dinlendiriyor ve yine dolaşmağa koyuluyordum. Akibet gündüzün akşamına sabahına kadar olan bu cebri hareket baygın bir halde beni yatağa düşürdü. Lâkin melûn tokmak yine beni kaldırdı.

.....günü idi. Hiç vaziyet değişmemiş idi. Yalnız öğleden sonra delikten gelen bir muhabere varakı Ali Bey'in o akşam Otel Saroy denilen mahalle gideceğini bildiriyordu. Bu Otel Saroy İstanbul'un Pera Palas'ı gibi maruf bir oteldi. Otelde bunu kim istiyor. Acaba Mısırlı Aziz Bey mi istiyor. Bu anlaşılamamıştı. Akşam üzeri Ali Bey gitti ve gece saat dokuza doğru geldi. Ve gelir gelmez bana "Eşref müteessir olma. Galiba seni Malta'ya gönderecekler" dedi. Cevaben "Böyle hakaretler altında kalmıyayım da cehennemin dibine gireyim. Buradaki en ziyade teessüratım beni sizden ayıracak bana ayrı muamele yapmalarıdır" cevabını verdim. Ve "Bunun kat'î olup olmadığını bana biliriniz" dedim. Ali Bey buna karşı "zannedersem" dediyse de bunu pek gevşek söyledi. Herhalde Ali Bey orada bazı şeyler işitmiş ve lâkin bana söylemek istemiyordu. Ben herhalde Malta'ya kendime bir nimet buluyordum. Her gece görüp ve çektiğim azaplar gibi o geceyi de geçirdim.

Ertesi günü öğleden sonra idi. Yine kapımız açıldı. Bana "Buyurunuz güneş alınız" dediler. "Nerede" dedim. "Odanızın önüne düşen şu güneş parçası içinde bulunuz" dediler. "Peki" dedik. Bir çeyrek kadar dört beş süngülü askerin muhafazası altında olarak şu güneş parçasının içinde bulundum, ve badehu içeri girdim.

Ali Bey ile arkadaşlarımı çıkarttılar. Onları yarım saatten ziyade güneş banyosu için alıkoydular. Ve avdette bir daha kapılarını kapamadılar. Yalnız benimki kapalı, bu hareket de benim asabıma dokundu. Lâkin ne çare her şeye tahammül etmek lâzım idi.

İşte bugün idi. Bir zabit geldi. Bana "Efendim yarın sabah istasyonda bulunacaksınız. Köleleriniz de oraya gelecektir. İskenderiye'ye sevk olunacaksınız. Hazır bulununuz" dedi, ben sevindim.

Ve yine bugün öğleden sonra idi. Bir zabit gelerek bütün arkadaşlarımı alıp kışlanın Kasr el Nîl Köprüsü cihetinde bulunan ve Nil'e karşı olan ve maznunlarla üseraya mahsus olup bir kaç oda ve

bir salonla hamam ve sairesi mevcut bulunan oldukça geniş bir daireye götürdüğünü pencerenin aralığından gördüm. Zaten bunlar daha oraya gitmeden evvel, delik muhaberesi ile gideceklerini bana bildirmişti. Şimdi aynı cürm ile maznun veya müttehim yalnız ben ayrılmış ve yalnızca bambaşka muamele görmüş oluyordum. Lâkin Malta'ya gitmek hususundaki tebliği düşünerek teessüratımı izal eyliyordum. Ertesi günü sabahleyin erken kalktım. Tıraş oldum, hazırlandım. Vakit geçti. Öğle yemeği oldu, o da geçti. Akşam geldi. Bu sırada bir onbaşı ile nöbetçi zabiti ve Tercüman Zeki Efendi yanıma geldiler. Ve bana "mateessüf işiniz teehhüre uğradı, gitmeyerek burada kalacaksınız efendim" dediler. Bu tehirin nereden ileri geldiğini anlayamıyordum.

Buraya vurudumuzun üçüncü günü idi. Yirmi yaşlarında ince ve nahif bir çocuk getirilerek yanı başımıza konulmuş ve aynı bana yapılan muamelede bu çocuğa karşı yapılıyordu. Tek olarak bulundurulan bu çocuk kimdi. Zabit miydi, sivil miydi? Yoksa kendilerinin adamı olup da mahsusan içimize karıştırılmak üzere mahsusan getirilmiş bir hafiye miydi? Bu anlaşılmıyordu. Ben ihtiyaten arkadaşlara "Boş bulunmayınız. Bu adamı yanımıza karıştırırlarsa ihtiyatlı bulununuz" demiştim.

Daha ertesi günü idi. Kapımız önünde bir kalabalıkla bir muhavere işittim. Kapı açıldı. İçeriye bir heyet girdi. Bunların biri Kolonel Simpson ve diğeri ise tanıyamadığım bir binbaşı ve bunların yanında beş altı kadar zabit ve kışlanın kumandanı olup sahip-i nezaket olarak tanıttıran Kolonel Nikola bulunuyordu. Bunlar bu sefer gayet nazikâne bir suretle içeriye girdiler. Beynimizde askerce resm-i selam ifa olundu. Ben bunlara karşı:

"-Affedersiniz, sizi oturtacak ve ikram edecek yerim yoktur", dedim ve bir meşlah alarak ot minderi olan karyolanın üstüne serdim ve:

"-Buyurunuz efendim, sizler de buraya oturunuz, mevcut olanlarla iktifa ederiz", deyince binbaşı gayet fasîh bir Türkçe ile:

"-Estağfurullah efendim, zahmet buyurmayınız, teşekkür ederim", dedi.

"-Yok efendim biz misafirperver bir milletiz. Bize gelen misafirlere kendi elimizle ikramda mahzur görmeyiz. İstirham ederim buyurunuz oturunuz", dedim. Teşekkürle oturdu.

Kolonel Simpson zaten içeri girdiği vakit benim yer göstermeme hacet görmeden o kendini mevcut tek iskemleye atmış ve bunu gaspetmekte bir mahzur görmemişti. Türkçe bilen binbaşının elbise-i resmiyesi kendisinin erkân-ı harp olduğunu anlatıyordu. Bana:

"-Efendim kumandan hazretleri takdim ettiğiniz rapor üzerine şikayetiniz hakkında bizi buraya gönderdiler. Amerika konsolosu istemişsiniz. Eğer mecburi onun ile görüşmeniz icap ediyorsa müsaade verilecektir efendim", deyince şaşaladım ve:

"-Hayır efendim ben Amerika konsolosunu istemedim".

"-Evet istemişsiniz. Muamele gören evrakınız buradadır", dedi.

"-Nerede efendim", dedim. Derhal Simpson'ın elinde bulunan ve tomar haline gelmiş olan evrakım açıldı. Bakım ki bunlar Kolonel Simpson ile yüzbaşı ve beynimizde cereyan eden muhaveratı müheyyin kumandanlığa takdim ettiğim kağıtlarımdır. Bunlar tercüme olunmuş Kolonel Simpson'a yanaşarak:

"-Ben şu evrakın içinde hiç Amerika konsolosunu isteyecek bir ifadede bulunmadım. Sakın, rica ederim, memleketimizde üseranıza Amerika fotini giydiriyorduk dediğim zaman Amerika fotinini tercüman olacak zat Amerikan konsolosu yapmış olmasın", deyince gayet zeki olan binbaşı: "Tercüme galatı* olmuş efendim" diyerek lafı değiştirdi ve:

"-Sıhhatiniz iyidir inşallah", diyerek mecra-yı kelamı değiştirdi ve sonra da:

"-Ne şikayetiniz var efendim", dedi. Cevaben:

"-Benim burada yalnızlıktan içerim sıkılıyor. Ben arslan gibi kıymetli arkadaşlarımı kaybettim. Bunların her biri memleketin birer kıymetli ve senelerden beri tecrübeler içinde ve ateşler arasında yetişmiş birer arslanlardı. Tabiî bunların zıyâ'ından dolayı be-

* Arapça "yanlış" demektir.

nim ruhumda büyük bir teessür var. Sonra ben memleketimin namına deruhte ettiğim bir vazifeden mahrum kaldım, sonra yaralı düştüm. Sabahlara kadar o muhterem şüheda arasında kan pıhtıları içinde yuvarlandım. Ertesi günü bedevi olan düşman eline geçtiğim vakit fevkalâde hürmet gördüm. Şimdi medeni olan sizlerin elinize geçtim ve hakaret görürsem buna müteessir olmamak kabil mi?Niçin bana üsera arkadaşlarımın gördüğü muameleden ayrı bir muamele yapılıyor?" deyince bu binbaşı (tebessüm ederek ve elleriyle de işaret ederek):

"-A Eşref Bey sen onlarla bir misin?" dedi. Cevaben:

"-Nasıl bir değilim, ne demek istiyorsunuz?"

"-Sizi ben çok iyi tanırım. Türkiye'de on Eşref Bey yok ya, bir tane olduğu için ona tabiî biz de bir muamele yapmamız icap eder".

"-Bu nasıl bir söz efendim. Bundan bir şey anlayamadım".

"-Zatınızı ben bihakkın tanırım".

"-Ne gibi tanıyorsunuz?"

"-İzmir vilâyetinde bahusus bizi az mı yordunuz? Hele biraderiniz Sami Bey'ide iyi tanırım. Sizin müsellah hükûmete karşı olan tuğyanlarınızı da pek iyi bilirim ve az çok sizinle muamelede yaptık".

"-Ne gibi efendim?"

"-Zannedersem müsademe bile ettik".

Ben hayret ettim. Bu İngiliz zabiti kim oluyor ve nasıl benimle müsademe ediyor ve kendisine:

"-Affedersiniz, ne münasebetle benimle müsademe ettiniz?"

"-Türkiye'de jandarma tensikatına müfettişlik vazifesini deruhte ettiğimden sizi tanırım", deyince bizim jandarma teşkilâtına memur ecnebi zabitlerinden birisi olduğunu tamamen anladım.

"-Rica ederim. On onbeş sene evvelki vak'adan bahsetmeyiniz. Ben İlân-ı Hürriyetten sonra hiç hükûmetime karşı isyan etmedim ve onun kavanini dahilinde vazifedar bulunuyorum. Ona lâzım gelen hizmeti ve feda-yı canı kendime bir vazife bilirim", dedimse

de bu binbaşı tekrar:

"-Hürriyetten sonra da hatırlıyorum. Sarayköyü'nde müsademeler yaptınız. Ödemiş taraflarındaki vukuat çıkardınız", deyince:

"-Hayır efendim. O ben değil kardeşim Sami'dir. Fakat bu ailevi müsademelerden bugün elini çekmiştir. Onu muazzez hükûmeti şimdi affetmiştir ve elyevm dahi vatanı namına çalışmaktadır. Millet de onu şu harekâtını hoş görmüş ve iş bitmiştir. Bugün kendisi milletin mümtaz evlatları sırasına dahil olmuştur" cevabını verdim. Binbaşı sükut etti ve bu sükut esnasında ben tekrar söze başlayarak:

"-Buyurduğunuz şu müstesna muamele lûtuf mu olacak yoksa zulüm mü?"

"-Estağfurullah efendim, İngiliz hükûmet ve millet-i muazzaması sizin müstahak olduğunuz hakkı sizden uzak bulundurmuyacaktır. Fakat birkaç gün şu vaziyette bulunmanız bizim için mecburidir".

"-Pekiyi, beni de arkadaşlarımın bulunduğu mahalle götürünüz".

"-Sizi öyle kalabalık mahallere sokarak rahatsız etmek istemiyoruz", dedi.

Fakat bu sözleri tebessümle ve sıfat-ı hususiye ile sarf ettiğinden dolayı Kolonel Simpson gibi kendisine kızmıyordum. Bilakis hoşuma gidiyordu. Ben buna dikkat ediyordum. Bu bir İstanbullu Rum veya Ermeni olmasın fakat bir Ermeni veya Rumun İngiliz erkân-ı harbiyesine dahil olması kabil olamazdı.

"-Peki efendim. Beni Sidibişir'e* göndermeyecekmisiniz?" dedim. Cevaben:

"-Yoook Eşref Bey...Sidibişire gitmekliğiniz ne sizin, ne de bizim işimize elverir".

*İskenderiye'de Sidibişi semtinde Türk savaş tutsaklarına mahsus büyük bir kamp mevcuttu. Orada vefat eden tutsakların yattığı bir şehitlik ve yere batırılmış süngü biçiminde hayli büyük ve zarif bir abide mevcutur.

"-Acaba bu bir meşru muamele olacak mıdır?"

"-Evet, yine diyorum. Ne sizin için ve ne de bizim için iyi olmaz".

"-O halde ben ilelebed burada mı kalacağım?" Binbaşı biraz düşündü ve söylemek istemediği halde gine:

"-Size şu kadarcık bir malumat vermekten çekinmeyeceğim, daha siz üç hafta kadar burada kalacaksınız".

Bu benim için güzel bir beşaretti ve:

"-Bu beşarete teşekkür ederim fakat bu muhakkakmıdır?" dedim. Cevaben:

"-Ben muhakkak olarak kabul ettim ve size de öyle bildiriyorum", dedi.

"-Aramızda cereyan eden şu muhavere ile bana karşı vermeği diriğ etmediğiniz teselliden dolayı size çok teşekkür ederim", dedim.

"-Bir arzunuz, bir emeliniz var mıdır? Lâzım gelen müsadaatta bulunalım", deyince:

"-Şu kapılar kapalı...hiç olmazsa kapıyı açınız, hava almak için kapı önünde oturabileyim, bana bir hudut tayin olunsun, harice çıkmayayım. Sonra beni teselli edecek muameleler yapılsın".

"-Pek güzel efendim. Bunların cümlesi olacaktır".

Binbaşı bana bu salahiyeti verirken kat'iyyen Kolonel Simpson'a sormağa lüzum görmüyordu. O zaman anladım ki bizimle alâkası olan dairenin rüesalarından biri de bu binbaşıdır.

"-İstanbul'a filan kâğıt yazarsanız bana gönderiniz, sür'at-ı mümküne ile irsal ederim", dedi. Buna cevaben:

"-Buna çok teşekkür ederim. Sıhhatte bulunduğumu aileme bildirmek için çok arzum vardır. Bu hareket-i insaniyetkâraneniz benim için büyük bir lûtuf teşkil eyleyecektir", dedim.

"-Başüstüne efendim, yazınız gönderiniz", dedi ve oradaki serjane [çavuş] yazdığım ve yazacağım mektupların kendisine gönderilmesini emretti.

"-Bir şey daha sormak isterim. Eğer kabil ise ne alâ, değilse tabiî mahzuriyetine mebni bizde vazgeçeriz", dedim.

"-Nedir efendim?" dedi.

"-Harbiye Nezareti'ne bir telgrafla ya tarafımdan ve yahut tarafınızdan esir düştüğüm bildirilse".

Biraz düşündü ve:

"-Bu arzunuzu ifa etmeğe çalışacağım. Siz Amerika konsoloshanesi marifetiyle keşidesini talep edeceğiniz, bir telgrafı bana gönderiniz, biz icabına bakarız".

"-Başka bir arzunuz var mı?"

"-Tatlı lisanınız kâfidir efendim".

Ayağa kalktı, etrafına bakındı ve:

"-Odanız pek çıplaktır. Size lâzım gelen mobilyaları temin etmek için şimdi kışla kumandanına emir vereceğim. Odanızı tefriş ettireceğim".

"-Rica ederim, bu da unutulmasın, benim hizmetçim alındı. Yapa yalnız kaldım. Türkçe'yi bile unutacağım. Kabilse karşıki üsera arkadaşlarımdan birisini yanıma getirilsin".

"-Bu olamaz, fakat canınız mı sıkılıyor?"

Biraz tefekküre daldı ve:

"-Size beş saat sonra bir arkadaş göndereceğimi va'd ederim", dedi ve hakikaten bu cevabıyla da ruhumu tatyip etti. Ben şimdi gelecek olanı düşünerek onunla oturup konuşuruz diye müteselli oluyordum.

Bu erkân-ı harp ayağa kalktı. Ben asabiyetten bu zatın kim olduğunu bile soramamıştım. Bu muhaveremizin bittiğini gören Kolonel Simpson bu sefer tabakasını çıkararak ve açarak "buyurunuz" diye uzattı. Yuh! Simpson'un evvelki muamelesiyle şimdiki harekâtı arasında pek büyük fark vardı. Acaba bu hal muhaveremizi [har]fiyyen kumandana bildirdiğimden dolayı hafif meşrebliğini gören amiri tarafından aldığı talimata mebni mi idi, yoksa her hususdaki hukukumun müdafaasında olan gayretimi görmesinden mi

ileri geliyordu ve yahut da Amerika fotinini Amerika konsolosu yaptığından mütehassıl mahcubiyetini şu muamelesiyle izale mi etmek istiyordu? "Sigara içmiyorum" dedim, fakat masanın üstünde doldurmuş olduğum izmaritlerle sigara küllerinin mevcudiyetinden dolayı şu cevabımın makul olmadığını da o anda kesdiremedim.

"-İçiyorsanız efendim buyurunuz", dedi. Ben ise

"-Hayır efendim" dedimse de tabakasının bir tarafını göstererek:

"-Bu Mısırdır, bu İngilizdir", dedi.

"-İçmem fakat bir İngiliz sigarasını alayım", dedim ve aldım ve o anda fikrimce bir karar verdim. O da inşallah harp bittikten sonra şu adamın bu sigarasını Londra'ya bir hizmetçim ile göndermekle mukabelede bulunmakdan ibaret idi. Sigarayı aldım. Masanın üstüne koydum ve Allaha ısmarladık diyen İngiliz binbaşısına:

"-Devletle efendim", cevabını verdim. Cümlesi nezaket-i askeriyelerini muhafaza ederek kapıdan dışarı çıktılar ve orada kışla kumandanı Kolonel Nikola ile biraz görüştüler. Çavuşa bir emir verildi. Tabiî ben bunun ne olduğunu anlıyamamıştım. Bu arada ben bunlara nazır olan pencereyi açarak:

"-Affedersiniz efendim. Ben asabiyetin tesiriyle zat-ı âlinize sual edememiştim, lütfen adresinizi bildirirmisiniz?" Hemen dönüp içeri girdi ve cebinden çıkardığı defterden ufak bir kağıt koparark işte şurada fotoğrafla gösteriğim şu satırları kendi eliyle yazdı.

Nihayetteki Deedes imzasını görür görmez bütün Mısır'daki rolü oynayan siyasi bir memur ve askeri bir âmir velhasıl her şeyi olup cümlece malum bulunan adamın bu binbaşı olduğunu anladım. Cevaben:

"-Teşerrüf ettim efendim. Deedes olduğunuzu anlamakta geç kalmakla müteessirim", dedim. Kendisi de güldü "Ne arzunuz olursa bu adresle bana bildiriniz" diyerek son bir nezaket daha

gösterdi ve gitti. Şimdi bu adamın şu muamelesi İngilizlerin namına gıcırdattığım dişlerimi yek diğerinden ayırmış ve hal-i tabiisine getirmişti.

Bunlar gidince Kolonel Nikola içeriye girdi ve:

"-İnşallah efendim bir iki güne kadar burasını tefriş ederim. Madem ki salahiyatdar bulunan mevkiden emir alındı. Alt tarafın ikmali bana aittir", dedi ve gitti. Bir çeyrek geçmemişti koltuğun altında resimli kitaplar ve illüstirasyonlarla tekrar bizzat kendisi geldi ve gündüzleri kapılarımın ikisinin de açık kalmasını emretti. Odamın önünde ki koridorun 25 metre sağından ve 15 metre solundan olmak üzere ayrılan bir mesafenin gerilerine nöbetçiler çektirildi. Artık şu kırk metroluk mesafe dahilinde gezmekliğime müsaade verilmişti. Koridora çıktım ve dolaşmağa başladım. Alt taraftaki odada bulunan mahpus gence baktım ve onun penceresi önünden gelip geçtikçe hafif şarkı söyler gibi "Seni gördükçe titriyor yüreğim" nagamatıyla temposu ve makamıyla görüşmeğe muvaffak ve aynı makam ile görüşmeğe başladım ve "Seni ne için buraya getirdiler" dedim.

Yine hafif hafif piyasa ederek avdetimde pencerenin parmaklıklarına doğru yaklaştığım vakit: "Siz kimsiniz" dedi. "İsmim Eşref," der demez, bir Çerkesin Türkçe söylediği şive ile "Allah, Allah, Mısır gazetelerinin yazmış olduğu Eşref Bey siz misiniz?" dedi. "Evet" dedim. "Teşerrüf ettik" dedi.

Vay dinine yandığım! Teşerrüf edilen mahal tarafeynce bir felâket menba'ı! İşte böyle ben piyasa ettikçe ve aşağı yukarı gelip geçtikçe ıslık çalar gibi ve elimdeki anahtar zincirini çevirerek ve makam ile ifade veriyor ve yavaş fısıldamalarla onun cevabını alıyordum. Evet dediğim gibi şimdi tarafeyn nöbetçilerinin kırk metre sağa ve sola gitmeleri bu gibi muhavereyi temin için bu gencin ifadesi yüzüm kışlaya nazır kulağım onda olarak almakta idim. Bu idi= "İsmim Yusuf Fevzi Şam'ın Quneytra kazasındanım. Burada Ezherde* tahsil ile meşgulum". Mısır'da Türkiye'den firari İtilafçı

*Ezher Türkçe telafuz ile söylenişidir. "Al-Ahzar" Üniversitesi Orta Çağlardan beri Kahire'nin en önemli ilim ve din tedrisatı yapan üniversitesidir.

Miralay Sadık ile refiki Avranoszade Sami ve Bursalı Celâl ile Ermenilerden mürekkep bir hafiye komitesi vardır. Bunlar rastgelen İngiliz hükûmet-i askeriyesine yalan yanlış jurnaller verirler işgüzarlık yaparlar. İşte bu kumpanyaya dahil olan Dağıstanlı Hulûsi namında Ezherli bir namusssuz beni bigayrhakkın İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Mısır hafiyesi diye jurnal verdi ve beni şu felâkete düşürdü, fakat güzelce bir istida verdim. Eminim ki yakında bir cevap gelecektir" dedi. İşte ben işbu ifadeyi müddeti bir saat süren zarfındaki piyasam esnasında gelip geçerken bir iki kelime kapmak suretiyle alabilmiştim. Pencere içinde kenara yaslanmak ve ağzına elini koyarak vermiş olduğu istidasını da okumuştu ki şu mealde idi: "Buradaki hafiyelerin İngiliz sulta-i askeriyesine vermiş oldukları haberler umumiyetle sulta-i askeriyeye yaranmak için mürettep ve müsanna' iftiralarla biçarekârii yakmak maksadıyla yazılmış düzüne şeylerdir. Menfaatleri uğruna namus, can ve şerefle oyun oynayan bu bu rüzelayı eminim ki yakında İngiltere hükûmeti.....geçirip anlayacaktır. Eğer bunu yapmazsa İngiltere millet-i muazzamasının tarihine sürülen kara leke ebedi kalacaktır ve bu lekeyi buna sebebiyet verenler kanlı pençe ile oraya süreceklerdir. Hakkında lazım gelen tetkikâtın bir an evvel icrasını rica ederim. Ma'sumiyetim tebeyyün edecektir. Daha ziyade ah ve enin içinde kalmayayım. İşte efendim gönderdiğim şey de budur", dedi ve bana:

"-Kaplan Bey'i tanır mısınız?" dedi.

"-Evet arkadaşımdır", dedim. Cevaben:

"-Biçare, kendisi Malta'da esir, yavrucuğu bizde misafir, valdesi de vefat etti. Yetimcikler Mısır'dadır", dedi. İşte bu minval üzere muhaverelerle günümü geçiriyordum.

Bu mahpus Yusuf Fevzi denilen biçare çocuk böyle yarım saat müddetle güneş banyosu yapmak için çıkarılıyor ve bulunduğu müddetçe asker yemeğiyle iktifa ediyordu. Yapayalnız günlerce orada kaldı. Akşam üzeri idi bir mülâzım geldi. Bu çocuğa birşeyler söyledi ve gitti ve beş on dakika geçti. Hulûsi namındaki hafiye imiş, başındaki sarığı, sırtındaki cübbesiyle Yusuf'un mahpus bu-

lunduğu odanın kapısına geldi, getirdiği bir pasoyu nöbetçiye gösterdi. Kapı açıldı, içeriye girdi. Halbuki hapishanelerin kapıları İngiliz nazırlarına bile kolay kolay açılmıyordu. Biraz sonra bu herif çıkıp gitti. Ben yine dolaşmağa başladım ve gazel okuyarak sorduğum suale cevaben: "İşte Hulûsi denilen namussuz budur, diyor ki eğer buradaki İttihat ve Terakki erkânıyla teşkilâtınızı tamamıyla haber vermezsen seni kurşuna dizeceklerdir. Ben de cevaben, benim ne İttihat'tan ve ne de İtilaf'tan haberim vardır. Beni yakma, ayıptır dedim. Çekilip gitti" dedi. Ben kendisine hitaben yine aynı usul ile "Hiç korkma, İngiliz hükûmeti bilâ tetkik ve bila tahkik hiç bir şey yapmaz. Bundan emin ol", dedim. Bu sözüm şu zavallı çocuğa cesaret vermiş olmalıdır ki yarım saat sonra gelen mülâzım Mister Jakley(?) ile beraberinde bulunan Bursalı Celâl ve Avranoszade Sami ve bu mahut Hulûsi koridora gelip nöbetçinin yanında durdular. Orada ihtimal ki benim işitmemekliğim için muhavere-lerini kıstılar. İngiliz mülâzım Mister Jakley, Yusuf Fevzi'nin kapısını açtı ve onu dışarıya çıkardı. Bu çocuk yirmi otuz metre ileride duran bu güruhla yeklahunu görünce o zayıf haliyle Mister Jakley'e hitaben: "Bu namussuz kerataları ne için getirdiniz be bu alçaklarla katiyyen görüşmem ve ifade vermem" dedi. Yusuf Fevzi'nin ifadesini Mister Jakley bunlara tercüme ettirdi. Kışla kumandanın da yanında bulunup hakikaten terbie-i mücessemi olan bu zabit zamanda bu gelenlere dönerek "Sizinle görüşmek istemeyen bu efendi ile sizi görüştüremem" dedi. Bunlar kuyruklarını bacaklarının arasına alarak, cehennem olup gittiler. Yerine avdet eden Yusuf Fevzi'nin kapısı kapandıktan sonra helecan ve hırsından titreyerek pencere önünde duran bu çocuğa " Aşk olsun. Teşekkür ederim, merdane bir muamelede bulundun yavrum" dedim.

Guruptan sonra idi. Mülâzım Mister Jakley bu çocuğu gelip aldı ve doğru karşımızda bulunan ve üseraya tahsis kılınan arkadaşlarımın bulunduğu daireye götürdü. Giderken bir fırsat bularak ve sevinç ile "Allaha ısmarladık beyim" dedi. Bugün erkân-ı harp binbaşısı Deedes'in bana beş saat sonra geleceğini vaad ettiği zat henüz gelmemişti. "Acaba gelmeyecek mi diye adeta müteessir

oluyordum. İnsanlarda bazen vukua gelen Atâ Bey'in bu felaketine.....halet-i ruhiyeye dikkat ediniz. Benim gibi bir felekzede kendisine medâr-ı teselli olacak bir adamın isbat-ı vücudu için diğer bir hemcinsinin felaketini adeta istiyor. Ve bu hali vuku bulmadı diye keder dahi ediyor. Şüphesizdir ki bu halât en çok felekzedelerle, girdab-ı esaret ve yahut felâkete düşerek kuvve-i müfekkeresini zâyi etmek derecesine gelmiş biçaregâna mahsusdur.

"Atâ Hüsnü Bey'in" [*] Bana Refik Oluşu

Gurup olmuştu.Deedes'in bana refik geleceğine dair olan vadine tamam yedibuçuk saat geçmişti. Kışladan içeriye bir fayton girdi. Bu araba dört beş kişi ile doluydu. Bunlardan biri arabacının yanında oturmuş, diğerleri ise ahz-ı mevki etmiş ve aralarında dahi tombul, temiz, şık bir adam oturuyordu. Bunu çıkardılar. Karşıki daireye götürdüler. Yanıma gelmesi mev'ud zatın bu olduğuna bidayette karar verip sevinirken, bunun karşı daireye götürülmesini görerek ümidi kestim ve ayak yoluna gitmek için kaporala [onbaşı, Fr.] seslendim. Bu seferki gelip gitme merasimi yalnız üç kişi ile oluyordu. Bir müddet sonra avdet etmiştim. Mahpus bulunduğum odanın kapısı önünde birkaç İngiliz askeri gördüm. Bir kısmı içeriye giriyor, diğeri çıkıyordu. Oradaki faaliyetin neden ibaret olduğunu anlamak için adımlarımı sıklaştırdım ve içeriye girdim. Odanın orta yerinde bastonuna dayanmış çıplak odayı süzmekte olan ve demin arabadan indiğini gördüğüm şişman zatı gördüm.Bu zat beni görünce hayretle yüzüme baktı. Ben kendisine Türkçe olarak:

[*]Atâ Hüsnü Bey'in Tercüme-i Hâli

Rütbe-i ula ricalinden ve aile-i hidiviye mensub damatlardan Hüsnü Beyzade Atâ Hüsnü Beydir. Pederi anasıl Diyarbekir'den gelip Mısır'da tavattun etmiş ve Atâ Bey de Mısır'da tevellüt etmiştir. Gayet nazik, terbiyeli ve sahip-i malumat bir zattır. Prensesden üç erkek çoçuğu vardır. Yoldan geri çevrileceğini Malta'da serbest bırakılacağını, esaretinin beş on gün devam edeceğini ümit eden bu felâket arkadaşım 8 Teşrin-i Sani 1919 tarihine kadar Malta'da mahpus kalmış ve tarih-i mezkûrda Mısır'a avdetine müsaade edilmiştir.

"-Selamün-aleykum, hoş geldiniz", dedim. Zaten bu zat Türk olup Mısır'da tevellüt etmiş olması hasebiyle güzel bildiği Türkçesi'yle:

"-Aleykumusselam efendim", cevabını verdi ve arkasından da:

"-Burası neresidir efendim?" dedi. Ben içerimden gülümseyerek:

"-Burası mahpushanedir efendim", dedim. Bunun üzerine bu zat:

"-Acaba benim burada ne işim var? Beni neden buraya getirdiler", deyince bu zatın haline, safvet-i kalbine ve döktüğü şu sözlere ağlamak mı ve yahut gülmek mi lâzım geleceğini kestiremiyordum ve:

"-Vallah efendim siz onu İngiliz heyet-i askeriyesine sorunuz".

"-Siz kimsiniz", dedi.

"-Ben sizden ondokuz gün mukaddem şu odada kıdem kazanmış bir mahpusum".

"-Siz nerelisiniz efendim?"

"-Asıl İstanbullu'yum, fakat İzmir'de ikamet ederim".

"-Siz zabit misiniz yoksa sivil misiniz efendim?"

"-Devekuşu gibiyim efendim. Kuşum fakat deveye de benzerim", dediğim zaman bu felâket arkadaşım tebessüm ederek: "Rica ederim efendim, asker misiniz?"

"-Evet efendim. Sefer zamanı asker. Hazar zamanı ise çiftçiyim."

"-İsmi aliniz?"

"-Eşref!"

"-Teşerrüf ettim efendim", dedi ve elime yapıştı ve:

"-Bundan bir hafta mukaddem gazeteler mütemadiyen sizden bahsetti. İsminizi ve sıfatınızı ve lâzım gelen malumat ve harekâtınızı kâmilen bu gazete sütunlarından öğrendim. Hakikaten

ben teşerrüf ettim. Madem ki ben bir arslan ile hapsedilmişim. Bu da benim için bir mefharettir. Hiç olmazsa beni birtakım külhanbeylerinin yanına atmadılar, hamdolsun," dedi.

"-İsminizi lûtfediniz de ben sizi anlayayım", dedim.

"-Atâ Hüsnü", cevabını verdi. Sual ve cevaplar arasında çilli İngiliz yüzbaşının sual ettiği bir isim. "Eyvah bu biçare de benim uğruma mı yandı, yoksa evvelden beri şüphede mi idi de ben gelince beray-ı tahkik bu biçareyide mi getirdiler, yoksa canımın sıkıldığından bahsetmiştim 'Eşref Bey sıkılmasın diye' mi, tatyib-i hatırım için bu zavallıyı bana kurban ettiler?" Sualleri fikrimi işgal etmeğe başladı ve kendisine dedim ki:

"-Geldiğim günlerde sizin isminizi bana sormuş idiler, Atâ Hüsnü Bey'i tanır mısınız demiş idiler", dedim ve bavulu açarak o günlerde kumandanlığa verdiğim muhavere evrakının suretini çıkararak kendisine gösterdim. Devamla:

"-Demek o Atâ Bey sizsiniz. Akibet birleştik a birader yoksa bir yerde beni bildiğinizden bahs mi ettiniz". Cevaben:

"-Yok biraderim, yoksa sen mi benden bahsettin?" diyerek ve vaziyeti unutarak hasret kaldığımız muhabbete başladık. Ata Bey dedi ki:

"-Bu herifler burasını pek çıplak bırakmışlar. Madem ki burası zabitan hizasındadır. Niçin tefriş etmemişler?"

Cevaben:

"-Bu bana va'd buyuruldu. Tabiî zatınız geldiği için teşrifat hususunda va'd buyurulan zerafeti sizin teşrifiniz kerametine hamleyleyeceğim". Derhal yanımızdaki Yusuf Fevzi'nin odasından bir karyola daha getirdiler. Atâ Bey bunu görünce:

"-Burada nasıl yatacağız efendim?"

"-Bu gayrı seninle, benim bileceğim bir iştir, batarız, kalkarız, gezeriz, konuşuruz, otururuz, uykumuz gelinceye kadar dolaşırız, sonra kıvrılırız. Uyku tutarsa ne alâ, tutmazsa yine kalkar voltaya başlarız. Bakalım, bu çile daha ne kadar zaman devam edecektir".

"-Nasıl olur efendim. Bari benim evimden müsaade vermiş ol-

saydılar, mahpus olacağımı söyleseydiler yatak ve karyola döşek ve daha sair lâzım olacak şeyleri beraberimde getirirdim".

"-Yok efendim. İngiliz hukuk ve müsavata riayetkârdır. Zat-ı âliniz evden getireceğiniz sakız gibi çarşaflar arasında, ipeklere boğularak istirahat güzin olacağız. Bir zaman da ben ot minder üstünde kıvrılayım. Buna İngiliz memurları razı olmamışlar. Gördün mü musavat dediğin budur".

"-Doğrudur efendim", diye gülmekle mukabele etti. Lâkin Atâ Bey bir müddet sukuta vardı ve biraz da beni dikkatle süzdü. Ben bunun esbabını bilâhire anlamıştım. Meğer bu zat acaba "Eşref" namını verdikleri bir casus-u mahsusu benimle beraber koymasınlar diye şüpheye düşmüş ve aynı fikir de bende hasıl olmuştu. Lâkin yine muhabbet uzadıkça bazen itimatsızlık kendini gösteriyor ve ekseriya da tarafeyn ifadeleriyle şüphelerini izale eyliyordu. Nihayet yataklarımıza girdik. Çoktan beri bîtâp kalan vücudum bu akşam şu misafirle ettiğim sohbetten dolayı husule gelen asabımdaki sükunetten istifade ederek istirhat arzu etmesinden yatağa yatar yatmaz uykuya daldım. Lâkin sabahın beşbuçuğu idi ki mahut tokmak bizi uyandırdı. Davul bittikten sonra tekrar istirahata koyulduk. Bu istirahat tam sabah keyfi idi. Lâkin devam eder mi? Bizim mahut hizmetçi Vaytiman gelerek "kaporal* Garo" diye bağırdı. Hapishane muhafız onbaşısı gelerek kapıları açtı ve içeriye girdi. Atâ Bey'e çatal matal işli ve bir maden amelesi iken askerliği dolayısıyla elbise giymiş olan bu adamı "hizmetçimizdir"diye takdim ettim ve kendisine "işte bu adamın (sabahlar hayrolsun-good morning) inden başka bize burada iltifat edecek adam yoktur" dedim. Vaytiman bize kahvaltımızı getirmiş idi. Ata Bey'e de bana gelen zabitan lokantasından yemek geliyordu. Bize verilen yemekler pek fena değildi, mesela:

Sabahleyin erken bol süt ve bol şekerle poriç**, poriçten sonra kahvaltı yumurta, bazen balık ve bazen de et veya baş(?), sütlü

* Fr. Onbaşı.

** Yulaf ve süt karışımı İngiliz kahvaltısı.

çay, reçel, tereyağı, bolca bisküvi.

Öğle Yemeği Et veya güvercin ve yahut balık, sebze, patates, tatlı, yemiş, peynir, bisküvi ve kahve.

İkindi vakti Çay, reçel, tereyağı, bisküvi.

Akşam üzeri Çorba, balık, et, sebze, tatlı, peynir, bisküvi, dondurma, kahve.

Atâ Bey sabah uyanır uyanmaz beraberce yattığ alâ ütülenmiş ipek frenk gömleğinin berbat ve buruşuk bir halde olduğunu görünce müteessir olarak:

"-Hay Allah müstehaklarını versin heriflerin. Ben bu gömleği bugün nasıl giyeceğim?"

"-Merak etmeyiniz efendim. Ne bir ictima'a ve ne de bugün bir konsere davet olunacağız. Zügürtlüğün şiddetinden cuma tatilini evinde geçiren maliye ketebeleri gibi bu köşede sen, diğerinde ben oturmakla günümüzü ikmal edeceğiz".

"-Kimse gelip gitmeyecek midir efendim?"

"-Hayır şu gördüğün Vaytman'dan başka gelip giden olmayacaktır. Yassı burunun üzerindeki çukur gözlerinin etrafı biraz kırışmasıyla bize karşı yapacağı tek bir tebessümü emin olunuzki bizim için pek büyük iltifatlar sırasına geçecektir. Ondan başka abdesthaneye gidecek olursanız bir kumandayı askeri ile ayak uydurarak ve tempoya riayetkâr olarak ayakyoluna gidersiniz, ilk geldiğim günler gibi olsaydınız dekolte veyahut köstekli olarak abdest bozmağa mahkum bulunacaksınız. Bereket versin bu fırtına geçti".

Atâ Bey gelen hizmetçi Vaytman'a buruşmuş olan gömleğini verdi. Bu hizmetçi alıp götürdü ve yıkayarak getirdi. Bu sahip-i zeka hizmetçi ütüyü yıkamak olarak anlamış ve olveçhle ifa-yı hizmet etmiş idi. Atâ Bey kendisine tekrar meseleyi anlattı ve hizmetçi tekrar gidip gömleği ütületerek getirdi. Artık her akşam benim tombul arkadaşım entari olmadığından benim yaptığım gibi pantolon ve gömleğiyle yatağa giriyor ve sabah olunca gömlek ütüye gidiyor. Hiç unutmam ilk gece biz Atâ Bey ile uyku için yataklara girmiş idik. Bu esnada kaporal gelmiş çatır matır kapıyı kilitliyordu.

Bunu görüp ve işiten arkadaşım kemal-i telaşla:

"-Bunu ne için kilitliyorlar. Anahtarlar onlarda mı kalıyor", demiş, ben de:

"-Evet", deyince:

"-Peki, bir yangın olursa pencere demirli kapı kapalı, nereden kaçacağız?" diyerek beni tekrar güldürmüştü. Kahvaltımızı ikmal ettikten sonra musahabeye devam ediyor ve Atâ Bey soruyordu:

"-Gündüzleri hizmetçiden başka hiç kimse bizi ziyarete gelmezmi?"

"-Pek nadide hissiyatımızı rencide etmekle ve kalbimizi balyozlamağa üsera müfettişi ve yahut tanımadığım zabitandan bazı eşhas gelirler. Bunların arasında sahip-i nezaket bir kaç kişiyede tesadüf olunur. Yalnız bugün buraya gelerek sizin yanıma geleceğinizi vaad buyuran erkân-ı harp binbaşısı Deedes hakikaten beni çok müteselli etti. Affedersin gücenme ama hele seni buraya benim yanıma göndermekle de bana karşı büyük lûtfetmiş oldu".

"-Benim gelmem büyük lûtuf mu?" dedi.

"-Benim için olabilir, sizin için olmasa da" dedim, ve "dünyadır bu, insan fikrinde pek o kadar metin olamıyor. Sizin gelmeniz sizi gücendirdi, beni sevindirdi. Taban tabana zıt. Çünkü siz gelmeseydiniz ya tecennün edecektim ya intihar. Beni bu azaptan kurtaran siz sizin gelmeniz nasıl lûtfolmaz?"

"-Sübhanallah bu kadar size eziyet yaptılar mı?"

"-Maneviyatımı bozdular, ruhumu ezdiler yoksa kimse karşıma çıkıp boks vurmadı".

İşte vaktimizi bu gibi musahabelerle geçiriyorduk. Öğle yemeğimizi getiren İngiliz neferi içeriye girdi. Artık kapının açık bulundurulması, muamelât-ı şedidenin taklif edilmesi bu askerin cesaretini arttırarak tebessümlerini, komplimanlarını fazlaca icra ediyordu. Hatta kapurallarla nöbetçileri de eskisi kadar basiret-i askeriyelerini ifrata vardırmıyorlardı. Ben bugünü pek rahatlıkla geçirdim. Çünkü fikrim müsterih idi. Birincisi Malta'ya gidecektim ve kölelerim benimle beraber bulunacaktı. Bu da üç haftaya ka-

dar olacaktı. Bu beşaretle beraber Atâ Hüsnü Bey'in gelişi benim asabımı tamamen yumuşatmıştı. Güneş banyosu yapmak için koridora çıkıyor ve beraberce geziyorduk. Bazen iskemleleri atıyor, şuradan buradan konuşuyorduk. Öbür gün idi. Kışla kumandanı tarafından maroken iki koltuk bize gönderildi ve diğerlerinin ihzar olunmakta bulunduğu haberi geldi. Biraz sonra da serjan [çavuş] gelip bize birer şilte, kuştüyü yastık temiz çarşaf getirdi. Hani insanın yatabileceği bir tarz üzere döşek. Gecemizi yine o suretle geçirdik. Sabahleyin erkenden o muziç tokmak yine bizi uyandırdı. Ben kalktım tokmakçıya lâzım gelen ediye-i hayriyede bulunuyordum. Atâ Bey:

"-Neden müteessir bulunuyorsunuz efendim. Muzika ile kalkıyoruz."

"-Vallah beyim tekme ile kalkmağa razıyım. Billah şu muzika ile uyanmağa razı değilim. Uyku arasında kulağıma vasıl olan bu tokmak sedası tüylerimi ürpertiyor.....indiğini farz ediyorum. Allah bizi evvelâ bu muzikadan sonra da şu hapisten kurtarsın", dedim. Atâ Bey:

"-Acaba efendim asabınıza tesirmi ediyor", deyince

"-Hayır efendim asabımdan evvel beynime tesir ediyor", cevabını verdim.

Aradan üç dört gün geçmişti. Bir gün bir zabit gelerek Atâ Bey'i alıp Otel Savoy'a götürdü. Orası karargâh-ı umumi idi. Sual ve cevaptan sonra İttihatçılarla güya münasebeti olduğu ve İngilizlere adavet-i aleniyede bulunarak rastgele yerde İngiliz aleyhine söz söylediği iddia olunuyor. Kendisi ise müdafaa ediyor. Hakikati söylemediği takdirde hapiste kalacaksınız deniliyor. Ve daha bazı varit olup yazmağa Atâ Bey tarafından salahiyettar olmadığım suallerde bulunuyor. Atâ Bey cümlesini reddediyor ve müteakiben buyurunuz yerinize deniliyor ve gerisin geriye Atâ Bey gönderiliyor.

Atâ Bey Otel Savoy'dan geldikten sonra kanter içinde kalmış hem terini mendiliyle siliyor ve hem de derdini bana anlatıyordu. Tabiî benden aldığı da kuru bir teselli idi.

Bir kaç saat sonra idi. Atâ Bey'in Mısır'daki vekil-i umuru devr-i sabıkın sivil paşalarından Suriyeli Kayser Kerem geldi. Atâ Bey'e muktaza eşyaları getirdi ve benim de ne güna arzum varsa ifa edeceğini bildirdi.

Aşk olsun buna, hakikaten orada bulunduğumuz müddet zarfında gün aşırı olarak bu adam bir zabit ve Tercüman Zeki Efendi ile beraber geliyor ve bize lâzım olan eşyaları getiriyor. Tabiî bu eşyalar kontrol ile geliyorsa da o maharet-i fevkalâdesini sarf ederek bunların kime ait olduğunu meydana çıkarmıyordu.

Bir gün Kayser Kerem'e:

"-Rica ederim bir *Binbir Hadis* namıyla bir kitap vardır. Bunda edyan-ı muhtelifiye ve saireden bahis müfit şeyler vardır. Arif Bey merhumun güzel bir eseridir. Bunu bana getirirseniz memnun olurum", dedim.* Gitti.

Ertesi günden sonra geldi:

"-Beyim bu kitabı aradım. Bütün kitapçıları gezdim dolaştım. Kütüphanelere baktım bulamadım. Hatta bunu ararken Abdülhüdazade Hasan Halit Bey'e bir kitapcının yanında rast geldim. Hukuk-u kadimemiz bulunduğundan bana:

"-Bu kitabı ne yapacaksınız?" dedi. Ben:

"-Kasr el-Nîl'de Atâ Hüsnü Bey'in yanında mahpus bulunan Eşref Bey'e götüreceğim", deyince:

"Eşref Bey nerede *Binbir Hadis* nerede?" cevabını verince, kendisine, "Yok bu zatla görüştüm. Çok kibar bir adamdır. O işittiğimiz gibi kamalı, bıçaklı bir zat değildir. Hapishanesinde bile şahâmetiyle bulunuyor" dedim.

Ben hemen bu sözü keserek:

"-O halde onun fikrine iştirak etmiş oldunuz".

"-Estağfurullah efendim".

"-Evet, o aleyhimde söylemiş, siz ise yüzüme karşı beni medhetmekle tahkir etmiş oluyorsunuz. Her memleketin bir adeti

* Not 4 e bakınız. s. 208.

vardır. Bir terbiye-i milliyesi mevcuttur. Ben bu methi ruhuma çekiç darbesi olarak kabul ederim. Keşke bana söylemeseydiniz", dedim.

Kayser Kerem Efendi söze devamla: "Bunun üzerine Hasan Halit Bey dedi ki " Acayip Eşref Bey ıslah-ı hal mi etmiş yoksa...Eğer islah-ı hal etmiş ise şayan-ı takdirdir. Eşref Bey'in Binbir Hadis okuması ve edyan üzerinde tedkikata girişmesi acayip bir şey, maamafih mademki eski Eşref Bey değilmiş, kendilerine inşallah iyi bir kitap takdim edeceğim. Bu kitap kendisi için gayet istifadeli bir kitaptır" deyince bu Kayser Kerem Efendiye:

"-Acayip hangi kitabı benim için istifadeli görmüş, eğer gönderecekleri kitap Aşık Garip, Köroğlu Efendimizin kütüp-ü mukaddesinden biri olursa kendisine karşı teşekkürler edeceğim. Çünkü Halit Beyefendi bizi Köroğlunun halifelerinden birisi zannetmekte olsa gerek. İkimiz de Beşiktaş'tanız, söyleyin kendisine tanışırız. Beşiktaş'ta ben Yenimahalle'de otururdum. O Serencebey'de, şu halde evlerimiz karşılıklı iki tepe üzerinde aramızda gerçi (Hasanpaşa) denilen çukur bir mahalle mevcut ise de yine yerlerimizi bilir, yurtlarımızı tamamıyla keşfeder ve yekdiğerimizi velev ki kuşba[kı]şı ve karşıdan karşıya olsun tamamıyla görebilir idik. Bilirim Rufa'idir. O daima yılanlarla oynar. Bende nezahat ve nezakete, onlar saadethanelerinde salavat ve zebanda bizde ümmet-i islâmiyeye ve millet-i muazzamamıza dua havan olurduk. Kendisiyle pekiyi tanışırız. Selam söyle, benden rütbe-i bâlâ üzerine ince sarığını dolayan ve Rufa'i kısvesiyle yiyip içen Mevlana şeyhi! Maamafih bana karşı çaldığı dümbelekten hiç müteessir olmadım çünkü mazisini bildiğim gibi halini de biliyor ve istikbalini dahi kestiriyorum. Bu burada kalsın". Bunun üzerine Kayser Kerem Efendi: "Ha efendim, hatırıma geldi. Buraya gelmeğe müsaade almak için Major Deedes'in yanına gitmiştim. Orada Muhtar Bey'i gördüm".

"-Hangi Muhtar Bey'i?"

"-Muhtar Bey Sulh".

(Eyvah bu zat Veliaht Yusuf İzzettin Efendi* hazretlerinin yaveri Şamlı Muhtar idi. Ben bunu Halep'te bırakmıştım. Bu ne münasebetle buraya gelmişti).

"-Ne işle meşguldür? Esir midir?" dedim.

"-Hayır efendim. Burada şimenifer dairesinde elli altmış lira kadar bir maaş alır".

"-Heyhat! Osmanlı Ordusunda istihdam olunmuş bir asker! Sonra bilistifa Almanya'da şimendifercilik öğrenmiş bir Osmanlı memuru, İngilizlerin sevkiat-ı askerisi bulunan bir hutut üzerinde memuriyet alarak çalışsın". Hayretimi mucip olmuştu. Kayser Kerem Efendi'ye:

"-Acaba buraya benimle görüşmeye gelmez mi",dedim ve Kayser Kerem Efendi gitmişti. İki gün sonra idi. Kayser Kerem geldi. "Muhtar Bey arz-ı ihtiram ediyorlar. İsmimi bile ağızlarına almasınlar. Vaziyetim tehlikeli," dediğini bildirdi.

"-Ne vechle devâir-i siyasiye ve resmiyede dolaşıyor?" sualini sordum. Kayser Efendi cevaben:

"-Efendim bu adam her daireye girip çıkmak salahiyetine haizdir", deyince, anladım ki bu da onlardan [!] bunlar millet içinde ayrılan hederlenderdir. Bu adam esarete düştüğümden sekiz ay kadar evvelsi İbn el-Reşit'ten döndüğüm sıralarda Halep'te Otel Biron'da bulunuyordu. Kendisiyle görüşmüştüm. Bu henüz Aliye Divan-ı Harbinden berâat kazanmış idi. Esbabını sordum. "Beni Arapcılıkla, İngiliz ve Fransızlarla münasebette bulunmakla itham ediyorlar ve bunu böylece ihbar eylemişler ve anam üzerine talak-ı selase ile kasem ederim ki, benim ne Arapçılık ve ne de hariçdeki siyasetle münasebetim vardır (yanında bulundurduğu beyaz kalpaklı üç tane pamuk gibi yavrusunu göstererek) şunlardan cenab-ı Allah beni mahrum eylesin zerre kadar bu işte alâkam yoktur. Eşref Bey Arapçılık nerede ben nerede, ben hükûmet-i Osmaniyenin talim ve terbiyesiyle yetişmiş bir askerim. Bilâhire istifa ettim, Almanya'ya gittim, şimendiferlik öğrendim geldim. Memalik-i Os-

* Not 5, s.208'e bakınız.

maniye'de ve Suriye hattında altmış lira maaş ile çalışıyordum. Hatta Almanlar beni Bağdat hattına bile istemişlerdi. Bu benim terakkimi gören bazı hainlerin eseridir "demiş ve ben de kendisine "Buna müteessir olma, madem ki bir divan-ı âli huzurunda tebriye ettin. Dünyada sana bu isnadatı konduracak kimse kalmamıştır. Yapanlar kendi vicdanlarının hicaleti altında kalmıştır. Müteessir olma kardeşim" diyerek ben kendisini teselli etmiştim. Hay Allah müstehakını versin. Nerede o talak, nerede o pamuk gibi yavrucaklar ve kasemler?! Demek yemini müteakip fırsat bularak buraya kaçtı?"

"-Evet".

"-Çoluğu, çocuğu neredadir?" dedim.

"-Burada yeniden zengin bir kız aldı. Eski ailesini Suriye'de o yavrucaklarıyla beraber yüzüstü bıraktı".

Hey hey! herif desene o günden itibaren maksad-ı hasisanesi uğruna karıyı da gözden çıkarmış, çocukları da tevekkelli onlar üzerine kasem etmiyordu. A mübarek ahtlara ne lüzum vardı, diyerek bunları hem Atâ Bey'e ve hem de Kayser Kerem'e anlattım. Onlarda kemal-i nefret ve hayretle dinliyorlardı. Kayser Kerem'e

"-Rast gelirsen o herife söyle ki gelmediğine çok memnun oldum, çünkü ben ona bazı şeyler sormak için kendisini çağırıyordum, lâkin öğreneceğimi öğrendim", dedim. Ve bu islâmiyet vahdeti düşmanlarına bir yuh daha çektim.

Kasr el-Nîl Kışlasındaki Son Günlerimiz

İşte biz Atâ Hüsnü Bey'le beraber yukarıda zikrettiğim usul ve kavâit dairesinde gündüzlerimizi geçiriyor. Bazen ve nadiren gelen İngiliz zabitleriyle ve Kayser Kerem ile konuşarak ve lâzım gelen siparişatta dahi bulunarak icap eden şeyleri getirmek suretiyle imrar-ı vakt eyliyorduk. Malta'ya gideceğimiz zamanın takarribi hasebiyle kendime lâzım olan elbise ve sairenin tedariki mümkün olup olamayacağını sordum. Kışlanın kumandanı Kolonel Nikola'nın yine müsaade ve delaleti neticesi olarak her şeyimi getirttim.

Gündüzleri bazen banyo yapmak üzere karşı cephede bulunan ve üseranın ikametine tahsis edilen daireye gidip gelmekte idim. Yine banyo yapmak üzere oraya gittiğim günlerin birisinde kapısı açık bırakılmış olan bir odanın önünden geçiyordum. İçeriden bir takım sesler geliyordu. (boş bırakılmış) baktım ki:

Odanın içerisinde Avranoszade Sami ile rüfeka-yı melaneti toplanmış karşılarına genç bir Şamlı çocuğu alarak seni şöyle yaptıracağız, böyle astıracağız, şu suretle kestireceğiz yollu tehdidata zorla bir şey söyletmek istiyorlar. Biçare çocuk ise korkmuş sararmış heyecanlı bir halde muttasıl masumiyetinden dem vurarak kendisini müdafaa eyliyordu. Bu namussuz, hissiz, vatan ve millet duygularından azade herifler işlerine o derece dalmışlardı ki kapının önünden geçtiğim ve içeriye bir müddet baktığım halde beni görmemiş idiler.

Bunların bulunduğu odanın diğer cihetindeki bir oda önünden geçtiğim sırada dahi birisi bana selam vermişti. Bunun kim olduğunu merak ederek yanımdaki İngiliz çavuşundan sordum. Cevaben "Bu adam Maltızdır ve Malta'nın ahrarlarından olup gazetecidir. İsmi dahi Domek'tir. İki seneden beri bu odada mahpusdur" dedi. Ben bu zavallının halini pek perişan gördüğümden kışlada bulduğum bir insaniyetli İngiliz vasıtasıyla kendisine çamaşır, elbise ve tütün gönderdim. Şimdiye kadar kimseden bir sigara almayan bu adam, benim gibi İngiliz darbeleri yemiş hemhalim olduğundan "kabul ettim kendisine teşekkür ederim" diyerek aldığı ve bir miktar kendisi için lâzım olan şeyleri ayırdıktan sonra mütebaki kalanları ve tütünleri diğer felaket rüfakasına dağıttığını da yine bu askerlerden öğrendim.

Malta'ya Müteveccihen Kasr el-Nîl'den Hareket

Kasr el-Nîl kışlasına geldiğimin 49* uncu günü idi ki Atâ Hüsnü Bey'le birleştiğimiz tarihten 25 gün geçmişti. Akşam olmuş bir müddet Atâ Bey'le birlikte odamızın önünde ki koridorda piya-

*Tarih 13 Nisan 1917 olduğuna göre 49 değil 43 üncü gün olmalı.

sa ediyorduk. Tercümanla beraber bir İngiliz zabiti yanımıza geldi ve Atâ Bey'e hitaben:

"-Buyurunuz evinize gidip eşya ve sairenizi tanzim ve tertip edeceksiniz. Biz de sizinle beraber geleceğiz ve yarın sabah Eşref Bey ile beraber Malta'ya teşrif edeceksiniz", dediler. Atâ Bey hergün ertesi günü tahliye edileceğini düşünerek ümitle vaktini geçirirken birdenbire Malta sözünün ciddileşmiş ve yarın sabah hareket olunacağını anlaması yüzünden biraz kızdı. Ben ise sevinmiştim. Çünkü beni bu muhit çok müteessir etmişti. Bir an evvel buradan kurtulmak istiyordum. Atâ Bey derhal hazırlandı. Konağına gitti ve orada eşyalarını hazırlayarak ve efrat-ı ailesiyle resm-i vedâi ifa ederek avdet etti. Bir iki saat kaybettiğim bu arkadaşın yoksuzluğu doğrusu bana dokunmuştu adeta tekrar gelmeyecek imiş gibi kızıyordum ve avdet edince memnun oldum. Bu geceyi de kemafilsabık geçirdik.

14 Nisan 1917 sabahı idi. Gelen İngiliz zabiti Mister Jakley:

"-Eşref Bey affedersiniz karargâh-ı umumiyeden aldığım bir emri zatınıza tebliğ ediyorum. Köleleriniz size refakat etmeyeceklerdir. Onlar buradaki üsera kamplarında ve Maadi'de* kalacaklar. Siz Atâ Bey ile beraber Malta'ya hareket edeceksiniz", dedi.

Acayip, bu ne idi? Bundan şu kadar gün mukaddem hareketim tebliğ olunduğu vakit kölelerimin de beraber geleceği bildirildiği halde şimdi tebdil-i fikr edilmişti. Demek şimdi nezdimde kimse kalmayacak ve hizmetim için kimse bulunmayacaktı. Lâkin beis yok, biz gurbette büyüdük iki el bir baş içindir derler, bunların benden ayrıldıklarına müteessir oluşumun sebebi biçare yavrucuklar yabancı olarak garip diyarda kalarak benden uzak olacaklardı.

Saat.....raddelerinde idi. Kayser Karam Efendi geldi. Yolda lâzım olacak bir şeylerin mubayası mukteza olup olmadığını sordu. Sigara ve saire aldırdık. Ben bundan evvel üç dört tane sadakor gömlek sipariş etmiş isem de henüz yetiştirilemediğinden keyfiyeti kışla kumandanı Nikola'ya bildirdim. O da mülâzım mister Jak-

* Kahire'nin güneyinde, Helwan yolu üstünde bahçeli, şık bir mahalledir (H.B.D).

ley'e emretti ve gömlekleri hitamında Malta'ya benim namıma göndermesini söyledi, ve hakikaten de Malta'ya vusulumdan bir buçuk ay sonra gömlekleri almış idim. Kışla kumandanının hakkımdaki muamele-i insaniyetkâranesi için kendisine makam-ı teşekkürde yazacağım kelimatın haddini tayin edemem. Bu vazifeşinas asker bihakkın ifa-yı vazaife gayret etmekle beraber yine muttasıl olduğu mezaya-yı insaniyeyi her fırsat düştükçe izhardan geri kalmıyordu. Mülâzım Mister Jakley dahi bize çok iyi muamele etmiş ve hatta son günlerimizin birinde; bir gün yanımıza gelerek "burada sıkıldınız geliniz sizi biraz gezdireyim, kışla kumandanının dahi bu bapta müsaadesi istihsal olunmuştur", diyerek bizi alıp kışlanın damına çıkararak bütün Kahire'yi seyrettirmiş idi. Tercüman Zeki Efendi'nin de hilmiyeti, nezaket ve terbiyesi methe şayan idi.

Saat.....de idi. Bize ihzar olunan bir Salip-i Ahmer otomobiline bindirildik. Mister Jakley ile diğer bir zabit de nezdimizde idiler. Bu sefer istasyona geldiğimiz vakit yolda eskisi gibi kalabalık ve süngülü asker deryası görmüyorduk. Ancak muhafız askerin miktarı 7-8'e inmişti. İstasyonda halka karşı teşhir panaroması dahi eskisi kadar canlı değilse de yine hafif olarak kendini gösteriyordu. Bu hal tabiî bana dokunmuyordu çünkü biz idmanlaşmış idik. Lâkin bu merasim Atâ Bey'in asabına dokunarak:

"-Efendim biz katil miyiz, cani miyiz bu süngüler nedir", deyince, ben beray-ı teselli:

"-Biz asker olduğumuz için bize karşıdır. Zat-ı âliniz için değildir", dediğimde Atâ Bey benim latife olarak sarf ettiğim şu kelamı nim sahih kabul ederek yürürken adeta hatvalarını kısaltmış ve bize müteveccih enzar karşısında kendisinin ayrı olduğunu anlatacak bir tavır takınmış ise de biçare arkadaşım şu tedbirini icra eyliyor ve lâkin maalesef yine o da benim gibi süngü çemberi arasında kat'-ı mesafeye mecbur oluyordu.

İstasyonun iki tarafına dizilmiş olan halkın teessüratı müstağrik olup göz yaşlarını zorla sakladıkları benim nazarımdan kat'iyyen kaçmıyordu. Ben bu teessürü görerek kendi derdimi unu-

tuyor ve bu biçaregâna karşı müteessir oluyordum. İstasyonda bir bölük tarafından karşılandık, suret-i resmiyede irkâp ve suret-i hususiyede ise teşyi' merasimini ifa eden bir erkân-ı harp binbaşısının bize ihzar ettirdiği birinci mevkiden bir kompartımana girdik. İki süngülü yanımızda, ikişer süngülü dahi bu vagonun tarafeyn kapılarında ve başkaca iki tane de bize muttası olup üzerine (mahcuz) levhası talik edilmiş olan ve Atâ Hüsnü Bey'in kayınbiraderi bulunan ve İskenderiye'ye kadar seyahat edecek olan Mısır yüzbaşılarından Prens Haşim'in hukukuna riayetkâr olmadan vagonunun içerisine girmişlerdi. Halbuki Prens Haşim'i hukuku öteden beri aile-i Hıdiviyeye bahşedilmiş bir imtiyaz ve kanun nevindendi. Mısır prenslerinin binecekleri arabaların kısımları sırf prenslere tahsis ediliyordu. Haydi ahval-i harbiye dolayısıyla bu hücerenin beray-ı muhafaza işgal-i askerî altında bulundurulması lâzım geliyordu. Fakat askerlikçe bir nezaket bir mevki var idi. Selemehüsselam kanunen verilmiş bir hak çiğnenmeyecekti ve o zabitin rütbe-i askeriyesi ayaklar altında alınmayacaktı, çünkü neferler İngilizdi. Amma bu prens imiş, askermiş, zabit imiş kim dinlerdi. Dünyanın efendiliğini kafasında taşıyan ve bu münasebetle kendisi tarafından bâ muahede tanılmış olan bir hukuku yine o hükûmetin memurları kendi neferlerine çiğnetiyorlardı. Prens Haşim bir aralık müteessir oldu. Hücresine giren neferleri orada terk ederek gelip yanımıza oturdu ve istifsar-ı hatırda bulundu. Bu prens gayet terbiyeli ve nazik bir zattı. Ahvalimizden teessüratını izhar eyledi. Daha şimendifer hareket etmemişti. Ali Fehmi Paşa namındaki bir zat gelip lâzım gelen nezaketi ibraz ile beraber geçmiş olsun.

-"Müteessir olmayınız beyefendi "sözlerle beni tatyib-i hatıra çalıştı.

Tren kalktı. Bize atf-ı nazar eden dolgun gözlerin selamları ve mevcut Müslümanlar'ın nazar-ı ihtiramları arasında şimendiferimiz ilerliyordu. Şimendifer açılır açılmaz baş ve kaş, göz işaretleriyle bizi selamlayanlar arasında cürete gelip de eliyle selam verenler dahi eksik değildi. Yolda istasyonlarda bütün Müslüman ahali

kan ağlayarak bizi nazarlarıyla istikbal ve teşyi' ediyorlardı. Memurumuz olan zabit İskenderiye'ye gelinceye kadar bize karşı bir nezaketsizlik göstermedi. Zaten bu pek şirin ve terbiyeli bir İngiliz'di. Yalnız onların askerliği bizim askerliğe benzemediğinden bazen onlarca hoş görünen şeyler bizlere pek soğuk geliyor. Ekseriya usul-u askerileri mucibince tatbik ettikleri harekâtlar teessüratımızı tezyit eyliyordu. Mesela serbest ve laubalilik bu milletin ekserisinde mevcut bulunan bir hassa olduğundan çok defalar şu hareketleri insana diğer kusurlarını görmek için bir mani teşkil ediyordu.

Üç saat ve küsur dakika sonra idi. İskenderiye istasyonuna geldik. Eskiden beri beni tanımış olan bir hamal bu defa mahfuzan gittiğime vakıf olamıyarak "Ahlan ya bey-hoş geldin ya bey" diyerek elime yapıştı ise de muhafızlardan birisinin bu biçareye ikram ettiği hafif bir dipçik darbesi şu zavallıyı şaşırttı. Adam neye uğradığını bilemedi. Bavullarımızı çıkarttılar. Zaten benim Kahire'den tedarik bir tek bavuldan başka eşyam yoktu. Atâ Bey'in ise biraz kalabalıkça idi. Çünkü bu benim kıymetli arkadaşım Avrupa'ya seyahate gidiyor gibi Malta esarethanesine gidiyor ve hâlâ da "Bunlar beni korkutuyorlar. Ya İskenderiye'den geri çevirecekler ve yahut vapurdan" diyerek seyahatine bir türlü inanmak istemiyordu.

İstasyonda bulunan Mısırlı bir Müslüman zabit tarafından biz gelmeden ihzar edilen Salib-i Ahmer otomobiline bizi attılar ve eşyalarımızı dahi yanımıza koydular, muhafızların mümkün olabileni içeriye girdi ve zabit otomobilcinin yanına oturdu. Otomobilin arkası muşamba ile kapandı. Hareket edeceğimiz sırada bu zabit yanımıza gelerek "affedersiniz yanınızda Mısır parası varsa tebdil ediniz efendim" diye ikazda bulundu ve bu ikaz üzerine ben Atâ Bey'e "Korkma ne olur ne olmaz paraları tebdil et, seni rıhtımdan çevirmiş olurlarsa ne zarar edeceksin? Olabilir ki Malta'yı boylarsın, Mısır parasından ziyan görmiyesin" dedim. Cevaben:

"-Acayip bu nedir? Buna ne mana verirsin? Sahiden götürecekler mi Eşref Bey?" diyerek, hâlâ saf arkadaşıma Malta'ya gide-

ceğine inanamıyordu ve diyor ki "Ben hiç bir şey yapmadığım halde benim gibi maruf ve sahib-i rütbe bir adamı bir serseri gibi böyle harice çıkarmalarına bir mânâ veremiyorum" sözleriyle rütbe-i bala ricalinin her türlü tehlikeli muamelelerden azade bulunduğuna kanaat getiriyordu.

Otomobilimizin hareketinden birkaç dakika sonra idi ki İskenderiye'nin Menşiye Meydanı'nda bulunan Stein nam elbise mağazasının yanında durduk. Hava pek sıcak ve otomobil her cihetten kapalı olduğundan nefes almak hususunda pek müşkülat çekiyorduk. Bereket versin ben şoförün arkasına isabet eden pencerenin yanına düştüğümden aralığa burnumu sokarak nefes almakta kopyacılık yapıyordum. Benim tombul arkadaşım ise çok sıkıldı ve terledi. Bu aradaki tevekkülümüzden bir iki dakika sonra idi. Bir memur geldi, zabitle görüştü ve usuletle perdeyi kaldırarak "Efendim Mısır paralarınızı veriniz tebdil ettireceğiz" dedi. Paralarımızı alıp götürdüler. Belki aradan yirmi dakika geçtiği halde henüz memur gelmemiş ve sıcaktan şıramız çıkmıştı. Nihayet getirip paraları zabite teslim etti ve bütün mevcut nakdimiz evvelce bu İngiliz zabitine teslim edilmişti. Bu muamelede hitam bulunca hareket edildi. Limana geldik. Hıdiviye Kumpanyası'nın "Abbasiya" vapuru limanda hazır bulunuyordu. Vapurda bizim için bir yer hazırlanıncaya kadar hemen üç çeyrekten ziyade bu cehennem âsâ otomobil içinde kalarak bunaldık, takatsız kaldık. Teessürat-ı maneviye üzerine ıztırabat-ı maddiyede çökmüş ve çıldırmak derecelerine gelmiştik.

Abbasiya Vapurunda

İçeriden bir haber geldi. Bizi aldılar. Vapurun alt katında ve benimle Atâ Bey'e ait olmak üzere tahsis kılınan karşılıklı iki kamaraya götürdüler. Muhafazamıza memur olan iki süngülü nefer de gelerek kamarada ve açıkta durarak bizi nezaret ediyorlardı. Vapurumuzun hareketine değin yukarı salona çıkmamaklığımız tenbih edildi. Akşama kadar orada kaldı. Akşam üzeri idi ki vapurumuz kalktı ve tahminen iki mil kadar açıldıktan sonra yukarıdan bir

zabit gelerek "Buyurunuz artık yukarı salona çıkabilirsiniz" dedi. Kalktık salona çıktık ve salonun nihayetinde olup bize mahsus olan tırapazeye [masa]oturduk. Nöbetçiler de arkamız sıra gelmiş ve salonun her iki kapısı içerisinde birer tanesi durmuş idi. Bu salonda İngiliz ordusuna mensup bir miralay, iki kaymakam, sekiz on kadar binbaşı ve bir iki yüzbaşı ile bir tabip bulunuyordu. Vapurumuz ilerlerken etrafımızda bulunan iki İngiliz torpidosu dahi tahtelbahir hücumundan gemiyi muhafaza için helezoni bir hat üzerinde bizimle beraber kat'-ı mesafe ediyordu. Bu esnada salonun bir diğer köşesinde oturmuş olan bir İngiliz zabitinin muttasıl bir şey üfürmekle meşgul bulunduğunu gördüm. Dikkatle baktım. Meğer bu zabit Alman tahtelbahirlerinin taarruz neticeyi olarak vapurumuz batacak olursa tehlikeden nefsini muhafaza için giymiş olduğu can kurtaran yeleğine hava doldurmakla meşgul!...Bunu müteakip kamarotların ellerinde bir takım cankurtaran simitleri gömlekleri olduğu halde gelmekte oldukları görüldü. Bütün zabitan kemal-i faaliyetle bunları alarak bellerine sardılar. Vapurumuzun serkamarotu olup Türkiyeli bir Rum olmasından dolayı Türkçeyi pek iyi bilen adam bizzat hizmetimize tahsis edilmiş olduğundan bizzat yüklendiği iki can kurtaran simitlerini getirdi ve bize de buyurunuz, diyerek hafif bir tebessümle bize uzattı. "Bu ne olacak" diye sordum. Cevaben " Sumarin* gelecek olursa Allah muhafaza etsin. Batacak olursak bunlardan istifade etmiş olacağız" dedi. Bunun üzerine ben "Evet gelecek olan sumarin bizim dostumuzdur. Atacağı torpil sizin geminizi batıracak bize ne!" deyince "Doğrusu efendim, size bir şey yok yalnız ıslanacaksınız efendim" dedi. Ben İngiliz zabitlerinin can kurtarmak hususundaki isticallerini görüyor ve böyle can kurtaran simitleriyle karnavala benzediklerinide müşahade ederek kendi kendime gülüyordum. Şu halde bunlara benzemeği katiyyen arzu etmezdim. Kamarota: "Gelecek olan sumarin bizi bir saniyede batıracak değildir. Atacağı torpil tam hedef noktasına yani bulunduğumuz mevkiye isabet etse, o zaman kullanacağımız şu vasıtanın zerre kadar bize faydası

* Fr. denizaltı.

dokunmaz. Yok torpil geminin başka bir cihetine isabet eylese, denize inmek için bir miktar zamanın mürür edeceği tabiî olmasından, o zaman esnasında bu cankurtaran simitlerini bağlamak bizim için kolaydır. Bunun için şimdiden bunlara lüzum görmüyorum" dedim. Kamarot ise hâlâ "Efendim telaştan insan belki o vakit cankurtaranı hatırlayamaz" diyor idiyse de ben " Bizim içimizde telaştan kendisini kaybedecek adam yok" dedim ve aynı zamanda "Canım alalım, kabul edelim" diye beni deminden beri dürtmekte olan Atâ Hüsnü Bey'e yan gözle baktım. Benim arkadaşım daha zamanı gelmeden telaşa düşmüştü. Ben " O halde arkadaşıma veriniz, benimkini aşağıya kamarama götürünüz. Ben bunu şimdi kullanmam" dedim. Atâ Bey cankurtaran simitini aldı ve "takmayınız, yanınızda bir yerde bırakınız" yollu teklifimi kabul ederek, aferin takmayıp yanına koydu.

Beş altı dakika sonra bu kamarot tekrar geldi. "Geminin kumandanı cankurtaran almanızı rica ediyor" dedi. Ben yine "teşekkür ederim icap ederse alırım" dedim. Kamarotu savdım. Bir çeyrek sonra idi. Tekrar bu kamarot geldi ve: "Efendim bir tehlike zamanında vapurumuz canavar düdüğünü öttürecek bunu akabinde, "salonun kapısından bir numaralı sandalı göstererek", size bu sandal tahsis edilmiştir. Burada siz muhafızlarınızla birlikte bineceksiniz" dedi. Cevaben: "Peki batacak olursak sumarin bizzat bu sandala bindiğimiz vakit kırmızı feslerle bineceğiz değil mi?" dedim. Ve "Bu sayede tahtelbahir gelip hem bizi kurtaracak ve hem de muhafızları" kelimelerini ilâve edince bu latifeci kamarot "Öyle ise istirham ederim efendim beni unutmayınız" cevabını verdi.

Hakikaten bu kamarot şen bir adam idi. Gece alafranga ona kadar salonda oturduk. Kahvelerimizi içtik. Atâ Bey'le sohbetimize koyulduk. Benim arkadaşım hâlâ " Mutlak beni ya Malta'da serbest bırakacaklar ve yahut on, onbeş gün sonra beni çevirecekler. Bunlar bende bir şey olup olmadığını anlamak istiyorlar" diye, hâlâ ümit ediyor. Tabiî bunun keyfini kaçırmamak için inanır gibi ifadei kelam ediyordum. Yatmak için kamaralarımıza indik. İngiliz zabitanını salonda bıraktık. Hatta bunların bir kısmının kamaralarına

girmeyerek sabaha kadar kamaralarda ve kanepeler üstünde vakit geçirdiklerini sabahleyin vaziyetlerinden anlamış idik.

Ertesi sabah uyandık ve giyindik. Salona çıktık. Hemen cümle kamara yolcularını aynı vaziyette kalan doğrusu sumarin tehlikesi kat'iyyen asabımıza tesir etmiyor ve adeta bizim taraf olmasından sanki bize hiç bir mazarratı dokunmayacak gibi geliyordu.

Ertesi günü idi. Yine salona çıkıp oturmuş ve kahvaltı yapmıştık. Öğle vakti oldu. Yemeklerimizi yedik. Bu esnada tehlike zamanını bize ihbar eden canavar düdüğü çalınmaz mı? Ansızın salon ve gemi birbirine karıştı. Bizi muhafazaya memur olan nöbetçiler kayboldu. Atâ Bey de bu gürültü esnasında kendisini masaya çarparak ve bir kıymık veya bir çiviye pantolonunu kaptırarak yırttı. Hep dışarı çıktık. Atâ Bey le ben doğruca bir numaralı sandalın başına geçti[k]. Şimdi torpilin hangi taraftan geleceğini kestiremediğimizden etrafa bakıyor ve tahtelbahri arıyorduk. Muhafız olan torpidolar faaliyete başladı. Muttasıl kavisler yaparak sağ ve sollarını taharri ediyorlardı. Bir saat kadar fayrab* yaparak bu suretle ameliyat devam etti. Bizi muhafaza eden asker ve zabitlerin her birisi bir tarafa gitmiş idi. Ve hatta şaşkın şaşkın gezen askeri ben buldum. "Gel buraya bizim sandal burasıdır" dedim. Sandalın yanına getirdiğimiz zaman İngiliz " Bu sumarin hepimizi rahatsız etti" diyerek alay ediyordu. Nihayet " tehlike yok salonlarınıza avdet ediniz" emri verildi. Döndük yerlerimize geldik. Yorgunluk nefesi alan oldukça adedi kesir zevata tesadüf olunuyordu. Ben hemen kamarotu çağırdım. "Bir sade kahve ile korku damarlarıma basacak bir kamarot gönder" dedim. Bu külhanbeyi kamarot, "ah efendim erbabını bulmuş olsam ben de damağımı çektireceğim" dedi. Her ne kadar olsa bizim memlekette terbiyesini görmüş, ağlib-i ihtimal kendi iddiası gibi Yunanlı değil. Belki hâlis Osmanlı Rum fakat her halde emindim ki lisanına, adatına, memleketine olan vukuf-ı tammesi hasebiyle İngilizlerden daha ziyade bize hizmet ediyordu. Ve aynı zamanda yaptığı hizmeti

* İngilize fire-up" buhar makinelerinin bütün gücü ile çalışması demektir.

memnuniyetle ifa ettiğini etvar ve harekâtıyla isbat eyliyordu. O günümüzü de vapurda geçirdik, ertesi günü idi. Vapurun kaptanı "Telaşa meydan verilmesin, egzersis yapmak için yine bir tehlike düdüğü daha çalınacaktır. Maksat böyle bir tehlikeli anda herkese vazifesini bihakkın öğretmektir" denildi ve çok geçmedi tehlike düdüğü çalındı. Bu sefer kemal-i intizamla herkes sandallarının başına geçti. Beş on dakika geçmemişti ki "muvafıktır" denilerek paydos işareti verildi. Herkes yerli yerine döndü.

Malta'ya Muvasalat

Nisan'ın on sekizinci günü idi ki kuşluk zamanı Malta limanına girdik. Biz limana girerken liman haricinde sık sık vukuat yapmakta olan tahtelbahirlerden bizi muhafaza için Malta'dan müsellah küçük ve büyük sekiz on kadar vapur çıktı ve adeta bizi açıktan abluka ederek tahtelhıfz limana soktular.

Öğle oldu. Yemeklerimizi yedik. Hâlâ vapurdan çıkmak için bir muamele vaki olmamıştı. Saat birbuçuğa doğru idi. Malta'daki üsera kamplarının muhasebe memuru Mister Solter [Saulter] ile bir zabit geldi. Bizi aldılar. Bir römorköre bindirdiler ve üzerimizdeki paraları aldılar, ecnebi gazetelerinin yanımızda bulunmaması iktiza ettiğini bildirdiler ve Malta'nın rıhtıma çıkarıldık. Salib-i Ahmer'e mensup bir otomobile eşyaları ile beraber Atâ Hüsnü Bey bindirildi ve benim bavulum da oraya konuldu. İki muhafız kaporal ile benden ayrı bir kışlada bulunması icap eden Atâ Bey sevkolundu. Ben yalnızca Mister Solter ile ihzar olunan bir arabaya bindik. Çilegâhımız olacak mahallin neresi olacağını tahayyül ederek yolumuza devam ediyorduk. Fransızca ile karışık bir ifade ile yolda Mister Solter'e gideceğimiz mahalde başka Türk zabitlerinin bulunup bulunmadığını sordum "ofisiye Türk" kelimesinden maksadımı anlayan bu zeki İngiliz "Yes! Kapudan [Yüzbaşı]Kaplan, Majör [Binbaşı]Baha, Sabri Bey, Zeytun Bey, Kolonel [Albay] Hamdi ecipsiyen" [Mısırlı]diyerek birkaç isim zikretti. Ben bunlardan yalnız esir olduğunu bildiğim Çerkes Yüzbaşı Kaplan Bey'i tanıdım. Ve şimdiye kadar yalnızlıktan aciz kaldığımdan "Oh de-

mek ki gittiğim yerde kendi milletdaşlarıma tesadüf edeceğim" diyerek sevindim.

Bu araba bir çeyreklik mesafe kat' etmişti ki pencereleri mazgaldan ibaret olan kalın yapılı bir kalenin içerisine arabayla girdik. Kendi kendime: "Vay canına tükürdüğümün! Ulan burası ne hava alır, ne manzarası var. Bütün mazgalların haricen ön kısımları da tahtalarla kapanmış, işimiz var" dedim. İngiliz muhafızları tarafından bir büyük kapı açıldı. İçeriye girdik. Mister Solter beni bir gardiyan serjana teslim etti ve "piliz-buyurun" kelimesiyle bu serjan beni aldı. Mister Solter de resm-i vedayı ifa ederek benden ayrıldı. Bu adam beni bu kalenin içerisindeki diğer bir büyük nizamiye kapısından içeri geçirdi. İçeri girdiğimiz vakit odaların önünde rast geldiğim insanların esir olduklarını anladım. Bunlarda yeni gördükleri beni hayretle seyrediyorlardı. Serjan beni bir merdivenden yukarı çıkardı ve kışlanın içerisinde ve o mevkide en iyi denilecek olan bir odaya soktu. İçeride pencerenin yanında çökerek kitap okumakla meşgul olan birisini gördüm. Başındaki festen bunun bir Mısırlı olduğunu anladım. Bu efendi beni görür görmez "ahlan" diyerek beni karşıladı. Gardiyan serjan "Miralay Hamdi Bey nerededir?" diye bu adama sordu. "Yemekhanede, mes'dedir" cevabını verdi ve bana "Buyurunuz efendim, şimdi gelir" dedi. Beni oturttular. Aradan iki dakika geçmemiştiki Miralay Hamdi Bey geldi. Senelerden beri burada kalan bu Mısırlı miralay nuraniyetli bir hale gelmiş olmasından beni görür görmez "Evladım sen esir misin?" diye sordu. "Evet" dedim. "Yeni mi geldin sen" dedi. "Şimdi geldim" deyince serjan söze karışarak "Bu odada ikamet edecektir. Size oda arkadaşı olarak gelmiştir" dedi. Bunun üzerine Hamdi Bey "ahlan" cevabıyla beyan-ı hoşamediye kalkıştı. İsmimi soran Halil Hamdi Bey'e "Eşref!" dedim. Cevaben: Sen bu bildiğimiz Eşref Bey değil misin" dedi. Sükut ettim. Yine o devamla "Sen Trablusgarp'daki Eşref Bey değilmisin, beni nasıl tanıyamadın? Ben Hilâli Ahmer müfettişi olarak oraya gelmiştim" dedi. "Evet orada bulunan Eşref'im" dedim. Bu adam dışarıya acele ile çıktı ve alt taraftaki odalardan birine girerek Osmanlı zabitlerine "Yahu arkadaşınız

Eşref gelmiştir" deyince böyle ansızın Malta'ya düşüşüme hayret eden arkadaşlar koşarak içeri girdiler. İlk defa odaya giren jandarma mütekait mülâzımlarından Çerkes Nuri Bey olup onu takip eden Yüzbaşı Çerkes Kaplan ve arkasından da İkiçeşmelik'te mukim muhasebeci Abdullah Bey içeri girmişlerdi. Hoş beşten sonra Eyüp Sabri Bey* ve Kaymakam Baha Bey ile Mısır'da Eczacı Kâzım Bey ve sair muarefe-i kadimem olan arkadaşlarım burada mevcudiyeti haberini aldığımdan dolayı memnun oldum. Müteakiben hepsi ile ayrı ayrı görüşüldü. Tarafeyn dertlerini dökerek aylardan beri çektiğim ıstıraba burada kısmen hatime verilmiş oluyordu. İşte Malta'daki ikametgâhım olan şu Vardala Barracks denilen kışlada üç sene.....ay esir sıfatıyla ikamete mecbur edilip memleketime, milletime bilfiil hizmetin lâzım olduğu en kıymetli günlerimi burada çile doldurmakla geçirdim. Ve maamafih şu esaret büyük bir şahne-i ibret idi. Burada pek çok şeyler gördüm. Adât ve ahlak-ı insaniye nokta-i nazarından daha epeyce malumat edindim. Esaret ve esirlik hayatının safhatıyla Alman, Avusturya, Türk ve .....ilaahirlardan mürekkep olan Malta üserası hakkında tedkikatımı ve İngilizlere ait bilcümle malumatı (**Malta Esarethanesi**) namını vereceğim bir kitapta mufassalen en ince noktalarına varıncaya kadar göstermek suretiyle kari'in-i kiramca meçhul bulunan birçok hikâyeyi meydana çıkarmış olacağım.

* Not 6'ya bakınız, s. 208.

SONSÖZ

Eşref Bey ve adamları hakkındaki bu hatıralardan -ki kendi çapında küçük destandandır- ne öğrenebiliriz? Bu kişiler feleğin çemberinden geçmiş, tecrübeli savaşçılardı. Eylemleri, Türk askerlerine ilişkin öteden beri yaygın olan kanıyı bir kez daha pekiştirdi. İyi idare ve teçhiz edildiği zaman, Türk askeri cesur ve dayanıklı bir savaşçıdır; ister Medine'de, ister Kut-ül-Amara'da, ister Hayber'de, ister Kore'de olsun bu özelliğini göstermiştir.

Birer "eski tüfekti" bu adamlar -kendilerini vazifeye, vatan hizmetine adamış, ucuz kahramanlıklara, süslü lakırdılara ve sahte tavırlara yüz vermeyen samimi, gerçek vatanseverlerdi.

Onların vatanseverliği derin ve içten yaşanan bir duyguydu; Türkiye'nin Birinci Dünya Savaşı denen büyük afeti ve onun ardından gelen sancılı yılları atlatıp ayakta kalmasını sağlayan duygu buydu.

Eşref Bey'in ve silah arkadaşlarının birçoğunun, 1911 senesinden itibaren çıkan bütün savaşlara katıldığını hatırlamak şarttır olacaktır: Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve nihayet "Milli Mücadele" -hepsinde yer aldılar. Sonuncusu hariç- hepsi, yenilgiyle biten savaşlardı. Eşref Bey, Malta adasındaki esaret yılları hariç, ülkenin kaderini tayin eden sekiz yılı çarpışmakla geçirdi. Bu savaş yılları, devlet kurumlarına ve vatandaşlarına inançlarına yitirmesine yol açmadı, hayal kırıklığına veya sinizme sürüklememişti. Savaşları kaybedip, Türk olmayan unsurların yaşadığı topraklar elinden çıkınca, millet, daha güçlü daha azimli olmuş, nihayet modern bir devlet kurdu.

Eşref Bey, hayli keskin konuşan biri olarak karşımıza çıkıyor,

sözünü esirgemeyen, öfkeli, alıngan, aşağılamalar ve hakaretler konusunda çok duyarlı ve namus, şeref, haysiyet kavramlarına sımsıkı sarılmış bir kişi... Eşref Bey ile silah arkadaşları, 'vatan hainleri' ne, Arap milliyetçilerine, eski Osmanlı subaylarına, Şerif Hüseyin'e ve İngiliz altınıyla satın alınan herkese horgörüyle bakmıyorlar. Eşref Bey, Deedes Bey gibi bir iki subay hariç, İngilizler'i saygıyla anmıyor. İngiliz askerlerinin birçoğunu askerlik mesleğinin gereklerini yerine getirmeyen, ahlakı zayıf kimseler diye görüyor. Kendisi Germenofil değil; ona göre, Almanya kendi milli menfaatlerinin gereğini yapıyordu ve o sırada bu menfaatler, Osmanlı Devleti'nin menfaatleriyle çakışıyordu. Eşref Bey, ayrıca, amiri Enver Paşa'ya büyük sevgi ve saygı besliyor, fakat Cemal Paşa için aynı duyguları taşdığı söylenemez.

Eşref Bey'in hatıralarında şu özelliği de göze çarpıyor: Riskler ne kadar büyük olursa olsun, başarı şansı ne denli az olursa olsun, hedefine ulaşmak için tam bir kararlılık içinde hareket etmesini hep bilmişir. Sanki, güç ve tehlikeli görevleri, dayanıklılık ve yeteneğinin sınanacağı fırsat sayıp memnuniyetle kabul ediyor. Adamlarını nasıl düşündüğünü her olayda kanıtlaması, paternalistik geleneğe samimi bağlılığını ispatlar. Kumandasındaki askerleri, rütbeleri ne olursa olsun, ailesinden sayıyor.

Eşref Bey'de geleneksel Osmanlı vazife anlayışı gayet canlı. Oysa o sırada Osmanlı İmparatorluğu çöküşe geçmiş, görünüşte koruduğu- Büyük devlet konumunu çoktan yitirmişti.

Son sözü Eşref Bey'e bırakmak yerindedir. Anlattığ olayların üzerinden kırk yıl geçtikten sonra, şu yorumu yapmıştı:

"Kaybedecek hiç bir şeyimiz yoktu. Davamızın haklı bir dava olduğuna inanmıştık.... Sonunda kazanamayacak oluşumuzu göz ardı etme gayreti içindeydik. Etrafımızdaki dünya yıkılıp gitmeden hiç olmazsa birkaç tane daha küçük zafer elde edebiliriz diye düşünüyorduk...."

NOTLAR

l) Eşref Bey, hatıratı boyunca Osmanlı maliye takvimini kullanıyor, ayrıca çok yerde Miladi tarihi de veriyor. Enver Paşa'yla yaptığı görüşmenin tarihi, Temmuz 1332 (Mali) şeklinde geçiyor, bu da Miladi takvimde 1916 yılının 14 Temmuz'u ile 13 Ağustos'u arasındaki günlere denk düşüyor. Eşref Bey, 1957 yılında kendisiyle İzmir'de yaptığım bir mülakatla, söz konusu görüşmenin Ağustos ayının başlarında yapıldığını söylemişti. (bkz. s.17)

2) Kerbela: Eşref Bey, Hz. Muhammed'in torunu Hz. Hüseyin'in ölümüne zikrediyor. Hz.Hüseyin, Peygamber'in amcasının oğlu ve damadı Hz. Ali'nin oğludur. Kendisi, 10 Ekim 680 tarihinde Kerbela'da şehit edilmiştir. Kerbela, Irak'ta Bağdat'ın elli beş mil güneybatısında bir şehirdir. Hz. Hüseyin ve adamlarından oluşan küçük bir kuvvet, Emevi Halifesi Yezid'in 4000 kişilik ordusu tarafından sarılmış, teslim olmayı reddetmiş ve katledilmiştir. Hz. Hüseyin'in Kerbela'daki türbesi, bilhassa Şiiler için önemli bir ziyaret mekanıdır. (bkz. s.48)

3) Yüzbaşı Raho (Seyyid Rahu): Yüzbaşı Raho, Fransız ordusunda görev yapan Cezayirli bir subaydı. 1916 yılında Şerif Hüseyin isyanının ardından, Hicaz'a gönderilen, Yarbay Edouard Bremond (sonradan general olmuştur) komutasındaki geniş Fransız heyetinde yer almıştı. Raho, Şerif Abdullah'ın askeri danışmanıydı. Diğer yabancı subaylar Şerif Ali komutasındaki (Teğmen Lalou) ve Emir Faysal komutasındaki (örneğin Albay Newcombe ve Yüzbaşı T.E. Lawrence) Arap kuvvetlerine yardım etmişti. Yüzbaşı Raho'nun Hayber'de Eşref Bey'e düzenlenen süvari hücumuna komuta ettiği sanılmakta. Yüzbaşı Raho, önce Şerif Hüseyin kuvvetlerini, Osmanlılar'ın Medine'ye ikmal yolunu oluşturan Hicaz Demiryolu'nu tahrip etmeleri için patlayıcı kullanımı konusunda eğitmek ve sonra da -1917 Şubatındaki ilk

saldırıdan 1918 yılına kadar- doğrudan saldırıların bir çoğunu gerçekleştirmekle görevlendirilmiş subaylardan biriydi.

Yüzbaşı Raho, 1919 mayısında Turaba'da (Mekke'nin 125 mil doğusundadır) bir çarpışma sırasında öldü. Şerif Abdullah'ın ordusunda görev yapan Yüzbaşı Raho, el-Kurma vadisini (Turaba'nın altmış beş mil kuzeybatısında) İbn-us-Suud'un Vahhabi kuvvetleriyle çıkan çatışmada hayatını kaybetmiştir. İngiltere'nin desteklediği Şerif Abdullah, bu çarpışmada, kuvvetlerini nedereyse tamamını ve teçhizatının çoğunu kaybetmiştir. Bu da, Şerif Hüseyin'in Hicaz'ı kontrolünde tuttuğu kısa dönemin son sürecinin başlangıcıdır*. (bkz. s.77)

4) Binbir Hadis, Mehmet Arif'in (1845-1897) bir eseridir.(bkz s. 188)

5) Yusuf İzzettin (1857-1916), Sultan Abdülaziz'in (1830-1876) büyük oğlu ve son halife Abdülmecit Efendi'nin (1868-1944, hilafet dönemi 1922-1924) ağabeyi idi. Yusuf İzzettin Efendi, 1916 yılında, Almanya gitmek üzereyken ettiği resmen ilan edildiği halde, ölümü şayibeli sayanlar mecvuttur. (bkz. s. 189)

6) Eyüp Sabri Akgöl (1876-?), 1908 ihtilalilin ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önemli isimlerinden biridir. Cumhuriyet döneminde milletvekilliği de yapmıştır.

*Arabistan'ın içlerini ele geçirme mücadelesini ve Yüzbaşı Raho'nun ölümünü anlatan eserler; H. St. J. B. Philby, Arabian Days (Londra, 1948) ve Arabia (Londra, 1930). Hicaz'daki Fransız heyetinin faaliyetleri için bkz. General E. Bremond, "Le Hedjaz dans la Guerre mondiale" (Paris, 1931)

EKLER

I KUŞÇUBAŞI EŞREF SENCER

II KUŞÇUBAŞI SELİM SAMİ SENCER

III "EŞREF'İN ARABI" veya ARAP MUSA'NIN HAYATI

IV CEMAL PAŞA

V BİRİNCİ VE İKİNCİ KAFİLELER

VI OCAK 1917'DE ŞERİF ABDULLAH'IN ORDUSU

VII MISIRLI AZİZ ALİ

VIII RAUF BEY EL KUBAYSI

IX MUHİBB AL DİN AL KHATIB

X KAHİRE'DEKİ FOTOĞRAFÇI DÜKKANI VE DR. İZZET AL JUNDİ

XI "DEEDES BEY"

XII MEHMET KAZIM BEY

XIII EŞREF BEY VE ÇARPIŞMA HAKKINDA BAZI ESERLERDEN ALINTILAR

XIV ESERE KATKILARI OLANLARIN ÖZGEÇMİŞLERİ

XV EŞREF BEY'İN DEFTERİNDEN 3 SAYFA

XVI HARİTA VE FOTOGRAFLAR.

EK:I

KUŞÇUBAŞI EŞREF SENCER (1)
(Eşref Sencer Kuşçubaşı)

Eşref Bey 1873'de İstanbul'da doğar. Babası Mustafa Nuri Bey Kafkasyalı Ibih kavimine mensuptu. Hem Mustafa Nuri Bey hem eşi Kafkas liderlerinden Sultan Sencer Han'ın soyundandı ve Eşref Bey'in Sencer ismi oradan geliyor. 19'uncu asırın ikinci yarısında Ruslar Kafkasya'ya yayılınca aile oradan kaçar; Mustafa Nuri Bey o zaman bir delikanlıymış.

Sultan Abdulaziz (1861-76) onları Bursa'nın takriben 50 mil Batısında bulunan Manyas civarında bir çiftliğe yerleştirir. Eşref Bey'in Halası, Sarayda görevli Hacı Muhtar Beyle evlenince, Eşref'in babasını Padişah'ın Kuşçubaşısı olan Reşit Bey'le tanıştırır. Mustafa Nuri Bey Sarayın 100 den fazla üyesi olan Kuşçu Ocağı'na kaydolunur. Bir kaç yıl sonra, Sultan Abdulhamit Mustafa Nuri Bey'i Kuşçubaşı yapar.

Eşref Bey Beşiktaş'taki Hamidiye ilk okulunu bitirince, Sultan Abdulhamit'in emriyle, Kuleli Askeri Lisesi'nin saray memurlarının çocuklarına ayrılan "Sınıf-ı Mahsusa'ya" kayd olunur. Eşref Bey'in anlattıklarına göre, okul idaresinin sürdürdüğü istibdada dayanamıyan sınıf arkadaşlarıyla beraber protesto etmek için gösterilerde bulunurlar. Bu hareketin öncüleri sayılanlar dağıtılır. Bir kısmı Bursa bir kısmı ise Edirne'deki askeri liselere gönderilir. Eşref Bey Edirne'ye gidenlerdendi ve 3 yıl orada okur.

Sonra İstanbul'a döner ve Kuleli'den mezun olur, Mektebi Harbiye'nin süvari bölümüne girer. Bunu da bitirince 1898 dolaylarında, Makedonya'daki bir süvari alayına tayini çıkar.

(1) Bu özgeçmiş şu kaynaklara dayanıyor: Eşref Bey ile 1957, 1961 ve 1962'de yapılan mülakatlar; Sayın Cemal Kutay ile yapılan görüşmeler; Eşref Bey ve kardeşi Selim Sami Bey'i iyi bilen Zübeyde Hanım el Amrusi'nin anlattıkları; Birinci Dünya Savaşında 4 üncü Ordunun Kurmay Başkanı olan Ali Fuat Paşa (Erden) ile bir söyleşi; ve Eşref Bey'den bahis eden iki eser: Galip Vardar'ın "İttihat ve Terakki içinde Dönenler", İstanbul 1960; Hüsamettin Ertürk'ün "İki Devrin Perde Arkası", İstanbul 1957.

Buradaki siyasi faaliyetleri gene sürgünle neticelenir. Bu sefer babası ve kardeşi Selim Sami ile Hicaz'a gönderilirler.

Eşref Bey el Taif kalesine Eylül, 1900'da varır. Birkaç hafta sonra kaçıp, Cidde'ye gider. Hicaz'dan kaçmak maksadıyla Hindistan'a giden bir gemiye binerken yakalanır. Eşref Mekke'de Jihad kalesinin zindanına atılır, bir müddet sonra Taif'e geri gönderilir.

Taif'deki hapishanenin , kaçmaya niyetli bir kimseye mani olacak ciddi engelleri yoktu. 7 ay Eşref Bey gece gündüz tomruğa vurulur. [19 uncu asırın ortalarından beri İstanbul'da tatbik edilmeyen bir ceza. "Tomruğa vurmak" zincirle bir tomruğa bacaktan bağlanmak demekti; tarihe karışmış bu usul 1980'lerde Arabistan yarım adasının bazı bölgelerinde hala tatbik edilmekteydi, ve tutuklular hurma ağaçlarının tomruklarına zincirlenmekteydi. Bu cezalandırma usulu günümüzde de devam ediyor. [CNN'in bir belgeselinde Aralık 1996'da Kuran okulundan kaçan iki haylaz erkek çocuğuna bu ceza tatbik edildiğini gösteriyordu.]

Nihayet Hicaz Valisi Ahmet Ratip Paşa Eşref Bey'i kaleye kapatılmak üzere Medine'ye gönderir. Kaçmaya kerelerce teşebbüs etmesine rağmen, Eşref bunu başaramaz ve bir buçuk yıl orada kalır.

Bu müddetin sonunda kardeşi Selim Sami ve, kendileri gibi Çerkes olan, Tahir Bey isminde bir şahsın yardımlarıyla, Eşref Medine Kalesinden kaçar. Osmanlı Hükümetinin Hicaz idaresine karşı mücadele etmek niyetiyle ilk önce Selim Sami, Çerkes Tahir ve Faraj ibn al Misri ismindeki bir Arapla çete kurar. "Arabistan Devrimci Komitesi" ismini alan bu örgüt 1903 yılında Medine civarında faaliyete geçer.

Komite, daimi şekilde birbiriyle boğuşan aşiretleri, aralarındaki kavgaları unutarak, müşterek düşmanları Padişah'a karşı beraberce mücadele etmelerini temkine çalışır. Fakat başarılı olamaz. Bu sefer, Hicaz'ın diğer bölgelerine yayılan, ve hayli kalabalıklaşan çete, Hükümetin disiplinsiz ve iyi yetiştirilmemiş askeri birliklerine karşı terörist saldırılar tertibederek şöhret kazanmaya başlar. Çete dağınık hedeflere karşı yıldırım akınlar yaptığı için, Araplar Eşref Bey'e "Şaykh al Tuyur" ("Kuşların Şeyhi") lakabını takar.

Komite, bu darbeleriyle Sultan'ın idaresinin ne kadar çürük ve

yetersiz kaldığını ispatlamaya çalışır. Eşref Bey'in en cüretli hareketi şöyle cereyan eder: Üç tabur askeri Medine'nin tören alanında teftiş etmekte olduğu sırada, komutanları Vasıf Bey'i kaçırır. Vasıf Bey Medine'deki askeri komutan Şükrü Paşa'nın oğlu olup üstelik Padişah Yaveri [Emir Subayı] ünvanını taşımaktaydı. Eşref Bey Medine Valisi Osman Ferit Paşa'nın oğlunu, Arif Bey'i de kaçırmak istemişti fakat planını tatbik etmek fırsatını bulamaz.

Komiteyle mücadele etmektense onu satın almak daha kolay olacağını düşünen Padişah, 1903/4 de Eşref Bey ve arkadaşlarına af teklif eder. Silahlarını terk ettikleri takdirde Eşref Bey'e ve Komite'nin diğer üyelerine ayda 50'şer altın verilecekti. Teklif kabul edilir.

Anlaşmanın akabinde, Eşref Bey'e Medine Vilayeti'nin dışına çıkmasına müsaade edilmez. Fakat telgraf hattının bir bölümünü koruma görevi ona verilir. Dolayısıyla Vilayet dahilinde serbest dolaşma hakkına sahipti. Bundan istifade ederek, Eşref tekrar çete kurmaya başlar. Faaliyetleri keşf edilir, ve Eşref adamlarıyla Medine'nin Kuzey-Doğusunda bulunan dağlara kaçmaya mecbur kalır.

Abdülhamit'e karşı nefretlerini kanıtlamak için, her yıl Padişahın hediyelerini taşıyan Surrei Hümâyun'u [kervana verilen isimdi] soyarlar. O sıralarda takib ettiği Panislamist siyaseti dolayısıyla, Halifeliğini ve Mukkaddes yerlerinin koruyucusu olduğunu belirterek, dindarlığını ve himmetini ispatlamak için Hicaz Demiryolu'nu bağışlarla inşa etmeye çalışan Padişah çileden çıkar. Eşref'in anlattıklarına göre, başka bölgelerde harekete geçen genç subaylar ve gruplar gibi, Komitesi hareketleriyle hem Osmanlı İmparatorluğu'nun akibeti hakkındaki endişelerini ifade eder, hem Padişah'a darbe indirmiş olur.

İbn al Rashid ve İbn al Suud'u barıştırmak için Komitenin gayretleri netice vermez. Fakat, Irak'ın güneyinde isyan eden Sadun Paşa'yı Osmanlı Hükümeti'ne karşı desteklemesi daha müspet neticeler verir. Paşa, istekleri Padişah tarafından kabul edilmediği takdirde, Basra'daki yabancılara karşı harekete geçmek tehdidinde bile bulunur.

Bir ara Eşref Bey mâli ve siyasi destek aramak üzere, Hindistan'a gider. Dönüşte, Osmanlı Jandarmalarına direnişlerinde hayli başarılı olan Süleymaniye'deki asi Kürtleri

ziyaret eder, sonra Medine civarlarına avdet eder.

Arada, Abdülhamit Eşref'in babasın af eder ve Nuri Bey'in İstanbul'a dönüşünden az sonra, Eşref ve adamları Padişah'ın Sürre Alayını tekrar soyar. Bu yetmiyormuş gibi, Mısır'dan Kabe'ye yeni "Kısve" [Kabe'nin işlemeli örtüsü] götüren kervana saldırıp, bunu da ele geçirirler.

Eşref Beye göre, 1900 ve 1908 arasında Arap Yarım Adası anarşi ve şiddet olayları içinde çalkalanmaktaydı. Muhtelif aşiretler ganimet ve iktidar peşindeydi. Osmanlı Hükümeti duruma hakim olamıyordu. Kamu düzenini ve adaleti behemahal sağlamak isteyen Padişah, teslim oldukları takdirde Eşref ve arkadaşlarını tekrar af edeceğini bildirir. Komite yeni teklifi kabul eder, fakat Padişah fikrini değiştirir ve af'ı iptal eder.

Eşref Bahreyn'e kaçar, bir müddet saklanır. Sonra Maskat'a ve oradan da Hindistan'a gene gider. Hindistan'a ilk gidişinde tanışmış olduğu, ülkelerinin istiklali için mücadele eden çeşitli gruplar ile temas etmek ister.

Sultan Abdulhamit'in İslam milletleriyle temaslarını güçlendirmek için takib ettiği siyaset, İngiliz, Rus ve Çin Hükümetlerini tedirgin etmişti. Osmanlı İmparatorluğu'ndan gelebilecek ajanlara karşı tetikteydiler. Eşref bilhassa Hindistan'da yakından takib edilir. Boyuna kıyafet ve yer değiştirerek tutulmaktan kurtulur. Sonunda Türkistan'a geçer, ve bütün zorluklara rağmen, Çin'de Uygur Türklerinin bulunduğu Sinkiang'a ulaşır. Sonra, Afganistan, İran ve Irak'tan geçerek tekrar Hicaz'a döner.

Bu arada İstanbul'da Eşref'in babası Mustafa Nuri Bey Vatana Hiyanet suçundan tekrar tutuklanmıştı. Eşref ve Komitesi hemen birkaç önemli Osmanlı görevlisini kaçırır ve Mustafa Nuri Bey serbest bırakılıncaya kadar bunları tutacaklarını Padişah'a bildirirler.

Abdülhamit Mustafa Nuri Bey'i gene af eder. Fakat Eşref, Padişah'ın gizli polisi tarafından yakalanmamak için, Mısır'a kaçar. Avrupa'ya geçip, orada faal olan Osmanlı muhalefet üyeleriyle Padişah'ı ya devirmek ya da ciddî ıslahat yapmaya mecbur etmenin çarelerini aramak istiyordu.

Kıyafet değiştirerek hac'dan dönmekte olan fakir Mısırlıların teşkil ettiği bir kafileye katılır. Port Said'e varınca eski bir arkadaşının lokantasında garsonluk yapar. Bir müddet sonra, tayfa

olarak bir İtalyan gemisinde iş bulur ve bununla Kıbrıs'a geçer.

Kıbrıs'ta İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bir hücresi bulunuyordu. Onun yardımıyla, nihayet 1907'de Paris'e varır. İttihatçılara katılır ve Abdülhamit'e karşı şahsi mücadelesinin son faslı başlar.

Eşref Bey, Ahmet Rıza ve Dr. Nazım gibi, Paris'teki devrimcilerin heyecan ve coşkuları, ihtilal yapmağa yetmeyeceğine karar verir. Osmanlı ordusunda faal olan İttihat ve Terakki hücrelerinin daha tesirli olacağını inanmaktaydı. Avusturya yoluyla, Karadağ'a gider. Harbiye Okulunda sınıf arkadaşı olan Karadağlı bir subayı bulur. Bu genç Kral'ın yaverlerinden biri olmuştu. Onun yardımı ile Osmanlı sınırını geçer ve Makedonya'ya varır.

Makedonya'da İttihat ve Terakki Cemiyeti namına faaliyete geçen Eşref Bey, Eyüp Sabri, Enver, Süleyman Askeri, Resneli Niyazi, vs. ile hücreler kurarak orduda öyle teşkilatlanırlar ki sonunda Abdülhamit taleplerini kabul etmeye mecbur kalır.

O neticeye varmadan, Eşref'in başı yine derde girer. Gıyabında cereyan eden bir dava neticesinde, Divanı Harp Mahkemesi onu ölüme mahkum etmişti. 1908'in başlarında, siyasi bir görevle Karadağ'da bulunan Berana kentine gitmekteyken, yolda yakalanır, işkence görür, hapise atılır, ve nihayet Üsküp'e (şimdiki Skopje'ye) sevk edilir. Şansına oradaki Vali ve Askeri Komutan, devrim taraftarı Mahmut Şevket Paşa idi.

Birkaç yüksek rütbeli subayın müdahelesi sayesinde işkence kesilir. İlginç nokta şu ki yardımına yetişenler arasında Şemsi Paşa da vardı. Bu Paşa Abdülhamit'in adamı sayılırdı ve o yüzden kendi akrabası, fakat İttihatçı olan Teğmen Atıf tarafından Manastır'da 7 Temmuz 1908'de vurulur. Bu hadise Meşrutiyeti geri getirecek olan ihtilalin başlangıcı sayılır.

Padişah Eşref'in serbest bırakılmasını istemez, göz altında tutulmasına ısrar eder. Ancak Mahmut Şevket Paşa ve Makedonya Genel Müfettişi Hüseyin Hilmi Paşa, Padişah'a Eşref Beyin Vatana Hiyanet neviinden girişimlerde bulunmayacağına dair söz verince, Eşref Bey af edilerek serbest bırakılır.(2)

İkamete mecbur tutulur ve Padişah'ın İzmir civarında Tepeköy'de bulunan çiftliğine sürülür. Uslu kalması şartıyla,

(2) Kendisine verilen sayısız aflar sorulunca, Eşref Bey durumu şöyle izah eder: "Her zaman sonuncu af" çıkardı. Esasen Padişah

kendisine günde bir altın verilir. Babası Mustafa Nuri Bey ve kardeşi Selim Sami de yanına gönderilir.

Padişah'ı devirecek komplo kurmak için, o devirde İzmir harika bir yerdi. Gizli polis, diğer büyük şehirlere nazaran hem az hem o kadar iyi örgütlenmemişti. Kalabalık yabancı tüccar muhiti sayesinde, Avrupa ile temas kolaydı ve kaçış yolları açıktı.

Eşref, Sami, meşhur Çerkes Ethem'in Ağabeyi Reşit, ve 12 arkadaşları, İzmir'de bir İttihat ve Terakki hücresini kurarlar. Şehirin dışındaki zirai bölgelerde zorluklarla karşılanırlar, zira ahali Padişah'a sadıktı. Kendilerine tütün tüccari süsünü vererek, kırsal bölgelerdeki kanun kaçağı çeteler ile temasa geçerler. Çakırcalı'nın çetesi bunlardan biriydi.

Eşref Bey saklanmak ve barınmak için bu çetelerin yardımlarından istifade eder. İddia ettiğine göre, bu temaslarından dolayı kendisine haydut ve katil denilmişti. Bunun haksızlık olduğunu ilave ederek kendisinin ve arkadaşlarının bütün faaliyetleri ancak Abdülhamit'in istibdadına son vermek için olduğunu, ve bunlardan hiç bir şahsi menfaatleri olmadığına ısrar ederdi.

Nihayet 24 Temmuz1908'de, Sultan Abdülhamit 1876 Anayasası'nı ihya edince, İkinci Meşrutiyet devri başlar. Devrim başarılmıştı. Bir günde, Eşref, Selim Sami ve arkadaşlarının itibarı iade edilir- Abdülhamit onları af eder ve İzmir bölgesindeki polis ve jandarma birliklerinin başına getirir! Artık devrimi korumak onların görevi olur.

Fakat bölge, bilhassa İzmir'in doğusundaki dağlık arazi, haydutlarla doluydu. Üstelik ahali artık herhangi bir otoriteyi kabul etmeye hazır değildi. Fakir idiler ve geçmiş iktidarlardan hep eziyet görmüşlerdi.

Bu şartlarda hükümet için düzeni sağlamak zordu. Kendisi de o kadar uzun müddet kanun dışında sayıldığı için, Eşref Bey ahalinin neler his ettiğini kolaylıkla anlıyordu. Selim Sami ise uyum sağlamakta zorluk çeker, bir ara kendisi ve jandarma birliği diğer jandarma birlikleri tarafından haydut sayılarak takibe alınır.

gaddar değildi, sürgünü idama tercih ederdi, sürgün edilenler hep kendisiyle mücadele etmeye devam ettikleri halde. Bundan maada, Babamı çok severdi." (25 Ağustos 1957'de yapılan şöyleşi.)

Çok geçmeden iki olay cereyan eder. İlkinde nüfusun çoğu Rum ve Hıristiyan olan, İzmir yakınında bir köyde, yeni Hükümete karşı isyan çıkar. İzmir'de görevli Binbaşı Mısırlı Aziz Ali (veya Aziz Ali al Masri-Ek VII'e bakınız) ve birliği isyanı çabuk bastırır, fakat birkaç köylü ölür. Osmanlı Meclisi'nde bulunan gayri-Müslim mebuslar Aziz Ali'nin gayretkeşliğine şiddetle itiraz eder. Divanı Harbe sevkedilir, beraat eder.

Kısa zaman sonra İzmir'in küzeyinde, Ayvalık'ta da yeni hükümete karşı isyan çıkar. Hem Aziz Ali hem Eşref Bey'e isyanı bastırmak emri verilir. Bu kolay olmaz. Eşref Beyin anlattığına göre askerleri, Ayvalık'taki Rumlardan 1200 tüfek toplar.

Eşref Bey'in dediği gibi, "Ne yazık ki vazifeşinaslık ve ehliyet ancak yeni bir tahkikat ve kınanma ile neticelenir. (3) Mısırlı Aziz Rumeli'ye gönderilir. Eşref ise, Ordu'dan istifa eder ve at ticaretine başlar. İşi dolayısıyla Hartum ve Doğu Anadolu'ya gidip gelmeğe başlar.

Eşref Bey'e göre, Enver ve arkadaşları, Abdülhamit'e karşı verdiği uzun mücadeleden dolayı, kendisine yüksek maaşlı siyasi görevler teklif eder. Bunlar kendisini tatmin etmeyecek kasvetli işler olduğu için, bütün teklifleri reddeder.

1909 senesine gelinince, İmparatorluk dahilinde çeşitli bölücü ve ayrılıkçı cereyanlar başlar. Türk kökenli olmayanlar ve gayrimüslimler İttihat ve Terakki siyasi emel ve gayelerini benimsemez. Eşref ise Cemiyeti desteklemeyi görev sayar. Üye toplamaya çalışan muhalif gruplarının kendisine yaptığı teklifleri-de reddeder.

Eşref der ki "Ben ne Dağıstan rüyalarını gören bir Çerkes, ne Arap, ne de Rumdum; ben Türkçe konuşan Müslüman bir Osmanlıydım!"

1911'de İtalyanlar Trablusa (günümüzün Libyası'na) saldırınca, Enver Bey eski silah arkadaşlarına çağrıda bulunur. İkinci bir savunma hattını teşkil etmedikleri takdirde, Osmanlı İmparatorluğu Afrika'daki son parçasını İtalyanlara kaptıracağını bildirir.

Doğu Anadolu'da bulunan Eşref Bey, hemen Libya'ya giden gönüllülere katılır. Bingazi Vilayeti'ne varınca Derne Cephesi'nde çarpışan Bedevi mücahit birliğine komutan tayin edilir. Bir Türk

(3) 20 Ağustos 1962'de söyleşi sırasında söylenen sözleri.

komutanın emrinde Arap gönüllülerle kurulan bu birlikle, Enver [Müslümanların birleşmesi şart olduğunu ilan eden] "Panislamizmi" ilkesini ilk defa olarak tatbik etmeye çalışıyordu [unutulmamalı ki Sultan Abdülhamit de Arap ve Kürt paralı askeri birlikleri kurmuştu].

Bir buçuk yıl sonra, 1912'de, Balkan Savaşı başladığında, Enver gizlice Libya'yı terk ederek, İstanbul'a döndü. Mısırlı Aziz Ali, Çerkes Reşit, Eşref Kuşçubaşı ve Süleyman Askeri yerlerinde kaldı. Nihayet Eşref ve Süleyman Askeri de İstanbul'a döndü. Hemen Çatalca'ya gönderildi. Orada Batı Trakya'da savaşacak çeteler oluşturularak ve bölgeyi Bulgarlardan kurtarmak gayesiyle, Batı Trakya Geçici Hükümeti'ni kurarlar.

Ocak 1913 deki İttihatçı darbesinden beri Sadrazam olan Mahmut Şevket Paşa, Haziran 1913'de suikast'a kurban gidince, Eşref ve kardeşi Selim Sami, zamanın İstanbul Muhafızı [yani Askeri Komutanı] olan Cemal Paşa tarafından İstanbul'a çağırıldı. Canilerin ve onları azmettirenlerin izlerini bulmaları istendi, zira hadiseden sonra canileri kaçıran araba'nın şoförü, Eşref'in akrabalarından Abdulrahim isminde birisiydi.

Cinayetten sonra Abdulrahim, Eşref'in ailesine mensup kişiler tarafından İzmir civarında bir Çerkes köyünde saklanmıştı. Caniler ele geçirildi ve uzun bir dava neticesinde asıldı. Durumdan istifade eden İttihatçılar, muhaliflerini bol bol ezmek fırsatını buldu.

Tutuklamalardan hemen sonra, Eşref Rumeli'ye döndü ve Temmuz 1913'de Edirne'nin Bulgarlardan geri alınması sırasında Enver Bey'in yanındadır. İkinci Balkan Savaşı'nın hitamında barış imzalanınca, Eşref Bey İzmir yakınındaki çiftliğine döndü.

1914'de, Birinci Dünya Savaşı başlamadan, Enver Paşa Eşref Bey'i Hint Devrimci Komitesinin temsilcileri ile görüşmesi için Belçika'nın Liege şehrine gönderdi. Döndüğünde Eşref'in raporu Enver'i memnun etti. Komite'nin hareket planlarını beğenen Enver, Hintlilerle işbirliğinin kabil olacağına inandı.(4)

Enver " Panislamizm" çerçevesinde durumdan faydalanmaya karar verdi. Eşref Kuşçubaşı, kardeşi Selim Sami'yi ve birkaç kişiyi ihtiva eden özel bir grup kurarak ve Hindistan'a gitmelerini emretti. Görevleri Orta Asya'da Ruslara karşı, ve icab ettiği takdirde, Hindistan'da İngilizlere karşı, Panislamist ayaklanmalar

(4) Cemal Kutay'ın tefrikası "Kuşçubaşı'nın (Tarihe Benden Haberler) inde Enver Paşa İstanbul'u Nasıl Terketmiştir" Millet, Cilt IX, 27 Haziran1950, s.28-29.

tertibetmekti.

Bunlar Bombay'a gitmek üzere yolda iken, Birinci Dünya Savaşı başladı. Enver Paşa'dan emir alan Eşref hemen İstanbul'a döndü. Selim Sami ve dört arkadaşı Hindistan'da kalarak , göreve başladı.

(Tamamlayıcı bilgiler için Kuşçubaşı Selim Ek II'e bakınız).

Eşref Bey İstanbul'a varınca, Enver Paşa onu **Teşkilât-ı Mahsusa**'nın Arabistan, Sina ve Kuzey Afrika Müdürü tayin etti. Teşkilâti Mahsusa Umum Müdürü Süleyman Askeri Bey ise, Arap gönüllülerle bir ordu kurması için Irak'a gönderildi. Her iki Müdür doğrudan doğruya Enver Paşa'ya bağlıydı.

Artık tekrar üniforma giymiş olan Eşref Bey, hemen faaliyete geçti. 1914 ve 1915/16 yıllarında Arabistan Yarımadası'na birkaç kez gitti. Orada temas ettiği kişiler başlıca Ibn al Rashid, Ibn al Suud ve Mekke Emiri Şerif Aliydi. Bu Arap önderlerini kendi taraflarına kazanmak için İngilizlerin teşebbüslerine karşılık vermek gayesiyle , bu kişilere bol hediye ve vaatlerle Osmanlı Hükümetine desteklerini sağlamak icab ediyordu.(5)

Şubat 1915'de Süveyş Kanalı'na yapılan Osmanlı akını sırasında, Sina çölünde harekata iştirak eden gönüllü Bedevi birliğinin başında Eşref Bey bulunuyordu. Akıncıların takib ettiği yolların birini denetleyen "Nakhl Kalesi" denen vahayı bu birlik

(5) Eşref bu zevatın bir kısmını Hicaz'da geçirdiği yıllarda tanımıştı. 1904-1907 arasında Eşref'in faal bulunduğu Arap Devrim Komitesi'nde şu önemli kişiler vardı: Suud al Suud (Ibn al Suud'un kardeşi), Zahir Bey al Subhan (Ibn al Rashid'in kardeşi), Şeyh Janib (Şeyh Mubarak'ın oğlu). Şerif Hüseyin'in oğlu Şerif Ali'den Eşref Bey'e yazılan ilginç mektup bu devirde sarf ettiği gayretlerinin numunesidir.

"Muhterem Eşref Bey Efendi,

İrsal ve ihda buyurulan filinta vasil oldu. Hakkımda izhar buyurulan hissiyat-ı nazikaneden dolayı takdim teşekkür ederim. Mezkur filintayı nezd-i muhlisanemde kıymetdar bir yadıkâr olarak hıfzedeceğim. Bu vesile ile ihtiramat-ı faikamın kabulu mütemennâdır, efendim.

9 Haziran 331 *Emir-i Mekke zade*

Ali "

ele geçirdi.

1916'nın ilk baharında, Ibn al Rashid'a yaptığı ziyaretten dönen Eşref Bey'e Enver ve Cemal Paşalar yeni bir görev verdi. Suriye ve Lübnan'da faal olan Arap milliyetçileri arasında, gizli örgütlere üye olup Fransız Hükümeti ile temasta olanlar hakkında mahkemelere sunulabilecek kanıt toplaması istendi.

Bu zanlılar çoktan takip edilmekteydi. Fakat Hükümet yazılı kanıt istiyordu. Eşref ve adamları Beyrut'taki Fransız konsoloshanesine girerek gereken evrakları bulundu. [Savaş başladığında bu konsoloshane resmen kapanmıştı. Kapalı olmasına rağmen, bina ve içindekiler Fransa'ya ait olduğu için, hala diplomatik dokunulmazlıktan istifade etmesi gereği vardı. Bundan dolayı resmen aranması mümkün değildi. Arama illegal (kanun dışı) bir şekilde yapılması icab ediyordu, ki bunu ancak Teşkilât-ı Mahsusa yapabilirdi.] Konsoloshane'de ele geçirilen evraklar sayesinde zan altında bulunan Araplar mahkemeye sevk edilebildi.

Budan sonradır ki elinizdeki kitabın ilk bölümünü teşkil eden defterinde Eşref Bey'in anlattığı gibi,Yemen'e yardım götürmesini Enver Paşa emretti. Netice'de Şerif Abdullah'ın ordusu ile çarpıştı ve esir düştü. Araplar onu İngilizlere teslim etti, ve nihayet Malta'ya Savaş tutsağı olarak gönderildi. 1920'ye kadar orada kalan Eşref Bey serbest kalınca, Türkiye'ye döndü.

Eşref Bey'e göre bu mektup Şeriflerin iki yüzlüğünü ispatlar.

"Muhterem Eşref Bey Efendi,

Bana lütf etmiş olduğunuz filinta salimen elime geçti. Bana karşı göstermiş bulunduğunuz samimi hislerinizden dolayı size şükranım. Yukarıda sözü geçen filintayı kıymetli bir hatıra olarak saklayacağım. Bu vesile ile, en derin saygılarımın kabul edilmesini rica ederim, Efendim.

22 Haziran 1915 *Ali*

Mekke Emirin Mahtumu"

İzmir bölgesine yerleşti. O bölgede bulunan diğer eski **Teşkilât-ı Mahsusa** subayları ile Türkiye'nin Batısında Yunanlara karşı yapılan mücadele için silah, para ve gönüllü topladı(6). Sonra Ali Fuat Paşa (Cebesoy) emrinde Geyve cephesinde görev yapar. Nihayet Adapazarı bölgesindeki gönüllü çete kuvvetlerinin komutanı oldu.

İstiklal Savaşı bitince, Eşref Bey çiftliğine çekildi. Kaderin cilvesi oydu ki, bu çiftlik Sultan Abdülhamit tarafından babasına hediye edilmişti! Hareket dolu askeri hayatı başladı. 25 yıldan fazla sürmüştü. 1964 yılında 91 yaşında vefat etti.

(6) Eşref Bey Malta'dan dönünce kendini Yüzellilik Listesinde buldu. Bu liste Ankara Hükümeti tarafından Vatan Haini ilan edilen kişilerin listesiydi. Fevzi (Çakmak) Paşa'nın girişimiyle, Eşref Bey'in adı listeden çıkarıldı. Fevzi Paşa'ya göre, Eşref'in listeye dahil edilmesi ya eski bir düşmanının marifetiydi, ya da Padişah taraftarı olan başka bir Çerkes'le isim benzerliğinden kaynaklanmıştı.

EK:II
KUŞÇUBAŞI SELİM SAMİ SENCER
(Hacı Sami Efendi) (1)

Selim Sami, Eşref Kuşçubaşı'nın küçük kardeşiydi. İstanbul doğumlu olan Selim Sami, Kuleli Askeri Lisesi'nde son sınıf talebesi iken babası ve ağabeyi ile Hicaz'a sürüldü. Eşref Bey gibi hapis edilmedi; bu sayede ağabeyinin hapisten kaçmasına yardım edebildi. Eşref Bey Arabistan Devrimci Komitesi'ni kurup faaliyetlerine başladıktan sonra, Selim Sami'yi İzmir'e para ve adam toplamaya gönderdi.

Eşref, Komite'nin faaliyetlerini Hicaz'ın dışına yaymak istediği için, Selim Sami İzmir'den sonra Avrupa'ya geçti, ve Paris'te Abdulhamit'e karşı çalışan ihtilalciler ile temasa başladı.(2)

Selim Sami, Avrupa'da güven ve rahat içinde kalmaktansa

(1) Selim Sami hiç bir zaman haca gitmediğinden, sahici hacı değildi. Hicaz'a sürüldüğü vakit kendisine o lakap verildi ve sonraları Makedonya'daki gizli çalışmaları sırasında bunu kullandı. Selim Sami'nin özgeçmişini Eşref Bey ile yapılan görüşmeler, Osman Hocaoğlu ile İstanbul'da Ağustos 1962'de yapılan bir söyleşi, Sami'nin hatıratına sahip olan Sayın Cemal Kutay ve 1924'de Türkiye'ye dönünce onu iyi tanımış olan Zübeyde Hanım el Amrusi ile yapılan görüşmelere istinaden hazırlanmıştır.Zübeyde Hanım, Dağıstanlı Şeyh Samil'in torunu ve 1844-1912 arasında yaşayan, 1908'de Medine Valisi ve Şeyhülharemeyn olan Osman Ferit Paşa'nın kızıydı. Kardeşi, Hamza Osman Erkan, önce Süleyman Askeri sonra da Mehmet Fazıl Paşa'nın emrinde Irak'ta görev yapmıştı. Başından geçenleri 1946'da İstanbul'da çıkan "Bir Avuç Kahraman" kitabında anlatmıştır. Ayrıca, Selim Sami ve Osman Hocaoğlu'nun hatıratına dayanan Sayın Cemal Kutay'ın "Ana-Vatan'da Son Beş Osmanlı Türk'ü", İstanbul, 1962, s.21'de başlayan bölüme bakınız.

(2) Hicaz'ın dışında seyahat edebilmesi için gereken evrakları Sami, o zaman Şam'a sürgün olan Mustafa Kemal (Atatürk)'ün vasıtasiyle temin edebildi.

Osmanlı İmparatorluğu dahilinde tesirli bir şekilde hareket etmenin daha uygun ve faydalı olacağını düşünerek 1908'de Eşref Bey'in ikamete mecbur kaldığı İzmir civarındaki çiftliğe döndü.

Sami Hindistan'a 1914'de gönderilinceye kadar iki kardeş beraberce çalıştı. 1911'de Eşref Libya'ya gitti. Sami af edilinceye kadar İzmir'de saklı kaldı. Nihayet, Enver Bey'in delaletiyle haydutluk yaptığı sanıyla aranan Sami af edildi.

Selim Sami'nin basılmamış hatıratına göre, Enver ve Eşref yeni kurulacak gizli teşkilatın hazırlıklarına beraberce başladı. Örgüt'e sonradan Teşkilât-ı Mahsusa adı verildi. Sami bunu "Milletin sağlığını ve refahını yeniden temin etmek maksadıyla atılan ilk adım" olarak tarif ediyordu. (3)

1911'de yeni örgütün esasları, programı, teşkilatı ve faaliyetleri tespit edildi. Programın Orta Asya bölümünün bütün yönleri hemen tatbik edilmeyerek, İkinci Balkan Savaşı'nın 1913'deki neticesi beklendi. Ondan sonra Enver Türkistan'la Hindistan'a gittikçe daha çok önem verdi.

Selim Sami'ye göre Türkistan için o zaman bir hareket programı hazırlandı. Buna göre Hindistan tarikiyle Türkistan'a bir grup devrimci gönderilecekti. Bunlar Turkistan daki Rus idaresine karşı isyan hareketlerinin hazırlanmasıyla meşgul olacaktı. Gayelerine ulaşmak için Orta Asya'da Türkçe konuşulan bütün bölgelerde seçkin devrimcilerden müteşekkil hücreler kurulacaktı.

Orta Asya'da çalışanlara destek olmaları için en yakın Osmanlı Elçilik veya Konsolosluklarına (mesela Tiflis'e), **Teşkilât-ı Mahsusa** ajanları gönderilecekti. Böylece Rusya veya İngiltere ile savaş çıktığı anda, yaygın faaliyetlere girişilebilecekti.

Planın ilk adımı deneyimli birkaç kişiyi Türkistan'a göndermekti. Bunlar yerli devrimcilerle temas kurup onları işe başlatacaklardı. Hindistan'daki İngiliz Haber Alma teşkilatını atlatmak için, bu grubun fazla kalabalık olmaması şarttı.

Belçika'da barınan Hint Devrim Komitesi ile esaslar üzerinde anlaşmak gayesiyle, daha evvel onlarla temas eden Eşref Bey tekrar yanlarına gönderildi. 1914'de programı başlatmak üzere Enver şu zevatı seçti:

(3) 18 Ağustos 1962'de İstanbul'da Sayın Cemal Kutay ile yapılan söyleşi sırasında Selim Sami'nin el yazısıhatıratına bakarak okuduğu sözlerdir.

1. Eşref Kuşçubaşı - Enver Paşa'nın şahsi temsilcisi ve müşaviri.

2. Selim Sami Kuşçubaşı - Heyetin başkanı.

3. Yarbay Emrullah Bey (Barkin)-sonraları İzmir'de Polis Müdürü, Başbakanın Büro Müdürü ve B.M.M. Erzurum mebusu.

4. Yüzbaşı Adil Hikmet Bey - Teşkilât-ı Mahsusa ajanı. Libya'da görevli bir memurun oğlu olan Hikmet Bey BatıTrakya Muvakat Hükümeti'nin kurucularından biriydi. Birkaç yabancı dile vakıfdı.

5. Hüseyin Bey-Teşkilât-ı Mahsusa ajanı. "Tatar" ve "Mücaihit Hüseyin" olarak da bilinirdi. Batı Trakya'da faal olduktan sonra, Edirne'nin kurtuluşu sırasında Enver Paşa'nın yanındaydı.

6. Bursalı İbrahim Bey-Teşkilât-ı Mahsusa ajanı, çete savaşı uzmanı.

Eşref Bey Hindistan'a at tüccarı, Hüseyin ve Selim Beyler astragan yünü alıcısı olarak gidiyordu. Emrullah Bey Basra Vilayetinin Maarif Müdürü ve İbrahim Bey de aynı Müdüriyyette başka bir göreve tayin edildi. Bunu kanıtlayan belgeler kendilerine verildi. Ayrıca hepsine Osmanlı Hükümetinin resmi işlerini takib etmek üzere Hindistan'a gittiklerini belirten belgelerde verildi.

Bu altı kişiyi taşıyan gemi Kızıl Deniz'de seyir ederken Birinci Dünya Savaşı başladı. İngilizler Hindistan'a varmadan onları durdurmaya çalıştılarsa da, Bombay'a salimen ulaştılar. Türkiye'ye derhal dönmesi için emir alan Eşref arkadaşlarından ayrılarak ve hemen yola çıktı.

Enver, Eşref'e Maskat'a uğrayarak Emir el Turki ile görüşmesini istedi. Ülkesini sözde "himaye" eden İngilizlere karşı isyan ettiği takdirde yardım edileceğini bildirmesini istedi. Bir hafta Maskat'ta kaldıktan sonra, Eşref İstanbul'a doğru yoluna devam etti.

Arkadaşları ise, kıyafet değiştirerek, Peşaver ve Keşmir yoluyla Orta Asya'ya geçti. Bin bir zorluktan sonra yakalanmadan Doğu Türkistan'a ulaştı. Burası ilk çalışmalar için seçilen yerdi. Fakat, Selim Sami ve arkadaşları kısa bir ara sonra Batı'ya doğru hareketle Buhara'ya gitti.(4)

(4) Bu girişimin tavsilatı şu kaynaklarda bulunur: Sayın Cemal Kutay'ın "Enver Paşa Lenin'e Karşı", İstanbul, 1955, ve "Atatürk-Enver Paşa Hadiseleri", İstanbul 1956; Sayın Feridun

Ruslara karşı başlatılan mücadelenin ilk dönemi Mondros Mütarekesi ile 1918'de bitti. Emrullah Bey Afganistan ve İran'dan geçerek Türkiye'ye dönerken, Adil Hikmet, Hüseyin ve İbrahim Beyler deniz yoluyla (Karadeniz) gelmişti. Enver Paşa'dan almış olduğu emire uyarak, Selim Sami Türkistan da kaldı ve mücadelenin ikinci faslı başladı.

Hem Doğu hem Batı Türkistan'da faaliyetde bulunduktan sonra, Selim Sami Moskova'ya gitti. Orada Cemal Paşa'nın Afganistan'a ve Enver Paşa'nın Odessa'ya vardığını öğrendi. Üçüde Baku'da 1920'deki Doğu Milletleri Kongresine iştirak etmek niyetindeydi.

Enver Paşa Ağustos 1922'de şehit düşünce, Selim Sami Ağustos sonlarında Buhara'ya dönüp, bu şehire doğru ilerlemekte olan Kızıl Ordu'ya karşı Enver Paşa'nın mücadelesine devam etmek kararındaydı. Cumhurreisi Osman Hocaoğlu onu Paşa ve Türkistan Devrimci Ordularının Başkumandanlığına atadı. Ancak bu güçler o zaman bir kaç yüz deneyimli gönüllüden ibaretti. Selim Sami'nin yanında Buhara Savunma Bakanı Abdulhamit Arif de bulunmaktaydı (5).

Ocak 1923'de Taşkent'in 200 mil Güneyinde Gulab denilen bir yerde Selim Sami'nin birlikleri Bolşevikleri yendi.(6) Fakat kısa bir zamanda Kızıl Ordu o kadar güçlendi ki Selim Sami zafer ümidini yitirdi. Osman Hocaoğlu ve Selim Sami Haziran 1923'de Afganistan'a geçi. Sami yoluna devam etti. Nihayet 1 Ocak 1924'de Doğubeyazıt'a ulaştı. 10 yıl önce terkettiği Vatan'a ilk kez

Kandemir'in "Şehit Enver Paşa'nın Son Günleri" 2 inci baskısı, İstanbul 1955. Ek bilgiler Sayın Hüseyin Cahit Yalçın'ın "Tarihi Mektuplar", Tanin, 15 Ekim 1944 ve 2 Nisan 1945 18/2/1997 arasında Cilt XLII-XLIII'de çıkan tefrika.

(5) 1924'de Maşad'dan Türkistan'a gitmeye çalıştığı sırada Arif Bey Rus askerleri tarafından şehidedilir.

(6) Mücadelenin bu faslı için kaynak: Zeki Velidi Togan'ın "Bugünkü Türkestan ve Yakın Mazisi", Kahire, 1929.

ayak basıyordu.

Selim Sami meşhur "150'likler" Listesinde olduğu için, Ankara Hükümeti Türkiye'ye girişine müsaade edilip edilmeyeceğini tartışırken Vali'nin misafiri olarak Doğubeyazıt'ta kaldı. Sonunda Türk Ocakları Başkanı Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Dış İşleri Bakanlığı Doğu İşleri uzmanları, Ahmet Ağaoğlu ve Yusuf Akçura Beylerin delaletiyle, Sami ve yanındaki 12 arkadaşına Türkiye'ye giriş izni verildi. Eşref'in anlattıklarına göre, Sami İzmir bölgesine yerleşti ve 1927'de henüz aydınlanamayan bir biçimde öldü (7).

(7) Akrabalarına göre Selim Sami, Eşref Bey'in çiftliğinde intihar etmişti. Fakat ölümü hakkında başka üç rivayette var:

1. 1926'da Ankara'da İstiklal Mahkemesi Atatürk Suikasti davasında İttihat ve Terakki Cemiyetinin eski üyesi olan sanıkları mahkum edince, güvenlik güçleri Selim Sami'yi ölü olarak ele geçirdi.

2. 1924'de yurda dönünce, 150'likler Listesinden ismini sildiremeyen Selim Sami'ye Türkiye'ye girme izni verilmeyince, sınırı gizlice geçmeye teşebbüs ederken Jandarmalar tarafından vuruldu.

3. İzinsiz Türkiye'ye giren Selim Sami İzmir civarında saklandı. Polis'e ihbar edildi, Jandarma takibe aldı ve çarpışma neticesinde ölü olarak ele geçirildi.

EK III.

"Eşref'in Arabı" veya Arap Musa'nın Hayatı (Yazan Eşref Kuşçubaşı)

Arap Musa ismindeki zenci Eşref Kuşçubaşı'nın emir eriydi(1). İki metre boyunda, kemikleri iri ve çok güçlüydü. Enver Paşa onu her gördüğünde, iltifat edip sevgi gösterirdi. Dedeleri Sudanlıydı. Babası Girit'te yerleşmişti ve Musa orada doğmuştu. Mısır Hidivinin kuzeni Prens Ömer Tosun'un hizmetine giren Musa Mısır'da iken Trablusgarp Harbi çıkar. 1911-12 yıllarında Eşref Bey İtalyanlara karşı Derne cephesinde çarpışırken onun emir eri olur. Kahraman bir asker olan Musa her girdiği çarpışmada tebaruz ederdi.

Arap Musa o kadar kuvvetliydi ki aynı anda iki koltuğunda birer torba arpa taşıyabiliyordu. Selamet ismindeki bir at kolunu ısırıp bırakmayınca, serbest kalan eliyle hayvanın şakağına attığı tek yumruk ile atı öldürmüştü.

İtalyan Harbi, Balkan Harpleri ve 1914-18 Dünya Harbi sırasında düşman'a karşı yapılan hücumlarda gösterdiği cesaretten ötürü şöhret sahibi olmuştu. 1915'de Süveyş Kanalı'na karşı girişilen taaruz sırasında, herkes onun kahramanlıklarından bahis ederdi. 1916'da Arabistan'da Neced çölünde Al-Hayl'de bulunan Ibn al Rashid'e gitmekte olan kafileye katıldığı sırada onu gören şair Mehmet Akif (2)"Ona bakıp da hayran kalmamak imkansızdır" der.

Boyuna hayret eden bir halk ozanı şerefine hemen bu sözleri söyler:

"Eşref Bey'in emir eri, zenci Musa,
İsa Peygambere omuzlarını ödünç verir
Ve Peygamber bu sayede Göke tırmanabilir!"

Eşref Bey Musa'yı hazinenin çoğunu taşımakta olan ilk kafileyle gönderir. Ibn-il-Suud'un himayesi ile ilk kafile salimen Ye-

(1) Eşref Bey defterinde Arap Musa'ya bazen "Musa Ağa" veya "Arabi Musa" der.

(2) 1873-1936 arasında yaşayan Mehmet Akif (Ersoy) Türk yazarı ve vatanperveri, İstiklal Marşımızın sözlerinin yazan şair.

men'e vasıl olur ve hazine oradaki Türk Ordusunun komutanı Ali Sait Paşa'ya teslim edilir. Paşa'nın anlattığına göre, Musa oraya varınca hüngür, hüngür ağlar." Çok Şükür, başardık ve hazineyi teslim edebildik. Fakat bu arada Eşref Beyimizi düşmanın eline düşmesine müsaade ettik."

Savaş bittikten sonra, Yemen'de kalan ordumuzun bakiyesi ile Musa harp tutsağı olarak Mısır'a sevk edilir. Türkiye'ye dönünce askerler arasında, bir birlikten diğerine sevk edilince, hep "Eşref'in Arabı," veya "Eşref'in Komandosu" olarak tanınırdı. Ali Sait Paşa da onu hep överdi. "O bizim cengaver Musa'dır, Yemen'e bize parayı getiren adam," derdi.

Nihayet terhis edilir. Daha önce kendisine ufak bir ev almıştım. Böylece hiç olmazsa barınacak bir yeri vardı. İstanbul'daki Gümrük hammalları onu kahya olarak seçer, fakat başkaları çalışırken oturup emir vermek hoşuna gitmezdi. Yapılması gereken herhangi bir görev olunca, kendisi şahsen işe katılırdı. İki kişinin kaldıramadığı yükleri kendi kendine kaldırırdı. Bir gün, habersiz gelen bir kalp krizi ölümüne sebep olur. Kendisini tanıyanların hepsini mateme boğar. Askerlerimize altın yüklü develeri teslim eden kahramanın eceli böylece gelmiş oldu. Hammal olarak vefat etti. Allah gani gani Rahmet eylesin!

Eşref'in Arabı

EK: IV

CEMAL PAŞA.

Osmanlı İmparatorluğunu 1913-1918 arasında idare eden İttihat ve Terakki Cemiyeti üçlüsünün biri Ahmet Cemal Paşa idi. 1872'de İstanbul'da doğan Cemal, Harbiye Mektebini bitirdikten sonra, 1908'deki ihtilal'dan önce, Rumeli'de muhtelif görevlerde bulundu. 1908 ve 1909 arasında Anadolu'da görevliydi. 1909'da Şeriyatçıların ayaklanmasını bastırmak üzere Mahmut Şevket Paşa'nın komuta ettiği Hareket Ordusu ile İstanbul'a döner.

1912'da çıkan Balkan Harbi'ne kadar önce Adana sonra Bağdat Valisi olur. Savaş çıkınca bir tümenin başına getirilir. 1913'de İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Babiali Baskını'ndan sonra, İstanbul Muhafızı (Askeri Komutanı) olarak tayin edilir. O senenin Aralık ayında da Nafia Nazırı ve, Şubat 1914'de, Bahriye Nazırı olur.

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasından kısa müddet sonra Cemal Paşa Suriye'de üslenen 4 üncü Osmanlı Ordusunun ve Süveyş Kanalına karşı sevk edilen kuvvetlerinin Başkomutanı tayin edilir. Böylece, Irak'ın dışında, bütün Osmanlı Arap Ülkelerinin bilfiil hakimi olur.

Arap milliyetçilerinin bozguncu faaliyetlerini karşılamak için tedbirler almaya mecbur kalan Cemal Paşa,1916 yılında bunların bir bölümünü tutuklayarak askeri mahkemelere sevk eder. Mahkum olanlar idam edilince, Suriye ve Lübnan Arapları ona "Kasap Cemal" lakabını takar.

Ekim 1918'de imzalanan Mütarekeden kısa bir zaman önce, Cemal Paşa ve İttihatçı Üçlüsünün diğer üyeleri, Talat ve Enver Paşalar, Avrupa'ya kaçtı. İki yıl sonra Cemal Paşa Afganistan Ordusunun yeniden teşkilatlandırılması için toplanan bir askeri yardım heyetinin başında bu ülkeye gitti. Sonra Moskova'ya ve oradan Kafkasya'ya geçti. 22 Temmuz 1922'de Baku'da katledildi. Bazılarına göre onu öldürenler Ermeni idi. Başkalarına göre cinayeti işleyenler Rus ajanları idi.

EK:V

YEMEN'E GİTMEK ÜZERE TERTİPLENEN BİRİNCİ VE İKİNCİ KAFİLELERİNİN TEŞKİLATI VE ÜYELERİ

Birinci Kafilenin Üyeleri:	**Görevleri:**
1) Şerif Muhammed Mazghir	Kafilenin başı, İmam (sonraları Kral) Yahya'nın İstanbul Temsilcisi.
2) Sakallı Mücahit Ahmet Efendi	Teşkilât-ı Mahsusa Subayı, Kafile Komutan Muavini ve Şerif Muhammed'in Kurmay Başkanı.
3) Rıfat Efendi	Teğmen, kafilenin askeri komutanı, hecin-süvarların başı.
4) Yusuf Efendi	Teğmen, Yemen'e götürülen 30.000 altınlık hazine'nin muhafızı.
5) Musa Ağa (Arap Musa veya Arabi Musa)	Eşref Beyin maiyet çavuşu, hazineyi koruyan birlik görevlisi, Teşkilât-ı Mahsusa Üyesi.
6) Hacı Ali Magrebi	Hazineyi koruyan birlik görevlisi.

Kafileyi Koruyan Birlik (Özet):

Vaktiyle Yemen'de ikamet etmiş olan 21 kişi [Eşref Bey bunların listesini ve adlarını verir]. On tanesi Hacı Ali Magrebi'nin emrinde iken, geriye kalan onbiri Arap Musa'nın adamlarıydı. Teğmen Rıfat Efendi kafilenin güveninden sorumluydu ve çarpışma anında her iki mangaya doğrudan doğruya komuta edecekti. Onbeş hecin-süvar Rıfat Efendi'nin emrinde hareket

edecekken, diğer 6 sı hazineden sorumlu Teğmen Yusuf Efendi ve hazinenin yanından ayrılmayacaktı.

Kafiledeki 23 kişide son model dokuz atımlı Mauser tüfeği varken, dokuz kişide tek atımlı 1871 modeli Mauser taşımaktaydı ve dört kişi silahsız idi.

Çeşitli Hizmetkarlar.
3 Bedevi rehber.
4 Deveci ve saka.
2 Aşçı.

Birinci Kafilenin tümü 36 kişiydi.

İkinci Kafilenin Tertibi ve Efradı:

İsim	Görev	Memleket ve Kimlikleri
1) Eşref Bey*	Komutan;	İzmir, eski mücahidin Komutanı.
2) Mehmet Bey	Komutan muavini ve Eşref'in emir subayı -	Adapazarı, Teşkilât-ı Mahsusa, yüzbaşı.
3) (Giritli) İsmail Ağa	Hecin-süvar Komutanı	Manisa, aslen Giritli, Teşkilât-ı Mahsusa, yüzbaşı.
4) Halil Behçet Efendi	Askeri komutan , levazim,	İstanbul, teğmen.
5) (Afyonlu)İbrahim* Ethem Efendi	Makinalı tüfek komutanı	Afyonkarahisar, yedek subay.
6)Hüsnü Çavuş	Makinalı tüfek komutan muavini,	Bursa, çavuş.
7) (Kadıköylü) İzzet *	Makinalı tüfek efradı,	Kadıköy, İstanbul.
8) Kurtuluş	Makinalı tüfek efradı,	Demirköylü.
9) (Sinoplu) Mustafa	Makinalı tüfek efradı,	Sinop.

10) Tatar İsmail(Latif) Makinalı tüfek efradı Akşehir.
11) (Cihangirli) Arap Abeddin Hecin Süvar, Emirgan, İstanbul.

12) Arnavut Celal Ağa Hecin Süvar, Salihli.

13) (Çallı) Hüseyin Bey Hecin Süvar, Çal.

14) (Giritlizade) Hüseyin Hulki Efendi Hecin Süvar, Aksaray.

15) (Halepli) İbrahim Efendi (Üsküdarlı Hacı İbrahim) Hecin Süvar, Üsküdar, İstanbul.

16) Çerkes Hasan Hecin Süvar, Şam

17) Abaza Rifat (Çerkes Rifat) Hecin Süvar, Beylerbey, İstanbul.

18) Boşnak Aziz* Hecin Süvar, Şam.

19) Kürt Abdulkadir Hecin Süvar, Mardin.

20) Şeyh Nasır Ali * Hecin Süvar, BaşRehber, Şerif Hüseyin'in Adamlarından iken, Eşref Bey ile gidebilmesi için Medine hapisinden serbest bırakılan.

21) Bedevi Abud Hecin Süvar, Hutaym Aşireti mensubu.

22) Bedevi Muhammed* Hecin Süvar, Babasını katledenlerden intikam alıp Eşref Bey'in yanına sığınan 17 yaşındaki genç.

23) Hacı İbrahim Hecin Süvar, Afganistan.

24) Kürt İbrahim (Tilki) Hecin Süvar, Darah (Ürdün).

25) Mubarek Eşref Bey'in Emireri Azad Edilmiş Köle.

26) Muharip* " " " ". ". "

27) Mufakhir " " " " "" "

28) Munawar (Müne vver)*	"	"
29) Mücahit	"	"
30) Azzam	"	"
31) Gharram (Garam)*	"	"
32) Hajjam	"	"
33) Fahham	"	"
34) Mansur	Koruma,	Kahire .
35) Haydar Efendi	Koruma,	Medine- eski polis.
36) Hacı Ahmad	"	Asyut, Mısır.
37) Ahmet	"	Antakya.
38) Hasan Nusret	"	Harput.
39) Mabruk	"	Medine.
40) Sakıp Efendi	"	Taif, aslen Üsküplü.
41) Mehmet Fehmi	"	Kastamonu.
42) Muhammad	"	Bağdat.
43) Muhammad (Abu-Dahin)	"	Medine, Eşref Bey'in azad edilmiş kölesi.
44) Bilal	"	Medine.
45)Muhammad Abdullah	"	Hartum (Sudan).
46)Abdülhamit Sürur *	"	Medine, Eşref Bey'in azad edilmiş kölesi.
47) (Çerkes) Eyüp Berzenc	Süvari,	Şam.

48) (Giritli) Mustafa*	Süvari,	İzmir, aslen Giritli.
49) Çerkes Mecit	Süvari	Şam.

Çeşitli Personel (İkinci Kafile)

Yukarıda sayılan 49 kişiden maada, ikinci kafilede aşağıda gösterilen 29 kişi daha vardı:

Sayı	Görev	Not
1	İmam	Habeş;
1	Kahveci	Medine
2	Çadırcı	Medine
4	Aşçı	Medine
5	Saka	Medine
16	Çeşitli hizmetkar	Medine
29	Toplam	

Silah ve Sair Donatımlar.

Tüfek

49 Mauser (5 veya 9 atımlı)
1 Enfield (İngiliz piyade tüfeği)
29 1871 modeli tek atımlı Mauser. Çeşitli görevlilere moral vermek maksadıyla dağıtılmıştı.

Hayvanlar

17 Yük taşıyan deve (7 tanesi Yemen'e götürülen altın, hediyeler, ve Yemen'e lazım olan malzemeleri taşımaktaydı).

*49 kişilik listede işaretlenenler, yaralı olarak düşmanın iline düşenlerdi. Bunlar11 kişi olduğuna göre diğer 38 kişi şehit olmuştu. Sağkalanların 6 'sı Arap ve bunların 4'ü Eşref Bey'in azad edilmiş kölelerivdi.

11 gıda vs.taşıyan deve.
15 hecin-süvar devesi.
3 makinalı-tüfeği ve gereksimlerini taşıyan deve.
1 çadır taşıyan deve.
5 su tulumlarını taşıyan deve.
2 mutfak eşyasını taşıyan deve.
11 Eşref Bey ve hizmetkarlarının develeri.
3 Süvari binek atı (bir tanesi umumiyetle Eşref Bey tarafından kullanılmaktaydı)
Toplam: 64 deve ve 3 at

Çadırlar
2 Erat için büyük çadır.
1 Ufak, portatif çadır.

Cephane, vs.
İngiliz yapısı makinalı-tüfek 1.
Tüfek ve makinalı-tüfek için gereken çaplarda 24,000 fişek.
tüfek bombası, 60.
1 büyük bomba (tuzak). Bomba para-kasasına benzetilen bir kutuya yerleştirilmişti. Mekanizması kurulduktan sonra, kutu açılınca patlamak üzere hazırlanmıştı. Eşref Bey'in kaydettiğine göre bu bomba patlatılınca düşmanın moraline çok fena tesir etmesi icab ediyordu. Kafilenin taşıdığı 20,000 altın, Hayber çarpışması sırasında gömüldüğü sırada, telaştan bombanın mekanizması kurulamamıştı.

EK:VI

OCAK 1917'DE ŞERİF ABDULLAH'IN KUVVETLERİ VE TEŞKİLATLANMALARI HAKKINDA EŞREF BEY'İN TAHMİNLERİ

İngiliz parasıyla beslenmiş bu kuvvetler, Abdullah'ın komutasında Mekke'den yola çıkarak, Doğu'dan Hanakiyah cihetinden Medine'ye yanaşmaktaydı. Hedefleri Medine olmayıp, Medine ve Şam arasındaki demiryolu hattını tam orta yerinden kesmekti. Burası hem Medine hem Şam'dan 15'er menzil uzaktaydı. Demiryolu burada kesilince, Medine'deki kuvvetlerimiz ne takviye ne de erzak alabilecekti.

Abdullah'ın emrindeki kuvvetler bundan sonra Batıya doğru hareketle Kızıldeniz sahillerinde ağabeyi Şerif Feysal güçleriyle birleşerek (Cidde , Yanbo, El-Halij ve El-Wajh tarikiyle) Kuzey'e doğru ilerlemeye devam edecekti. Her iki kuvvet bundan sonra El-Wajh'dan hareket ederek Akkabe'ye doğru ilerleyecekti. Orada İngiliz donanmasından bekledikleri yardımlar ile, tüm Türk güçlerini Hicaz'dan tard etmek ümidindeydiler.

Şerif Abdullah'ın komutasında bulunan kuvvetler şöyleydi:

Ataybah Aşireti 2500 kişi.

Matir Aşireti 1500 kişi.

Beni Harp aşiretinin Uf bölümü 2500 kişi.

Beni Harp aşiretinin diğer bölümlerinden 1500 kişi.

Mekke ve civar aşiretlerden gelen gönüllüler 2500 kişi.

Hazil Aşireti 1200 kişi.

Muhtelif Tayif Aşiretleri 2500 kişi.

Tayif, Wadi el Bahriye, ve diğer vadilerden gelen Şerifler, mayitleri ve bedeviler 2000 kişi.

Şerif Abdullah'ın şahsi muhafızları 1500 kişi.

Mısırlı askerler (Abdel-Majid ve Mahmud Basim ismindeki subaylar, bizi muhafaza eden birliğin başına getirilince çölü terk etmekten ziyadesiyle sevinmişlerdi) 200 kişi.

Beni Harp Aşiretinin Beni Ali bölümü 500 kişi.

Su ve Rufiyah Şerifleri, maiyetleri ve civar kabilelerden gönüllüler 800 kişi.

Medine ve diğer bölgelerden gelen Araplar 350 kişi.

Sahil bölgelerinden kaçanlar, Güney Arabistanlı ve Osmanlı Ordularından kaçaklar 200 kişi.

Toplam 19,750 (1).

(1) Eşref Bey toplamı 20,050 olarak verir. Fakat 1962'de kendisiyle yapılan bir mülakatta, 1917'de yapmış olduğu tahminin yüksek olduğunu düşünür. Abdullah'ın güçleri ancak 15,000 kişi olabileceğini söyler. Fransız Askeri Yardım Heyetinin Başkanı General (1917 de Yarbay idi) Edouard Bremond, Paris 1931'de basılan "Le Hedjaz dans la Guerre Mondiale," eserinin, s.117'de anlattığına göre, Eşref Bey'in kafilesi talan edildikten sonra, tahminen 5,000 kişi Abdullah'ın Ordusundan firar eder.

Arap kuvvetleri hakkında verilen rakamlar çok değişiktir:

Arap Tarihçisi, George Antonious,"The Arab Awakening" eserinin New York'da çıkan 4 üncü baskısında, s.214'de, Arap güçlerinin tümünün 70,000 kişi olduğunu söyler.

George McNunn ve Cyrill Falls ismindeki İngiliz tarihçileri, Londra'da 1928-30'da çıkan "Military Operations, Egypt and Palestine", Cilt I, s.225'de yazdıklarına göre Arap güçleri 50,000 kişi idi.

Resmi Fransız Savaş tarihi olan "Les Armees francaises dans la Guerre Mondiale", Cilt IX, s.100'de Şerif'in kuvvetlerini 20,000 ila 25,000 arasında tahmin eder, ve Ocak 1917'de bunların 10,000'ini Şerif Abdullah'ın emrinde olduğunu kaydeder.

Ürdün Kral'ı Abdullah 1950'de Philip P.Graves tarafından yayınlanan "Memoirs of King Abdulah of Transjordan" kitabının s.163'de, emrindeki ordu 20,000 kişi olduğunu söyler.

Verilen bütün bu rakamlar tahmini olup hiç bir zaman doğrulanamamıştır. Şüphesiz ki İngiliz, Fransız ve Şerif Hüseyin'e bağlı kaynaklar, Osmanlı Padişahına karşı çıkan Arap isyanın önemini büyütmek için verdikleri rakkamları şişirmiş olabilirler. Türkler de, karşılarındaki kuvvetleri olduklarından daha kalabalık görmüş olabilir.

Arap kuvvetlerinin onda yedisinde İngiliz tüfekleri vardı. Geriye kalanlar ise, Taif, Mekke ve Cidde'de ellerine geçen Türk Mauser tüfekleri ile mücehezdi. Şerif'in en kötü savaşçılarında bile seri ateş edebilen tüfekler vardı.

EK:VII

MISIRLI AZİZ ALİ (1)
(SONRALARI AZİZ AL MASRİ BAŞA)

Aziz Ali 1879 yılında Kahire'de doğduğu için, kendisine "Mısırlı Aziz" denilmiştir. Çerkes asıllı olup,1844-1912 arasında yaşayan ve 1888-1908 yıllarında Medine Valisi olan Osman Ferit Paşa'nın yakın akrabasıydı. Aziz Ali İstanbul'daki Harbiye Mektebini 1904 yılında da kurmay okulunu bitirerek Kurmay Yüzbaşı olarak Orduya katıldı.

Makedonya'da muhtelif görevlerde bulunduğu sırada, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne üye oldu ve hem 1908'de Meşrutiyetin İlânı'nda hem 1909'da Şeriyatçıların isyanını bastıran Hareket Ordusunda önemli görevler ifa etti.

1911'de, Binbaşı İsmet Bey (İnönü) ile Yemen'e gönderildi. Aynı sene İmam Yahya ve Osmanlı Hükümeti arasında bir anlaşmaya varılmasına yardım ederek, ülkede uzun zaman devam eden çarpışmaların nihayetlenmesine katkıları oldu.(2)

Binbaşı (Mısırlı) Aziz Ali 1911-12 yıllarında, Enver, Mustafa Kemal, Eşref ve sonraları ünlü olacak başka genç subaylar gibi, gönüllü olarak Libya'ya gitti. Derne ve Bingazi cephelerinde İtalyan'lara karşı savaşır. Osmanlı subaylarının çoğu 1912'de Balkan Harbine iştirak etmek üzere Libya'yı terk edince, Aziz Ali orada kalarak ve Bingazi'de cephe komutanlığını deruhte etti.

(1) Özgeçmişin kaynakları şunlardır: Aziz Ali ile Kahire'de 1962 yılında yapılan üç mülakat (26 Haziran, 13 Temmuz, 19 Eylül); Eşref Kuşçubaşı ile yapılan birkaç görüşme; 20 Temmuz 1956'da, Nişantaşı; İstanbul'da Cafer Tayyar (Eğilmez) Paşa ile cereyan eden bir söyleşi; ve 17-18 Temmuz 1955'de, Beyrut'ta çıkan Al-Jaridah gazetesinde basılan ve Aziz Ali'yi meth eden iki makale.

(2) Aziz Ali 13 Temmuz1962 yapılan görüşmede,zamanın Yemen'deki Osmanlı Başkomutanını, 1864-1937 arasında yaşayan Ahmet İzzet Paşa'yı "bir kadının aklı ve iştahlarına sahip, koca balon gibi bir adam," olarak tarif eder. İzzet Paşa 1918'de Mutarekeyi imzalatan Sadrazam, ve 1921-22 arasında son Osmanlı Hariciye Naziri idi.

1913'ün sonlarına doğru Bingazi'deki görevini terk etti, önce İskenderiye'ye, sonra İstanbul'a gitti ve Ordu'dan istifa etti.

Şubat 1914'de Aziz Ali tevkif edildi. Mart ayında Divan-ı Harb'a sevk edilir ve dolandırıcılık, görevini terk etmek, ve Vatan'a hiyanetten, ölüme mahkum edilir. Divani-Harp kararına göre, İmparatorluğunun Arap bölgelerinde bağımsız bir devlet kurmaya uğraşmış ve bu maksatla çeşitli gizli Arap Milliyetçi örgütleri ile temasa geçmişti. Bingazi Vilayetini kendilerine teslim etmesi için İtalyanlardan rüşvet aldığıda iddia edildi. Öyle anlaşılıyor ki mahkemenin, 1909'da "Al-Qahtaniyah",ve 1914'de "Al-Ahd" isimlerinde iki ayrı gizli örgüt kurduğundan haberi yoktu. Fakat Trablus ve Bingazi Osmanlı vilayetlerinde bağımsız bir Arap Devleti kurmaya çalıştığını tahmin etmekteydi(3).

Nisan 1914'de Sultan Mehmet Reşat ölüm cezasını müebbet hapise çevirdi. Bir hafta sonra Aziz Ali'yi af ederek ve Mısır'a dönmesine müsaade etti. Bu şaşırtıcı gelişmeler İngiltere Büyük Elçisi Sir Louis Mallet'in şiddetli protestolarının neticesi olduğu iddia edildi. Eşref Bey'e göre ise Padişahın affı, Harbiye Nazırı Enver Paşa ve diğer sınıf arkadaşlarının müdahaleleri sayesinde olmuştu.

Enver'in müdahelesi, Eşref'in iddiasına göre,eski dostluk veya geçmiş hizmetlerinin hatırı için olamazdı. Enver Paşa'nın başka düşünceleride vardı. Avrupa'da belirlenen harp tehlikesi, Osmanlı İmparatorluğu için ters bir zaman'a rastlamaktaydı. Balkan Harbinin neticesinde Ordu feci durumdaydı. Üstelik Arap vilayetlerinde gerginlik artıyordu. Böyle bir zamanda Arap ülkesinden gelen, sevilen bir subaya karşı sert tedbir almak caiz değildi.(4)

Neticede, Aziz Ali Nisan 1914'de Mısır'a döndü. 1916'da Şerif Hüseyin Türklere karşı isyan edince, Hicaz'a geçti. Orada Paşa, Harbiye Nazırı, ve Arap Ordularının Başkomutanı olarak tayin edi-

(3) Aziz Ali, bağımsız bir Arap Devleti kurmaya teşebbüs ve "Ademi-Merkeziyet Cemiyeti" ile temasta olmaktan, 1916'da Lübnan'da divanı-harp tarafından gıyaben ölüme mahkum edildi.

(4) Başka kaynaklar Eşref Bey'in görüşünü doğrulamaz. Defterinde, Hicaz'daki isyana iştirak ettiği için Aziz Ali'yi tenkid ettiği halde, onu hala sevdiğini belli eder.

di. Fakat 1917'de, Şerif Hüseyin ile birçok anlaşmazlıktan sonra, istifa ederek Mısır'a geri gitti(5).

Aziz Ali Hicaz'ı terk ettikten sonra, vazifeleri diğer bir Mısırlı subay olan ve defterde Eşref Bey tarafından meth edilen, Yüzbaşı Mahmut al Qaysuni'ye devredilir. Bu subay hem Şerif Hüseyin, hem de Osmanlı Ordusundan firar edip Araplara katılan, kendisinden kıdemli ve çok daha deneyimli Iraklı subaylarla geçinmekte fevkelade zorluk çeker.Irak kökenli subaylar Şerif'in Ordusunda birlik komutanları olarak hizmet görmekteydi.

Birinci Dünya Savaşından sonra Aziz Ali Mısır Ordusuna katıldı ve Ordunun Genel Müfettişi oldu. Bunu anlatırken, "Teftiş edilecek ordusu olmayan bir Genel Müfettişim" der. İkinci Dünya Savaşı sırasında, Almanlar Libya'ya gelip İtalyan müttefiklerine yardım edince, Aziz Ali bu ülkede kendisine gene fırsat doğduğuna karar verdi.

Kendisi gibi, İngiliz işgalinden ve Mısır'daki hareket tarzlarından hoşlanmayan birkaç genç subay ile, Libya'ya kaçmaya karar verdi. Pilot olan subayların biri, Mısır Hava kuvvetlerine ait bir uçağı kaçırabileceğini bildirince, büyük bir gizlilik içinde hazırlıklara başlandı.

Nihayet planlarını tatbik edebilecekleri gün geldi. Hava alanında toplanıldı, uçağa binildi, motorlar işletildi, ve uçak hareket etti. Ağır, ağır havalandı ve... pistin sonunda yere çakıldı! İçindekiler sağ-salimdi, fakat hemen hepsi tutuklandı.

İngilizler, Aziz Ali'yi beş yıl boyunca hapsetti! Serbest kalınca, bir müddet Avrupa'da dolaştı, nihayet Kahire'ye dönüp yerleşti. Sabık Genel Müfettiş olarak, Mısır Silahlı Kuvvetlerinin

(5) 26 Haziran 1962'deki söyleşi sırasında Aziz Ali, Şerif Hüseyin'den bahis ederken "Pis herif! Aklı başında hiç kimse o, sözde Kral ile çalışamazdı" der. Eşref, Aziz Ali'nin Hicaz'daki faaliyetleri hakkında bilgi vermez. Eşref Bey'e göre, 1958'de Kahire'de Aziz Ali ile görüştüğü zaman aralarında şiddetli münakaşa çıkmıştı. 1917'deki Rabigh görüşmelerinde, Aziz Ali Kahire'ye fevkalede kızgın gittiğini belli eder. Eşref'in anlattığına göre, Aziz Ali Libya'da Seyid Ahmet el-Senussi ile bağımsız devlet kurmaya çalışacağını açıklar ve Eşref'i kendilerine katılmasını ister.

Ordu Evlerinden istifade etmeye devam ederek, askeri muhitten kopmadı.

Kaçış girişimindeki uçağın pilotu olan genç subay ile tekrar buluştu ve onun arkadaşları ile tanıştı. Hepsi yeni yetişmekte ve parlak istikballi görünen subaylardı. Zamanla "hür Subaylar" ismini verdikleri gizli bir örgüt kurarlar. Aziz Ali, bunlara tesir etmesini bildi ve akıl hocaları oldu.

Nihayet, Mısır'da darbe oldu, Kral kaçmağa mecbur kaldı ve Hür Subaylar iktidara geldi. Devrim Konseyi kuruldu ve aralarında zaten lider durumunda olan Albay Nasır sivrildi. Devrim konseyi üyeleri arasında, Aziz Ali'yi Libya'ya götürmeye çalıştığı sırada uçağı yere çakılan pilot Ali Sabri de vardı! Sonradan muhtelif yüksek görevlerde bulunan Ali Sabri, Sedat gibi Nasır'ın Başkan Yardımcılarından biri oldu.

Devrim'den sonra Başkan Nasır, Aziz Ali'den bahisle, onun Mısır Devriminin "Manevi Babası" olarak alenen övdü. Albay Nasır, 22 Temmuz 1962'de irad ettiği uzun bir nutuk sırasında, dakikalarca Aziz Ali Paşa'nın mehtini yaptı. Aynı ay Paşa'ya Mısır'ın en yüksek nişanı olan "Nil Kolyesi" tevdi edildi. Aziz Ali 1968 civarlarında Kahire'de vefat etti.

Mısırlı Aziz Ali, veya Mısır ve Arap Dünyasında "Aziz Başa al Masri" olarak tanılan, eski Osmanlı Kurmay Subayı, 1908'de Meşrutiyet, ihya eden ve 1909'da Sultan Abdulhamit'i deviren İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin faal üyesi, senelerce sonra Mısır Devriminde oynadığı gizli ve sonraları açıklanan rolü, önemli Tarihi bir olaydı.

İlk anlarından itibaren, birçok kişi Mısır'daki Devrim ve Osmanlı İmparatorluğunun İttihat ve Terakki devri arasındaki benzerlikleri sezip izah etmekte güçlük çekiyordu. Zira Mısır daki Devrim Konseyinin üyeleri o kadar genç, ve Kraliyet devri ve İngiliz işgali sırasında gördükleri tahsil ve yetiştirilmeleri öyle idi ki, Osmanlı İmparatorluğunun son seneleri hakkında fazla bir bilgileri olmasına imkan yoktu.

Buna rağmen "Hür Subaylar" örgütünün kuruluşu, hareket tarzı, planları, ve bunları tatbik etmeleri, İttihat ve Terakki'ninkilerine o kadar benzemekteydi ki, izah edilmesi zordu.

Nasır'in açıklamalarıyla, köprü vazifesini görenin Mısırlı Aziz Ali olduğu meydana çıktı. Şahsiyet, deneyimleri ve kuvvetli

kişiliği sayesinde, Aziz Ali rolünü pasif bir şekilde ifa etmemişti. Osmanlı Devrimcisi olarak yaşadıklarına Arap Dünyasındaki tecrübelerinide ilave ederek, eski İttihatçılığını genç Mısır subaylarına aşıladı. Böylece, bunlara kıymetli ve takdir edilen yardımlarda bulunmasını bilmişti. Hayatının sonlarına doğru, Tarihe karşı ifa etmiş olduğu en ilginç görevi bu olmuştu. Bu noktayı genç tarih araştırmacılarımızın dikkatine getirmek borcumuzdur.

EK:VIII

RAUF BEY EL KUBAYSİ (*)

Rauf Bey Osmanlı Ordusun'da yüzbaşı olarak görev yapmış bir subaydı. Ailesi Arap olup, Irak'ta el-Kubays denilen bir yerin yerlisiydi, fakat kendisi Bağdat'ta doğmuştu. İstanbul'daki Harbiye Mektebi'nde Eşref Kuşçubaşı'nın sınıf arkadaşıydı.

1914'un başlarında Mısırlı Aziz Ali'nin kurmuş olduğu gizli Al-Ahd Cemiyetine üye oldu. Nadir istisnalardan hariç, Cemiyet üyelerinin çoğu Irak'dan gelen subaylardı. Nitekim aralarında Nuri el Said ve Cafer el Askeri de vardı.

Rauf Bey Osmanlı Ordusunda subayken İngilizlere esir düştü. 1916'da ilan edilen Hicaz isyanından sonra, diğer El-Ahd üyeleri gibi, Şerif Hüseyin kuvvetlerinde hizmet etmek şartıyla, İngiliz esir kampından serbest bırakıldı.

İlk önce, el-Kubays kökenli Kürt paralı askerlerden oluşan bir birliğinin başına getirildi. Fakat sonraları, Şerif Hüseyin'in Emir Subaylarından biri oldu. Birinci Dünya Savaşı bitince, Bağdat'a döndü ve Vakıflar Müdürü tayin edildi. Vefatına (1946) kadarda bu görevde kaldı.

(*) Buradaki bilgiler 13 Ağustos 1962'de Kahire'de Dr. Bahri Nasuhi ile yapılan bir görüşmede elde edildi. Rauf Bey Dr.Nasuhi'nin yakın arkadaşıydı. Birinci Dünya Savaşından sonra onu Bağdat'da ziyarete giderdi.

EK:IX

MUHİBB AL-DIN AL KHATIB (1)

Muhibb al-Din 1886 da Şam'da doğdu. Sanawi lisesinde öğrenci iken Arap Milliyetçiliği öven eserlerle yakalandı ve bir yıl gözaltında tutuldu. Ufak bir Milliyetçi hücresinin üyesi idi, fakat yapılan tahkikat sırasında bu meydana çıkmadı. Hücrenin diğer üyelerinden olan Amir Arif al Shahabi, Sabah al Din al Kasimi, ve Salih Kumbaz yakalanarak, idama mahkum edildi ve Cemal Paşa'nın emriyle asıldı.

Mezuniyetinden bir yıl önce Beyrut'taki bir liseye naklini yaptıran Muhibb orada da, Milliyetçilik faaliyetlerinden dolayı, yakalandı ve bir müddet okuldan uzaklaştırıldı. Sonunda olgunluk diplomasını alabildi, fakat bunda Osmanlı Tarihinin "zayıf" olduğu kaybedildi. Ondan sonra İstanbul'a gidip iki yıl hukuk okudu.

İstanbul'da "Al Nahdah al Arabiya" ismi verilen gizli örgütün kurucuları arasında yer aldı. 1906 polis ondan şüphelenerek oturduğu evi basıp, araştırma yaptı. Tahkikatı yürüten komiser, Muhibb'in akrabası ile evli olduğundan, mesele örtbas edilerek takibatan kurtuldu.

1907'de Muhibb Şam'a dönerek Rafik al Az'm, Faris al Khuri ve başka önemli milliyetçileri ihtiva eden bir grupa katıldı. Aynı yıl, Şam'daki İngiliz Konsoloshanesinin Baştercümanı, Mr. Davey, Hodeyda'daki meslekdaşının hem Türkçe hem Arapçaya vakıf bir tercüman aradığını öğrendi. Mr. Davey, Faris al Khuri'ye tavsiye edebileceği bir kimse olup olmadığını sordu. Neticede bu görev için Muhibb seçildi ve Yemen'e gönderildi. O sıralarda Imam Yahya'nın Padişah'a karşı isyanı devam etmekteydi.

Muhibb yarıda kalan hukuk tahsilini tamamlamak için İstanbul'a gitti. Fakat bunu yapmadan, 1909'da Kahire'ye giderek Al Muayyad Gazetesi'nde iş buldu. 1914 Ibn Suud'u ziyarete giderken İngilizler tarafından yakalandı ve 7 ay tutuklu kaldı.

(1) Bu ek'de kaydedilenler Kahire'de 26 Temmuz 1962'de cereyan eden bir görüşme sırasında Muhibb'in ağzından toplanan bilgilerdir.

Serbest bırakıldı ve 1916'ya kadar Kahire'de kaldı. O yıl Hicaz'a gitti ve Al Kiblah Gazetesi'nin baş yazarı oldu.

Muhibb'in iddiasına göre, Şerif Hüseyin'in takib ettiği siyasi emeller kendi sülalesinin menfaati içindi, ve Arapların hürriyeti ile ilgisi yoktu. Bu yüzden, Şerif'den "iğrenen" Muhibb, Mısır'a dönmek üzere müsaade istedi. Bu red edilince, mecburen Hicaz'da kaldı. Nihayet, "Hizbullah al Markaziyah" ve İngilizlerin Kahiredeki Arap Bürosu arasındaki irtibatı sağlayan Mr. O.Walrond'un delaletiyle, savaş sonunda, 1918'de, Şerif Hüseyin Muhibbin Hicaz'dan ayrılmasına razı oldu.

Eşref Beyin defterinde bahis ettiği makalenin metni aşağıdadır:

Eşref Bey Kimdir? (2)

Geçmişte Osmanlı Ordusunda Yarbay olmuş olan Eşref Bey hakkında ne biliyoruz? [1908 ve 1913'de cereyan eden] iki darbe esnasında üstleri tarafından tam manasiyle itimad edilen iki kişiden biriydi [diğeri Yakup Cemil idi], ve liderleri tarafından kendisine verilen bütün görevleri sırasında, karşısına çıkacak bütün engelleri aşacağını biliyorlardı. Bu mücadeleler sırasında kendisine diğer arkadaşlarına nispeten daha önemli görevler verilir ve Cemal Paşa'nın sağ kolu olur. Cemal Paşa Balkan savaşları sırasında İzmir ahalilerine karşı cürüm işleyen silahlı çetelerin başına Eşref'i getirir. Eşref Bey mal ve mülk soyup, 10 binlerce lira edinir. Bu yazımızdan bir buçuk yıl önce, rakibi olan meşhur Şeyh Salih al Tunisi ile, Najd daki Araplar arasında mevcut olan ayrılıklardan istifade etmek maksadıyla gönderilen heyette de gene kendisi vardı.

Diğer birçok bölgelerde işlenen cinayetlerin Eşref Bey tarafından işlendiği ispat edilmiştir. [Ocak 1913'de] Enver Bey Kamil Paşa'nın kabinesine karşı tertibettiği [Babıali] baskını sırasında o da vardı ve [Harbiye Nazırı] Ali Nazım Paşa'ya ateş edip onu katleden iki kişiden biriydi. Buna benzer birçok başka işleri yapan yine odur. Eşref, bu cinayet ve namussuzluklar hükümetini [İttihat ve Terakki Hükümetini kast ediyor] idare eden

(2) Muhibb al-Din al-Khatib, "Min Huwa Aşraf Bey?", Al-Qiblah, Cilt I, No.46,27 Rabi'al-Awwal 1333/Ocak 21, 1917, s.2.

vicdansız adamlar arasında en yüksek rütbelilerden biridir.

Hiç şüphesizdir ki, Eşref Bey'in Altes Emir Abdullah tarafından yakalanması ve tutuklanması, Arabistan'da yapmak istediklerini başarısızlığa uğratıp, Cemal ve Enverlerin, ve onların fesatçi ve yağmacılar çetesinin başına, yıldırım gibi çarpacak bir darbedir.

EK:X

KAHİREDEKİ FOTOĞRAFÇI DÜKKANI VE DR. İZZAT AL JUNDİ

Kahire'deki bu fotoğrafçı dükkanı'nın ismi ve adresi bilinmiyor. Fakat Eşref Bey'e göre, burası Mısır'da Birinci Dünya Savaşı sırasında faaliyette bulunan bir Türk casusluk şebekesinin merkeziydi. İngiliz askeri harekatı hakkında elde edilen bilgiler burada toplanıp, İstanbul'daki Teşkilât-ı Mahsusa Karargahına ulaştırılıyordu.

Eşref Bey'in kanaatine göre, dükkanın faaliyetleri hakkında İngiliz askeri istihbarat teşkilatına bilgi sızdıran ajan, hem Türkler, hem İngilizler'den para alan Dr. İzzat al Jundi idi.

Eşref Bey'in anlattığına göre bu zat Suriyeli bir maceraperest olup, Cemal Paşa tarafından iyice tahkik edilmeden ajan olarak kullanıldı. Dr.al Jundi Türklere Mısır'da faaliyette bulunan Adem-i Merkeziyet Cemiyeti hakkında bilgi vereceğini vaad etmişti. Aynı zamanda bir Arap Milliyetçi örgütüne üye olan Jundi, İngilizlere bilgi satmaktaydı.

İngiliz askeri inzibatları fotoğrafçı dükkanına baskın yapınca, Teşkilâtı Mahsusa Dr.al Jundi'den şüphelenmeye başladı. Eşref Bey o zaman iki taraf için çalışan bir ajan olduğunu tahmin ederek onu takibe aldırdı. Muhtelif Arap Milliyetçi cemiyetleri ile temasları olan T.M.ajanları (Giritli İbrahim ve Manastırlı Bahaettin bunların arasındaydı) Izzat al Jundi'nin ihanetini kanıtlar.

Bir ara, al Jundi Yemen'deki Osmanlı ajanlarına talimat ve para götürmek üzereyken, Şam'daki Hotel Emperyal'da kardeşi

Jawdat'a Kızılay Cemiyeti'ne ait bir evrak çantasını teslim ettiği tespit edildi. Bu çanta da önemli evrak olduğu sanılıyordu. Eşref Bey'in Izzat'in hain olduğu kanaati güçlendi. Zan edildiğinden daha da tehlikeli olduğuna hükmetti. Bu Cemal Paşa'nın görüşlerinin tam aksini teşkil etmekteydi, zira Cemal Paşa Dr. Izzat'i göründüğü gibi kabul etmekten yanaydı.

Teşkilâtı Mahsusa Izzat al Jundi'ye karşı tedbir almaya karar verince geç kalınmıştı. O arada Mısır'da faaliyette bulunan birkaç Türk ajanını İngilizlere ihbar etmişti bile. Al Jundi'nin Kahire'ye gidip gelmesi normaldi zira kendisi resmen Kızılay Cemiyeti'nin görevlisiydi. Al Jundi'nin Mısır'a tekrar gideceği vakit, bu ülkede açıklanmayan bir görevi olan Eşref Bey'de ona katıldı.

Suriye'ye dönerlerken, Sina Çölü'nden geçtikleri sırada, Izzat al Jundi öldürdü! Cemal Paşa'ya verilen rapor'a göre, al Jundi Bedevilerce tertip edilen bir pusu sırasında ölmüştü. Bu hadisenin cereyan ettiği tarih pek belli değil. 1915 veya 1916'da olduğu sanılıyor.

Rivayet o dur ki Izzat al Jundi Eşref Bey tarafından vurulmuştu. Fakat 1917'de Kahire'de İngilizler tarafından sorguya çekildiği vakit bu hadisenin mahiyeti hakkında konuşmayı reddeder ve fotoğrafçı dükkanı hakkında herhangi bir bilgisi olmadığını ısrarla söyler.(*)

(*) Dr. Izzat al Jundi hakkında daha bilgi edinmek isteyenlere şu iki kaynak tavsiye olunur: 1-Cemal Paşa, Hatıralar, İstanbul 1959, ss.220-226; 2- "Dördüncü Ordu-u Humayun, Aliye Divan-ı Harb Örfisinde Tetkik Olunan Mesele-i Siyasi Hakkında Izahat," Istanbul, 1332/1916, s.77. (Arba Yayınlarında 1993'de yayınlandı.)

EK:XI

"DEEDES BEY"

Sir Wynham Deedes 1883 ve 1956 arasında yaşadı. Büyük arazileri olan bir çiftlik sahibinin ikinci oğluydu. Meşhur Eton Lisesi'nde tahsil gördü, ve 17 yaşında Orduya katılarak Güney Afrika'da cereyan eden Boer Savaşı'na katıldı.1908'de Malta Valisinin Emir Subayı oldu.

1910-14 arasında Trablus ve Anadolu'da Osmanlı Jandarma Müfettişi olarak görev yaptı. 1915-16'da Çanakkkale ve Filistin cephelerinde bulundu.

Arapça ve Türkçeyi gayet iyi konuşabilen Deedes 1916'da Kahire'de Arap Bürosunu kurdu ve 1917'de Mısır'daki İngiliz kuvvetlerinin Haber Alma teşkilatının başına getirildi.

1919-20 arasında Mısır'da Emniyet Genel Müdürü oldu. 1920-23 yıllarında Filistin'deki İngiliz İdaresinin Baş Sekreteri (Chief Secretary) görevinde bulundu.

1923'de istifa ederek Londra'nın "East End"bölgesinde Sosyal Hizmetlerine gönüllü olarak yardım etmeye başladı.

İngiliz-İsrail Cemiyeti'nin faal bir üyesi ve ateşli bir ziyonist olarak broşürler yazdı. Bunların arasında: "Filistin-İstikbaline Şekil Veriyor" (1942), ve "Filistin-Yahudilere Milli Yurt Olarak" (1943),vardı.

EK:XII
MEHMET KAZIM BEY (*)

Mehmet Kazım Bey İstanbul'da doğdu. Osmanlı Ordusunun Tıbbiye ve Eczacılık Okulundan Eczacı olarak mezun oldu.1907 de Binbaşı rütbesinde olan Kazım Bey Yemen'e tayin edildi. Yolda giderken Süveyş'de gemiden kaçarak Kahire'ye yerleşti. Zamanla orada büyük bir eczahane açtı. Birinci Dünya Savaşı çıkınca bir Türk olarak Mısır'daki İngiliz İdaresine karşı duyabileceği sadakatinden şüphe eden İngilizler Kazım Bey'i Malta'ya sürdü. Harp bitince Kahire'ye döndü. 1930'da eczahenesini satarak, İstanbul'a avdet etti ve 1940 civarında İstanbul'da öldü.

(*) Bu bilgiler 12 Agustos 1962'de Dr. Bahri Nasuhi tarafından verilmiştir. Kendi babası da Osmanlı Ordusunda hizmet ettikten sonra Kaire'de eczahane açan bir eczacı idi

EK:XIII

EŞREF BEY VE HAYBER VAHASI CİVARINDA CEREYAN EDEN ÇARPIŞMA HAKKINDA BAZI ESERLERDEN ALINTILAR

1- Lawrence, T.E., "Seven Pillars of Wisdom-A Triumph," Garden City, 1926, 1935, ss.155-56.

"... Newcombe ve ben çadırımızda uzandıktan kısa bir müddet sonra, dışarda esen heyecan havasını sezdik; develer koşuşuyor, silahlar patlıyor, ve bağırışma sesleri duyuluyordu. Nefes nefese kalmış bir köle başını çadıra sokar ve "Haber! Haber! Sherif Bey yakalanmış!" müjdesini verir. Ayağa fırladım, koşarak toplanmaya başlayan kalabalığı yararak, Feysal'ın çadırına gittim. İçi dost ve hizmetkarlarla dolmuştu. Feysal'ın yanında, gürültüye rağmen anlamlı ve gayri-tabii bir ifade ile, Wadi Ais'e doğru hareket etmesi için Abdullah'a emiri götüren Bedevi Raja oturmaktaydı. Feysal zevkinden çoşmuştu, gözleri sevinçden şişmişti. Ayağa fırlıyarak, bağıra, bağıra, diğer sesleri bastırarak, 'Abdullah Eşref Bey'i yakaladı,'der. O anda haberin ne kadar büyük ve önemli olduğunu anladım.

"Eşref Türk siyasi hayatının alt kademelerinde mahut bir maceraperestti. Delikanlılığı sırasında, İzmir'deki evinin civarında, hayduttu, yıllar geçtikçe devrimci olur, yakalanır ve Abdühamit onu Medine'ye sürünce çok hareketli geçecek olan beş yıllık sürgün hayatı başlar. Başlangıçta, ağır şartlar altında hapsedilir, fakat bir gün hela'nın penceresini kırar ve kaçar. Awali varoşunda oturan sarhoş Emir Şehad'ın yanına sığınır. Her zaman olduğu gibi, Şahad [yanlış yok, ikinci defasında Lawrence ismini böyle yazar] Türklerle gene mücadele etmekteydi ve Eşref'i kabul eder; Eşref'in canı çabuk sıkılır, güzel bir kısrağı ödünç alır ve Türk kışlasına gider. Kışla meydanında, Vali'nin subay oğlu bir bölük jandarmanın talimini gözetlemekteydi. Dörtnala yanına gider, yakaladığı gibi eğerinin önüne yatırır ve şaşıp kalmış polis davranamadan, doludizgin kaçar.

"Esirine otuz ekmek ve gereken su tulumlarını yükler, önünde yürütür ve 'eşeğim' diye hitap ederek, ıssız Cebel Ohod'a çıkar.

Eşref namusu üzerine kaçmayacağına söz verince, oğluna kavuşmak isteyen Paşa [Vali] Eşref'i af eder ve 500 lira verir. Bu parayla bir deve, bir çadır ve bir karı satın alan Eşref, Genç Türklerin [İttihat ve Terakki] ihtilaline kadar aşiretler arasında dolaşır. O [İhtilal] olduktan sonra İstanbul'da meydana çıkar, paralı haydut olarak Enver'in cinayetlerini ifa eder. Hizmetlerine karşı, Makedonya'da göçmenlere yardım müfettişi tayin edilir, bir yıl sonra da muntazam bir gelir temin eden topraklarına [çiftliğine] çekilir.

"Savaş [Birinci Dünya Savaşı] çıkınca Padişah tarafından verilen para ve mektuplarla Medine'ye gider ve tarafsız kalan Araplara dağıtır; görevi Yemen'de mahsur kalan Türk birliklerine giden yolları açmaktı. Yolculuğunun ilk bölümünde takib ettiği güzergah Abdullah'ın Wadi Ais'e gitmek üzere takib ettiği yolla Hayber civarında kesişir ve öğle vakit develerini gözetleyen Araplar Eşref'in adamları tarafından durdurulup sorguya çekilir. Araplar Hutayim [aşiretine] mensup olduklarını, Abdullah'ın ordusunu da Medine'ye erzak taşıyan bir kervan olarak tarif ederler. Eşref adamların birini serbest bırakır ve kervandaki arkadaşlarını yanına getirmesini söyler, fakat adam Abdullah'a ulaşınca tepelerde kamp kuran askerler bulunduğunu anlatır.

"Abdullah şaşırır ve durumu tespit etmek için birkaç süvariyi [keşife] gönderir. Bir dakika sonra makinalı tüfek sesini duyunca hayret eder. İlk anda, Türklerin ricat hatını kesmeye çalışan seyyar bir birlik olduğunu düşünür, hemen süvarilerine hücum emrini verir. Bunlar dörtnala kalkar, birkaç zayiat vererek makinalı tüfeği ezip geçerler, ve Türkleri dağıtırlar. Eşref yaya olarak tepenin zirvesine kaçar. Abdullah onu yakalayana bin liralık bir ödül vaadeder; akşam üstü hava kararırken yaralı olarak bulunur ve Şerif Fauzan al Harith onu sert bir çarpışma sonunda ele geçirir.

"[Türklerin] taşıdıkları eşya arasında 20,000 altın lira, hil'atlar [takdir edilen kişilere hediye edilen süslü kaftanlar], kıymetli hediyeler, ilginç evraklar ve çok sayıda deve yükü tüfek ve tabanca bulunur. Abdullah Fahri Paşa'ya [Medine'deki Türk Başkomutanı] övünen bir mektup yazar ve ertesi gece, Wadi Ais'e doğru engelenmeyen yürüyüşleri sırasında, demiryolu hattını geçtikleri sırada, mektup telgraf direklerinin birine iliştirilir. Raja ayrıldığı zaman, Abdullah kamp kurmuştu, rahat ve sakindi.Bizler için

haber iki bakımdan müjdeydi.

"[Bu arada] Sevinmekte olanların arasından acıklı [görünümlü] Imam süzülür ve elini kaldırır. Hemen sukunet olur. 'Beni dinleyin' der, ve hayırlı olayın methini şiirsel bir lisanla ifade ederken, Abdullah'ın Allah'ın sevgili kulu olduğunu, bu sayede o gayet seri bir şekilde şan kazanırken, diğer taraftan Feysal, çok uğraşarak, ve yavaş fakat emin adımlarla ilerleyerek, o da şan haketmiş olduğunu söyler. 16 dakika süren şiir beğenilir, ve ozana altın liralar verilir. O sırada Feysal, Raja'nın belinde, zevksiz bir şekilde kıymetli taşlarla süslenmiş bir hançer görür. Raja bunun Eşref'in hançeri olduğunu kekeleyerek itiraf eder. Feysal kendi hançerini Raja'ya atar, süslü hançeri Raja'nın belinden alır, Albay Wilson'a takdim eder. 'Kardeşim [karşılaşınca] Eşref'e ne der?' [Feysal'ın Raja'ya sorusudur]. 'Bizim misafirperliğimizin karşılığı bu mudur?' Eşref ise Suckling gibi cevap verir, 'Ben haklı da haksız da olsam,dövüşürüm, can ve başla!' [Lawrence ne kadar kültürlü olduğunu ispatlamak maksadıyla, meşhur İngiliz şairi Shakespeare'in piyeslerinin birinden alıntı yapar!]

"Abdullah kollarını dirseklere kadar sandığa sokup, avuç dolusu altını aşiretlere fırlattığını duyunca, haris [bir] ihtiyar [olan] Mohammad Ali hayretle sorar- 'Araplar kaç milyon elde ettiler?' O gece herkes Raja'yı dinlemek istiyordu ve uykuya nihayet yattığı zaman hak ettiği gibi çok daha zengin bir adamdı, zira Abdullah'ın Ais'e doğru hamlesiyle Medine'nin durumu artık belirlenmişti. Murray [İngiliz başkomutanı] Sina da baskıyı artırırken, Feysal'ın Wejh'e yaklaşması, ve Abdullah'ın Wejh ve Medine'nin arasına girmesiyle, Arabistan'daki Türkler savunmada kalmaya mahkum edilmişti. Bizim şansızlığımız artık sona ermişti; kampdakiler sevinç dolu yüzlerimizi görünce, sabaha kadar gürültü yaparlar..."

2- Graves, Philip P. (yayına hazırlayan),
"Şark'ül Urdün Kralı Abdullah'ın Hatıratı", Tercüme eden G.Khouri, Londra, 1950. Ss. 164-65.

"Ben ana kuvvetler ile Medine'nin Küzey-Doğusunda bulunan Hanakia'ya doğru yürüdüm. Orada üç gün kaldım ve Hutain ve Har aşiretleri bana katıldı. Elimdeki kuvvet 20,000 kişiydi ve Batıya doğru ilerleyerek Hicaz demiryolu hattını Abu

Na'm ve Hadiyah istasyonları arasında geçtim.

"Al-Harra'da iki hecinsüvar ile önden gittim zira çok sıcak bir gündü ve bir an evvel çölden ayrılmak istiyordum. Tek büyük bir ağacı ve güzel bir deresi olan bir vaha'ya vardık. Orada mola verdik, kahve yapılmasını emrettim, ve gözcülerimizin bana yetişmelerini beklemeye karar verdim. Birer, birer gelirler, fakat ana kuvvet daha epey gerilerdeydi. Öğle paydosu için münasip bir yerdi ve ona göre emir verdim. Şerif Şakir ibn Zaid ile sohbet ettiğimiz sırada Muhammad Raja çıka-gelir. Takriben beş yüz yard [beş yüz metre'den biraz daha az] ötemizdeki bir tepeyi göstererek 'Orada pusu kurmuş bir Türk birliği var' der. Her iki gözü trahomlu fakir bir oğlanı yanımıza çağırır ve oğlan kendisi ve kardeşinin Şeyh Raja ibn Khulweh'in uşaklarından olduklarını izah eder'. Ot toplamaya gitmiştik fakat Türkler bizi tutukladı, kim olduğumuzu sordular. Hutain aşiretine mensup olduğumuzu söyledik. Sonunda beni serbest bıraktılar, fakat kardeşimi alıkoydular. Ben sizi oraya götüreyim, onlar kalabalıksa, biz onlardan daha kalabılığız."

"Kuvvetlerimizi üç ayrı kola ayırdım ve tepeyi sararak bu mevzinin gerisinde başka takviye birlikleri bulunup bulunmadığını öğrenmelerini emrettim. Süvariler ilerledi ve piyadeler çevirme hareketlerine başladı. Sert bir çatışma başlar, makinalı tüfek ve patlama sesleri her taraftan duyulur. Türkler tamamiyle gafil avlanır ve azçok. hepsi ölür. Komutanlarını, General Eşref Beyi, esir ettik. Ganimet olarak birçok havantopu, makinalı tüfek ve diğer silahlar, Emir ibn Raşid, Nejd'li Emir ibn Su'ud, ve Yemen İmamına verilmek üzere hediyeler, ki bunlara 38,000 Osmanlı altın lirası da dahildi, elimize geçer. Birkaç gün yetecek kadar konserve kutuları ve peksimet bulunca çok sevindik çünkü bizim erzakımız kıt'tı.

"Çarpışma'dan sonra, ilk hedefimiz herhangi bir Türk birliği yetişmeden demiryolu hattını geçmekti. Bu maksatla demiryolunu Hadiyah ve Abu Na'm arasında tuttuk, ve bu hattın Batısında bulunan bölgeyi Abu al Helm kuyularına kadar işgal ettik. Dört buçuk saatte demiryolu hattını sekiz değişik yerden geçtik. Bütün telgraf direklerini devirdik ve demiryolu hattını tahrib ettik. Eşref Bey, teslim oluşunu anlatan raporunu tamamlayabilmişti ve bunu telegraf direklerinin birine iliştirdik. Bende Fahrettin Paşa'ya bir mektup yazarak Eşref Bey'e yapmaya mecbur kaldıklarımızdan

dolayı teessürlerimi bildirdim, ve böyle bir hazineyi bu kadar tehlikeli bir yolculuğa ancak bir bölük askerle gönderdiğine şaşkınlığımı ifade ettim..."

Ss.168-69:

"...Doğu'da hareket eden ordumuz artık gayet meşhur olmuştu, ve Eşref Bey'i yakalayışımız İngiliz Karargahındaki müttefiklerimizin bilhassa dikkatini çekmişti. Çünki Eşref Bey Balkan Savaşları'nda tebaruz etmiş deneyimli bir askerdi..." [Kral Abdullah'ın kitabını yayına hazırlayan Philip P.Graves'in notudur.]

s.169

"Eşref Bey muazzaf bir subay olmamakla beraber, kanlı ve sergüzeşt dolu kariyeri sırasında çok savaş görmüştü. İzmir bölgesinde genç bir haydut olarak hayata atılmış, sonra, aşiretler arasında kanunsuz bir hayat sürer. Türkiye'deki devrimden sonra, Enver Paşa onu katil olarak kullanır, sonra ödüllendirmek için Makedonya'da Genel Yardım Müfettişi olarak tayin ettirir. 1912-13 arasında devam eden Balkan Savaşları sırasında ve sonralarında kendisine geçici bir askeri rütbe verilir, önce Makedonya'da sonra da Batı Trakya'da gönüllülerden mürekkep çetelerin başına getirilir ve hem cesaret hem de gaddarlığı ile meşhur olur."

3- Antonius, George. "The Arab Awakening-The Story of the Arab National Movement" New York, G.P.Putnam's Sons, 1946, 4 th. Printing.

s.218

"... Ocak [1917] başlarında Emir Abdullah'ın kuvvetleri [Hicaz'daki] isyan neticesinde Yemen'le kesilen irtibatı yeniden tesis etmek için, Eşref Bey isminde birinin başında bulunduğu, özel görev ile gönderilen bir Türk heyeti ile karşılaşır. Heyete torbalar dolusu altın emanet edildiği için, refakat askerleri iyi silahlanmıştı ve başlarında azimli bir haydut olduğu için, kaplanlar gibi dövüşürler. Eşref Bey gibi sağ kalanlar esir edilir ve altın torbaları ve heyetin evrakları ele geçer..."

4- Nutting, Anthony. "Lawrence of Arabia." New York, 1962. Ss. 44-45

"...[Yolun] Katedilen ilk yarısı sırasında [Feysal'ın] ilerleyişi bir zafer alayına benzer. Arapların zaten yüksek olan maneviyatı birkaç gün sonra Abdullah'ın 20,000 altın lira taşımakta olan bir Türk kervanını ele geçirdiğini ve [Şerif] Ali ile [Şerif] Zeyd'in devriyeleri Medine'nin kapılarına dayandığı öğrenilince bir kat daha yükselir. Altınların muhafızı mahut bir maceraperest olan Eşref Bey olup, esir edildiği Abdullah'ın raporundan öğrenilince, Juheila aşireti bir kat daha sevinir. Haydut olarak doğan Eşref, sonra devrimci olur ve Türk Padişahı tarafından 5 yıl sürgün edilir. Hapsedildiği cezaevinden kaçar, Vali'nin oğlunu kaçırır, dağa çıkar ve fidye ister. Oğlunu kurtarmak için Vali beş yüz lira öder ve şeref sözüne karşı Eşref'i af eder. Bundan istifade eden Eşref, Türkler ve aşiretler arasında fark yapmadan, çölden geçen kervanları, ya bir nehiri geçen köprübaşmda veya dar bir dağ geçidinde, uçurum kenarında, münasip bulduğu yerde durdurup, sahiplerini haraca tutardı. Ödeme yapamayan veya yapmak istemeyenleri ya nehire ya da uçuruma atardı. [Hayal gücü kuvvetli olan Sayın Bay Nutting Arabistan'ın coğrafi hususiyetlerinden herhalde haberdar değildi. Arabistan çöllerinde bir nehiri geçen köprüyü nerede bulabileceğini insan merak ediyor! ç.n.] Genç Türkler [yani İttihat ve Terakki] iktidara gelince Enver Paşa'nın kiralık katili olur, kazandığı bol paralarla emekli olacağı sırada savaş çıkınca, hizmetlerinden tekrar istifade edilir ve yıkıcı faaliyetlerde bulunması için muhtelif yerlere gönderilir. Abdullah onu yakaladığı sırada, Yemen'de tecrit edilen Türk Ordusu ile yeniden temas kurmak için ve aşiretlerin Arap İsyanına katılmalarına engel olmak için altın dağıtmak üzere yola çıkmıştı.

"Eşref'in yakalanışı Feysal'ın adamlarını iki yönden sevindirir. Onlardan kopardığı paraların intikamı alınmış olur ve Abdullah'ın cephesinde Türklere baskı yaptığı ispatlanır. Şansızlık artık nihayet bulmuş gibiydi ve o gece Abdullah'ın habercileri hikayelerini defalarca tekrar edip durdukça, zaferin artık yakın olduğu ümidiyle kamptaki sevinçli yüzler aydınlanır..." [Anlatılanlar Lawrence'in yazdıklarına o kadar benzemektedirki, Sayın Nutting'in nereden "ilham"aldığı belli oluyor!ç.n.]

EK:XIV

ESERİN YAYINA HAZIRLANMASINA KATKILARI OLANLARIN KISA ÖZGEÇMİŞLERİ

1- Sayın Cemal Kutay

1900'de İstanbul'da doğan Sayın Cemal Kutay Bey, Abdülhamit Devrinde Osmanlı Temyiz Mahkemesi Üyesi olan Tahir Bey'in mahdumudur. İstanbul Üniversitesi mezunu olan Cemal Bey, Türkiye'nin en meşhur ve faal tarihçilerindendir. Birçok eseri olan Cemal Bey, 1908-1918 arasında faal bulunan birkaç çok ilginç şahsiyetinin vasisi olarak onlardan geriye kalan evrakların muhafızıdır. Bunların arasında Eşref ve Selim Sami Kuşçubaşı kardeşleri ve sabık mustakil Buhara Cumhuriyeti Reisi Osman Hocaoğlu da var. Sayın Cemal Kutay'ın kütüphanesinde sayısız kitap, dergi ve henüz basılmamış hatıra ve resmi evrak koleksiyonları mevcuttur. Bunları her zaman ilgilenen araştırmacılara cömertçe açık tutmaktadır.

2- Dr. Bahri Nasuhi Bey

Bahri Nasuhi Bey 1893'de Çanakkale Boğazı'ndan geçmekte olan bir gemide doğdu. 1846-1946 arasında yaşamış olan babası Mehmet Ali Bey Çerkes asıllı olup Irak'taki Al Kubays şehrinden İstanbul'a gelmişti. Oğlu Nasuhi Bey doğduğu zaman Osmanlı Ordusunda Eczacı Binbaşıydı ve İstanbul'daki Yıldız Kışlası'nda görevliydi. Sultan Abdülhamit'in gizli polisiyle başı derde girince, Binbaşı Mehmet Ali Bey ailesiyle Kahire'ye kaçarak orada eczahane açtı. Bahri Bey 1908'de eğitim amacıyla İstanbul'a gönderildi, 1908-1912 yılları arasında Galatasaray Lisesi'nde okudu. Yüksek Tahsilini Fransa'daki Lyons Universitesi'nde ve İspanya'da tamamlayarak Kimya Mühendisi oldu. 1920'de Mısır'a dönerek bir cam fabrikasını kurdu. 1953'de emekli olmadan önce birkaç yıl Mısır'ın Ticaret ve Sanayi Bakanlığında Sanayi Araştırma Genel Müdürü olarak görev yaptı.

Philip H.Stoddard doktorası için Mısır'da araştırmalarını yaptığı sırada, Bahri Nasuhi Bey ona kıymetli yardımlarla da bulunup o zaman hâla Kahire'de yaşayan ve bu kitapta anlatılanlarla

ilgileri olan kişilerle temasa geçmesine vasıta olmuştu.

3- Hasan Basri Danışman

1924'de New York'da doğan Hasan Basri Danışman'ın annesi New Orleans doğumlu, İrlanda kökenli Amerikalı idi. Türk iş-adamı ve bankacı olan babası, M.K. Ziya Danışman, Ankara'daki Türk-Amerikan Cemiyetinin kurucu üyelerinden olup Halide Edip (Adıvar) Hanım çekilince, senelerce Cemiyetin Başkanlığını yapmıştı. Ziya Bey'in1922'de New York'ta basılan "Speaking of the Turks" başlıklı bir kitabı vardır.

Ziya Bey'in Babası, Mustafa Reşit Paşa, 1911 ve 1921 arasında dört kere Hariciye Nazırı olup, üç defa da başka Nazırlıklarda bulunduğu halde, Diplomatik konularla meşgul olur (1912'de İtalya ile Ouchy Barış Anlaşması, 1913 Londra Balkan Barış Konferansı, 1921 Londra Barış Konferansı). Basri Bey'in büyük babası hakkında yazdığı "Artci Diplomat" eseri yakın bir tarihte çıkması bekleniyor. Basri Bey'in büyük amcası, Yusuf Ziya Paşa, bestekar Nazır, Meclisi Ayân üyesi, ve Osmanlı İmparatorluğunun 1910-17 arasındaki son Washington Büyük Elçisiydi.

Basri Danışman, 1946'da Kahire'deki Amerikan Üniversitesinden mezun olduktan sonra, Amerika'daki Syracuse Üniversitesi'nde 1950'de Master yaptı. 1951-52'de askerliği sırasında gönüllü olarak Kore'ye gitti. Tugay Komutan'ın İkinci Emir Subayı ve tercümanı olarak görev yaptı. Amerikan Bronze Star ve Birleşmiş Milletler Kore Hizmet Madalyaları hamilidir.

Basın Yayın Umumum Müdürlüğü Dış Basın ve Ankara Radyosu Kısa Dalga Yabancı Dil bölümlerinde görev yaptıktan sonra Büro Müdür Vekili oldu. 1954'de memuriyetten istifa etti. 1958'de Birleşmiş Milletler Teşkilatındaki 26 yıl süren kariyerine başladı.

Nijerya ve Tayland da UNICEF'in (B.M. Çocuklara Yardım Fonu) Bölge Müdüriyetlerinde bulunduğu sıralarda, Afrika ve Güney-Doğu Asya'nın birçok ülkelerinde geçici görevlerde bulundu. 1966-71 arasında savaş dolayısıyla zamanının büyük bölümü Vietnam, Kamboçya ve Laos'da geçirdi. G.D. Asya'da geçirdiği son senelerde UNİCEF'in Kaboçya ve Laos temsilciliklerini deruhte etti.

1971'de UNDP'ye (Birleşmiş Milletler Kalkınma Fonu'na)

geçen Basri Danışman, 1971-73 Libya'da, 1973-78 Suriye'de Temsilci Muavini ve Geçici Daimi temsilcisi oldu. 1978'de Daimi Temsilciliğine terfi etti. (1978-82)'de Umman da, 1982-84'de Moris adasında bulundu.

UNDP Daimi Temsilcileri B.M. Genel Sekreterin temsilcileri olduğu için, B.M.Misyon Şefi sayılır. Umman'da iken yaratılan B.M. Kalkınma Faaliyetleri Mukim Koordinatörlük görevini de yaptı. Bu ek görevi Moris'de de deruhte etti. 1984'de emekli olan Basri Danışman, İstanbul'da oturur.

Basri Danışman'ın Kore hatıratı, "Situation Negative" UNDP izniyle fakat B.M. üyelerinin bir kısmını rencide edebilir düşüncesiyle, mahdut bir dağıtım yapılması şartıyla, 1972'de Hollanda'da basıldı.

Birinci Dünya Savaşı sırasında Türk askerlerinin kahramanlıklarından söz eden "The Last Ottomans" ("Son Osmanlılar") yazısı Londra'da çıkan "Asian Affairs" dergisinin Haziran 1986 sayısında yayınlandı.

Basri Danışman'ın bu çalışmaya katkıları şunlardır: 1962 yılında Kahire'de Philip H.Stoddard ile Eşref Kuşçubaşı'nın defterini Osmanlı Türkçesinden İngilizceye tercüme etti. P.H.Stoddard Eşref Bey'in defterinden maada bütün çalışma ve araştırmalarını İngilizce olarak kaleme aldığından, bunları Türkçeye tercüme etti. Kitap yayına hazırlanırken Arba'ya yardımcı oldu.

4- Philip H.Stoddard

Philip H.Stoddard 1929 yılında Amerika'nın Iowa eyaletinde doğdu. Illinois ve Princeton Universitelerinde okuduktan sonra, 1951-53 arasında Amerikan Deniz Piyadesi oldu. 1955-57'de Doktorasını hazırlamak maksadıyla Türkiye'de ve 1961-62'de Mısır'da araştırmalar yaptı. Orta Doğu tarihini Princeton ve New Paltz, NewYork'ta bulunan Eyalet Üniversitesi Kolejinde okuttuktan sonra, Washington, D.C'de bulunan Amerikan ve George Washington Üniversitelerinde Yardımcı Profesör oldu.

Dr. Stoddard 1963'de Amerikan Dış İşleri Bakanlığının Haber Alma ve Araştırma Bürosu'nun Türkiye bölümünde uzman olarak memuriyete başladı. Amerikan Dış İşleri Bakanlığından (Department of State) 1983'de emekli olduğunda "Deputy

Assistant Secretary of State" ("Diş İşleri Bakan Yardımcı Vekili" olarak tercüme edilebilir) idi ve Büro'nun bütün Dünya'ya ait tahlil raporlarının hazırlanmasından sorumluydu.

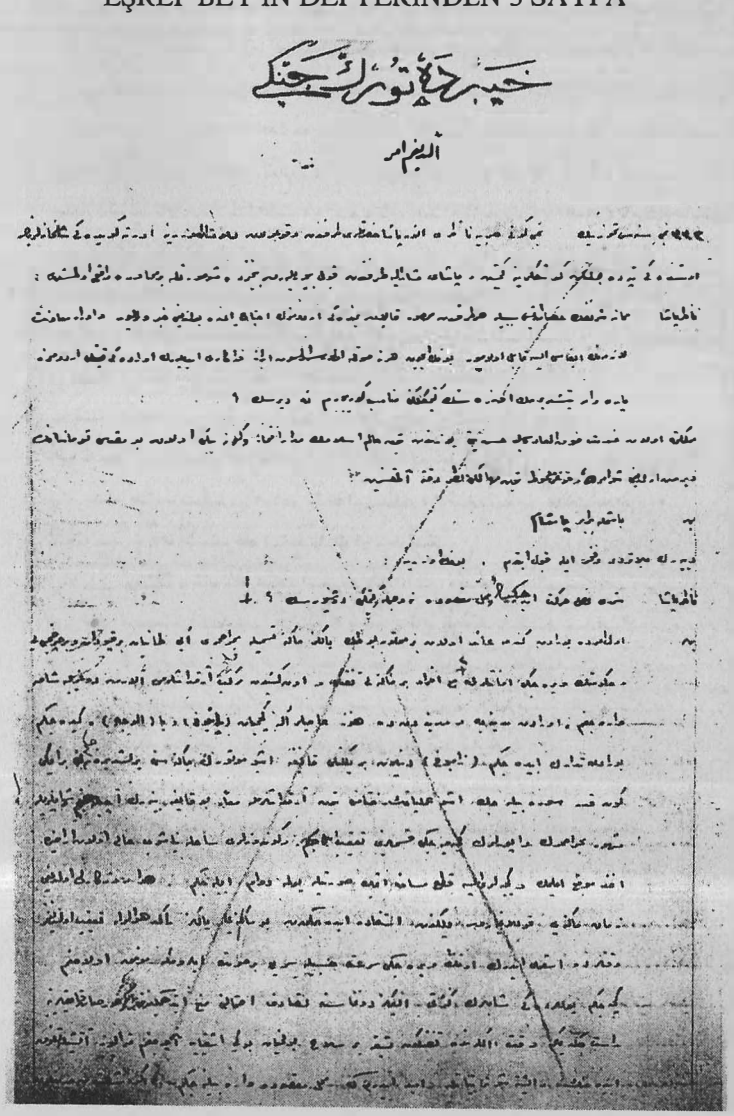
Memuriyetten ayrılınca Washington'da bulunan Orta-Doğu Enstitüsünün Umum Müdürü oldu. 1987-90 arasında Orta-Doğu ve Müslüman İşleri uzmanı olarak Hükümet ve endüstriye danışmanlık yaptı. Dr.Stoddard Türkiye ile ilgisini hiç kesmemiş ve 1995 başlarında Princeton Universitesi'nin Yakın Doğu Araştırma Bölümü ile bağlantılı olarak yeni yaratılan Münir Ertegün Türk Araştırmalar Vakfı'nın tertibettiği bir konferans'a katıldı.

Dr. Stoddard başlıca eserleri şunlardır: "Osmanlı Hükümeti ve Araplar, 1911-1918: Teşkilât-ı Mahsusa Üzerine Bir Ön Çalışma" Türkçe tercümesi Kasım 1993'de İstanbul'da Arba Yayınları tarafından yayınlanmıştır; aslı Princeton Universitesine Mart 1963'de sunulan doktora tezidir; "The Conflict of Traditionalism and Modernism in the Muslim Middle East," ("Müslüman Orta Doğu'da Ananevilik ve Modernizm Arasındaki Mücadele") başlığı altında 1966 da basılan, birkaç kişinin müşterek çalışması olan eserde "İttihat ve Terakki Komitesi, 1911-18" bölümü; başyazarlığını kendisinin derute ettiği, 1981 baskılı "Değişim ve İslam Dünyası" başlıklı eserde "Konular ve Farklar" bölümü; ve 1984 baskılı "Arap-İsrail Mücadelesi Konusunda Değişik Yaklaşımlar" namlı eserde "Amerikan Yaklaşımı" bölümü; "The Annals" derginin Kasım 1985 nüshasında çıkan "Amerikan Siyaseti ve Arap-İsrail Mücadelesi: Hali Hazır Durum Hakkında Mütalaalar."

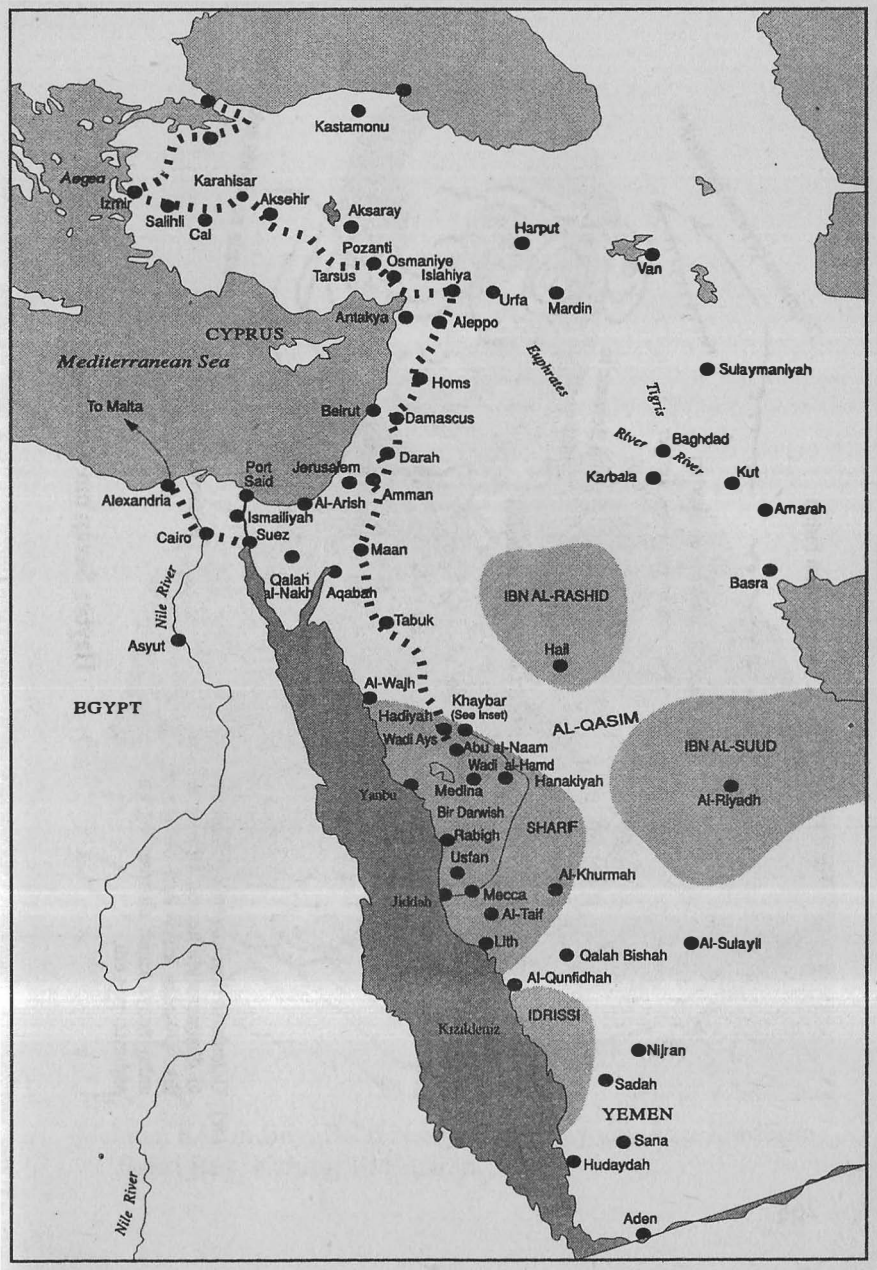
Elinizdeki çalışma Philip H.Stoddard'ındır. Bütün araştırmaları ve söyleşileri o yapmıştır. Eklerinin hepsini yine o araştırıp yazmıştır. Eşref Bey'in Hayber'deki cenk hakkındaki defterinin İngilizce tercümesi ise H.B.Danışman ile müşterek bir çalışmanın ürünüdür.

EK:XV

EŞREF BEY'İN DEFTERİNDEN 3 SAYFA

(استاجلده كه نشانه‌لم)

Kastamonu
Aegean
Karahisar
Izmir
Salihli
Cal
Aksehir
Aksaray
Pozanti
Tarsus
Osmaniye
Islahiya
Harput
Van
Urfa
Mardin
Antakya
Aleppo
CYPRUS
Mediterranean Sea
Euphrates
Tigris
River
Sulaymaniyah
Homs
To Malta
Beirut
Damascus
Baghdad
River
Karbala
Kut
Darah
Port Said
Jerusalem
Amman
Alexandria
Al-Arish
Amarah
Ismailiyah
Cairo
Suez
Maan
Nile River
Qalah al-Nakh
Aqaban
IBN AL-RASHID
Basra
Tabuk
Hail
Asyut
Al-Wajh
Khaybar
(See Inset)
EGYPT
Hadiyah
AL-QASIM
Wadi Ays
Abu al-Naam
IBN AL-SUUD
Wadi al-Hamd
Hanakiyah
Yanbu
Medina
Al-Riyadh
Bir Darwish
Rabigh
SHARIF
Usfan
Al-Khurmah
Jiddah
Mecca
Al-Taif
Lith
Al-Sulayil
Qalah Bishah
Al-Qunfidhah
IDRISSI
Kizildeniz
Nijran
Sadah
YEMEN
Sana
Hudaydah
Nile River
Aden

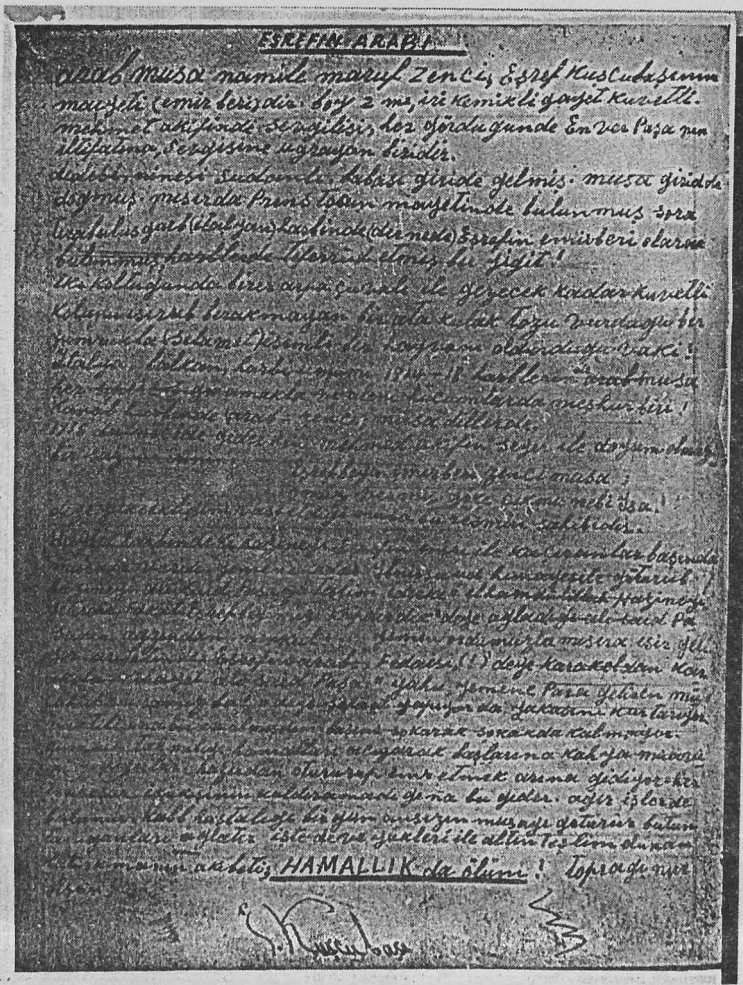

(★) Gelenlerin dost kuvvetler olabileceği düşüncesiyle hemen ateş açmadık. Düşman kuvvetleri olduğunu anlayıncaya kadar düşman sağ kanadunızı yok etti.

Hayber Savaşı'nın Krokisi

Mehmet Kâzım Bey, Bahri Nasuhî Kolleksiyonu, Aziz Kardeşim Bahri Bey, Kahire, 10 Haziran 1921

270

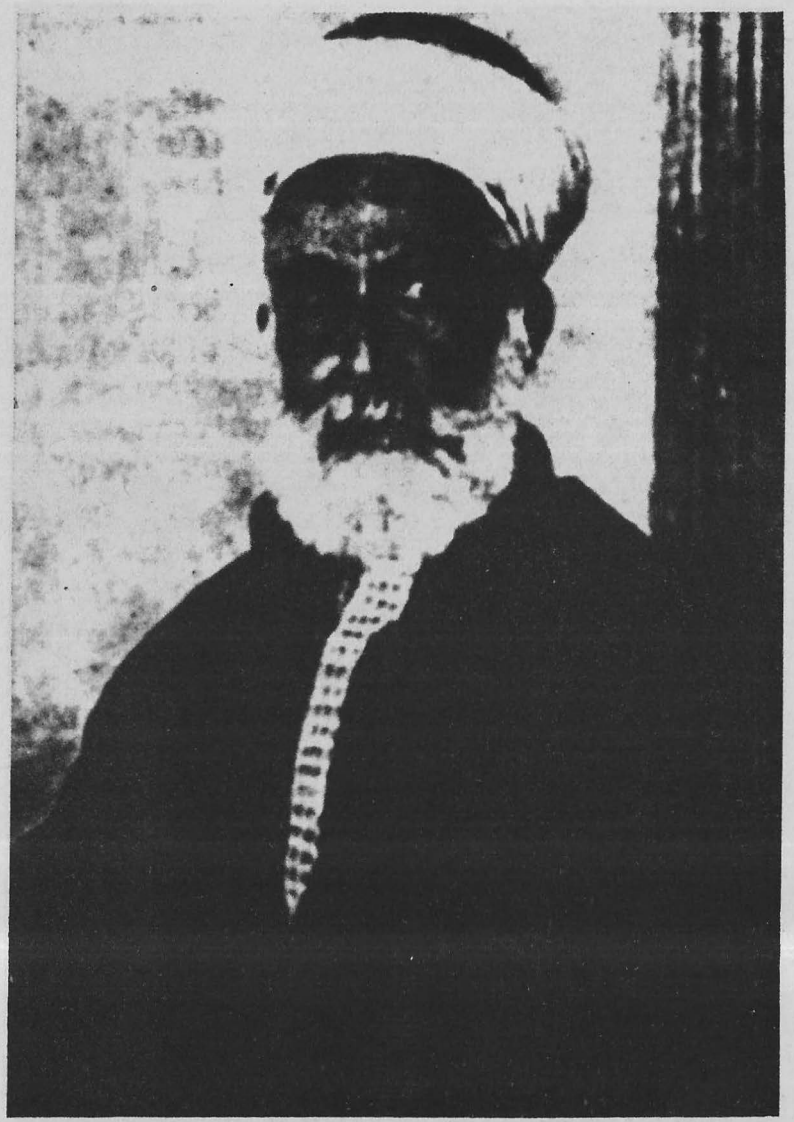
Arap Musa

Emir Abdullah

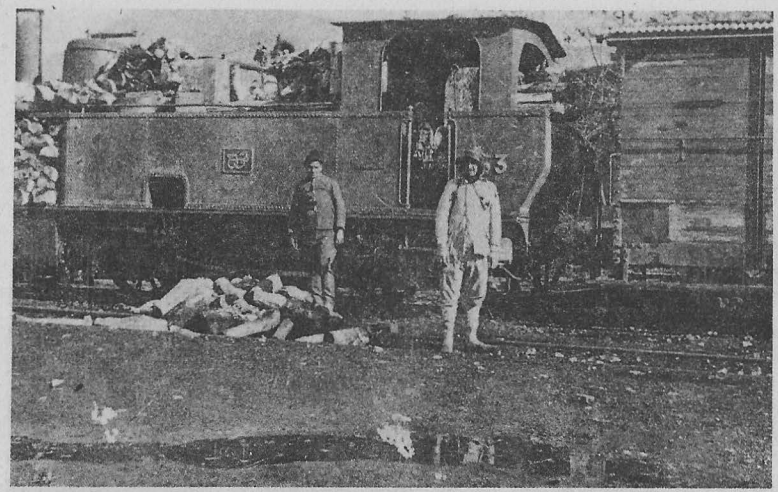
Mekke şerifi Hüseyin Osmanlı Mir-i Miran üniformasıyla

Mekke Emiri Şerif Hüseyin

Fahri Paşa Birlikleri Medine'de bir tören sırasında

Hicaz Demiryolunda Lokomotif

İngiliz tankı, fotoğraf Avustralyalı bir esirden alınmıştır.

Eşref Bey 1917'de Malta esaretinde İngiliz üniformasıyla

Eşref Bey

Dünya Savaşında Malta'daki Türk esirleri için dikilen anıt. Fotoğraf Eşref Bey tarafından 1958'de Malta'yı ziyaretinde çekilmistir. Kızları Cuvap ve Diktam.

Eşref Bey 1905'de Necd'de Bedevi kıyafetiyle.

DİZİN

A

Abaza Rıfat (Çerkes Rıfat) 237
Abbasiya Vapuru 201
Abdel - Majid 241
Abdul 55, 57
Abdullah 242
Abdullah Bey (Muhasebeci) 207
Abdulrahim 222
Abdülaziz 42, 45, 48
Abdülhamit 217, 218, 219, 220, 221, 222, 225, 226, 246, 253, 259
Abdülhamit Arif (Buhara Savunma Bakanı) 229
Abdülhamit Sürur 67, 93, 238
Abdülhüdazade Hasan Halit Bey 192, 193
Abdülkadir Efendi 108, 110
Abdülmecit Efendi 104, 212
Abdülvahhap Bey 35
Abdurrahman (Kaymakam) 34
Abu al Helm 256
Abu Dahin 68, 76, 238
Abu Naim 72, 256
Abud İbn 41
Acemistan 116
Adana 234
Adapazarı 24, 225, 236
Hz. Adem 100
Adem-iMerkeziyet Cemiyeti 244, 250
Adıvar, Halide Edip 260
Adil Hikmet Bey (Yzb.) 228, 229
Afganistan 218, 229, 234, 237
Afrika 105, 221
Afyonkarahisar 236
Afyonlu Ethem Efendi 23
Ağaoğlu, Ahmet 230
Ahamah 104, 108
Ahi Celal 99
Ahmet 238
Ahmet Cemal Paşa 10, 13, 26, 29, 41, 42, 44, 45, 46; 50, 72, 125, 165, 209, 222, 224, 229, 234, 248, 249, 250
Ahmet İzzet Paşa 243
Ahmet Ratip Paşa 216
Ahmet Rıza 219
Ais 255
Akaba 14, 15
Akçura, Yusuf 230
Akkabe 241
Aksaray 237
Aksaraylı Giritlizade Hüseyin Hulki 59
Akşehir 237
Al- Ahd 244, 247
Al- Harra 256
Al- Hayl 231
Al- Kubays 259
Al- Muayyad 248
Al- Nahdah al-Arabiya 248

Hz. Ali 51, 211
Ali (Emir-i Mekkezade) 223, 224
Ali Bey 117, 119, 127, 128,129, 130, 132, 137, 138, 139, 140, 142, 143, 147, 148, 150, 151, 153, 171, 174
Alibeyzade Hüseyin Bey 56
Ali Efendi (Yzb.) 25, 38, 39
Ali Fehmi Paşa 199
Ali Fuat Paşa 215, 225
Ali Nasır Efendi 49, 50, 51
Ali Nazım Paşa 249
Ali Sabri 246
Ali Sait Paşa 232
Aliye Divan-ı Harbi 194
Allenby 12, 14, 167
Almanya 10, 11, 194, 209, 212
Anadolu 15, 49, 135, 164, 252
Ankara 260
Ankara Hükümeti 225, 230
Antakya 238
Antonious, George 242
Anzac 10
Ammara 12, 127
Amman 32
Amerika 123, 261
Amerika Oteli 27, 29
Amerikan Syracus Üniversitesi 260
Amerikan Üniversitesi 260
Amir (Yzb.) 120, 134, 135, 138, 139
Amir Arif al Shahabi 248
Arap Musa 18, 24, 26, 30, 42, 231, 232, 233, 235
Arabistan 11, 16, 22, 93, 114, 216, 223, 231, 250, 255
Arabistan Devrimci Komitesi 216, 223, 226
Arafat 123
Arba Yayınları 16, 262
Arif Bey 217, 229
Arnavut Celal Ağa 25, 64, 237
Asım Kaptan 38, 39, 40
Asım Bey (Kolağası) 26
Asitepe 47
Assian Affairs 261
Assistant Secretery of State 261
Asyut 238
Aşçı İbrahim Efendi 25
Aşık Garip 193
Atâ Hüsnü Bey 163, 185, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 203, 204, 205
Ataybah 85, 95, 97, 100, 107, 241
Atbere 51
Atibe 83
Atiyatüllah el-Arcâni 101
Avali 41, 253
Avranoszade Sami 183, 184, 196
Avrupa 11, 24, 117, 200, 220,

226
Avusturya 219
Avustralya 10
Aytebe 77
Aytem 41
Ayvalık 221
Azerbaycan 17
Aziz el-Mısri 12, 14, 17, 111, 112, 113, 145, 146, 174, 243, 244, 245, 246, 249
Azzam 238

B
Bâb al Mekke 115
Babıali 234
Bâbü'l Arap 49
Bağdat 116, 135, 195, 211, 234, 238, 247
Bahreyn Kahveleri 115, 138, 139
Bahri Nasuhi 247, 252, 259
Baha Bey (Bnb.) 205, 207
Bahr-i Ahmer 20, 21, 23, 25, 39
Bahreyn 218
Bakri 113
Baku 229, 234
Balkan Savaşı 64, 208, 222, 234, 243, 244, 249, 257
Basra 12, 217
Basra Körfezi 10
Basra Vilayeti 228
Basri Paşa 42
Batı Trakya 222, 228, 257
Batı Trakya Geçici Hükümeti 222, 228
Baytar Habib Efendi 47
Bedevi Abud 237
Bedevi Muhammed 237
Behçet Efendi (Mülazım) 25, 52, 76
Belçika 228
Beni Ahmed 80
Beni Ali 80, 241
Beni Harb 44, 94, 97, 241
Beni Ömer 97, 98
Beni Sâlim 107
Berana 219
Beşiktaş 22, 193, 215
Bremond, Edovard 211, 212
Beylerbeyi 237
Beyrut 15, 224, 243, 248
Beytüllah 119, 127
Bilal 238
Binbir Hadis 192, 193, 212
Bingazi 221, 243, 244
Bir Ali 47
Bir el-Derviş 31, 39
Bir el-Râşa 31
Birgen, Muhittin 17
Birinci Dünya Savaşı 9, 11, 15, 17, 208, 215, 222, 223, 228, 231, 234, 247, 250, 252, 254, 261
Bir-i Osman Vadisi 44, 45
Birleşmiş Milletler Kore Hizmet Madalyası 260
Boğaz Kahve 116
Bombay 228
Boşnak Aziz 75, 82, 83, 237

Boer Savaşı 252
Bremond, Edvard 13, 242
Buhara 228
Bursa 164, 215, 236
Bursalı Celal 148, 183, 184
Bursalı Hüsnü Çavuş 24
Bursalı İbrahim Bey 228

C

Cafer el-Askeri 14, 247
Cafer Tayyar (Eğilmez) 243
Cahaynah 107
Cava 108
Cebel-i Ahad 40
Cebel-i Radva 107
Cebel-i Sabim 107
Cebel-i Sâh 44
Cebel-i Uhud 42, 43, 44, 253
Celal Ağa 63
Cembere 85
Ceminle Cebre 72
Cezm 80
Cezayirli Emir Abdülkadir 130
Cidde 13, 110, 113, 114, 115, 116, 136, 139, 140, 142, 144, 158, 216, 242, 244
Cihangirli Arap Abidin 65, 237
Cuhaynak 61

Ç

Çakırcalı 220
Çâlı 56, 237
Çallı Hüseyin Bey 25, 54, 56, 58, 59, 60, 61, 63, 237
Çanakkale 9, 11, 157, 252
Çanakkale Boğazı 11, 259
Çatalca 222
Çerkes Ahmet 25
Çerkes Eyüp Berzenc 53, 55, 56, 57, 60, 61, 63, 65, 98, 100, 239
Çerkes Ethem 220
Çerkes Hasan 237
Çerkes Mecit 239
Çerkes Mehmet Bey 54
Çerkes Nuri Bey 26, 207
Çerkes Reşit 222
Çerkes Rıfat 25, 51
Çin 218

D

Dağıstan 221
Dağıstanlı Hulüsi 183, 184
Dağıstanlı Şeyh Sami 226
Danışman, Hasan Basri 260, 261
Danışman, M. K. Ziya 260
Damascus Palas 26, 27
Darah 237
Davey Hodeyda 248
Deedes 181, 184, 185, 190, 193, 209, 252
Demirköy 236
Department of State 261
Dera 30, 31, 32, 33, 35, 36
Derne 111, 112
Derne Cephesi 221, 231, 243
Devrim Konseyi 246

Diyap Efendi 42
Diyarbekir 165, 185
Doğu Anadolu 221
Doğu Beyazıt 229
Doğu Türkistan 228, 229
Domek 196
Duveybi 80

E

Ebu el-Gam 38
Ebu'n Na'am 49, 50
Eczacı Hidayet Efendi 138
Eczacı Kazım Bey 207
Edirne 215, 228
El- Ahd 14
El- Ezher 182, 183
el-Gar 46
El- Halij 241
el-Kasım 43, 44
El-Kıble 17
el-Kubays 247
el-Kurma 212
el-Taif 216
el-Vech 20
El- Vajh 241
Elmalılı Mehmet Çavuş 150
Emir Abdullah 12, 14, 16, 17, 122, 125, 132, 137, 155, 170, 211, 212, 257
Emir Ali 14
Emir Faysal 14, 211
Emir Ali Haydar Paşa 42, 45
Emir Şehad 253
Emir El Turki 228
Emir Zeyd 14
Emirgan 237
Emrullah Bey (Yzb.) 228, 229
Enver Paşa (Bey) 10, 16, 20, 79, 112, 113, 125, 209, 211, 219, 221, 222, 223, 224, 227, 228, 229, 234, 243, 244, 249, 250, 254, 257, 258
Enfield 239
Erkan, Hamza Osman 226
Ertürk, Hüsamettin 215
es- Suleyl 42, 43, 44, 45
Eşref Bey 12, 14, 16, 17, 18, 19, 23, 31, 32, 33, 36, 37, 38, 40, 46, 47, 48, 49, 50, 71, 72, 75, 77, 79, 80, 81, 82, 84, 86, 87, 88, 89, 90, 92, 94, 95, 96, 97, 98, 100, 102, 103, 104, 107, 108, 109, 111, 112, 113, 114, 121, 124, 130, 131, 138, 141, 142, 143, 145, 161, 162, 170, 172, 174, 177, 178, 182, 186, 187, 188, 193, 194, 197, 200, 206, 208, 209, 211, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 230, 231, 232, 235, 236, 238, 240, 242, 243, 244, 245, 247, 249, 250, 251, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 261

Ethem Efendi (Mülazım) 24, 60, 63, 66, 82, 83, 88, 114, 115, 119, 122, 128, 130, 132, 136, 137, 142, 148, 236
Eton Lisesi 252
Eyüp Sabri Bey 205, 207, 212, 219

F

Fahham 238
Fahri Paşa 13, 14, 31, 39, 40, 41, 42, 43, 45, 50, 59, 73, 85, 90, 254, 256
Faraj İbn al Mısri 216
Faris al-Khvi 248
Faysal 15
Fehim Paşa 124, 126
Fehmi Efendi 76
Fevzi Paşa (Çakmak) 225
Feysal 253, 255, 258
Filistin 11, 12, 14, 15, 252
Fransa 259
Fransa Hükümeti 131
Fuad Efendi (Yzb.) 81, 83, 104, 105, 109, 110, 111, 115, 122, 132, 133, 134, 139

G

Galatalı Halit Efendi (Yzb.) 165
Galatasaray Lisesi 259
Galiçya 11
Galip Paşa 88, 102, 117
Garam 92, 93
Garbi Trakya Hükümeti 64
Gazinocu Necati 25, 26
Gelibolu 123
Genize 53
George Washington Üniversitesi 261
Geyve 225
Gharram 109, 148, 238
Ghanayzah 54
Girit 231, 239
Giritli Hüseyin Hulki Efendi 25, 237
Giritli İbrahim 250
Giritli İsmail Ağa 16, 25, 36, 37, 49, 53, 63, 64, 65, 76, 236
Giritli Mustafa 62, 75, 81, 82, 83, 239
Golan Tepesi 53
Gulab 229
Güney Afrika 252
Güney Arabistan 242

H

Habuvat Boğazı 47
Hacı Ahmad 238
Hacı Ali Magrebi 235
Hacı İbrahim 237
Hacı Muhtar Bey 215
Hacı Sami Bey 166, 177, 178
Hacıyah 108
Hafız Paşa 49
Hadiyah 256

Hajjam 238
Halep 21, 26, 36, 38, 126, 135, 194
Halepli İbrahim Efendi 237
Halepli Tahir Bey 27, 29, 30
Halil Behçet Efendi 236
Hamdi Bey (Alb.) 205, 206
Hamidiye 215
Hamidiye Caddesi 119
Hamidiye Kışlası Caddesi 127
Hanakia 255
Hanakiyah 241
Har 225
Harbiye Nezareti 50, 72, 79, 180
Hardinge 142, 143, 144, 145, 158, 169
Hareket Ordusu 234
Harput 238
Hart, B.H. Liddel 11
Hartum 221, 238
Hasan Çavuş 25
Hasan Nusret 238
Hasan Paşa 193
Hayber 18, 42, 45, 47, 51, 54, 72, 83, 85, 93, 100, 106, 130, 140, 208, 211, 240, 254
Hayber Kalesi 62
Haydar Efendi 64, 238
Hayri Abdi Efendi 25
Hazil Aşireti 241
Hecâm 57, 69
Hediyye 83
Helvan 102, 103, 197
Hicaz 12, 14, 15, 20, 45, 47, 48, 103, 111, 116, 128, 135, 147, 161, 211, 212, 216, 218, 223, 226, 244, 245, 247, 249, 257
Hicaz Demiryolu 211, 217, 256
Hicaz Hükümeti 145
Hicaz Kralı 129, 136
Hicaz Menzil Müfettişi 48
Hidâyet 120, 123, 124, 134
Hidiviye Kumpanyası 201
Hilal-i Ahmer 206
Hindistan 10, 127, 149, 216, 217, 218, 222, 227, 228
Hint Devrimci Komitesi 222, 228
Hizbullah al Merkeziyah249
Hobit 47
Hollanda 261
Hotel Emperyal 250
Hutaym 47, 54, 57, 100, 254
Hutain 255, 256
Huzil 63
Hür Subaylar 246
Hz. Hüseyin 211
Hüseyin Bey 228, 229
Hüseyin Çavuş 62
Hüseyin Hilmi Paşa 219
Hüsnü Çavuş 52, 236

I

Ibih 215
Illinois Üniversitesi 261

Iowa 261
Irak 11, 135, 211, 217, 218, 234, 247
Islahiye 26
Izzat 251

İ

İbn Hindi 80
İbn Mugid 80
İbn al Râshid 217, 223, 224, 231, 256
İbn'ür - Reşid 21, 23, 41, 42, 45, 46, 47, 58, 144, 164, 194
İbn'üs- Su'ud 13, 14, 21, 42, 43, 44, 45, 46, 58, 212, 217, 223, 231, 248
İbrahim 229
İhsan 36
İkiçeşmelik 207
İkinci Balkan Savaşı 222, 227
İkinci Dünya Savaşı 11, 245
İkinci Meşrutiyet 220
İlân-ı Hürriyet 177
İmam Hasan Efendi ez Zeytuni 52
İmam Yahya 21, 24, 243, 248
İngiliz - İsrail Cemiyeti 252
İngiltere 10, 12, 103, 135, 183, 227
İran 218, 229
İrlanda 260
İsa Peygamber 231
İsa Efendi (Dr.) 79, 81, 84, 86, 87, 89, 101, 103
İskenderiye 174, 199, 200, 201, 244
İsmail Hakkı Paşa 13
İsmet Bey (İnönü) 243
İspanya 259
İstanbul 13, 15, 23, 24, 25, 33, 38, 39, 48, 85, 117, 131, 151, 164, 178, 179, 186, 215, 216, 222, 225, 226, 228, 232, 234, 235, 237, 243, 244, 247, 248, 252, 254, 259, 261
İstanbul Üniversitesi 259
İstanbul Limanı 15
İstiklal Mahkemeleri 230
İstiklal Savaşı 225, 230
İtalya 260
İtalya Harbi 231
İtilaf 182
İtilaf Devletleri 10, 11, 15
İttihat ve Terakki 79, 163, 165, 183, 184, 215, 219, 221, 230, 234, 243, 246, 249, 258
İzmir 15, 25, 38, 49, 85, 135, 139, 161, 164, 177, 186, 219, 221, 222, 225, 226, 227, 230, 236, 239, 249, 253, 257
İzzet (Yzb.) 110, 114, 115, 119, 122, 125, 126, 128, 130, 131, 132, 136, 137, 138, 142, 147, 148, 152

İzzet (Kadıköylü) 26, 60, 236
İzzet (Onb.) 69, 70, 71, 72, 73, 74, 76, 93, 94, 103, 106, 107, 153, 154, 155, 162
İzzat al Jundi (Dr.) 250

J

Jakley 184, 197, 198
Jawdat 251
Jihad Kalesi 216
Jırwal Kışlası 119, 127, 134
Juheila 258

K

Kabe 218
Kadıköy 155, 236
Kafkasya 215, 234
Kahire 17, 102, 150, 153, 159, 182, 197, 198, 200, 229, 238, 243, 248, 249, 250, 251, 252, 259, 260, 261
Kal'a tül Bişe 21
Kaplan Bey 183, 205, 207
Kaptan Sa'at 131, 132
Karadağ 219
Karadeniz 10
Karahisar 25, 26, 38
Karşıyaka 139
Kamboçya 260
Kamil Paşa 249
Kastamonu 238
Kasr el Nil Kışlası 153, 168, 192, 195, 196
Kasr el-Nil Köprüsü 167, 168, 174
Katıka 26
Kayseri 139
Kemal Bey 25, 26, 37, 38, 39
Kerbela 52, 211
Kerkük 116
Keşmir 228
Kıbrıs 219
Kısve 218
Kızılay Cemiyeti 251
Kızıl Deniz 228, 241
Kızıl Ordu 229
Kiblah Gazetesi 124
Konya 24, 38, 164
Kore 208, 260, 261
Kozluklu Aşcuha Mehmet Bey 61
Köroğlu 193
Kudüs 15
Kuleli 127
Kuleli Askeri Lisesi 215, 226
Kuneytra 53, 56
Kuneytralı Çerkes Hasan 62, 66, 67
Kuşçu Ocağı 215
Kuşdili 155
Kutay, Cemal 16, 215, 222, 226, 227, 229, 259
Kut-ül-Ammara 12, 208
Kuzey Afrika 223
Kürt Abdülkadir 237
Kürt İbrahim (Tilki) 66, 237

L
Lama Vapuru 143, 144, 146, 155, 158
Lalou (Tgm.) 211
Lâos 260
Latifoğlu İsmail 24
Lawrence, T.E 14, 211, 253
Lamprey 142, 143, 144, 146, 158
Lenin 229
Libya 221, 227, 228, 243, 245, 261
Liege 222
Londra 261
Londra Barış Konferansı 260
Lübnan 224, 234
Lyons Üniversitesi 259

M
Ma'an 32
Mabruk 238
Mahmut Basimi Efendi (Yzb.) 83, 86, 104, 108, 109, 134, 139, 145, 241
Mahmut Kamil 31
Mahmut Şevket Paşa 219, 222, 234
Mahmut al Qaysuni 122, 127, 129, 132, 133, 134, 136, 137, 141, 142, 245
Makedonya 215, 219, 226, 253, 257
Makkenzi 170, 177
Mallet, Louis 244
Malta 17, 19, 174, 175, 183, 185, 190, 195, 196, 197, 198, 200, 203, 205, 207, 208, 224, 225, 252
Malta Esareti 149, 207
Mamaka Mustafa 25
Manastır 219
Manastırlı Bahaettin 250
Manisa 236
Mansur 238
Mansura 56
Manyas 215
Mardin 237
Maskat 218, 228
Matir 64, 100, 241
Mc. Mahon 13
Meciz 39
Mecit 55, 67
Mecrâra 117
Medine 13, 14, 20, 21, 30, 31, 32, 33, 34, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 46, 47, 48, 49, 50, 55, 59, 69, 73, 85, 87, 89, 101, 107, 110, 123, 132, 141, 144, 208, 216, 217, 218, 226, 238, 241, 243, 253, 254, 255, 258
Medineli Mebruk 62
Medineli Valis 69
Mehmet 73
Mehmet Bey 65, 236
Mehmet Ali Bey 259
Mehmet Akif 231
Mehmet Arif Bey 192, 212

Mehmet Fazıl Paşa 226
Mehmet Fehmi 238
Mehmet Efendi (Yzb.) 25
Mehmet Kazım 252
Mehmet Salâhattin 47
Mekke 12, 13, 14, 39, 42, 58, 64, 69, 83, 103, 110, 112, 115, 116, 117, 119, 123, 126, 130, 133, 134, 136, 137, 138, 212, 216, 223, 241, 242
Mekteb-i Harbiye 215
Menşiye Meydanı 200
Meşrutiyetin İlânı 243
Mevla Mahallesi 56
Mevlana 193
Meydan Tahrir 153
Mezopotamya 10, 12, 15
Mısır 10, 11, 16, 67, 78, 86, 102, 103, 112, 123, 136, 139, 145, 152, 157, 158, 159, 162, 163, 166, 182, 183, 185, 186, 192, 199, 218, 232, 238, 244, 245, 246, 247, 249, 250, 251, 257, 259, 261
Milli Mücadele 15, 208
Miralay Sadık 183
Mohammad Ali 255
Mondros Ateşkes Anlaşması 15, 229
Moris Adası 261
Moskova 229
Mu'alla 117
Mubarak 237
Mudanyalı Asım Bey 24
Mufakhir 237
Hz. Muhammed 123, 211
Muhammad 238
Muhammad Abdullah 238
Muhammad Raja 256
Muhammed Urcani 101, 102, 104
Muharip 65, 92, 116 , 161, 162, 237
Muhibb 17,249
Muhibb al-Din 248
Muhibb al-Din al-khatıp 124
Muhiddin Hatip 124
Muhsin 33
Muhtar Bey 22, 23, 193, 194
Munawar 238
Munda 38, 41
Murray 255
Musa 123
Musa Bey 108
Mustafa Kemal (Atatürk) 226, 229, 243
Mustafa Nuri Bey 220
Mustafaoğlu Kurtış 24
Mustafa Reşit Paşa 260
Mübarak 51
Mücahit 62, 238
Mühim 126
Münir Ertegün Türk AraştırmaVakfı 262
Mümtaz Bey 166
Münevver 92

N
Nahiz 80
Najd 249, 256
Nakh Kalesi 223
Nâsır 104, 246
Nasır bin Ali Musallim 41, 101, 102
Nasiriye 12
Dr. Nazım 219
Necati Efendi 36, 37, 38, 39
Necd 164
Neced 231
Nevemsah 57, 97, 98
Newcombe 211, 253
New Orleans 260
New Paltz 261
New York 260, 261
New York Eyalet Üniversitesi 261
Nısfılleyl 115, 138
Nijerya 260
Nil 153, 168, 174
Nikola (Kolonel) 156, 171, 181, 182, 195, 197
Nuri el-Said 14, 111, 112, 247
Nursıs Burgess 116
Nutting 258

O
Odesa 9, 229
Oneyil 156
Operatör Rasih Bey 87, 90
Orta Asya 227, 228
Orta Doğu 9, 11, 12
Ortaköy 20
Osmanlı Devleti 209
Osman Ferit Paşa 217, 226, 243
Osman Hocaoğlu 226, 229, 256
Osmaniye 26
Osmanlı İmp. 221
Otel Biron 26, 194
Otel Saroy 174, 191

Ö
Ödemiş 178
Ödemişli Çerkes Ali Bey 165
Prens Ömer Tosun 231

P
Paris 219, 226, 242
Pera Palas 174
Peşaver 228
Port Said 218
Pozantı 24, 26, 30, 36, 38
Prens Haşim 199
Princeton 261, 262
Princeton Üniversitesi 16, 261

R
Rabıg 110, 112, 113, 158
Rabuga 28
Rafik al-Az'm 248
Raho (Yzb.) 95, 105
Raja 253, 254

Raşit Bey 39
Rauf (Yzb.)116
Rauf Bey 23, 163, 164, 247
Reşit Bey 91, 215, 220
Reşit (Kök) 82, 83, 84
Resneli Niyazi 219
Rıfat Efendi (Mülazım) 37, 38, 42, 49, 235
Riyad 43, 44, 46
Romanya 11
Rufiyah Şerifleri 241
Rumeli 111, 221, 222, 234
Rusya 10, 15, 227

S

Sabah al Din al Kasimi 248
Sa'de 21
Sadeddin Efendi 47
Sa'deh 43
Sadun Paşa 217
Saim Efendi 137, 143
Sait Halim Paşa 10
Sait Paşa 13
Sakallı Ahmet Mücahit 24, 25, 26, 30, 31, 33, 35, 36, 42, 235
Sâkıb Efendi 76, 238
Salih Kumbaz 248
Salihli 25, 237
Salip-i Ahmer 198, 200, 205
Sami 220
San'a 36
Sanawi Lisesi 248
Sarayköyü 178
Sarıkamış 9
Sayyid Raho 81
Sedat 246
Selamet 231
Selim Sami Bey 215, 216, 220, 222, 223, 226, 227, 228, 229, 259
Serencebey 193
Serezli Çerkes Ahmet 165
Seyyid Abdülkadir Efendi 108
Seyyidinâ Ali 40
Shakespeare 255
Sherif Bey 253
Sınıf-ı Mahsusa 215
Silivrili Saim 130
Simpson (kaymakam) 157, 161, 162, 166, 167, 175, 176, 178, 179, 180
Sina 12, 14, 223, 251, 255
Sinkiang 218
Sinop 236
Sinoplu Mustafa Efendi 17, 24, 62, 236
Situation Negative 261
Solter 205, 206
Stein 200
Stoddard Philip H. 259, 261
Su 241
Suckling 255
Sudan 93, 116, 238
Sultan Abdülaziz 212, 215
Sultan Abdulhamit 215
Sultan Sencer Han 215
Suriye 11, 12, 13, 15, 59, 135, 195, 224, 234, 251, 260

Suriyeli Kayser Kerem 192, 193, 194, 195, 197
Suud al Suud 223
Suudi Arabistan 13
Suvarkıye'h Şerif Meşal 101
Süleyman Askeri 116, 219, 222, 223, 226
Süleyman Bey 117, 119
Süleyman Efendi (Bnb.)137
Süleyman Efendi (Yzb.)49
Sürre Alayı 218
Sürre-i Hümâyun 217
Süreyya 138
Süveyş 144, 146, 150, 159, 160
Süveyş Kanalı 10, 11, 12, 223, 231, 234, 252
Sykey-Picot Aulaşması 13

Ş

Şam 15, 20, 21, 26, 27, 30, 32, 35, 37, 38, 39, 41, 42, 56, 83, 113, 125, 165, 182, 196, 226, 237, 239, 241, 248, 250
Şamlı Muhtar 127, 130
Şaykh al Tuyur (Kuşların Şeyhi) 216
Şemsi Paşa 219
Şerif 21, 41, 57, 59, 67, 108, 113, 117, 118, 119, 124, 126, 128, 129, 130, 131, 134, 139, 141, 142, 148, 159, 209, 211
Şerif Abdullah 42, 72, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 92, 93, 94, 95, 100, 101, 102, 103, 104, 110, 224, 242, 250, 253, 254, 255, 258
Şerif Ali 59, 211, 223, 258
Şerif Ali Haydar 14
Şerif Fakh Dakki 105
Şerif Favzan al Harith 254
Şerif Fevzan 70, 71, 75
Şerif Feysal 241
Şerif Hüseyin 9, 12, 13, 14, 223, 244, 245, 247, 249
Şerij Jadrı 98
Şerif Mehmet 31
Şerif Mehmet Mezigir 24, 25, 26, 30, 35, 42, 43, 44, 49, 235
Şerif Muhsin 114, 139
Şerif Şakir (Taif Emiri) 82, 90, 91
Şerif Şakir İbn Zaid 256
Şerif Ükap 105
Şerif Zayd 113
Şerif Zeyd 258
Şeyh bin Nâdi Abdullah 44
Şeyh Nasır bin Ali Musalleme 58
Şeyh Abdülvahhap Efendi 137
Şeyh Hüseyin İbn Mubarek 113
Şeyh Janib 223
Şeyh Mahmud 119, 123, 126

Şeyh Murtab 80
Şeyh Ali Nâsır 57
Şeyh Nasır 65, 66, 71, 74, 75
Şeyh Raja İbn Khulweh 256
Şeyh Salih al Tunusi249
Şidibişir 178
Şükrü Paşa 217

T

Tahir Bey 216, 259
Tahir (Mebus) 35
Taif 82, 90, 117, 123, 242
Taifli Şerif Mansur 104, 105, 106, 107
Talat Paşa 10, 79, 234
Tanin 17
Tanrıöver, H.Suphi 230
Tarsus 26, 38
Taşkent 229
Tatar Ali Efendi 24
Tatar Latif 62, 237
Tawfikiya 152
Tayif 241
Tayland 260
Teğmen Atıf 219
Tepeköy 219
Tercüman Hüseyin Efendi 142
Tercüman Zeki Efendi 153, 157, 161, 175, 192, 198
Teşkilât-ı Mahsusa 16, 223, 227, 228, 235, 236, 250, 262
The Last Ottomans 261
Thomas, Lewis 16
Tiflis 227
Times 140
Togan, Zeki Velid 229
Toros Menzil Kumandanlığı 36
Trablusgarp 206, 208, 224, 231, 244, 252
Tunus 131
Turaba 212
Türkistan 218, 227, 229
Türk-Amerikan Cemiyeti 260
Türkiye 10, 16, 177, 202, 208, 230, 232, 261

U

Uf 101, 241
Umman 261
UNDP 260
UNICEF 260
Urfa 164

Ü

Ürdün Kralı Abdullah 242
Üsküdar 237
Üsküp 219, 238
Üsküdarlı Hacı İbrahim 65, 76, 95, 235

W

Wadi Ais 254
Wadi el Bahriye 241
Walrond, O 249
Wajh 255
Washington 261

Watson 140
Wilson (Albay) 255
Wilson, E.C. 110, 111

Q

Qahtaniyah 244
Quchy Barış Ant. 260
Qureytia 182

V

Vadi-i Akik 49
Vâdi-i Ays 89, 94
Vadi-i Leymon 69, 70
Vadi-i Nicrâne 43
Vâdi Nigrana 21
Van 164, 165
Van Gölü 165
Vardala Barracs 207
Vardar, Galip 215
Vasıf Bey 217
Vaytiman 188, 189
Vaytman 172
Vietnam 260

Y

Yahya 253
Yakup 25
Yakup Cemil 79, 249
Yalçın, Hüseyin Cahit 229
Yanbu 20, 91, 103, 104, 107, 108, 109, 110, 241
Yemen 13, 14, 16, 20, 21, 23, 24, 35, 36, 41, 43, 79, 102, 152, 224, 232, 235, 239, 243, 248, 250, 252, 254, 256, 257, 258
Yenimahalle 193
Yeni Zelanda 10
Yezid 211
Yıldız Kışlası 259
Yusuf Efendi 24, 235
Yusuf Efendi (Mülazim-ı evvel) 42, 43
Yusuf Fevzi 182, 183, 184, 187
Yusuf İzzettin Efendi 194, 212
Yusuf Ziya Paşa 260

Z

Zahir Bey al Subhan 223
Zeki Paşa 117
Zekeriye Efendi (Beyrutlu) 92, 93, 105, 106
Zeytun 164
Zeytun Bey 205
Zübeyde Hanım el-Amrusi 215, 226

Enver Paşa Eşref Bey'i Teşkilât-ı Mahsusa'nın Arabistan Sina ve Kuzey Afrika Müdürü tayin eder. Teşkilât-ı Mahsusa Umum Müdürü Süleyman Askeri Bey ise Arap gönüllülerle bir ordu kurması için Irak'a gönderilir. Her iki müdür doğrudan doğruya Enver Paşa'ya bağlıydı. Artık tekrar üniforma giymiş olan Eşref Bey, hemen faaliyete geçer 1914 ve 1915/16 yıllarında Arabistan yarımadasına birkaç kez gider. Orada temas ettiği kişiler İbn el Raşid, İbn el Su'ud ve Mekke Emiri Şerif Ali'ydi. Bu Arap önderlerini kendi tarafına kazanmak için İngilizlerin teşebbüslerine karşılık vermek gayesiyle, bu kişilere bol hediye ve vaatlerle Osmanlı Hükümeti'ne desteklerini sağlamak icab ediyordu.

Şubat 1915'de Süveyş Kanalı'na yapılan Osmanlı akını sırasında, Sina Çölü'nde harekata iştirak eden gönüllü Bedevi birliğinin başında Eşref Bey bulunur. "Nakhl Kalesi" denen vahayı bu birlik ele geçirir. Şerif Hüseyin'in isyanıyla Hicaz'la Yemen arasındaki ilişki kesilmişti. Enver Paşa Yemen'e yardım (30.000 Altın) götürmesini Eşref Bey'e emreder. Eşref Bey Hayber'de 72'si muharip, 42'si (aşçı, saka, deveci, çadırcı v.s.) yardımcı personel 114 kişilik müfrezesiyle Şerif Abdullah'ın 20.000 kişilik ordusuyla çarpışır, esir düşer. (Altınların büyük bir bölümü Yemen'e ulaşır) Araplar onu İngilizlere teslim eder ve savaş esiri olarak Malta'ya gönderirler.

Kapak Ayşe UZUN

ISBN 975-391-035-5

ARBA 76
TARİH / ANI 29

ARBA